

**TC.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI
TÜRKÇE EĞİTİMİ BİLİM DALI**

**OSMAN ŞEVKİ BEY'İN TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDEKİ
YERİ VE YENİ USUL TALİM-İ KIRAAT
(BEŞİNCİ KISIM) ADLI ESERİ**

Fatma Şükran ASLAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Danışman
Doç. Dr. Mehmet KIRBIYIK**

Konya-2011

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI	iv
YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU	v
ÖN SÖZ	vi
ÖZET	viii
SUMMARY	ix
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1
1. EĞİTİM TARİHİMİZDE USUL-İ CEDİT HAREKETİ	1
1.1 RÜŞTİYELER VE SIBYAN MEKTEPLERİNDE USUL-İ CEDİT	1
1.1.1 Rüştiyelerde Usul-i Cedit	1
1.1.2 Sıbyan Mekteplerinde Usul-i Cedit	2
1.2. DERS ARAÇ-GEREÇLERİ ALANINDA USUL-İ CEDİT	3
1.2.1 Sıra ve Öğretmen Kürsüsü	3
1.2.2 Kara Tahta ve Taş Tahta	3
1.2.3 Harita ve Yer Küresi	4
1.2.4 Kalem, Mürekkep ve Kâğıt	4
I.BÖLÜM	6
1. OSMAN ŞEVKİ BEY'İN HAYATI VE ESERLERİ	6
1.1 HAYATI	6
1.2 ESERLERİ	9
1.2.1 Birinci Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat	9
1.2.2 İkinci Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat	9
1.2.3 Üçüncü Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat	9
1.2.4 Dördüncü Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat	10
1.2.5 Beşinci Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat	11
1.2.6 Altıncı Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat	14
II. BÖLÜM	17
OSMAN ŞEVKİ BEY'İN TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDEKİ YERİ	17
SONUÇ	32

KAYNAKÇA.....	34
EKLER.....	36
III. BÖLÜM.....	41
METİN.....	41
YENİ USUL TALİM-İ KIRAAT (BEŞİNCİ KISIM)	41
YENİ USUL BEŞİNCİ TALİM-İ KIRAAT'IN FİHRİSTİ	234
SÖZLÜK.....	236
DİZİN.....	244
ÖZ GEÇMİŞ	247

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Adı Soyadı: Fatma Şükran ASLAN

Numarası: 085213011008

Öğrencinin

Ana Bilim / Bilim Dalı: Türkçe Eğitimi / Türkçe Eğitimi

Programı: Tezli Yüksek Lisans Doktora

Tezin Adı: Osman Şevki Bey'in Türkçe Öğretimindeki Yeri Ve Yeni Usul Talim-i Kıraat
(Beşinci Kısım) Adlı Eseri

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin imzası
(İmza)

Fatma Şükran ASLAN

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Adı Soyadı: Fatma Şükran ASLAN

Numarası: 085213011008

Ana Bilim / Bilim Dalı: Türkçe Eğitimi / Türkçe Eğitimi

Programı: Tezli Yüksek Lisans Doktora

Öğrencinin

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mehmet KIRBIYIK

Tezin Adı: Osman Şevki Bey'in Türkçe Öğretimindeki Yeri Ve Yeni Usul Talim-i Kıraat
(Beşinci Kısım) Adlı Eseri

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan “Osman Şevki Bey'in Türkçe Öğretimindeki Yeri Ve Yeni Usul Talim-i Kıraat (Beşinci Kısım) Adlı Eseri” başlıklı bu çalışma 11 / 02 / 2011 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği / oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Unvanı, Adı Soyadı	Danışman ve Üyeler	İmza

ÖN SÖZ

Eğitim tarihimizde usul-i cedit, ders araç ve gereçleri konusunda bir yenileşme ve öğretmenlerin geleneksel öğretim yöntemleri yerine daha etkili yöntemleri uygulaması olarak tanımlanabilir. Bu terim, daha çok ilköğretim kademesindeki değişiklikleri anlatmak için kullanılmışsa da genel olarak bütün öğretim düzeylerindeki benzer gelişmeleri de içine alır.

Bu çalışmada *Selanik Terakki Mektebi* adlı özel okulda bir dönem tarih, lisan-ı Osmani ve edebiyat muallimliği ile müdürlük ve müdür muavinliği yapmış ve usul-i cedit yöntemini esas alarak Türkçe kıraat kitapları kaleme almış olan Osman Şevki Bey'in, eserlerinden hareketle Türkçe öğretimindeki yeri belirlenmeye çalışılmış ve Beşinci Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat adlı eseri eski yazıdan yeni yazıya aktarılmıştır. Çalışma Osman Şevki Bey'in Dördüncü Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat, Beşinci Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat ve Altıncı Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat adlı eserleri ile sınırlandırılmıştır.

Bu çalışma giriş, üç bölüm, sonuç, kaynakça, sözlük ve dizinden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde usul-i cedit kavramı açıklanmış ve bu kapsamdaki yeniliklere değinilmiştir.

I. Bölümde Osman Şevki Bey'in hayatı ve eserleri ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

II. Bölümde Osman Şevki Bey'in yukarıda zikredilen üç eserinden hareketle Türkçe öğretimindeki yeri belirlenmeye çalışılmış ve Türkçe öğretimine yönelik uygulamaları incelenmiştir.

Bu bölümü takiben, çalışmadan elde edilen hususların sunulduğu sonuç bölümü ile yararlanılan kitap ve makalelerin yer aldığı bir kaynakça verilmiştir.

III. Bölümde ise yazarın yine usul-i cedit anlayışı doğrultusunda kaleme aldığı Beşinci Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat adlı eseri eski yazıdan yeni yazıya aktarılmıştır.

Söz konusu eser eski yazıdan yeni yazıya aktarılırken eserde kullanılan noktalamaya müdahale edilmemiştir. Eserin “kelimât” bölümleri dışında kalan diğer bölümlerinin yazımında Türkçe imla kılavuzu esas alınmış; kılavuzda yer almayan kelimelerin yazımında ve “kelimât” bölümlerinde ise Arap alfabesiyle yazılan seslerin Latin alfabesiyle birebir karşılanması yoluna gidilmiştir.

Çalışmanın sonunda verilen sözlük, yeni yazıya aktarılan Beşinci Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat adlı eserde Osman Şevki Bey tarafından hazırlanan “kelimât” bölümlerinin tek başlık altına toplanması ile oluşturulmuş ve gerekli olduğu düşüncesiyle sözlüğe sonradan eklenen maddeler italik yazı ile belirtilmiştir.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında yardımlarını esirgemeyen, çalışmanın her noktasında bana destek veren kıymetli hocam Doç. Dr. Mehmet KIRBIYIK’a teşekkür ederim.

Konya, 2011

Fatma Şükran ASLAN

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

Adı Soyadı: Fatma Şükran ASLAN

Numarası: 085213011008

Ana Bilim / Bilim Dalı: Türkçe Eğitimi / Türkçe Eğitimi

Öğrencinin

Programı: Tezli Yüksek Lisans Doktora

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mehmet KIRBIYIK

Tezin Adı: Osman Şevki Bey'in Türkçe Öğretimindeki Yeri Ve Yeni Usul Talim-i Kıraat
(Beşinci Kısım) Adlı Eseri

ÖZET

OSMAN ŞEVKİ BEY'İN TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDEKİ YERİ VE YENİ USUL TALİM-İ KIRAAT (BEŞİNCİ KISIM) ADLI ESERİ

Bu çalışmada, günümüzde *Terakki Vakfı Özel Şişli Terakki Okulları* adı altında varlığını sürdürmekte olan *Selanik Terakki Mektebi* adlı özel okulda uzun yıllar çeşitli vazifelerde çalışmış ve usul-i cedit anlayışını esas alarak Türkçe kıraat kitapları kaleme almış olan Osman Şevki Bey'in, Türkçe öğretiminde uyguladığı yöntemler üzerinde durulmuş ve yazarın Beşinci Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat adlı eseri eski yazıdan yeni yazıya aktarılmıştır.

Çalışmada içerik analizi yöntemi kullanılarak Osman Şevki Bey'in eserlerinde ortaya koyduğu uygulamalar incelenmiştir. Söz konusu incelemeler sonucunda Osman Şevki Bey'in Türkçe öğretimi ve genel olarak bütün eğitim sürecinde üzerinde önemle durduğu noktaların ahlak eğitimi ve vazife bilinci olduğu görülmüştür.

Sonuç olarak Osman Şevki Bey'in, günümüz ifadesiyle *anlamlı öğrenmeyi* gerçekleştirmeye çalışan ve eğitimi günlük hayatla bütünleştirerek sonu olmayan bir süreç şeklinde tasavvur eden aydın fikirli bir eğitimci olduğunu söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: *Osman Şevki Bey, Yeni Usul Talim-i Kıraat, usul-i cedit, Türkçe öğretimi.*

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin

Adı Soyadı: Fatma Şükran ASLAN

Numarası: 0852130110008

Ana Bilim / Bilim Dalı: Türkçe Eğitimi / Türkçe Eğitimi

Programı: Tezli Yüksek Lisans Doktora

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mehmet KIRBIYIK

Tezin İngilizce Adı: The Place Of Osman Şevki Bey In Turkish Language Teaching And His Book Entitled Yeni Usul Talim-i Kıraat (Beşinci Kısım)

SUMMARY

THE PLACE OF OSMAN ŞEVKİ BEY IN TURKISH LANGUAGE TEACHING AND HIS BOOK ENTITLED YENİ USUL TALİM-İ KIRAAT (BEŞİNCİ KISIM)

In this study, we have undertaken an evaluation of the Turkish-teaching methods applied by Osman Şevki Bey, who for many years held several positions at the private school *Selanik Terakki Mektebi* (continuing its existence in our day under the name *Terakki Vakfı Özel Şişli Terakki Okulları*) and prepared Turkish reading textbooks with the *usul-i cedit* perspective as his point of reference. A book by the author bearing the title *Beşinci Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat* (the fifth section of The New Method Reading Exercises) has been transcribed accordingly from its original Ottoman script into modern Turkish script and is herewith presented for general appreciation.

For our study purposes, content analysis method has been employed to examine the practices that Osman Şevki Bey had put forward in his works.

As a result of the aforesaid analysis, it was concluded that the issues that Osman Şevki Bey placed special emphasis on were moral training and duty consciousness both in Turkish teaching classes and in overall educational procedures.

Key Words: *Osman Şevki Bey, Yeni Usul Talim-i Kıraat, usul-i cedit (the new method), Turkish language teaching.*

KISALTMALAR

a.	Arabi
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
M.	Miladi yıl
Nu.	Numara
R.	Rumi yıl
s.	Sayfa
tf.	Terkib-i Farisi
TTK	Türk Tarih Kurumu
ty.	Tarih yok

GİRİŞ

1. EĞİTİM TARİHİMİZDE USUL-İ CEDİT HAREKETİ

Eski belgelerde ¹ “*Usûl-i tahsiliyenin tarîk-i sehl ve âsânisi, etfâlin tûl müddet mekteplerde kalmayıp sūr’at-i tahsil-i ilm-ü kemâl eylemelerine bir usûl-i hasene ittihaz olunması*” yani “öğrenim şeklinin kolaylaştırılması, çocukların okullarda uzun süre beklemeden süratle ilim ve olgunluk kazanmaları için uygun bir yöntem” olarak tarif edilen usul-i cedit (ya da cedide), ders araç ve gereçleri konusunda bir yenileşme ve özellikle öğretmenlerin geleneksel öğretim yöntemleri yerine daha etkili yöntemleri uygulaması olarak tanımlanabilir. Bu terim Tanzimat Döneminin sonlarından itibaren daha çok ilköğretim kademesindeki değişiklikleri anlatmak için kullanılmışsa da genel olarak bütün öğretim düzeylerindeki benzer gelişmeleri de içine alır. Rüştîyelerdeki gelişmeler ilköğretimdekilerden daha önce gerçekleşmiş ve usul-i cedit hareketinin başlangıcı olmuştur.

Yayınlanan ilk eğitim ve öğretim yöntemi kitapları ve ders araç-gereçlerinin gelişmesi de usul-i cedit hareketinin kapsamına girmektedir. Bu sebeple usul-i cedit hareketi, rüştîye ve sıbyan mekteplerindeki gelişmeler ve ders araç-gereçlerindeki yenilikler olmak üzere iki farklı alanda ele alınacaktır.

1.1 RÜŞTİYELER VE SIBYAN MEKTEPLERİNDE USUL-İ CEDİT

1.1.1 Rüştîyelerde Usul-i Cedit

Rüştîyelerde usul-i cedidin gelişmesine Mekâtib-i Umumiye Müdürü Ahmet Kemal Efendi öncülük etmiştir. 1847’de İstanbul’da örnek olarak açılan beş rüştîyede Ahmet Kemal Efendi altı ay kadar kendi yöntemleri ile öğretim yapmış ve bu öğretim sonucunda onun yetiştirdiği öğrenciler padişah ve Meclis-i Maarif üyeleri huzurunda tabi tutuldukları imtihandan padişahın aferin nişanını alarak muvaffakiyetle ayrılmışlardır. Fakat bu denli başarıya rağmen Ahmet Kemal Efendi’nin rüştîyelere özellikle harita sokması gibi birtakım yenilikleri bazı

¹ 17 Şevval 1264 (M. 16 Eylül 1848), Takvim-i Vekayi’den Yahya Akyüz (2001: 190)

çevrelerce hoş karşılanmamış, onun küfürle suçlanmasına sebep olmuştur. Öyle ki 1848’de “rüştiye mekteplerinde çocuklara ressamlık öğretildiği” gerekçesiyle harita öğretiminin yasak edileceği söylentileri yayılmış ve Mekâtib-i Umumiye Nazır Yardımcısı Vehbi Molla tarafından Meclis-i Maarif’in teftiş edileceği korkusuyla harita müsveddeleri ortadan kaldırılmıştır.

Bütün bu olumsuzluklara rağmen rüştiyelerde usul-i cedit hareketi, sıbyan mekteplerinden daha kolay ve süratli yayılmıştır (Akyüz, 2001: 190-192).

1.1.2 Sıbyan Mekteplerinde Usul-i Cedit

1869’dan itibaren sıbyan mekteplerinin yanında usul-i cedit mektepleri adıyla yeni ilkokullar kurulmaya başlamıştır. Sıbyan mekteplerinde usul-i cedit hareketinin temel alanlarından biri *usul-i tehecci* olarak bilinen uzun uzun heceleme yönteminin bırakılarak yerine *usul-i savtiye* denen, kelimeyi doğrudan okuma yönteminin benimsenmesidir.

Yine 1869’da sıbyan mekteplerine tarih, coğrafya, hesap gibi dersler girmiş, 1870’lere gelindiğinde ise bu okullara öğrenci sırası, kara tahta, tebeşir, harita ve öğretmen kürsüsü gibi araç-gereçler konmuştur.

Usul-i cedidin ilk uygulamalarına yukarıda da değinildiği gibi İstanbul’da başlanmıştır. Bu konuda Selim Sabit Efendi’nin de önemli girişimleri vardır. İstanbul’da yeni yöntemleri önce kendisinin düşündüğünü ve Süleymaniye’de bir taş mektepte uygulamaya koyduğunu söyleyen Selim Sabit Efendi, uygulamaları sırasında birtakım engellerle karşılaşmıştır. Kendisinin ifade ettiğine göre Süleymaniye’deki okuluna sıra, kara tahta ve harita getireli henüz bir ay bile olmadan maarif nazırı tarafından çağırılmış ve kendisine hoca efendilerin bu yenilikleri din ve imana aykırı gördükleri söylenmiştir. Selim Sabit Efendi de bu sebeple söz konusu yenilikleri biraz daha ılımlı şekilde uygulamaya çalışmıştır.

Aynı yıllarda Selanik’te de benzer gelişmeler yaşanmaktadır. Selanik’te bu hareketi başlatan öğretmenler İsmail Hakkı Bey, Şemsi Efendi, Halil Vehbi Efendi ve Derviş Efendi’dir. Atatürk’ün de öğretmeni olan Şemsi Efendi yeni yöntemler ve

ders araç-gereçlerini düşman çevrelerin tepkilerine rağmen başarı ile uygulamış ve çok iyi öğrenciler yetiştirmiştir.

Taşrada usul-i cedit hareketini sürdürenler arasında ise Tuna Valisi Mithat Paşa ile yazar Ahmet Mithat Efendi'yi zikretmek gerekir. Ahmet Mithat Efendi 1873'ten itibaren Rodos'ta sürgün kaldığı üç yıl boyunca burada okul açarak yeni yöntemlerle öğretim yapmıştır (Akyüz, 2001: 192-193).

1.2. DERS ARAÇ-GEREÇLERİ ALANINDA USUL-İ CEDİT

1.2.1 Sıra ve Öğretmen Kürsüsü

Sıra ve öğretmen kürsüsü ilk kez askerî okullarda kullanılmıştır. Bunların sivil okullara girmesi önce rüştiyelerde gerçekleşmiştir. Mekâtib-i Umumiye Müdürü Ahmet Kemal Efendi 1849'da bu araç-gereçleri rüştiyelere sokmaya çalışmış; fakat medreseliler buna tepki göstermiştir.

Sıbyan mekteplerine sıra ve öğretmen kürsüsünün girmesi ise 1870'lere rastlamıştır. O yıllarda Selim Sabit Efendi ve Abdi Kâmil Bey Süleymaniye'deki mekteplerde medreselilerin tepkilerine rağmen bunları sınıfa sokmuşlardır. Aynı yıllarda Selanik'te de Şemsi Efendi, okuluna öğretmen kürsüsü ve çam tahtalarından "burcu burcu kokan" sıralar yaptırmış ve bunları orta yerde öğretmenin dolaşacağı bir boşluk bırakarak iki taraflı yerleştirmiştir. Bunlar, medreselilerin kışkırttığı kişilerce tahrip edilmişse de Şemsi Efendi uygulamalarını kararlılıkla sürdürmüştür. Ancak, bu yeniliklerin sıbyan mekteplerinde yerleşebilmesi II. Meşrutiyet yıllarına kadar uzanan bir zaman diliminde gerçekleşmiştir (Akyüz, 2001: 199-200).

1.2.2 Kara Tahta ve Taş Tahta

Bunlar da ilk kez askerî okullarda kullanılmıştır. Kara tahta 1849'dan itibaren rüştiyeler ve 1870'ten itibaren de sıbyan mekteplerinde boy göstermeye başlamıştır. Medreseliler bu yeniliklere de tepki göstermişlerdir.

Taş tahtanın sivil okullara girişi kara tahtadan önce olmuş ve 1847’de sıbyan mekteplerinde ilk kez taş tahta kullanılmıştır. Taş tahtanın kabulü için Arabistan’da da kullanılıyor olması gerekçe gösterilmiştir.

1.2.3 Harita ve Yer Küresi

Bu araç-gereçler de ilk kez askerî okullarda, harita ve coğrafya derslerinde kullanılmıştır. Rüştiyelere 1840’ların sonunda; sıbyan mekteplerine ise 1870’lerden itibaren girmeye başlayan bu yenilikler de diğerleri gibi medreselilerin tepkisini çekmiştir.

1.2.4 Kalem, Mürekkep ve Kâğıt

Eğitim tarihimizde bin yıl gibi uzun bir süre kullanılan ve eski yazı için çok uygun olan *kamış kalem* 1928’de yeni harflerin kabulü ile kullanımdan kalkmıştır.

Tanzimat yıllarında kamış kalemin yanı sıra Batı’dan madenî uçlu kalemler alınmış ve önce yabancı dil derslerinde kullanılmaya başlanmıştır. İçi grafitten yapılan *kurşun kalemler* de bu dönemde okullarımıza girmiştir. Bu kalemlerle yazılan yazılar Fransızca *gomelastik* denen bir kauçuk parçası ile silinmiş ve bu sebeple söz konusu terimin 19. yüzyılın sonlarına kadar Osmanlı Türkçesinde de aynen kullanıldığı görülmüştür.

Mürekkepler mum isinden yapılmıştır. Bu mürekkepler *lika* denen bir ipek parçasına emdirilmiş hâlde hokkada bulunduğundan dökülmemektedir. Söz konusu bu mürekkeplerle yazılan yazılar ıslanmadığı sürece yüzyıllar geçse de rengini atmazdı. Oysa Tanzimat Döneminden sonra Avrupa’dan getirilen ve Frenk mürekkebi denen mor renkli mürekkeple yazılan bazı yazıların rengini atıp okunmaz hâlde geldiği görülmüştür.

Kâğıt İstanbul, Yalova ve Bursa’da üretilmesinin yanı sıra dışarıdan da getirilmiştir. Kâğıda sonradan *âhar* denen yumurta akı ve nişastadan yapılan bir cila sürülmüştür. Bunun sebebi bu işlemde geçen kâğıda yazının daha güzel yazılması

ve gerektiğinde daha kolay silinmesidir. Yanlışın silinmesi için öğrencilerin en çok başvurdukları yöntem serçe parmağını birkaç kez ağızda ıslatarak kâğıda sürmek olduğundan, okumuş kimseler için kullanılan *mürekkep yalamış* deyimini de buradan gelmiştir (Akyüz, 2001: 199-202).

Usul-i cedit, yukarıda da belirtildiği gibi öğretimde daha etkili yöntemler kullanmak suretiyle topyekûn yenileşme esasına dayanan bir harekettir. Bu anlayış doğrultusunda ders araç-gereçlerinin yanı sıra yazılan kitaplarda da bir yenilik fikri baş göstermiş ve birçok eğitimci bu doğrultuda eserler kaleme almıştır.²

Çalışmanın esas konusunu teşkil eden Osman Şevki Bey de Şemsi Efendi tarafından kurulan mektebin Terakki Mektebi adını alarak el değiştirdiği dönemde, yeni usule uygun kıraat kitapları yazmış ve bu usulün Selanik'teki uygulayıcılarından biri olmuştur.

² Usul-i cedit kapsamında ele alınabilecek ilk çalışmaların başlıcaları şunlardır:

Elifba Cüzü (ty.)

Nuhbetü'l- Etfâl (1858)

Ehemmiyet-i Terbiye-i Sıbyan (1862)

Rehnümâ-yı Muallimîn (1870)

Elifba-yı Osmanî (1874)

Resimli Elifba-yı Osmanî (1874)

Terbiye ve Talim-i Âdab ve Nesâyahü'l Etfâl (1868)

Rehber-i Tedris ve Terbiye (1894-97)

Usûl-i Tâlim ve Terbiye Dersleri (1897)

Usûl-i İbtidâî Yahut Muallimlere Rehnümâ (1899)

Usûl-i Tedris ve Tederris (1899)

Rehnümâ-yı Muallimîn Kitapları İçin Rehnümâ-yı Muallimîn (ty.)

Çocuk (1901)

İlm-i Terbiye-i Etfâl (1907), (1912)

Fenn-i Terbiye (1911)

Muallimlere (1910)

Terbiyeye Dair (1910)

İlm-i Terbiye-i Tedris (1911), (Akyüz, 2001: 193-197)

I.BÖLÜM

1. OSMAN ŞEVKİ BEY'İN HAYATI VE ESERLERİ

1.1 HAYATI

Hayatı ile ilgili olarak doğum yeri, eğitimi ve aile çevresi gibi konularda hiçbir bilgiye ulaşamayan Şevki Bey'e dair bütün bilinenler onun uzun yıllar, çeşitli görevlerde çalıştığı *Selanik Terakki Mektebi* ile ilişkilidir. Bu sebeple Şevki Bey'in hayatını, söz konusu okula ait bilgilerle aktarmak daha anlamlı olacaktır.

Günümüzde *Terakki Vakfı Özel Şişli Terakki Okulları* adı altında varlığını sürdürmekte olan *Selanik Terakki Mektebi*, eğitim serüvenine Osmanlı Devleti'nin önemli şehirlerinden biri olan Selanik'te 1873 yılında, şehrin ilk özel müslüman Türk ilkokulu olan *Şemsi Efendi Mektebi* adıyla başlamıştır. Bu okul, çağdaş kuşaklar yetiştirmeyi hedeflemiş ve bu hedefi gerçekleştirmek için de usul-i cedit yöntemini benimsemiştir. Okul, kuruluşunun üzerinden daha dört yıl geçmeden devralınmış ve ismi *Terakki Mektebi* olarak değiştirilmiştir. Osman Şevki Bey de bu okulun kurucu encümen üyeleri arasındadır. Şevki Bey'in de yer aldığı encümen heyeti, 25 Temmuz 1326 tarihinde yaptığı toplantıda, okulun resmî açılışının 15 Mart 1296 tarihinde vuku bulduğunu belirtmiştir (Alkan, 2003: 54-56).

Okul, kuruluşundan itibaren hızlı bir gelişme göstermiş ve ismi 27 Mart 1880 tarihinde *Selanik Terakki Mektebi*; 1900 yılına gelindiğinde ise bu kez *Yadigâr-ı Terakki Mektebi* olarak bir kez daha değiştirilmiş ve Terakki Okulları *Terakki Mektebi Zükûr Kısmı* ile *Terakki Mektebi İnâs Kısmı* adlarıyla iki ayrı eğitim kurumu olarak faaliyet göstermeye başlamıştır. Osman Şevki Bey'in 1900 yılı öğretmen kadrosu kayıtlarında okulun zükûr (erkek) kısmında lisan-ı Osmani muallimi, 1902'de ise yine zükûr kısmında lisan-ı Osmani ve tarih muallimi olarak görev yaptığı belirtilmiştir (Alkan, 2003: 72-74).

1904 yılına gelindiğinde okul müdürü olan İsmail Hakkı Bey, encümen heyeti ile yaşadığı bir anlaşmazlık sonucu müdürlükten ayrılmış ve bu olaydan kısa süre sonra yerine Osman Şevki Bey getirilmiştir.

XX. yüzyılın başında okulun isminin *Yadigâr-ı Terakki Ticaret Mektebi* olarak bir kez daha değiştiği dönemde, edebiyat muallimliği de yapan Şevki Bey, okul müdürlüğünden ayrılmış ve yerine Mösyö Mora getirilmiştir. 1905 yılı öğretmen kadrosu kayıtlarında Şevki Bey'in Yadigâr-ı Terakki Mektebi'nde yine tarih ve lisan-ı Osmani muallimi olduğu bilgisi yer almaktadır. 1906'da ise Şevki Bey bu muallimlik vazifelerinin yanı sıra okulun müdür muavinliğini de yapmıştır. 1907 yılı kayıtlarında da Şevki Bey'in okulun zükûr kısmında 1000 lira maaşla, 26 saat çalışan bir muallim olduğu belirtilmiştir (Alkan, 2003: 81-85).

Osman Şevki Bey'e dair Selanik Vilayet Salnamesi Terakki Mektebi öğretmen kadrosu kayıtlarından edinilen bilgilerin sonucunda, onun 1911 yılında okulun zükûr kısmında 1352 lira maaşla çalıştığı bilgisi yer almaktadır. 1912 yılına gelindiğinde ise Selanik işgal edilir (Alkan, 2003: 111).

Selanik'in elden çıkması ile okul ikinci kuruluşunu 1919'da İstanbul'da gerçekleştirir. Okulun İstanbul'daki ikinci kuruluşuna Selanik'ten katılan üyeler bu süreçte birer birer vefat etmiştir. 1933 yılına gelindiğinde Selanik Terakki Mektebi'ni kuran encümen heyetinden yaşayan tek kişi Mustafa Fazıl Bey'dir (Alkan, 2003: 162).

Bunların dışında yazarla ilgili olarak ulaşılabilen bir diğer bilgi de, Faik Reşit Unat'a ait bir makalede³ yer almaktadır. Unat'ın bu makalesinde, Beşinci Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat'te yer alan bir metinden⁴ yola çıkılarak Atatürk'ün, II.Meşrutiyet'in hazırlanmasındaki rolü anlatılmıştır.

³ UNAT, Faik Reşit (Nisan 1962), *Atatürk'ün II. Meşrutiyet İnkılâbı'nın Hazırlanmasındaki Rolüne Ait Bir Belge*, Belleten TTK., Cilt: XXVI, Sayı: 102, s.339-349

⁴ Söz konusu metin: "*Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti*" (s. 302-308)

Makalede, Osman Şevki Bey hakkında dipnotta kısa bir bilgi verilmiştir. Verilen bu bilgide Osman Şevki Bey, “...iptidaî, rüşdî ve idadî sınıfları bulunan ve şimdi İstanbul’da Şişli Terakki Lisesi’nin esasını teşkil eden ‘Terakki Mektebi’ adlı özel okulun müdür muavini, tarih ve Türkçe öğretmeni olan zat” olarak tanıtılmıştır (Unat, 1962: 345).

Yukarıda da değinildiği üzere Osman Şevki Bey’in doğum yeri, yılı, eğitimi ve aile çevresi gibi konularda hiçbir bilgiye ulaşılamamıştır. Söz konusu iki kaynaktan derlenen bilgilerden hareketle, Osman Şevki Bey’in *Selanik Terakki Mektebi* adlı özel okulun kurucu encümeninde bulunduğu ve bu okulda tarih, lisan-ı Osmani ve edebiyat muallimliği ile müdürlük ve müdür muavinliği vazifelerinde çalıştığı tespit edilebilmiştir. Ölüm tarihi tam olarak bilinemese de okulun İstanbul’daki ikinci kuruluşuna Selanik’ten katılan üyelerin bu süreçte birer birer vefat etmesi ve 1933 yılına gelindiğinde *Selanik Terakki Mektebi*’ni kuran encümeden yaşayan tek kişinin Mustafa Fazıl Bey olması, bu kurucu encümende yer alan Osman Şevki Bey’in de 1933’ten önce vefat ettiğini göstermektedir.

1.2 ESERLERİ

Osman Şevki Bey'in ulaşılabilen ve varlığı tespit edilebilen altı eseri bulunmaktadır:

1.2.1 Birinci Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat

1.2.2 İkinci Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat

1.2.3 Üçüncü Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat

Asıllarına tesadüf edilmemekle birlikte bu üç eserin varlığı Dördüncü Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat'te yer alan “*Sevgili Çocuklar*” metninde geçen bir açıklama vasıtasıyla tespit edilmiştir. Bu metinde Şevki Bey öğrencilerine seslenerek derslere başlamadan önce birtakım açıklamalarda bulunmuş, birinci kitaptan itibaren benimsenen yöntemin dördüncü kitapta da genişletilerek devam edeceğini haber vermiştir:

“Bu kitap sizinle devam eden musahabelerimizin dördüncü senesini teşkil edecektir. Daha birinci kitapta başladığımız meslek burada da takip edilerek yalnız bir parça daha tevsî edilmiştir.” (s.5)

Üçüncü Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat'in varlığının tespit edilmesinde Altıncı Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat'te bulunan “*Bir Latife-i Tarihiyye*” adlı metnin, talim bölümünde yer alan bir sorunun ardından verilen açıklamadan da yararlanılmıştır. Söz konusu açıklamada öğrenciler Üçüncü Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat'e başvurmaları için yönlendirilmiştir:

“İmam-ı Âzâmın tercüme-i hâlini muhtasaran söyleyiniz? (Yeni Usul Talim-i Kıraat'in üçüncü kısmına müracaat)” (s.49)

Yukarıda verilen metinlerde geçen ifadeler vasıtasıyla ancak varlıkları tespit edilebilen bu üç eserin basım tarihleri, sayfa sayıları ve içerikleri hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

1.2.4 Dördüncü Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat

Eser, R.1330⁵ / M.1914 yılında Selanik'te Yeni Asır Matbaası tarafından basılmıştır. Tam adı *Yeni Usul Talim-i Kıraat Malumat-ı Müfide ve Fazâil-i İnsaniye*'dir. Söz konusu isim bu hâliyle yalnızca kitabın kapağında yer almış, eser içindeki sair yerlerde *Yeni Usul Talim-i Kıraat* şekli tercih edilmiştir. Tamamı 254 sayfa olan eser içerik açısından çeşitlilik gösterir. Çalışmanın temel kaynaklarından olan bu eserde fennî ve tarihî malumat içeren öğretici metinler, ahlaki öğütler içeren okuma parçaları ile şiirler, kıymetli sözler ve muhavere⁶ bölümleri bulunur. Bütün bu derslerin arkasından dersleri daha anlaşılır hâle getirmeyi amaçlayan sorulardan oluşan talim bölümleri yer alır. Eserde talimleri takiben derslerde geçen bilinmeyen kelimeler anlamlarıyla birlikte herhangi bir başlık altında toplanmadan verilmiştir.

Şevki Bey, kitabın ön kapağına eklediği kısa açıklamada eserini milletin gelecek ümidi olan vatan evlatlarının fikirlerini aydınlatmak ve onları Osmanlı unvanına layık meziyetler ve faziletlerle donatmak için kaleme aldığını, eserin şiir edebiyat, hâl tercüme, ahlaki ve tarihî hikâyeleri bünyesinde toplayan bir içeriğinin olduğunu ifade etmiştir:

“Ümid-i istikbal-i millet olan evlad-ı vatanın tenvir-i efkâr ve tehzib-i ahlakına hâdim ve kendilerini Osmanlı unvan-ı celiline layık meziyyat-ı cemile ve fazâil-i ahlakiye ile tezyin maksadına müteveccih eş'âr ve edebiyat, kalamıkibar ve terâcim-i ahval, nasâyih-i ahlakiye, hikâyât-ı tarihiye ve ziraat, ticaret ve sanayi ile fînûn hakkında malumat-ı lazıme cami ve fikr-i meşrutiyet ve muadeleti etfal-i vatana teslim eylemek üzere vücuda getirilmiş mükemmel resimlerle müzeyyen bir eser-i nevindir.”

⁵ Eserlerin kapağında yer alan tarihlerle ilgili olarak F.Reşit Unat, o zamanki geleneğe uygun olması hasebiyle bu tarihlerin hicri olduğunu ifade etmiştir [Bkz. UNAT, Faik Reşit (Nisan 1962), “Atatürk'ün II. Meşrutiyet İnkılâbı'nın Hazırlanmasındaki Rolüne Ait Bir Belge”, Belleten, C. XXVI, Sayı: 102, s.339-349] Fakat eser içinde geçen diğer tarihlerin rumi takvime göre verilmiş olması kapaklarda yer alan bu tarihlerin de rumi olduğunu düşündürmektedir.

⁶ Muhavere bölümlerinde genel itibariyle bir baba-oğul yahut öğrenci-öğretmen arasında geçen konuşmalar verilir. Öğrenci ya da oğul, çeşitli kavramların açıklanmasını ister; öğretmen ya da baba da bu konuda çeşitli örnekler verir ve bazen konu ile alakalı hikâyeler anlatır.

Eserin ulaşılabilen tek nüshasında ikinci tab olduğu bilgisi yer almaktadır. Ancak eserin birinci tabına ulaşılamamıştır. Kapakta yer alan R.1330 / M.1914 yılının, eserin yazım yılı olup olmadığı kesin olarak bilinmemekle birlikte, bu tarihten önce, aynı adı taşıyan farklı bir nüshaya da tesadüf edilmemiştir. Ancak eserdeki bir metinden hareketle yazım yılı konusunda tahmini bir fikre ulaşılmıştır. Buna göre eserde yer alan “*Manyasîzade Refik Bey*” metninde söz konusu şahsın vefatı R.1325 olarak belirtilmiş ve yazar bu zatın cenaze törenini oldukça teferruatlı bir şekilde nakletmiştir:

“Bu muhterem zat 1325 senesi şubatının 20. Cuma gecesi Dersaadet’te Kadıköyü’nde Cevzlik’teki hanesinde irtihal eylemiştir. Cenazesi 33 seneden beri Recep Paşa’dan maada hiç kimseye nasip olmayan bir hürmle ve pek büyük kalabalık ile kaldırılmış ve Çarşamba’da Kovacılar Kabristanı’na nakil ile pederi yanına defnedilmiştir.” (s.205-206)

Metinde, R.1325’te vefat eden Manyasîzade Refik Bey’den söz edilmesi eserin bu tarihten sonra yazıldığını doğrular.

Bu bilgilere göre R.1330 / M.1914 yılından önce eserle aynı adı taşıyan farklı bir nüshaya tesadüf edilmemesi ve sözü edilen metinde geçen ifade, R.1330 / M.1914 yılının, eserin yazım yılı olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

1.2.5 Beşinci Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat

Çalışmanın temel kaynaklarından bir diğeri olan bu eser de Selanik’te R.1330 / M.1914 yılında Yeni Asır Matbaası tarafından basılmıştır. Tamamı 318 sayfadır. Eser içerik çeşitliliği yönünden Dördüncü Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat’le benzerlik gösterir. Bu eserde de ahlaki öğütler içeren okuma parçaları, şiirler ve kıymetli sözler bulunmaktadır; fakat ağırlık öğretici metinlere kaymıştır. İçerikteki bu farklılığın yanı sıra eserin bölümlerinde de birtakım farklılıklar vardır. Bu eserde derslerde geçen bilinmeyen kelimelerin sayıca daha fazla olduğu göze çarpar. Bu kelimeler “kelimât” başlığı altında toplanarak ayrı bir bölüm teşkil etmiş ve talim bölümlerinden önce verilmiştir. Eserde kelimât bölümlerini takiben “talim ve tahlil-i

efkâr” bölümleri yer alır. Talim bölümündeki sorular bir önceki kitaba kıyasla öğrenciyi daha ince düşünmeye sevk edecek niteliktedir.

Şevki Bey bu kitabının da ön kapağında bir açıklamaya yer vererek eserinin genç talebelerin ahlaki ve fikrî terbiyelerine hizmet ettiğini ifade etmekte ve eserin, tarihî menkıbeler, ahlaki hikâyeler ve şiirler içerdiğini; fen, ziraat, sanayi ve ticaret konularında gerekli malumatı bünyesinde barındırdığını açıklamaktadır:

“Vatanın atisi teminine medar olan genç şakirtlerin terbiye-i fikriye ve ahlakiyesine hâdim bir eserdir ki maarif siyasiye terâcim-i ahval ve menakıb-i tarihiye ve hikâyât-ı ahlakiye, eş’ar ve edebiyat, malumat-ı fenniye ve ziraiye, sanayi ve ticaret hakkında malumatı, fikr-i meşrutiyet ve hürriyeti cami ve mükemmel resimlerle müzeyyendir.”

Eserin bu çalışmada kullanılan ve ulaşılabilen tek nüshasında ikinci tab olduğu bilgisi yer almaktadır. Ancak bu eserin de Dördüncü Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat’te olduğu gibi birinci tabına tesadüf edilmemiştir. Ulaşılabilen nüshanın kapağında basım tarihi yukarıda değinildiği gibi R.1330 / M.1914 olarak verilmiştir. Bu tarihin eserin ilk yazıldığı tarih olup olmadığı kesin olarak bilinmemektedir. Ancak eserde yer alan “*Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti*”⁷ ve “*10 Temmuz*” adlı metinlerden hareketle bir fikre ulaşılmaya çalışılmıştır. Buna göre eserin son sayfalarında yer alan “*Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti*” metninde 31 Mart Vakası ve V. Mehmet Reşat’ın tahta çıkışından bahsedilmektedir:

⁷ Söz konusu metin, özellikle tarihle ilgilenen araştırmacıların dikkatini çekmiş ve çalışmalarına kaynak teşkil etmiştir. Bu metinden yararlanılarak hazırlanan makalelerden tespit edilebilenler şunlardır:

UNAT, Faik Reşit (Nisan 1962), “*Atatürk’ün II. Meşrutiyet İnkılâbı’nın Hazırlanmasındaki Rolüne Ait Bir Belge*”, Belleten, C. XXVI, Sayı: 102, s.339-349.

ARIKAN, Zeki, (1993), “*Yeni Gün’ün Müsabakası’nda Mustafa Kemal Paşa*”, Atatürk Yolu Dergisi, C. III/2, s.243-258.

ARIKAN, Zeki, (Ağustos 2008), “*1908 Jön Türk Devrimi ve Mustafa Kemal*”, Müdafaa-i Hukuk Dergisi, Sayı:119, s.48- 49

“(…)Şu okuduğunuz ders (Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti) hakkında size bir fikr-i icmaât vermiştir. Cemiyetin icraat-ı hasenesi, inkılabın suret-i zuhuru, 31 Mart Vakası, İstanbul’un Hareket Ordusu tarafından suret-i zaptı, Abdülhamit’in hal’i, ilk hürriyet padişahı Sultan Mehmet Han-ı Hâmis Hazretlerinin hakiki bir millet babası mevkiini işgal buyurması gibi vakayi ile onu takip eden ahval ve vukuatı daha ileri sınıflarda (tarih-i inkılab-ı Osmani) dersinde mükemmelen muhakematıyla beraber göreceksiniz.” [Beşinci Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat, “Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti”,(s.306-308)]

Eserde R.1325 / M.1909’da gerçekleşen bu hadiselerden söz edildikten sonra bir dönem Selanik Vilayeti Maarif Müfettişliği görevinde bulunan Kâzım Nâmi Duru’nun “10 Temmuz” adlı makalesine de yer verilmiştir.

Kâzım Nâmi Bey, Selanik’te 1910 yılı Ağustos ayında müfettişlik görevinde bulunmuş ve atandığı vakit ulaşabildiği bütün okulları denetlemiştir. Denetlenen bu okullar arasında Osman Şevki Bey’in görev yaptığı Selanik Terakki Mektebi de bulunmaktadır (Duru, 1967: 42-43). Osman Şevki Bey’in, eserinde yer verdiği söz konusu makaleyi, Kâzım Nâmi Bey’in müfettişliği sırasında mı yoksa farklı bir tarihte mi kendisinden⁸ temin ettiği kesin olarak bilinmemektedir.

Bütün bu bilgilerin ışığında eserin kaleme alındığı tarih kesin olarak tespit edilmese de eserde R.1325 / M.1909 yılına ait hadiselerin anlatılması ve Kâzım Nâmi Bey’e ait söz konusu makaleye yer verilmesinden hareketle eserin R.1325 / M.1909 yılından sonra yazıldığı sonucuna ulaşılabilir.

⁸ Eserde, makalenin Kâzım Nâmi Bey tarafından Şevki Bey’e hediye edildiği bilgisi yer aldığından yukarıdaki ifade kullanılmıştır: “İşte erbab-ı hamiyet ve mücahidîn-i hürriyetten Selanik Vilayeti Maarif Müfettişi Kâzım Nâmi Bey biraderimizin ihdâ eylediği makaleyi nakil ile bu vazife-i mukaddeseyi de ifa ediyoruz” [Beşinci Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat, “10 Temmuz”, (s.310)]

1.2.6 Altıncı Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat

Şevki Bey'in yukarıda tanıtılan diğer iki eseri gibi Altıncı Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat de R.1330 / M.1914 senesinde Selanik'te Yeni Asır Matbaası tarafından basılmıştır. Eserin tam adı *Yeni Usul Talim-i Kıraat Kemâlât-ı Milliye ve Fazâil-i İnsaniye*'dir. Söz konusu isim bu hâliyle yalnızca kitabın kapağında yer almış, eser içindeki sair yerlerde *Yeni Usul Talim-i Kıraat* şekli tercih edilmiştir.

Çalışmanın üçüncü ve son kaynağı olan bu eser, 239 sayfadır. Şevki Bey, eserin kapağında yer verdiği açıklamada bu eserini de diğerleri gibi vatanın gelecek ümidi olarak gördüğü vatan evlatlarının azimli, metin ve kendilerine hayata karşı dayanıklılık verecek bir terbiye ile eğitilmeleri amacı ile kaleme aldığını ve eserin hemen her konuda faydalı malumatlar içeren bir yapısının olduğunu ifade etmiştir:

“(...) Ümid-i istikbal-i vatan olan erkân-ı şebâbı azimkâr, metin, hayata karşı mukavim bir terbiye-i âliye ile terbiyeyi gaye-i âmâl ittihaz eylemiş gözde bir eserdir. Malumat-ı siyasiye, tarih, terâcim-i ahval, hikâyât-ı tarihiye, mefahir-i milliye, ahlaki ve fikrî hikâyeler, manzum ve mensur âsâr-ı edebiye fünûn ve sanayi, ziraat ve ticaret hakkında malumat-ı nafi'yeyi cami ve mükemmel resimlerle müzeyyendir.”

Eserde tarihî ve fennî malumat içeren metinlerin yanı sıra, kıymetli sözler, ve şiirler de yer alır. Altıncı Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat'te ağırlıklı olarak tarihî malumat içeren metinler bulunur. Ahlaki öğütler veren okuma parçaları önceki kitaplara kıyasla bu eserde yok denecek kadar azdır. Eserde önemli devlet büyüklerinin hayat hikâyelerinden kesitler aktaran okuma parçaları ve biyografi niteliğinde metinler⁹ de bulunmaktadır:

⁹ Bu eserde yer alan “Muallim Şemsi Efendi” adlı metin biyografi niteliğindedir ve bu özelliği sebebiyle birçok araştırmacıya çalışmalarında kaynak teşkil etmiştir. Söz konusu metinden faydalanılarak hazırlanan çalışmalardan tespit edilebilenler şunlardır:

UNAT, Faik Reşit, (1963), *“Atatürk'ün ilk Öğretmeni Şemsi Efendi ve Okulu”*, Eğitim, C.I, Nu. 36, s.38-42.

EREN, İsmail, (1969), *“Atatürk'ün İlk Hocası Şemsi Efendi”*, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, C. V, Nu.26, s.5-7.

Eserin bölüm sıralamasında yukarıda değinilen iki eserden farklı olarak “aile-i kelimât” adını taşıyan ve içinde derslerde geçen anlamı bilinmeyen kelime, terkip ve darbimesellerin açıklandığı bölümler de yer alır. Eserde söz konusu bu bölümler kelimât bölümlerinden sonra verilmiştir. Yazarın, bu eserin kelimât ve aile-i kelimât bölümlerinde okuyucuya aktardığı söz varlığı ¹⁰ yeni bir çalışmaya konu olacak zenginliktedir. ¹¹ Eserde derslerden sonra verilen son bölüm ise işlenen konu ile ilgili sorulardan oluşan “talim ve tahlil-i efkâr” bölümleridir.

Eserin bu çalışmada kullanılan nüshasında birinci tab olduğu bilgisi yer almakta ve yukarıda da değinildiği gibi basım tarihi R.1330 / M.1914 olarak geçmektedir. Şevki Bey’in çalışmaya kaynaklık eden bu üç eserin de basım tarihlerinin aynı olması eserlerin aynı yıl içinde yazılıp yazılmadığı sorusunu akla getirdiğinden bu eser için de yazım tarihi konusunda içeriğe dayalı çıkarımlarda bulunulmaya çalışılmıştır.

Eserde tarihî malumat içeren metinlerin sonuncusu olan “*Osmanlı İnkılapları*” metninde yazar, Osmanlı padişahlarını ve faaliyetlerini Ertuğrul Gazi’den itibaren tek tek sıraladıktan sonra, Sultan Mehmet Reşat’ın 1909 yılında tahta çıkışını anlatır. Metindeki ifade tarzı, eserin yazıldığı dönemde Sultan Mehmet Reşat’ın hâlen padişah olduğunu düşündürmektedir:

MERT, Özcan, (Mart 1991), “Atatürk’ün İlk Öğretmeni Şemsi Efendi (1852-1917)”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.VII-Sayı:20, s.337.

SOMEL, Selçuk Akşin, “*Maarif Müdürü Radovişli Mustafa Bey’in Raporları, Müslim ve Gayri Müslim Eğitimi: II.Abdülhamid Devri Selanik Taşrasında Maarif Meselesi (1885-1886)*”, Tarih ve Toplum, Vol.I, Nu.2, Kasım 2005, s.113-147

SOMEL, Selçuk Akşin, “*Mustafa Bey of Radoviş (1843-1893): Bureaucrat, Journalist and Deputy of Salonica at The First Ottoman Parliament*”, The First Ottoman Experiment in Democracy, Herzog, Christoph and Sharif, Malek (eds.), Würzburg: Ergon, August 2010, s.129-150

¹⁰ Aile-i kelimât bölümlerinde kelimeler, tamlamalar, deyimler ve atasözleri gibi pek çok yapı bir arada verildiği için, çalışmada sözü edilen bu dil malzemesini tanımlarken maksada daha uygun olduğu düşünülen “söz varlığı” ifadesi kullanılmıştır.

¹¹ Eserde yer alan 30 kelimât bölümünde toplam 1173 kelime ve 409 adet terkip; yine 30 adet olan aile-i kelimât bölümünde de toplam 601 adet söz varlığı bulunmaktadır.

“Üç gün sonra yani 14 Nisan sene 1325 tarihinde Abdülhamid-i Sâin hal’ edilmiş ve taht-ı hükümete sevgili padişahımız (Sultan Mehmet Reşat Han-ı Hâmis Hazretleri) iclâs kılınmıştı.” (s.198)

Buna göre, R.1330 / M.1914 yılının eserin yazım yılı olduğunu doğrulayacak kesin bir bilgi ortaya konamasa da metindeki hadiselerin tarihinden hareketle eserin R.1325 / M.1909 tarihinden sonra yazılmış olabileceğini söylemek mümkündür.

II. BÖLÜM

OSMAN ŞEVKİ BEY'İN TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDEKİ YERİ

Milletlerin hayatındaki çeşitli değişme ve gelişmeler, onların varlık mührü hükmünde bulunan ve canlı bir varlık olan dil üzerinde de mühim tesirler gösterir. Bu sebeple ana dili öğretimi konusunda zaman içinde yeni anlayışlar ve uygulamalar ortaya çıkmıştır. Bu konu üzerinde kafa yoran, kıymetli fikirlerini uygulamaya dökme çabasında olan çok sayıda eğitimci çeşitli eserler kaleme almıştır.

Çalışmanın esas konusu olan Osman Şevki Bey de, yazdığı kıraat kitapları ile Türkçe öğretimi konusunda külfetsiz uygulamalar ortaya koymuş bir şahsiyettir.

Osman Şevki Bey'in önceki bölümlerde tanıtılan eserleri kıraat kitabı niteliğindedir ve doğrudan Türkçe öğretimine yönelik yöntemler salık veren bir özellik taşımaz. Bu sebeple çalışmanın bu bölümünde Osman Şevki Bey'in Türkçe öğretimindeki yeri belirlenmeye çalışılırken eserlerindeki dersler (metinler, kıymetli sözler ve şiirler) ile bunlardan sonra verilen kelimât, aile-i kelimât ve talim bölümleri incelenerek bu bölümlerde yer alan uygulamalar üzerinde durulmuştur.

Osman Şevki Bey, eserlerinin ilk sayfalarını velilere, muallimlere ve öğrencilere seslendiği bölümlere ayırmıştır. Yazar, eserlerinde veriliş sırası bile değişmeyen bu bölümlerde yalnız Türkçe öğretimine değil; genel olarak bütün eğitim sürecine bakışı hakkında da önemli ipuçları vermiştir. Eserler “*Evliya-i Etfale*” bölümleri ile başlar. Yazar bu bölümlerde velilere seslenerek onlara sağlam bir eğitim için öğrencinin yalnızca maddi değil; özellikle ve ilk olarak manevi yönden desteklenmesi gerektiğini hatırlatır. Yazarın “yarının adamları” olarak isimlendirdiği çocuklar, yalnız okul ihtiyaçlarının giderilmesi ile muvaffak olamaz. Ona göre çocuklara öğretilecek en mühim şey vaktin kıymetidir. Zamanı doğru kullanan çocuğun istikbali emniyette olacaktır. İlimin kıymeti hakkında sık sık vurgu yapan Şevki Bey'e göre ilim ve irfandan mahrum olan bir millet ölmeye mahkûmdur:

“Çocuklarınızın mektep maaşâtını tesviye ve lüzum-ı tahsiliyesini tedarik ile vazifeniz hitam bulmaz. Onlara insan olmak, hakiki bir Osmanlı, ciddi bir vatanperver vazifesini öğretmek için iktisâbı elzem olan terbiye-i ahlakiyeyi vermeye de mecbursunuz.” [Altıncı Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat, “Evliya-i Eftale”, (s.4)]

“Çocuklara her şeyden evvel vaktin kıymetini öğretiniz. Zamanını hüsn-i istimale alışan çocuğun istikbali emindir. Bugünün çocukları yarının adamlarıdır. O hâlde çocuklarınızı bugün için değil yarın için hazırlamağa çalışınız. Gafil bulunmayınız. Uyanınız çünkü: Mahrum-ı ilim ve irfan olan bir millet ölmeye mahkûmdur.” [Dördüncü Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat, “Evliya-i Etfale”, (s.3)]

Osman Şevki Bey eserlerinin “Muallim Efendilere” adını taşıyan bölümlerinde ise öğretmenlere hem kitaplarının derslerde işlenişi konusunda yol göstermekte hem de öğrencilere yaklaşımları konusunda tavsiyelerde bulunmaktadır. Ona göre öğretmenler, her konuda öğrencilerin dikkatini çekerek onları her şeyi tetkik etme fikri taşıyan bireyler olarak yetiştirmeli ve bunu gerçekleştirmek için gerekirse yanlış bir fikri savunur gibi görünmelidir. Bundan maksat öğrenciyi daha dikkatli düşünmeye mecbur etmektir. Dersin sonunda ise konu açıklanarak öğrenciler aydınlatılmalıdır:

“Her bahiste talebenin nazarıdikkatini celbedecek suallerle, itirazlarla müdekkik fikirler yetiştirmek için çalışmak icap eder. Hatta bazen bilâ-iltizam esası yanlış bir fikri müdafaa eder gibi görünerek, çocukları iyi düşünmeye sevk etmeli ve bahsin nihayetinde hakikat meseleyi tasvir ile tenvir-i ezhâna ehemmiyet vermelidir.” [Altıncı Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat, “Muallim Efendilere”, (s.5)]

Yazara göre, her dersin sonunda verilen müştakkat (türemiş kelimeler), aile-i kelimât (kelimeler ailesi) ve talimler çok mühimdir. Fakat bunların tamamını öğrencilere bir kerede vermek ve onlara bir yığın kelimeyi papağan gibi ezberletmek semeresiz bir çabadır. Çünkü önemli olan çok sayfa okutmak değil; kelimelerin anlamlarını ve telaffuzlarındaki farkları öğretebilmektir. Şevki Bey’e göre bir kelimeden bahsederken onu müstakil olarak vermek yerine o kelimenin zıddını, eş

anlamısını, karşılığını buldurmak ve alışılmış, dile yerleşmiş olan kullanımlarını da öğretmek gereklidir:

“Her bahsin nihayetinde şayan-ı tetkik kelimeleri işaret ettik. Bu kelimelerin manaları ve müştakkatı hakkında talebeye malumat vermek pek fâidelidir hele henüz mekteplerimizde teammüm etmeyen (tetkik-i kelimât) talebenin celb-i dikkatine hâdimdir. Bir kelimededen bahsedilirken zıddını, müradifini, mukabilini buldurmak kelimenin bütüün müştakkatını değilse bile zebanzet olanlarını öğretmek âdetâ bir (aile-i kelimât) teşkiline himmet eylemek icap eder.” [Beşinci Kısım Yeni Usul Tâlim-i Kıraat, “Muallim Efendilere”, (s.7)]

“Her dersin nihayetinde ilave edilen müştakkatın, aile-i kelimâtın, talimlerin kâffesini bir deste vermek lazım değildir. Hele bir yığın kelimeyi yalnız (papağan gibi) belletmek hiç de matlup olmayan bir şeydir. Bu kelimelerle müştakkatın manaları, aralarındaki münasebet, telaffuzlarındaki farklar yavaş yavaş anlatılarak talim edilmelidir. Malumdur ki (öğrenmek) çok sahife okumaktan ibaret değildir. Kitabı ikmal etmek için isticâl ise lüzumsuzdur. Yavaş ve sağlam hatvelerle ilerlemek kâfidir.” [Altıncı Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat, “Muallim Efendilere”, (s. 6)]

Şevki Bey yukarıda sözü edilen fikirlerini Altıncı Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat'te uygulamaya dökmüştür. Bu eserde yazarın derslerin ardından verdiği kelimât ve aile-i kelimât bölümlerinde yer alan söz varlıkları, öğrencilerin kelime ve deyimlerdeki ince anlam ayrılıklarını bile görebilmesine imkan sağlar niteliktedir. Birbiriyle karıştırılması ihtimali olan kullanımlar, eş sesli kelimeler özellikle bir arada verilmiş ve aradaki farkın görülmesi sağlanmıştır:

“8-Göz açmak: Doğmak, dünyaya gelmek. (...) 10-Gözünü açmak: Tembîh, ikaz. / 11-Gözlerini açmak: Hayran olmak. (...) 15-Göz açıklığı: Zekâ” [Altıncı Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat, “Vazife Hissi Fedakârlık”, Aile-i Kelimât Bölümü, (s.18)]

“13-Dil çıkarmak: İstihza, alay etmek. / 14-Dilini çıkarmak: İfade-i meramda şiddetli.” [Altıncı Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat, “Nebatat”, Aile-i Kelimât Bölümü, (s.38)]

“Zarf: Kap, kılıf, muhafaza. / Zarf: Mektubu içine koydukları kâğıt muhafaza / Zarf: Eli yakmamak için kahve fincanı koydukları madenî kap. / Zarf: Zaman veya mekân bildiren kelime: zarf-ı zaman, zarf-ı mekân.” [Altıncı Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat, “Bir Latife-i Tarihiye”, Aile-i Kelimât Bölümü, (s. 49)]

Şevki Bey’in yine yukarıda değinilen “bir kelimedden bahsederken onun dile yerleşmiş olan kullanımlarını da öğretmek” fikrini, eserlerinde sıklıkla uygulamaya döktüğü görülmüştür. Özellikle Altıncı Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat’in çeşitli derslerinden sonra darbimeseller sıralanmış ve açıklanmıştır:

“(Tilki tilkiliğini bildirinceye kadar post elden gider.) Darbimeseldir: Telaşlı zamanda kendini anlatmak müşkül olduğunu beyan için irat olunur. (...) (Mecliste dilini, seferde elini kısa tut.) Darbimeseldir: Çok söyleyip çok yemenin mazeretini anlatmak için irat olunur. (...) (El şakası göz çıkarır.) Darbimeseldir: El şakasının fena olduğunu beyan için irat olunur.” [Altıncı Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat, “Büyük Adamlarımız”, Aile-i Kelimât Bölümü, (s. 102)]

Gerçek eğitimin yavaş ve sağlam adımlarla temin edileceğine inanan Osman Şevki Bey öğretmenlere, öğrencilerini “defter-i hatırat” yani “hatırda kalan şeyler defteri” tutmaları konusunda teşvik etmeleri tavsiyesinde de bulunur. Osman Şevki Bey’e göre bu uygulama öğrencinin okuma, düşünme ve kıymetli sözleri zihninde tutabilme beceri ve hevesini artıracaktır. Yazar, öğrencide bu hevesi uyandırmanın hiç de zor olmadığını söyler ve bu usule alışan birçok öğrencinin daha sonra bu alışkanlığı istekle sürdürdüğüne bizzat tesadüf ettiğini iftiharla belirtir. Ancak Şevki Bey’e göre bu defterin tutulması öğrencinin ihtiyarına bırakılmalıdır:

“Ders arasında münasebet düştükçe muallim efendiler tarafından irat edilecek misaller, mısralar, beyitler, kalamıkibar, darbimesel, latif hikâyeler hep bu deftere

kaydedilmeli. Bu usul ile talebenin mütalaa hevesi küşayış bulur, müstahzarat fikriyesi tezayüt eder. Bu defter bittabi mecburi olmamalıdır. Fakat ihtiyari olmakla beraber her şakirdde bu hissi, bu hevesi uyandırmak pek kolaydır. Bu yolda mütalaya alıştırılan talebede natıka-perdâzlık hassası da inkişafa başlar. Sınıflarda bu (defter-i hatırat)a bir ehemmiyet-i mahsusa atfeden pek çok talebeye tesadüf ettiğimizi bilmünasebe ve kemal-i iftihar ile zikreyliz.” [Altıncı Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat, “Muallim Efendilere”, (s. 6)]

Osman Şevki Bey, bazı meslektaşlarının tavsiyesi üzerine eserlerinde Arapça ve Farsça kelimelerin karşılıklarına da yer verdiğini ve böylelikle öğrencileri ayrı bir lügat defteri tutma zahmetinden kurtardığını ifade eder. Yazar, eserlerinde her dersin (metinler, kıymetli sözler ve şiirlerin) arkasından, önce o derste geçen anlamı bilinmeyen kelimeleri, sonra müştakkat (türemiş kelimeler), aile-i kelimât (kelimeler ailesi) ve talim bölümlerini vermiştir. Böylece bir kelime sözü edilen bu bölümlerde öğrencinin karşısına beş altı defa çıkabilmektedir. Osman Şevki Bey, bu tekrarların öğrenci açısından bir zarar teşkil etmeyeceği, aksine faydalı olacağı görüşündedir:

“Bazı muallim efendilerin tavsiyesi üzerine bu kısımda da Arabi ve Farisi kelimelerin mukabillerini yazarak talebeyi ayrıca bir lügat defteri tutmak gailinden kurtardık. Her dersin zirine evvela o dersteki lügatleri, ba’de müştakkat, aile-i kelimât ve talimleri yazdık. Bu suretle Arabi ve Farisi bir kelime belki beş altı defa yazılmış olabilir, fakat bu tekrardan zarar değil fâide melhuzdur.” [Altıncı Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat, “Muallim Efendilere”, (s. 7)]

Eserlerde yer alan bu uygulamayı bir örnekle açıklamak faydalı olacaktır. Altıncı Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat’te yer alan “*Senenin İlk Dersi*” metninin kelimât bölümünde, metinde geçen diğer bilinmeyen kelimelerle birlikte önce “nazar” kelimesinin anlamı verilmiş, ardından aile-i kelimât bölümünde de “göz” kelimesini temel alan bir miktar söz varlığı sıralanmıştır:

(...) *Nazar (a): Göz, bakmak. / Nazarıdikkat (tf): Bir şeyi iyice araştıran göz.* [Altıncı Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat, “Senenin İlk Dersi”, Kelimât Bölümü, (s.11)]

“1-Göz: Ayn; çeşm; nazar; gören alet. / 2-Göz açmak: Dikkatli olmak. / 3-Göz kapamak: Ehemmiyet vermemek. (...) / 8-Açıkgöz: Dikkatli.(...) 10- Su gözü: Memba. (...) 15-Göze girmek: Makbuliyet, itibar. / 16-Göz dikmek: Haset.” [Altıncı Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat, “Senenin İlk Dersi”, Aile-i Kelimât Bölümü, (s.12)]

Bugün tekrar ilkesi olarak isimlendirilen bu uygulama, Osman Şevki Bey tarafından çok sık kullanılmıştır. Ailesi verilen kelimenin tek bir dersle sınırlı kalmadığı, ilerleyen derslerde tekrar farklı bir söz varlığı içinde yer aldığı da olmuştur. Örneğin yukarıda sözü edilen kelime, “*Senenin İlk Dersi*” metninden başlanarak ilerleyen dört farklı dersin sonrasında verilen aile-i kelimât bölümlerinde de farklı kullanımları ile öğrenciye tekrar sunulmuştur:

“ (...) 4-Gözden çıkmak: Ehemmiyetten sakıt (düşen) olmak. (...) 7-Açgözlü: Haris, tamahkâr. / 8-Göz açmak: Doğmak, dünyaya gelmek. (...) 10-Gözünü açmak: Tembih, ikaz. / 11-Gözlerini açmak: Hayran olmak. (...) 14-Gözünü açık gitmek: Nail-i meram olmaksızın ölmek. / 15-Göz açıklığı: Zekâ.(...) 17-Öküz gözü: Bir nevi nebat. (...) 19- Göz akı: Gözün beyaz kısmı” [Altıncı Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat, “Vazife Hissi Fedakârlık”, Aile-i Kelimât Bölümü, (s.18)]

“1-Gözünü ısırarak: Tanır gibi olmak. (...) 10-Gözden çıkmak: Artık arzulanmamak, bıkmak. (...) 13- Dört gözle bakmak: Sabırsızlıkla beklemek. / 14- Gözünü dört açmak: Ziyade dikkatle hareket etmek. / 15-Göz dikmek: Haset. (...) 19- Gözleri süzülme: Mahmur olmak, uyku basmak.” [Altıncı Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat, “Mart”, Aile-i Kelimât Bölümü, (s.21)]

“1-Göze durmak: Nankörlük cezası. / 2-Göz doymak: Kanaat. / 3-Gözünü tok: Kanaatkâr. / 4-Gözünü kapalı: Tecrübesiz. (...) 9-Göz kulak olmak: Dikkatle dinlemek, tetkik. / 10-Gözden geçirmek: Muayene, teftiş. (...) 14- Göz göre göre: Aleni. (...)

16- *Göz nuru: Pek muazzez. / 17-Göz nuru dökmek: Gözleri ziyade yormak. / 18- Yüz göz olmak: Lüzumsuz teklifsizlik.*” [Altıncı Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat, “Adalet-Merhamet”, Aile-i Kelimât Bölümü, (s.29-30)]

Yazarın eserlerinde, derslerin ve derslerden sonra verilen bölümlerin seçiminde öğrencilerin gelişim özellikleri dikkate alınarak basitten karmaşığa doğru bir yol izlendiği görülür. Dördüncü Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat’te yer alan derslerin büyük çoğunluğu ahlaki öğütler içermektedir. Eserde öğretici metin niteliğinde dersler çok az yer tutmaktadır. Eserin dili sadedir. Dördüncü Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat’te, verilen konuları çözümler nitelikte olan soruların bulunduğu “talim” bölümleri derslerden hemen sonra verilmiştir. Bu bölümleri takiben derslerde geçen anlamı bilinmeyen kelimeler herhangi bir başlık altında toplanmadan sıralanmıştır. Derslerde terkip, darbimesel ve deyim gibi kullanımlara yer verilmediğinden bu eserde aile-i kelimât bölümü bulunmaz.¹²

Beşinci Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat’te ahlaki öğütlerin, yerini fennî malumata bıraktığı görülür. Bu eserde bölümlerin sıralanışında Dördüncü Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat’ten farklı bir yol izlenmiştir. Derslerde geçen anlamı bilinmeyen kelimeler miktarca fazlaşmış ve “kelimât” başlığı altında toplanarak daha ayrıntılı ele alınmıştır. Bu bölümün ardından talimlere geçilir.¹³

Altıncı Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat’te ise bu uygulamalar bir üst noktaya taşınarak dersler içerik açısından daha da çeşitlenmiştir. Derslerden sonra “kelimât” bölümleri, ardından diğer eserlerden farklı olarak terkip, deyim ve darbimesel gibi dil malzemelerinden oluşan söz varlığının sıralandığı “aile-i kelimât” bölümleri ve son olarak talimler yazılmıştır.¹⁴

¹² Bkz. Ek 1 (Dördüncü Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat’te bölümlerin sıralanışı) (s.36)

¹³ Bkz. Ek 2 (Beşinci Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat’te bölümlerin sıralanışı) (s.37)

¹⁴ Bkz. Ek 3 (Altıncı Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat’te bölümlerin sıralanışı) (s.38)

Osman Şevki Bey derslerin öğrencilere anlamlı parçalar hâlinde sunulmasından yanadır. Ona göre okuduğunu anlayan kişilerde okuma hevesi artar. Kıraatte içeriğin çeşitli olmasını bir zenginlik olarak niteleyen Şevki Bey, kıraat derslerinde öğrencilere ara sıra gazete okutulması gerektiğini savunur. Bu konuda dikkat edilecek husus, okunacak kısmın içeriğinin öğrencinin idrak seviyesine uygun olmasıdır. Derslerde serbest okumanın ilk şart olduğunu dile getiren yazar, öğrencinin kelimeleri doğru okumasına da önem verilmesi gerektiğini ifade eder:

“Çok sahife okutmaktan ise az okutup tamamıyla anlatmak mercuh olduğundan bu cihete itina lazımdır. Okuduğunu anlayan kimsenin (okumak hevesi) tezayüt eder. Bu hâl küçük büyük herkeste vardır. Bir de kıraat dersleri arasında münasebet düşürerek bazen biraz da gazete okutmalı fakat okunacak parçanın mündericatu çocuğun seviye-i idrakiyle mütenasip olmalıdır. Derste: Serbest kıraat şart-ı evveldir. Talebinin kelimeleri dürüst okumasına ehemmiyet vermek lazımdır.”
[Beşinci Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat, “Muallim Efendilere”, (s.5)]

Yazara göre okuma konusundaki müşkül halledilince sıra öğrenciyi konuşturmaya gelir. Konunun kavratılması ve fikirlerin derinleştirilmesi bu suretle mümkün olur. Derslerin sonundaki talimler öğrenciyi konuşturmaya hizmet eder. Buradaki soruların cevaplarını veren öğrenci dersin genelini anlamaya sevk edilmelidir. Bu suretle okuduğunu anlayan öğrenci daha derin düşünmeye yönlendirilir. Öğretmenler konuyu tamamıyla açıklamak ve tartışma ortamı oluşturmak için öğrencileri ikinci derecede sorular ve itirazlarla konuşmaya mecbur etmelidir. Bundan sonra öğrenci düşüncelerini beyan etmede serbest bırakılmalıdır. Şevki Bey’e göre hataları düzeltmede acele edilmemeli, öğrenci biraz daha düşünmeye zorlanmalı ve eğer yine hatasını düzeltemezse öğrencinin bu konudaki soruyu arkadaşlarına yönelterek bütün sınıfı meseleye ortak etmesine müsaade edilmelidir. Meselenin açıklanması konusunda bütün sınıfın âciz kaldığı noktada öğretmen devreye girerek gerekli açıklamaları yapmalıdır. Yazar, öğretmenlerin derslerde her zaman açık ve anlaşılır ifadeler kullanması gerektiğini de vurgular:

“Şive-i kıraat temin edildikten sonra intak, takrir, meal, tamik-i efkâr cihetlerini düşünmek iktiza eder. Her bahsin sonuna ilave edilen suallerin (intak) için pek büyük hizmeti vardır. Suallerin cevaplarını tedarik edebilen talebeyi bahsin heyet-i umumiyesini anlatmaya sevk etmelidir ki bu da (takrir-i meal)i teşkil eder. Bu suretle artık okuduğu bahse temellük eden talebe ona dair (tamik-i efkâr)a davet edilmelidir. Meseleyi tamamıyla tahlil veya münakaşa için muallim efendiler ikinci derecede sualler, itirazlarla talebeyi söz söylemeye mecbur etmelidir. Bu suretle mükâleme zemini ihzar edildikten sonra talebeyi beyan-ı mütalaada serbest bırakmalı yalnız hatalarını ihtara müsamaha etmelidir. Bir de gerek kıraat ve gerek takrir esnasında vuku bulacak hataları tahsis için isticâl etmeyerek şakirdin kendisini o cihete mecbur tutmak ve bilmediği hâlde sair refikasına tevcih-i sual ederek meseleye umum sınıfı teşrik eylemek mucib-i muhassenattır. Bütün sınıfın izhar-ı acz ettiği anlaşılınca muallim efendinin izahat-ı lazıme itası tabiidir. Derlerde daima sade bir ifade takip etmek lazımdır.” [Beşinci Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat, “Muallim Efendilere”, (s.6)]

Şevki Bey’in eserlerinde kullandığı ve meslektaşlarına tavsiye ettiği diğer bir uygulama da ders esnasında verilecek örneklerin mümkün mertebe öğrencinin günlük hayatı ile ilişkilendirilmesidir. Bu usulle davranışlarının tetkik edildiğini anlayan öğrenci daha dikkatli davranmak mecburiyetinde kalacaktır. Böylece öğrencide doğru davranışların ve fikirlerin yerleşmesi daha kolay olacak; asıl maksat olan “münevver fikirli insan yetiştirmek” için gerekli olan şartlar kendiliğinden oluşacaktır:

“Bir de ders esnasında ispat-ı müddeâ için irat edilecek delilleri, misalleri mümkün mertebe talebenin hayat-ı ruz-merresine tatbik etmek pek fâidelidir. Sınıf içinde kendi hayat ve hareketlerinin nazarıdikkatten geçirildiğini gören talebe daha dikkatli davranmak mecburiyetinde bulunur. Takdirâtta memnun, müzâhazâtta mükedder olarak yavaş yavaş bir meslek-i hayat tayinine çalışır ve bu sayede gaye-i maksat olan (münevver fikirli insan) yetiştirmek için lazım gelen teshilât kendi kendine hasıl olur.” [Altıncı Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat, “Muallim Efendilere”, (s.7)]

Osman Şevki Bey, eserlerinde resim üzerinde talim yapma imkânı veren metinler de bulunduğunu belirtmiş ve bu metinlerin kıraat dersi içinde, kavait ve kitabet derslerine ait bilgileri de içerdiğini ifade etmiştir. Yazar, çok faydalı olduğunu tecrübe ettiği bu usulün genelleştirilmesi için de meslektaşlarından ricada bulunmuştur:

“(Resim üzerinde talim)leri de âdetâ birer kitabet vazifesi suretinde tanzime itina eyledik. Yani talebeye [kıraat dersi içinde kavait ve kitabet derslerine ait malumat-ı esasiyye vermek] nazariyesini takibe çalıştık. Fevkalade semeredâr olduğu bittecrübe sabit olan bu usulün ta’mîmini bütûn meslektaşlarımızdan suret-i mahsusada rica ederiz.” [Altıncı Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat, “Muallim Efendilere”, (s.8)]

Şevki Bey “resim üzerinde talim” olarak ifade ettiği bu uygulamayı kardeşlik, sevgi gibi soyut kavramları verirken etkili bir somutlaştırma yapmak için de kullanmıştır. Dördüncü Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat’te yer alan “*Kardeş Muhabbeti*” metninde kardeşler bir elin parmaklarına benzetilmiştir.¹⁵ Yazar, oldukça büyük bir el resmi de eklediği bu metinde, kardeşler arasında bir elin parmakları arasındaki gibi bir bağ olması gerektiğini söyler. Parmaklar bir boyda, bir hâlde değildir; fakat daima birbirine yardımcıdır ve bir aradadır:

“Bir elin parmakları gibi birader ve hemşireler arasında tam bir irtibat olmak lazımdır. Filhakika parmakların hepsi bir boyda, bir hâlde değildir, fakat daima müttefik ve müttehittir.” [Dördüncü Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat, “Kardeş Muhabbeti”, (s.42)]

Şevki Bey’in eserlerinde yer alan derslerde çok çeşitli alanlara ait malumat bulunmaktadır. Yazar bugün “öğretici metinler” olarak nitelediğimiz bu metinleri verirken de bol miktarda resim kullanmış ve metindeki hemen her açıklamayı bu resimler yoluyla daha anlamlı hâle getirmeye çalışmıştır.¹⁶

¹⁵ Bkz. Ek:4 (s.39)

¹⁶ Bkz. Ek:5 (s.39)

Beşinci Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat'te yer alan “*Yazı ve Suret İcadı*” metni bu uygulamanın en tipik örneklerindedir. Bu metinde hiyerogliflerden bahsedilirken hemen her açıklama bir resimle desteklenmiştir: ¹⁷

“Bakınız: Resimde gördüğünüz şekiller hakkında size bir şey söylemeden yalnız resimleri tetkik ile ne demek olduklarını müşkülata uğramaksızın kolayca okuyabileceksiniz: öküz, kaz, ağaç, göz, bacak.. Yazılan şeyde çokluk bildirmek icap ettiği hâlde aynı resmi iki üç defa yan yana koymak kâfi idi mesela (ağaçlar) demek için şöyle üç ağaç resmini yan yana korlardı.

Fakat fikirleri işar için kullanılan tarik daha müşkül idi. Bildiğimiz gördüğümüz şeylerin resimleri ifade-i merama kifayet ediyorsa da gözle görülmeyen şeyler için bu suhulet yok idi. Rüzgâr, gündüz, cesaret, meserret gibi şeyleri nasıl tersim etmek kabildir? Bunun için de Mısırlılar bir çare buldular aynen resmini yapmak mümkün olmayan şeylere delalet edecek surette resimler yaptılar: Mesela (rüzgâr) kelimesini bildirmek arzu ettikleri zaman (şişkin bir yelken) resmi yaparlar. Bununla rüzgârı kastederlerdi. (Görmek) diyecek yerde açık iki göz resmi yapmak kâfi idi. (s.29-30)

Osman Şevki Bey'in eserlerinde metinler, manzumeler, kıymetli sözler bölümleri ile “muhavere”¹⁸ adını taşıyan soru-cevap niteliğinde parçalar vardır. Yazara göre içeriğin tür açısından çeşitlilik göstermesi öğrencileri eğlendirecektir. Şevki Bey, içerikte farklı alanlara ait malumat bulunmasının da öğrencilerin fikirlerini aydınlayacağı ve onlara vatanlarını, ailelerini ve vazifelerini sevdireceği görüşündedir:

¹⁷ Bkz. Ek:6 (s.40)

¹⁸ Muhavere bölümlerinde genel itibariyle bir baba-oğul yahut öğrenci-öğretmen arasında geçen konuşmalar verilir. Öğrenci ya da oğul, çeşitli kavramların açıklanmasını ister; öğretmen ya da baba da bu konuda çeşitli örnekler verir ve bazen konu ile alakalı hikâyeler anlatır.

“(…) Vatanın ümid-i istikbali olan genç dimağlarınızı na’fi’ malumat ile doldurmak için bu kitapta yazılan derslere dikkat ediniz. Bu dersler size vazifelerinizi, vatanınızı, ailenizi sevdirecek, terakkinizi temin edecektir. (...) Kitaplarındaki bahislerin mümkün mertebe mütenevvi olması da sizi eğlendirecektir: Burada meşhur keşfiyâttan, büyük adamlarımızdan, tarihten, fînûn-i basit aksamından, ahlaktan, letâiften hülasa tenvir-i efkârınız için lazım olan her şeyden bahsedilmiştir. Merakınızı celbedecek manzumeler, resimler de vardır. Bu kadar fedakârlığa karşı sizden istediğimiz şey:

[Kendi menfaatinizi düşünerek çalışmak]tan ibarettir.” [Beşinci Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat, “Senenin İlk Dersi”, (s.9)]

Günümüzde Türkçe öğretiminin önemli ilkelerinden olan ve öğrencinin her şeyden önce topluma faydalı bir fert olarak yetiştirilmesi; bunun için de önce toplumsal değerlerin öğrenciye kazandırılmasının gereği üzerinde duran milli değerlere uygunluk ilkesi, Osman Şevki Bey’in eserlerinde üzerinde ehemmiyetle durulan noktalardan biri olmuştur. Yazar, eserlerindeki bazı metinleri doğrudan bu amaca yönelik olarak kaleme almış; bazı metinlerde ise dolaylı yoldan nasihatler vererek vatan için çalışmanın gerekliliğine vurgu yapmıştır. Yazara göre tam manasıyla vatanperver olan kimselerin nazarında vatanın yücelmesinden daha mühim bir şey yoktur. Tam vatanperver aşırı hırslı olmaz ve kendi çıkarının peşinde koşmaz. Şevki Bey’e göre vücutlarımızda, fikirlerimizde kısaca bütün varlığımızda tüm insanlığın bir hakkı, bir alacağı vardır:

“Size bu güne kadar verilen ve bundan sonra da devam edilecek olan dersler delaletiyle yarın iş başına geçtiğiniz zaman yalnız bir kelimenin teşrihatiyle uğraşacaksınız: (Vazife). Evlad-ı vatan (vazife) ne demek olduğunu tamamıyla öğrendiği gün hiç şüphesiz vatan mesuttur. Çünkü tam manasıyla vazifesini bilen tam manasıyla vatanperver olan adam nazarında vatandan, vatanın teali ve terakkisinden başka bir şey yoktur; tam vatanperver muhteris olmaz, tam vatanperver menfaat-ı şahsiyyenin esiri olmaz. (...) Çalışır, yalnız çalışır ve ister ki bütün gayretlerinden vatan müstefit olsun. (...) Biz yaşamak ve Osmanlılığı yaşatmak için çalışmaya, öğrenmeye, öğretmeye mecburuz. Vücutlarımızda, fikirlerimizde,

bütün varlığımızda insaniyetin bir hakkı, bir alacağı vardır, bunu asla unutmayalım. Asker olmak, vergi vermek, ağnam vesair rüsumu ödemek, vakit vakit ianeler vermek hep o borcu tesviyeye çalışmaktan başka bir şey değildir.” [Altıncı Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat, “Senenin Son Dersi”, (s.237-239)]

“Ey nesl-i cedidin nev-demîde fidanları Osmanlılığın teali-i şan ve şerefi hep sizin himmet ve dikkatinize intizar ediyor, yarın elleriniz arasında ve daima vatanın lehinde istimal edeceğiniz sabanlar, kılıçlar, kalemler sayesinde nail-i refahiyet olmak ümidiyle şimdiden ilan-ı emniyet etmekte olan sevgili vatanımızı her zaman düşünmelisiniz. (Adam benim gibi âciz bir çocuktan ne olur?) demeyiniz...”

Düşünüünüz ki bizi tarik-i salaha sevk eden Mithat Paşalar, Kemaller de vaktiyle birer mektep efendisi olmuşlar sizin gibi onlar da hocalarından ders almışlardı.”

“Demek oluyor ki ey evlad-ı vatan sizin de verecek vergileriniz vardır: Evet! Siz bir asker gibi peder ve validenizin emirlerine, mektebin nizamlarına itaate mecbursunuz. Sonra her Osmanlı gibi birtakım vezâif-i vicdaniye ile de mükellefsiniz.” [Beşinci Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat, “Kitabın Son Dersi”, (s.315-317)]

Osman Şevki Bey imla bahsine Beşinci Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat adlı eserinde değinmiştir. Bu konuda ayrıntılı malumat vermeyen Şevki Bey’e göre imla ve dille ilgili diğer bütün düzenlemelerde bir Encümen-i Dâniş kurulmasının gereği aşikârdır:

“İmla bahsindeki fikrimiz malumdur, gerek imla ve gerek sair ıslahat-ı lisaniye için bir Encümen-i Dâniş teşkiline derkâr olan ihtiyacımızı bu raddede tekrardan kendimizi alamadık.” [Beşinci Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat, “Muallim Efendilere”, (s.6-7)]

Şevki Bey’e göre kıraat dersleri öğretimin esasıdır ve bu sebeple kıraat derslerine dikkat edilmelidir. Bu dersler öğrencilerin fikrî genişlik kazanmalarında da

önemli rol oynar. Öğretmenler bu sahada, öğrencilerin gelişmeye müsait olan zihinlerine kolaylıkla faydalı tohumlar ekebilir. Şevki Bey kıraat derslerinde keşiflerden, tarihten, coğrafyadan, hâl tercümelerinden, latifelerden, ahlaktan kısacası bütün umumi bilgilerden numuneler gösterilebileceğini savunur. Yazar, çocukların zihinlerini her bilgiyi emmeye hazır bir süngere benzetir. Fakat zihinler her şeye rağmen kapasitesinden fazlasını alamaz. Şevki Bey öğretmenlerin derslerde bu noktayı dikkate almalarını ister. Bundan sonra mühim olan ikinci nokta ise derste okutulacak içeriğin seçimidir. Yazar, kitaplarında bu hususa dikkat ettiğini belirtir; fakat ona göre bu yazılanları faydalı hâle getirecek olan asıl unsur öğretmenlerdir:

“Malumdur ki kıraat dersleri bina-i tedrisatın âdeta esasıdır. Bu dersin ehemmiyeti nispetinde kati bir dikkate ihtiyacı vardır. Kıraat dersleri: Tevsi-i fikir için en muvafık bir tarik-i muvaffakiyettir. Muallim, bu vâsi sahada talebesinin o müstaid-i terakki dimağlarını istediği gibi -ve kemal-i suhuletle- tuhm-ı marifetle doldurabilir. Kıraat dersinde her şeyden bahsedilebilir: İhtiraât ve keşfiyâtta, tarihten; coğrafyadan, fünûn-i tabiiyyeden, terâcim-i ahvalden, letâiften, kelimakibardan, ahlaktan, hülasa malumat-ı umumiyyeden numuneler gösterilir.. Çocuk ileride herhangi mesleğe süluk ederse etsin bu derste muvaffak olmaya muhtaçtır.

Ezhân-ı etfal sünger gibidir. Oraya dökülecek olan mayi-i marifeti massetmeye hazırdır. Fakat istiaptan fazla bir şey alamaz. Binaenaleyh talebeye talim edilecek şeyleri evvela bu nokta-i nazardan muhakeme etmek iktiza eder. Bu miyar-ı itidal elde edildikten sonra talim edilecek mesailin, mebâhisin hüsn-i intihabı lazımdır. Biz emr-i intihapta kudretimiz yettiği kadar hüsn-i netice istihsaline çalıştık. Fakat bu yazılan şeyleri tamamıyla semeredâr etmek muallim efendilerin mesaisine mütevakkıftır.” [Beşinci Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat, “Muallim Efendilere”, (s.3-5)]

Osman Şevki Bey’in çalışmaya konu olan eserlerinin içeriği bir bütün olarak düşünüldüğünde Türkçe öğretimi ve genel olarak bütün öğretim sürecinde üzerinde ehemmiyetle durduğu noktanın “sağlam bir tahsil ve lekesiz bir ahlak eğitimi”

olduğu görülmektedir. Şevki Bey eğitim-ğretim sürecinde öğrencilere özellikle ve ilk olarak öğretilmesi gereken Şeyin “vaktin kıymeti” olduğunu ifade eder. Ona göre vaktin kıymetini bilip onu doğru kullanan çocuğun geleceği kurtulmuŐtur. Şevki Bey’e göre velilerin sorumluluğu da öğrencilerin yalnızca maddi ihtiyaçlarını karŐılamakla bitmez. Veliler çocuklarına her Şeyden önce “insan olmayı, ciddi bir vatanperver olmayı” öğretmelidir. Şevki Bey, ancak manevi temel olarak nitelenebilecek bu değerler öğrenciye kazandırıldıktan sonra eğitim-öğretimde başarılı olunacağını savunur. Ona göre ğrenci her Şeyden önce vatani için gerekli olan vazifesini bilmelidir. Vazife hissini kavrayan öğrencide çalışma ve öğrenme azmi olacaktır.

Bu bilgiler ışığında Şevki Bey’in eğitim-ğretim sürecinde aŐıŐılmıŐın dışında bir hiyerarŐı ile önceliği manevi değerlere verdiği söylenebilir. Ona göre bilgi aktarımı ancak ilmin ve vatanın kıymetini bilen, insanlık için bir Şeyler yapabilme bilincine eriŐmiŐ öğrenciler için faydalıdır.

Eserlerinde ğrencilerine, meslektaşlarına ve eğitime bakıŐ açısını bizzat ifade etmiş olan Osman Şevki Bey’in, günümüz ifadesiyle *anlamlı öğrenmeyi* gerçekleştirmeye çalışan, eğitimi hayatın belli bir safhasında gerçekleŐip bitecek bir hadise olarak görmeyen; aksine onu günlük hayatla bütünleştirerek sonu olmayan bir süreç Şeklinde tasavvur eden bir eğitimci olduğunu söylemek mümkündür.

SONUÇ

Çalışmaya konu olan Osman Şevki Bey, *Selanik Terakki Mektebi* adlı özel okulun ilk teşkilinde encümen azalığı ve sonraki dönemlerde tarih, lisan-ı Osmani ve edebiyat muallimliği ile müdürlük ve müdür muavinliği yapmış bir zattır. Hayatı hakkında çok fazla bilgiye ulaşılamayan Şevki Bey'in okulun İstanbul'daki ikinci kuruluşunda yer almadığı ve 1933 yılından önce vefat ettiği tahmin edilmektedir.

Şevki Bey'in ulaşılabilen ve varlığı tespit edilebilen altı eseri bulunmaktadır. Usul-i cedit olarak adlandırılan yeni ve çağdaş bir eğitim anlayışı ile kaleme alınan bu eserlerde Şevki Bey, öğrencilerine hemen her konuda numuneler göstermiştir. Şevki Bey'in eserleri tarihten coğrafyaya, fenne, ziraata, edebiyata ve şiire uzanan çok renkli içeriği ile kıraat derslerini öğrencilerin dünyaya açılan penceresi konumuna yükseltmiştir.

Osman Şevki Bey, eğitimde her şeyden önce ahlaki değerlerin ve vazife bilincinin üzerinde durmuştur. Ona göre ancak vatanına ve bütün insanlığa karşı sorumluluğunu fark eden öğrenci işlenmeye değerdir. Bu sorumluluğu idrak edemeyen öğrenciler için sarf edilecek çaba ise lüzumsuz bir yorgunluk olacaktır.

Şevki Bey öğretimde kıraat derslerinin mühim bir mevki işgal ettiğini savunur. Ona göre bu dersler öğrencinin fikrî genişlik kazanmasını sağlar. Öğretmenler bu sahada öğrencilerin gelişmeye müsait olan zihinlerine kolayca faydalı tohumlar ekebilir. Fakat öğretmenler içerik seçimi hususunda fevkalade dikkatli davranmalıdır. Şevki Bey'e göre derslerde serbest okuma ilk şarttır ve bu uygulama sırasında öğrencinin kelimeleri doğru okumasına önem verilmelidir.

Okuma konusundaki müşkül halledilince sıranın öğrenciyi konuşturmaya geldiğini ifade eden yazara göre, öğrencide fikirlerin derinleştirilmesi ancak bu suretle mümkün olur. Bu konuda öğretmenler uygun sorular ve itirazlar vasıtası ile öğrencileri konuşmaya sevk etmeli ve bir tartışma zemini oluşturmalıdır. Bu noktadan sonra ise öğrenci düşüncelerini beyan etmede özgür bırakılmalıdır.

Konuların derslerde anlamlı parçalar hâlinde sunulmasından yana olan yazara göre, öğrencilere işlenen derste geçen “bütün kelimeleri bir kerede vermek” ve “bir yığın bilgiyi papağan gibi ezberletmek” faydasızdır. Şevki Bey’e göre “önemli olan çok sayfa okutmak değil; kelimelerin anlamlarını ve telaffuzlarındaki farkları” öğretebilmektir.

Şevki Bey, kelime öğretiminde öğrencilere kelimelerin müstakilen verilmesindense “zıddı ve eş anlamlısı ile birlikte verilmesinin ve alışılmış, dile yerleşmiş olan kullanımlarının da öğretilmesinin” gerekli olduğunu vurgular. Ancak bu şekilde kelimeler arasındaki anlam ayrılıkları ve benzerlikleri ortaya çıkacak ve dile yerleşen kullanımların da aktarılması sayesinde kelimeler, öğrencinin kendine mal ettiği, anlamlı bir bilgi hâline dönüşecektir.

Eğitimi hiçbir zaman hayattan ayrı görmeyen Şevki Bey, ders esnasında verilecek örneklerin öğrencinin günlük hayatı ile ilişkilendirilmesinden yanadır. Bu usulle öğrenci, davranışlarının tetkik edildiğini anlayacak ve kendisine ister istemez çeki düzen verecektir.

Eserlerinde öğrencilerin gelişim özelliklerini dikkate alarak çeşitli düzenlemelere giden Şevki Bey, eserlerinin içeriğinde resimlere de yer vermiş ve bu resimleri kimi zaman soyut kavramları somutlaştırmak; kimi zaman da verdiği malumatı tüm teferruatı ile gözler önüne serilebilmek için kullanmıştır.

İmla konusunda açık bir fikir beyan etmeyen Şevki Bey’e göre, bu konuda bir ilim encümeni kurulmalı ve dille ilgili bütün düzenlemeler bu encümenin sorumluluğunda yapılmalıdır.

Şevki Bey’in yıllar önce ortaya koyduğu bu fikirler günümüzde de zahmetsizce uygulanabilecek niteliktedir. Osman Şevki Bey’in ifade edilen bütün bu görüş ve uygulamalarının ışığında, onun yıllar öncesinden geleceği görebilen, eğitimi hayatla kaynaştırmış, öğrencilerini bilgi hamallığından kurtarıp bilgiyi anlayarak sahiplenebilen bireyler yapan, aydın fikirli bir eğitimci olduğunu söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

Akbayar, Nuri, (2003), Osmanlı Yer Adları Sözlüğü, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Akyüz, Yahya, (2001), Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 2001'e), İstanbul, Alfa Yayınları.

Alkan, Mehmet Ö. , (2003), İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Selanik'ten İstanbul'a Terakki Vakfı ve Terakki Okulları (1877-2000), İstanbul, Terakki Vakfı Yayınları.

Belviranlı, Ali Kemal, (2005), Osmanlıca İmla Lügati, İstanbul, Marifet Yayınları.

Devellioğlu, Ferit, (2003), Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat Eski ve Yeni Harflerle, Ankara, Aydın Kitabevi Yayınları.

Duru, Kâzım Nâmi, (1957), İttihat ve Terakki Hatıralarım, İstanbul, Sucuoğlu Matbaası.

Hayat Büyük Türk Sözlüğü, (ty.), İstanbul, Hayat Yayınları.

Osman Şevki, (1330), Yeni Usul Talim-i Kıraat (Dördüncü Kısım), Selanik, Yeni Asır Matbaası.

Osman Şevki, (1330), Yeni Usul Talim-i Kıraat (Beşinci Kısım), Selanik, Yeni Asır Matbaası.

Osman Şevki, (1330), Yeni Usul Talim-i Kıraat (Altıncı Kısım), Selanik, Yeni Asır Matbaası.

Özbay, Murat, (2006), Türkçe Özel Öğretim Yöntemleri I, Ankara, Öncü Kitabevi.

Taştan, Murat ve Çelebi, Yıldırım, (2007), Tarih Sözlüğü, Ankara, Asil Yayınları.

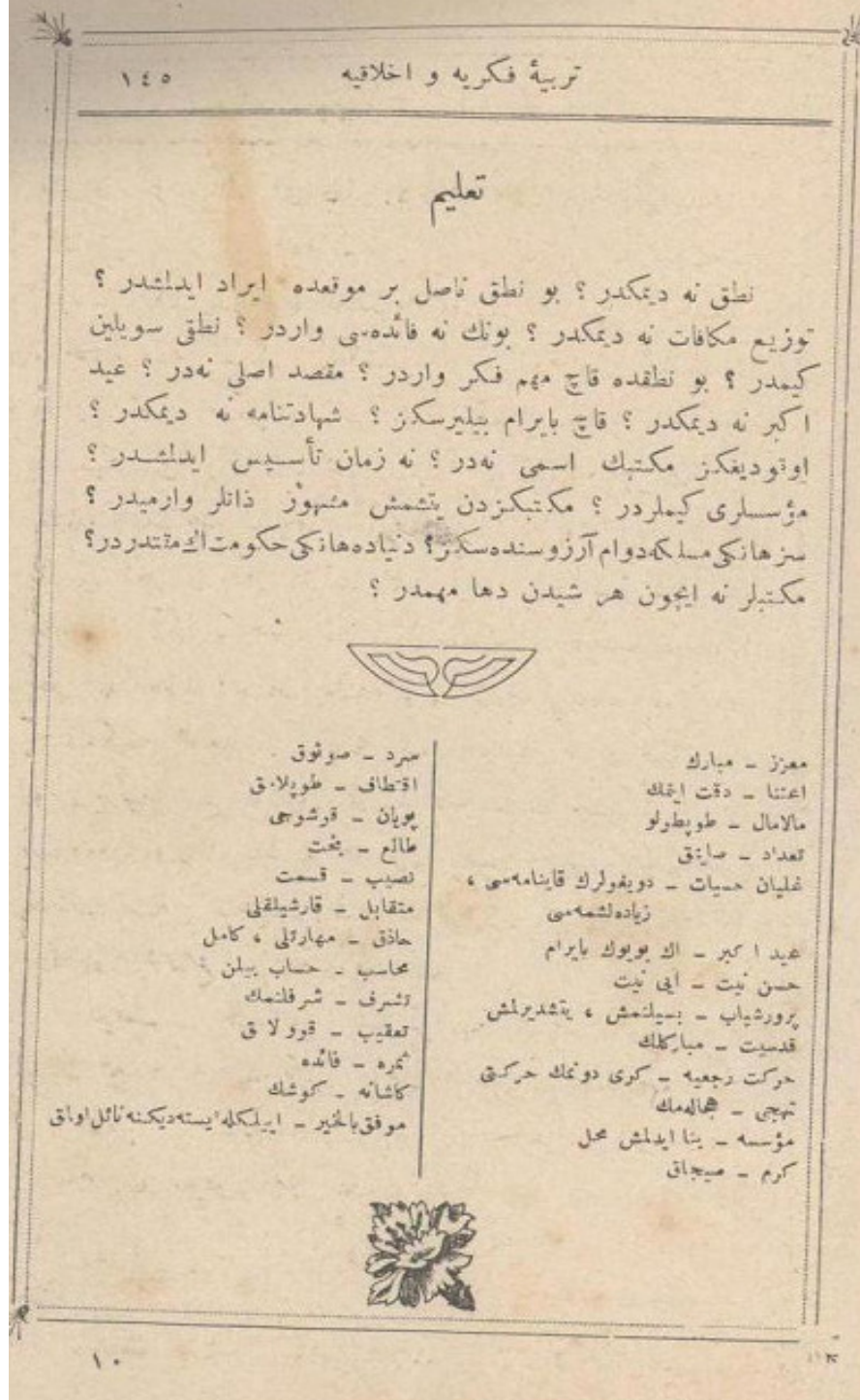
Türkçe Sözlük, (1998), C. I-II, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları

Unat, Faik Reşit, (Nisan 1962), “Atatürk'ün II. Meşrutiyet İnkılâbı'nun Hazırlanmasındaki Rolüne Ait Bir Belge”, Belleten TTK, Cilt: XXVI, Sayı: 102, s.339-349.

Yazım Kılavuzu, (2005), Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

EKLER

Ek 1:

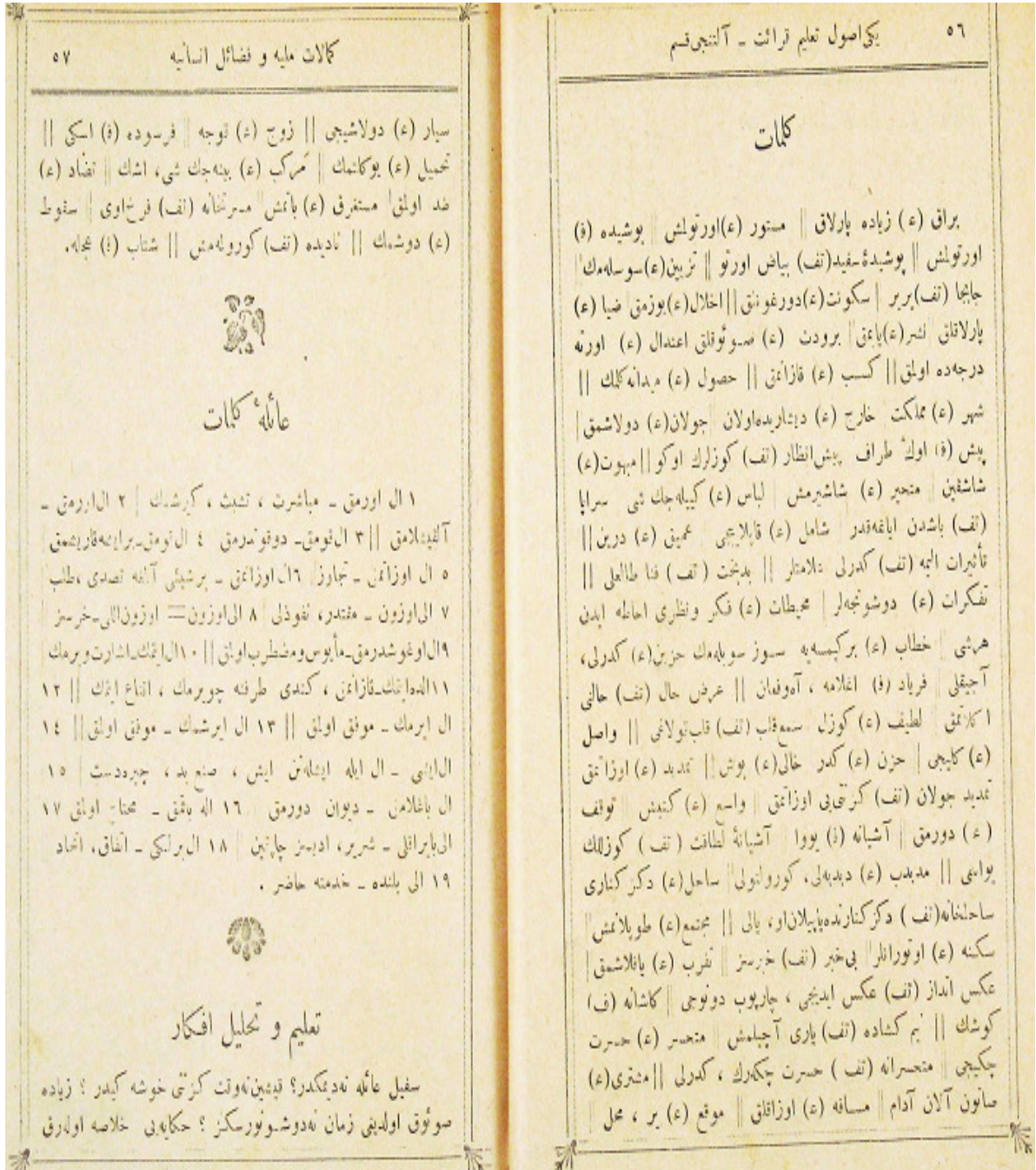

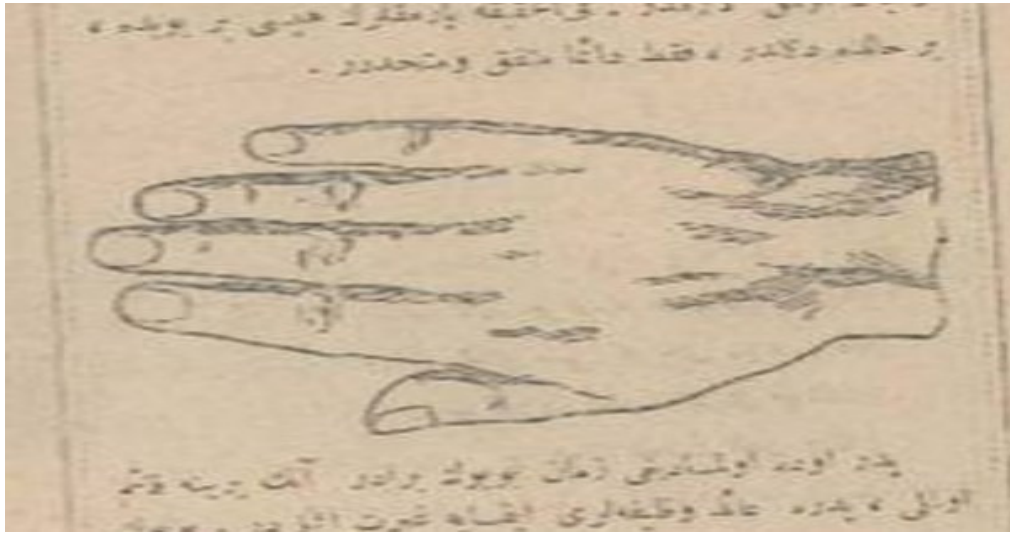
Dördüncü Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat'te bölümlerin sıralanışı

Ek 2:

۲۴۳	معلومات مدنیہ و حسابات و طنبہ	۲۴۲	یکی اصول تعلیم قرائت — بشنجی قسم
غزرا — (مخاربه) غازی — غزوه — غزوات — غزوات — حزن — (کدر) حزین — محزون . نقش — (بویالی ایشلمه) نقاش — منقوشات — انتقاش . افراغ — (دو مک) فراغ — فارغ — فراغت . حائر — (صاحب) . مسکوکات — (باصیلمش باره لر) مسکوک — سگه — مولوی سکسی — سگه — (سوقاق سکسی) . استقلال — (باشلی باشنه اولوق) مستقل — مستقلاً . احترام — (اعتبار ایتک) حرمت — محترم .		کلمات توزیع — (داغتمق) — توزیعات — موزع — توزیع مکافات . عید — (بایرام) — اعیاد . ترین — (سوسله مک) — زینت — ترینات — ترین — مزین . احداث — (صوکره دن میدانه چیقارمق) حدث — حادث — حادثه — حوادث — حدث — حدیث — احادیث — حدث — حدائت — حدائت سن . متحد — (برک اولان) — وحدت — واحد — توحید — متحد اللسان — متحد الکلمه — اتحاد — موحد . قافله — (طاقم) قوافل . سردار — (سر عسکر) سردار — (سر طوتان) . نفر — (تک عسکر) نفرات — سواری نفری — ژاندارمه نفری — پولیس نفری . یأس — (کدر) — مأیوس — مأیوسیت — متأسس — یئوس . تلف — (اولک) — تلفات — اتلاف . اسلام — مسلم — مسلمه — تسلیم — تسلیمات مسلم — مسلم — متسلم — اسلامیت — سلامت .	
تعلیم و تحلیل افکار			
سجاق نه دیمکدر؟ سجاق معناسنده دها بر قاج کله سوبله بکیز؟ (بایراق، لوا، علم، رایت، جالیش) هیچ سجاق کورد بکیزی؟ زومه کورد بکیز؟ مکتبکیزده نه کونلر سجاقلر و بایراقلر کورد بکیز؟ سجاق نه به علامتدر؟ نه وقتدن بری معلومدر؟ کاوه کیمدر؟ ضحاک کیمدر؟ درفش کاویانی نه در؟ بودری بارجه سنک تاریخی نقل اید بکیز نه وقت اسلام الیه کچدی؟ نه اولدی؟ اسلامده ایلك سجاق نه وقت استعمال اولندی؟ نه رنکده ایدی؟ اسلام سجاقلرینک پیری کیمدر؟ رایت نامی برنجی دفته زومه قولانلیدی؟ عباسیلرک سجاقلری نصل ایدی؟ علوبلرک سجاقی نصل ایدی؟ بی اجر دولتنک سجاقی نصل ایدی؟ جالیش نه در؟ زومه زومه استعمال اولندی؟ توغ نه در؟ کیلمره و بریایر؟ توغلی نه دیمکدر؟ عثمانلیرک ایلك سجاقی زومه کلشدر؟ نه رنکده ایدی؟ عثمانلی سجاقنده نه علامت واردر؟ بونجیم و هلال			

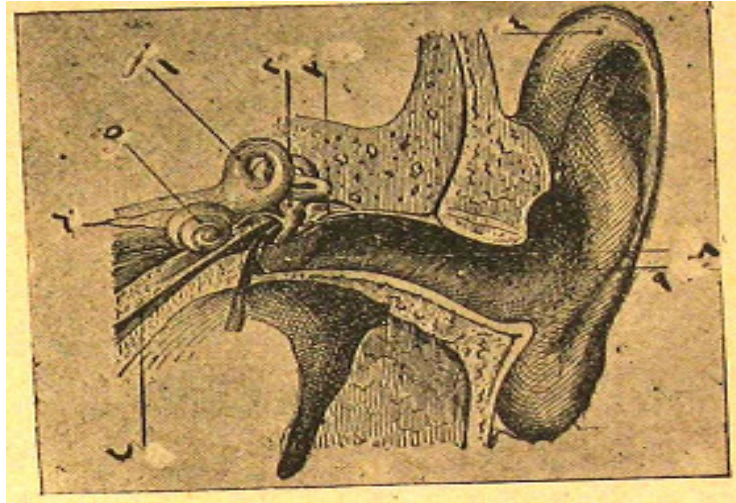
Ek: 3

Ek: 4

“Bir elin parmakları gibi birader ve hemşireler arasında tam bir irtibat olmak lazımdır. Filhakika parmakların hepsi bir boyda, bir hâlde değildir, fakat daima müttefik ve müttehittir.”

[Dördüncü Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat, “Kardeş Muhabbeti”, (s.42)]

Ek: 5

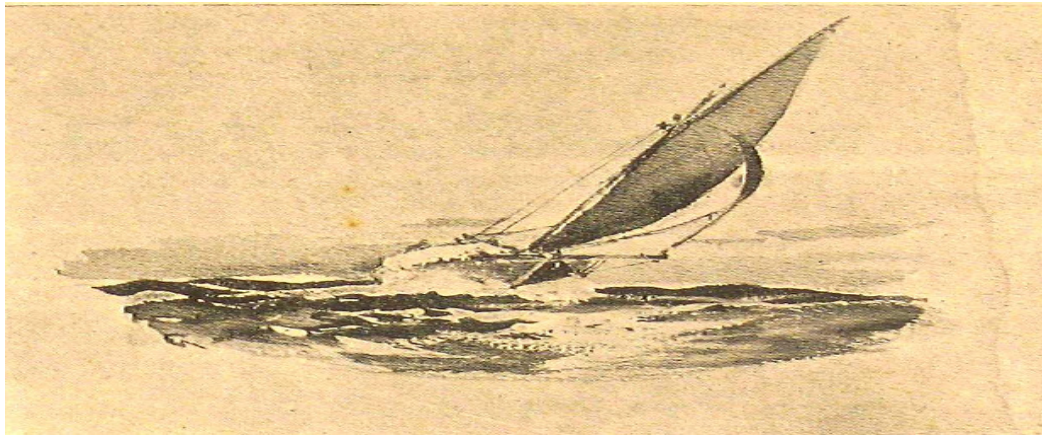
“(1) Kulak borusu (2) Tabl – (Kulağın sesin aksetmesine mahsus zarı) (3) Sade-fe-i üzniye (Kulak kıkırdağı) (4 ve 5) Ufak kemikler – (Zincir gibi dizilmiş) (6 ve 7) Cevf – (Kulağın sümüklü böcek şeklinde olan ciheti) – İçinde bir mayi vardır. (8) Ağızla kulak tablı arasındaki ihtilat-ı mecra (9) Nakl-iül seda-i asap.”

[Beşinci Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat, “İhtisâsât-ı Hayvaniye”, (s.223)]

Ek: 6

“Bakınız: Resimde gördüğünüz şekiller hakkında size bir şey söylemeden yalnız resimleri tetkik ile ne demek olduklarını müşkülata uğramaktasınız kolayca okuyabileceksiniz: öküz, kaz, ağaç, göz, bacak.. Yazılan şeyde çokluk bildirmek icap ettiği hâlde aynı resmi iki üç defa yan yana koymak kâfi idi mesela (ağaçlar) demek için şöyle üç ağaç resmini yan yana korlardı.”

“(…) Mesela (rüzgâr) kelimesini bildirmek arzu ettikleri zaman (şişkin bir yelken) resmi yaparlar. Bununla rüzgârı kastederlerdi. (Görmek) diyecek yerde açık iki göz resmi yapmak kâfi idi.”

III.BÖLÜM

METİN

YENİ USUL TALİM-İ KIRAAT (BEŞİNCİ KISIM)

EVLIYA-İ ETFALE

Şimdiye kadar yazdığımız kıraat kitaplarındaki tavsiyelerimizin şu beşinci kıraatte de tekrarını pek mühim bir vazife addeyleriz. Pederler, valideler çocuklara karşı ne kadar mukayyet olurlarsa mektepler de o derece izhar-ı terakkiyâta muvaffak olur.

Her şeyi mekteplerden beklemek pek büyük bir hatadır. Çünkü pederle validenin muaveneti olmazsa netice istihsal-i kesb-i suûbet eder. Binaenaleyh:

Çocuklarınızın mektep maaşâtını tesviye ve levazım-ı tahsiliyesini tedarik ile vazifeniz hitam bulmaz. Onlara insanlığa layık bir terbiye-i ahlakiye vermek için de mütemadiyen delalet etmek lazımdır. Osmanlılığın istikbal-i şâşaadârı ancak bu suretle temin edilecektir. Uyumayınız mahrum-ı ilim ve irfan olan bir millet ölmeye mahkûmdur. (s.3)

Osman Şevki

MUALLİM EFENDİLERE

Dördüncü (Yeni Usul Talim-i Kıraat) ikmal edildikten sonra tedrise başlanacak olan işbu beşinci kitap hakkında tecârib-i medîdeye istinaden yazacağımız bazı mütalaatın hüsnükabul ve tatbikini rica eyleriz: Malumdur ki kıraat dersleri bina-i tedrisatın âdeta esasıdır. Bu dersin ehemmiyeti nispetinde kati bir dikkate ihtiyacı vardır. Kıraat dersleri: Tevsi fikir için en muvafık bir tarik-i muvaffakiyettir. Muallim, bu vâsi sahada talebesinin o müstaid-i terakki dimağlarını istediği gibi -ve kemal-i suhuletle- tuhm-ı marifetle doldurabilir. Kıraat dersinde her şeyden bahsedilebilir: İhtiraât ve keşfiyâtın, tarihten; coğrafyadan, fûnûn-i tabiiyyeden, terâcim-i ahvalden, letâiften, kelimakibardan, ahlaktan, hülâsa malumat-ı

umumiyeden numuneler gösterilir.. Çocuk ileride herhangi mesleğe süluk ederse etsin bu derste muvaffak olmaya muhtaçtır.

Ezhân-ı etfal sünger gibidir. Oraya dökülecek olan mayi-i marifeti massetmeye hazırdır. Fakat istiaptan fazla bir şey (s.4) alamaz. Binaenaleyh talebeye talim edilecek şeyleri evvela bu nokta-i nazardan muhakeme etmek iktiza eder. Bu miyar-ı itidal elde edildikten sonra talim edilecek mesailin, mebâhisin hüsn-i intihabı lazımdır. Biz emr-i intihapta kudretimiz yettiği kadar hüsn-i netice istihsaline çalıştık. Fakat bu yazılan şeyleri tamamıyla semeredâr etmek muallim efendilerin mesaisine mütevakkıftır.

Her şeyden evvel çocuklara (vaktin kıymet ve ehemmiyeti) hakkında fikir vermeye çalışmalıdır. Bu nazariye pek mühimdir. Vaktin yani hayatın kıymet ve ehemmiyetini takdir eden talebe mutlak derslerinde, vazifelerinde muvaffak olur. Sınıfın intizamını haleldar edemez. Talebenin nazarıdikkatini celbetmeyi bilen muallim vazifesinin bütün müşkülâtına çare-sâz olmuş addedilir. Onlara bittabi kendilerinin anlayabileceği bir lisan ile vazifeden, istikbalden, cemiyet-i beşeriye olan borçlarından, nef'-i nasa hizmet mecburiyetinden, hürriyetten, adaletten, müsavattan, uhuvvetten, müdafaa-i hukuktan, askerlikten, vatandan funûn-i tabiiye ve riyaiziyeden, tarihten, coğrafyadan hülâsa (münevver fikirli bir insan) olmak için lazım olan her şeyden bahsediniz. Çok sahife okutmaktan ise az okutup tamamıyla anlatmak mecruh olduğundan bu cihete itina lazımdır. Okuduğunu anlayan kimsenin (okumak hevesi) tezayüt eder. Bu hâl küçük büyük herkeste vardır. Bir de kıraat dersleri arasında münasebet düşürerek bazen biraz da (s.5) gazete okutmalı fakat okunacak parçanın mündericatı çocuğun seviye-i idrakiyle mütenasip olmalıdır. Derste: Serbest kıraat şart-ı evveldir. Talebenin kelimeleri dürüst okumasına ehemmiyet vermek lazımdır. Şive-i kıraat temin edildikten sonra intak, takrir, meal, tamik-i efkâr cihetlerini düşünmek iktiza eder. Her bahsin sonuna ilave edilen suallerin (intak) için pek büyük hizmeti vardır. Suallerin cevaplarını tedarik edebilen talebeyi bahsin heyet-i umumiyesini anlatmaya sevk etmelidir ki bu da (takrir-i meal) teşkil eder. Bu suretle artık okuduğu bahse temellük eden talebe ona dair (tamik-i efkâr) a davet edilmelidir. Meseleyi tamamıyla tahlil veya münakaşa için muallim efendiler ikinci derecede sualler, itirazlarla talebeyi söz söylemeye mecbur etmelidir. Bu suretle mükâleme zemini ihzar edildikten sonra talebeyi beyan-ı

mütalaada serbest bırakmalı yalnız hatalarını ihtara müsamaha etmelidir. Bir de gerek kıraat ve gerek takrir esnasında vuku bulacak hataları tahsis için isticial etmeyerek şakirdin kendisini o cihete mecbur tutmak ve bilmediği hâlde sair refikasına tevcih-i sual ederek meseleye umum sınıfı teşrik eylemek mucib-i muhassenattır. Bütün sınıfın izhar-ı acz ettiği anlaşılınca muallim efendinin izahat-ı lazıme itası tabiidir. Derslerde daima sade bir ifade takip etmek lazımdır. İmla bahsindeki fikrimiz malumdur, gerek imla ve gerek sair ıslahat-ı lisaniye (s.6) için bir encümen-i dâniş teşkiline derkâr olan ihtiyacımızı bu raddede tekrardan kendimizi alamadık.

Kitaptaki resimler talebenin nazarıdikkatini celbetmekle beraber malumatını da tezyit edecek surette tertip edilmiştir. (Resim üzerine talim)ler yaptırarak bu nokta-i mühimme de verilmek icap eder.

Her bahsin nihayetinde şayan-ı tedkik kelimeleri işaret ettik. Bu kelimelerin manaları ve müştakkatı hakkında talebeye malumat vermek pek fâidelidir hele henüz mekteplerimizde teammüm etmeyen (tetkik-i kelimât) talebenin celb-i dikkatine hâdimdir. Bir kelimededen bahsedilirken zıddını, müradifini, mukabilini buldurmak kelimenin bütün müştakkatını değilse bile zebanzet olanlarını öğretmek âdeti bir (aile-i kelimât) teşkiline himmet eylemek icap eder. Talebe yanında her zaman bir (defter-i hatırat) bulunmalı ve verilecek izahatı, serdedilecek misalleri, irat olunacak meşhur sözleri derhâl oraya kayda alışmalıdır. Bu alışkanlık mütalaa için pek mühim bir esas teşkil edeceğinden haiz-i kıymet-i mahsusadır. Maruzatımız hep istikbal-i vatan mesele-i mühimmesine ait olduğu cihetle şüphesiz mazhar-ı hüsnükabul olacaktır.

Ve minallâhittevfik.

O.Şevki (s.7)

SENENİN İLK DERSİ

Bugün sizinle beşinci sene musahabemize başlıyoruz. Her senenin ilk dersinde beyan eylediğimiz mütalaat şüphesiz zihinlerinizde bir mevki işgal etmiştir. Fakat sininiz terakki ettikçe vazifelerinizin de tezayüt ettiğini bilmeniz lazımdır. Sınıfın kuru rahleleri üzerinde otururken hep o vazifeleri düşünmeli, bunların nasıl idare ve

ikmal edileceğini anlamaya çalışmalısınız. Hayatın size karşı neler hazırladığını bilemezsiniz. İstikbalin karanlığı içinde rahat rahat dolaşabilmek için bir ışık lazımdır. İşte o ışık size mektep tarafından mütemadiyen ihzar ediliyor. Bu ziya-i istikbal (ilim ve marifet) tir. Mektep zamanını suistimal ederseniz neticede (nedamet) hüsn-i istimal ederseniz (meserret) vardır. Şimdi bu iki yoldan birini intihap ediniz. İntihapta hüsn-i istimal tarikini tercih edeceğiniz tabiidir. Fakat bu tercih ciddi olmazsa fâidesizdir. Yalnız kuru bir nümayiş ile iş bitmez. Mademki mektep zamanını (s.8) hüsn-i istimale karar verdiniz o hâlde tayin ettiğiniz tariki takip etmelisiniz.

[Vaktin kıymet ve ehemmiyetini takdir ediniz, bugünkü işi yarına bırakmayınız] şüphesiz muvaffak olursunuz. Sizi vazifenizde ihmale sevk edecek arkadaşlara tesadüf ettiğiniz zaman onları terk ediniz. Çünkü o arkadaşlar sizin en büyük düşmanlarınızdır. Size mektebinizi, kitaplarınızı, muallimlerinizi rehber ittihaz etmek en kısa bir yoldur. Bu yolu muntazaman katediniz. Mektep zamanını hariçte geçirmeyiniz. Bir iki saat vakitsiz gezintiden alacağımız haz mektepten edeceğimiz istifadeye nispetle hiçtir. Bu nasâyihî hüsnükabul etmek her akıllı şakirdin vazifesidir. Akılsız, hodbin çocuklar zaten bu nasihatlere muhatap olmak şerefinden pek uzaktırlar. Vatanın ümid-i istikbali olan genç dimağlarınızı nafi' malumat ile doldurmak için bu kitapta yazılan derslere dikkat ediniz. Bu dersler size vazifelerinizi, vatanınızı, ailenizi sevdirecek, terakkinizi temin edecektir.

Vatanımızın pek çok şeylere ihtiyacı vardır, bu ihtiyaçlar hep sizin gibi genç zekâların himmetiyle tehvin edilecektir. Dâhilî haricî düşmanlarımız hep sizin gayretinizle mahvolunacaktır.

Kitaplarındaki bahislerin mümkün mertebe mütenevvi olması da sizi (s.9) eğlendirecektir: Burada meşhur keşfiyâtta, büyük adamlarımızdan, tarihten, fünûn-i basit aksamından, ahlaktan, letâiften hülasa tenvir-i efkârınız için lazım olan her şeyden bahsedilmiştir. Merakınızı celbedecek manzumeler, resimler de vardır. Bu kadar fedakârlığa karşı sizden istediğimiz şey:

[Kendi menfaatinizi düşünerek çalışmak] tan ibarettir.

KELİMÂT

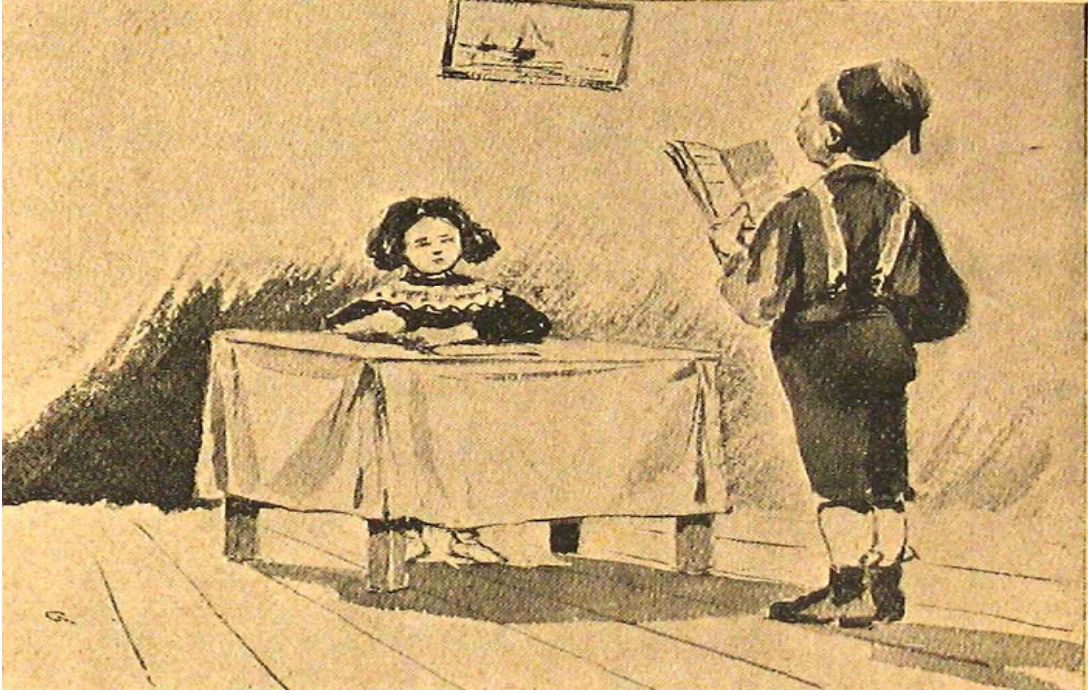
Musâhabe - (Konuşmak) Musâhib – Musâhebât – Sohbet.
 Terakki - (İlerlemek) Terakkiyât - Müterakki / Tedenni – Tedenniyât.
 İşgâl - (Uğraştırmak) İştigâl – İştigâlât – Meşâgil.
 Tezâyüd – (Ziyadeleşmek) – Tezyid – Müzâyede / Tenâkus – Tenkîs.
 İntihâb– (Beğenmek, seçmek) – Müntehab – Müntehib – Müntehabât.
 İhmâl – (Gevşek davranmak) Mühmil / İmhâl.
 Sevk – Sevkiyât – Sevkiyât-ı Askerîye – Sâik – Sâika. (s.10)
 Hodbîn – (Kendini gören) – Hodendîş – Hodfürûş – Mağrur – Mütekebbir.
 Bahs – Bâhis – Mubâhis – Mubâhasât – Bahhâs – Mebhûs – Mebâhis.
 Nef' – (Fâide) – Nâfi – Menfaat – Menfaat-i şahsiye – Menfaat-i umûmiye –
 İntifâ' – Nâfia' – Teneffu' – Menâfi'.

TALİM VE TAHLİL-İ EFKÂR

Senenin hangi mevsimindeyiz? Kaçınıcı sene-i tahsilienizdir? Bu mektepte daha kaç sene okuyacaksınız? Senenin hangi ayı içindeyiz? Ayın kaçındır? Bugün okuduğunuz dersleri söyleyiniz? İlk kıraat dersinde mualliminiz size ne söyledi? Kaçınıcı kıraat kitabını okuyorsunuz? Sinn ne demektir? Kaç yaşındasınız? Sinn ile vazife arasında bir münasebet var mıdır? Bu münasebeti izah ediniz? Mektep rahlelerinde otururken ne düşünmek lazımdır? Yarın ne olacağınızı biliyor musunuz? Işık ne demektir? İstikbalin karanlığı ne ile tenvir edilir? Nedamet ne demektir? Bir şakirt için meserret ve saadet nasıl elde edilir? İntihap ne demektir? Tercih ne demektir? Nümayiş ne demektir? İyi bir şey midir? Vaktin kıymeti nasıl bilinir? İhmal ne demektir? Sizi vazifede ihmale sevk edenler hakkında ne düşünürsünüz? Sizi malumat sahibi etmek için kimler çalışıyor? Sizi malumat sahibi etmekten maksat nedir? Bu kadar fedakârlığa karşı sizden ne isteniliyor? Bu sene ne yapmak fikrindesiniz? (s.11)

DERS ÖĞRENMENİN TARİKİ

Çok defa (güç) diye terk ettiğiniz dersleri sabûrâne tedkik ederseniz ne kadar kolay olduğunu anlarsınız. Sabır ve sebat, sa' ve dikkat her müşkülü âsân eder.

Hemşiresine ders anlatan büyük biraderin resmi

Mektebin akşam paydosundan sonra eve gelmiş vazifelerimi yapmak arzusuyla odama çekilmiş, çalışmaya başlamıştım. Bir saat kadar uğraşarak kavait dersini ikmal ettiğim sırada kapım çalındı (Giriniz) dedim. Küçük hemşirem Fâhire içeri (s.12) girdi. Gözleri bir parça kızarmıştı. Ne için ağladığını merak ederek sordum:

— Ağabey, yarınki dersim pek güç bir türlü öğrenemiyorum. Dedi bu dersin ne olduğunu biliyordum. Pederimizin bir gece evvel tahrir ettiği küçük, gayet sade bir hikâyenin mukaddimesinden ibaret idi. Hemşireme yol göstermek için bu tesadüften istifade ettim:

— Küçük yaramaz. (Güç) diye şikâyet etmekten, ağlamaktan ne çıkar. Öğrenmek için bu yollar kâfi değildir. Bununla beraber dersin de pek kolaydır. Dedim.

— Nasıl kolay mı? Bilakis pek güç!

— Hâlbuki pederimiz sana anlatırken işitmiş idim.

Bu ders o kadar kolaydır ki ben şimdi sana tekrar edebilirim zannederim. İstersen bir kere tecrübe edelim, sen kitabından dinle, ben de ezber okuyayım...

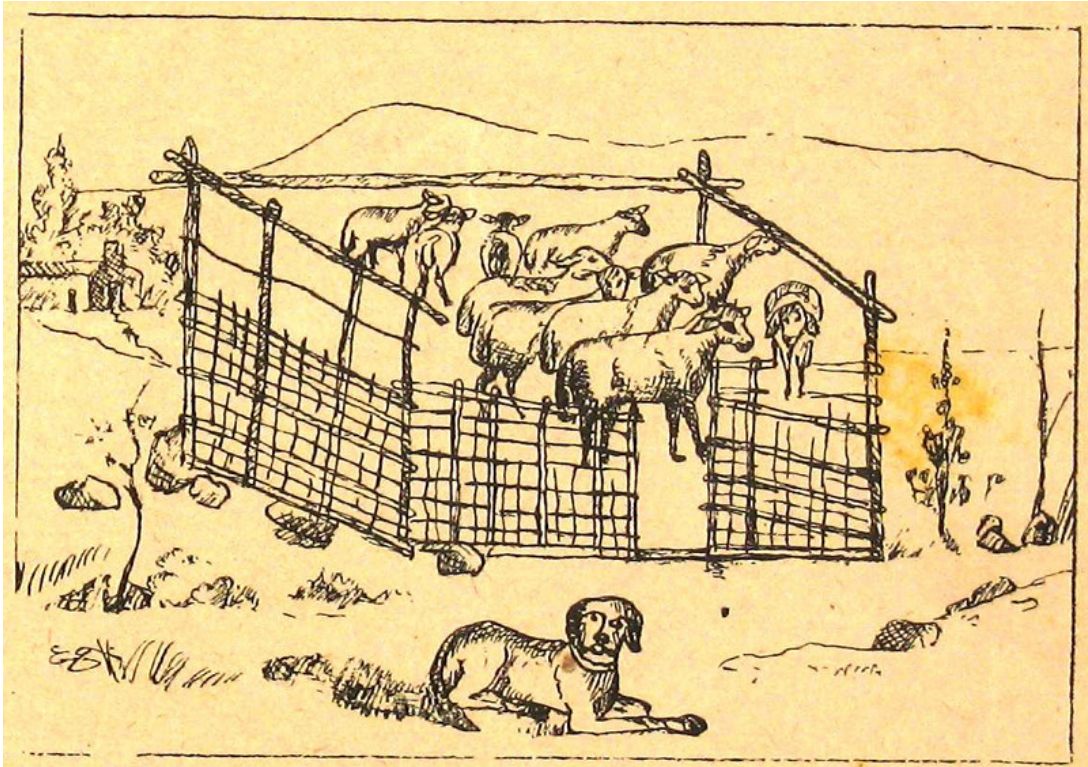
— Hayır! Bunun imkânı yoktur. Bir kere işitmekle nasıl öğrenilebilir?

— İddiadan ne çıkar, tecrübe edelim.

Hemşirem kitabını açtı, ben de bir akşam evvel işittiğim dersi okumaya başladım. Yalnız iki üç kelimedede hata etmiştim. Fâhire şaştı: (s.13)

— Bu güç dersi nasıl öğrenebildin? Dedi. Nasıl öğrendiğimi ben de tamamıyla bilmiyordum. Fakat düşünerek buldum. Hemşireme de şöylece anlattım:

— Bak! Bu hikâyede iptida neden bahsolunuyor? Bir koyundan değil mi? Koyunları düşünelim: Koyunlar ne yapıyorlar idi? Ağıllarında rahat ediyorlardı. Emin bir mahalde idiler şimdi ben koyunların ağıl içinde rahatça uymakta olduklarını görür gibi oldum. Hemşirem dikkatle dinliyordu:

Ağıl içinde bir koyun sürüsü

— Evet ben de görüyorum: Koyunlar ağıl içinde müsterih uyuyorlar. Dedi. Ben devam ettim: (s.14)

— Tecrübe ediniz!

— Bir sürü siyah ve beyaz renkli koyunlar ağıl içinde emin ve müsterih uyuyorlar, nezaret vazifesinden kurtulan sadık köpekler de ağıl önünde rahat bir uykuya daldılar. Çoban büyük ve gölgeli bir ağaç altında diğer arkadaşlarıyla beraber oturmuş kaval çalıyor...

— Nasıl dersini öğrendin mi? Bu dersin neresi güç?...

Hemşirem ellerini çırparak, gülerek cevap verdi:

— O!.. Dersimi yanlışsız biliyorum. Ne kadar kolay imiş!...

İşte çocuklar bu ders sizin için de bir misal olsun, sakın derslerinize güç demeyiniz! (Öğrenemem) diyenler kendilerini cehalete mahkûm ederler. Ders ne kadar güç olursa olsun dikkat ve sebat ile behemehâl öğrenilir. Anlaşılmayan cihetleri sormak, dikkat ve sabır ile çalışmak (öğrenmek) fennin anahtarındır.

KELİMÂT

Güç – (Kolayın zıttı) – Güc – (Kuvvet) – Gücü (s.17) kuvveti yerinde – Güc (Zor) Güc ile yaptı. Güc – (Elem, İnfial) Gücüme gitti – İş güc sahibi – Göç – (Göçmek mastarından) Nakil manasına.

Terk – (Bırakmak) – Târik – Metrûk – Tereke – Târik-i dünya – Târik, Metrûkât-ı kalemiye.

Türk – Türkî – Türkçe – Etrâk – Türkü – Türkiyâ – Tedkîk – (İnce ince araştırmak) Dikkat – Dakik – Müdekkik – Tedkîkât – Mukaddime – (Başlangıç) Mukaddim – Mukaddimât – Mukdim – Takdim – İkdâm – Kudûm.

Zan – Mazanne-i su' – Hüsn-i zan – Sû-i zan – Mazanne – Maznûn – Zunûn.

Tecrübe (Denemek) – Tecârib – Mücerreb – Mücerrebât.

Müsterih – Rahat-ı istirahat – İrâhe.

Teşkil – Teşekkül – Teşkilât – Şekil – Eşkâl – İşkâl – Müşkül – Müşkülât.

Muhâfaza – Hıfz – Hâfız – Mahfûz – Hâfız-ı kelâm – Hâfız-ı hakîki – Tahaffuz
– Müstahfaz.

Hikâye – Hikâyât – Hakî – Hâkî . (s.18)

TALİM VE TAHLİL-İ EFKÂR

Bir iş ne vakit güç görünür? Güç bir iş nasıl kolay olur? Tecrübe ne demektir? Ağıl ne demektir? Mandıra nedir? Çit nedir? Sürü ne demektir? Koyundan insanların ne gibi fâideleri vardır? Köpeklerin insanlara daha ne hizmeti vardır? Köpeklerin insana hiç zararı yok mudur? Kuduz hastalığı dâ-ül-kelb nedir? Bu hastalığa insanlar da tutulur mu? Bu hastalığın ilacını kim buldu? Pastör hangi kavme mensuptur? (Fransız) Çobanın vazifesi nedir? Bu dersten ne öğrendiniz?...

ATEŞİN KEŞFİ

Şimdi hayatımıza hizmet eden pek çok şeyler eski zamanlarda meçhul idi. Ecdadımız bunları keşfederek bizim hayatımızı teshil eylemiştir. Ecdadımızın bize ettikleri hizmetleri unutmayalım ve onlara olan borcumuzu ahfadımıza ödemeye çalışalım. Hayatımızda ateşten gördüğümüz fâideyi tadat etmek imkân haricindedir. Bir saat bile ateşsiz yaşayamayız. Sabah daha (s.19) yataktan kalkarken ateşe muhtacız. Mesela yiyeceğimiz sütü yahut çorbayı ısıtmak için ateş lazımdır. Sabah taamı mutadımız olmasa bile öğle ve akşam yemeklerini hazırlamak için mutlaka ateşin vücuduna ihtiyaç vardır. Kışın şiddetli zamanlarda ateş olmazsa hâlimiz ne olur? Bu mevsimde bir ocak, bir soba (zoba) yahut bir mangal karşısında bulunmak ne kadar hoştur. Güneşin ışığından mahrum olduğumuz zamanlar hanelerimizden zulmeti refeden mum, lamba, hava gazı, elektrik ziyaları ateşten başka bir şey değildir. Biz uzun kış gecelerini aydınlık ve sıcak yerlerde geçirebildiğimiz için mesuduz. Ateşi ilk bulan adamın ismi malum olsaydı şüphesiz tarihte pek mühim bir mevki ahzedecekti. Fakat bu ilk kâşif suret-i katiyede tayin edilemez. Mamafih ateşin suret-i ihtirai şu suretle tarif edilebilir: Binlerce sene evvel insanlar ateşin vücudunu, hatta ismini bile bilmiyorlardı. Dünyada ilk peyda olan ateş mühim bir tesadüfün neticesidir. Çakmak taşlarını yahut iki odun parçasını birbirine sürterek hasıl olan

kıvılcım (kıvılcım) insanlara ateş hakkında bir fikr-i iptidai vermiştir. Bu fikir vakit vakit tevsi etti. İnsanlar bu kıvılcım tesiriyle kolayca ateş alan kav, ağaç kabuğu gibi maddeleri yakmağa başladılar. Bu suretle keşfedilen ateş takdis edilmeğe şayan görüldü. Edvar-ı vahşette ateşin (s.20) muhafazası için ateş-gedeler yapılır, muhafızlar tayin edilirdi. Ateşin sönmesine meydan veren muhafız idam edilirdi. Cehalet, ateşin kıymetini son dereceye getirmiş, namına ibadethaneler yapmak, huzurunda tapınmak gibi garibelere meydan açmıştı. (Ateşperestlik) en ziyade ta'mim edilen bir din idi. Filhakika ateşin insanlara pek çok hizmeti vardır:

Teshin ve tenviriden başka hayvanat-ı vahşiyenin hücumlarına karşı en büyük sebep-i müdafaa teşkil etmiştir. Et pişirmek gibi tarik-i hayatta bir kolaylığa vasita olmuştur.

Asırlardan beri istifade edilemeyen madenler bu sayede eritmeye kullanmaya başlandı. Kuvâ-i insaniyeyi nihayetsiz derecede i'la eden silahlar ancak ateşin keşfinden sonra vücut buldu. Hayvanat-ı vahşiyenin, balta görmemiş ormanların (s.21) mağlup ve zebunu olan ecdadımız ateşin verdiği kuvvet ile başlarını kaldırmaya bu tabii düşmanları mahvetmeye muvaffak oldular. Bugün herkes kolayca ve istediği kadar ateş bulabilir, bunun için size ateş pek ehemmiyetsiz görünür öyle ya! On paraya alınan bir kutu kibrit ile kaç defalar ateş yakılabilir. Fakat bir parça kav ile çakmak taşlarını henüz istimal eden cahil ve bedbaht insanlar için bu mesele ne kadar güç ne kadar ehemmiyetlidir!..

Dünyanın her tarafında medeniyet terakki etmemiştir. Elan kibritin meçhul olduğu yerler vardır. Hâlâ eski usul ile ateş yakılan mahaller bulunur. Seyyahlar çok defa uzak memleketlerde bu eski usule müracaata mecbur kalırlar..

Hayatımıza suhulet veren medeniyeti; insaniyeti terakki ettiren ilim ve marifeti takdis edelim. Cehaletten nefret ederek sahib-i malumat olmağa çalışalım. Çünkü ilim ve marifet bütün müşkülâtı teshil eder.

KELİMÂT

Keşif – (Açmak) Kâşif – Mekşûf – Keşşâf – İstikşâf – Keşfiyât.

Hidmet – Hâdim – Mahdûm – Hidemât – Hidmet-i Askerîye – Hidemât-ı şâkka. (s.22)

Mechul – Cehl – Câhil – Echel – Cühelâ – Cehâlet – Techîl – Tecâhül.

Ma'lum – İlim – Âlim – İ'lem – Ulemâ – İlmiye – Ta'lim – Ma'lumât – Allâme – Ta'limât.

Ecdâd – Ced – Cedde – Ahfâd – Hafîd – Ciddeh.

Hayat – Hayy – İhyâ – Ahyâ – Memât – Mevt – Emvât – Meyyit.

Tebârih – Tarih-i umûmî – Tarih-i Osmanî.

Zulmet – Zalâm – Mazlum – Zâlim – Mezâlim – Zulm.

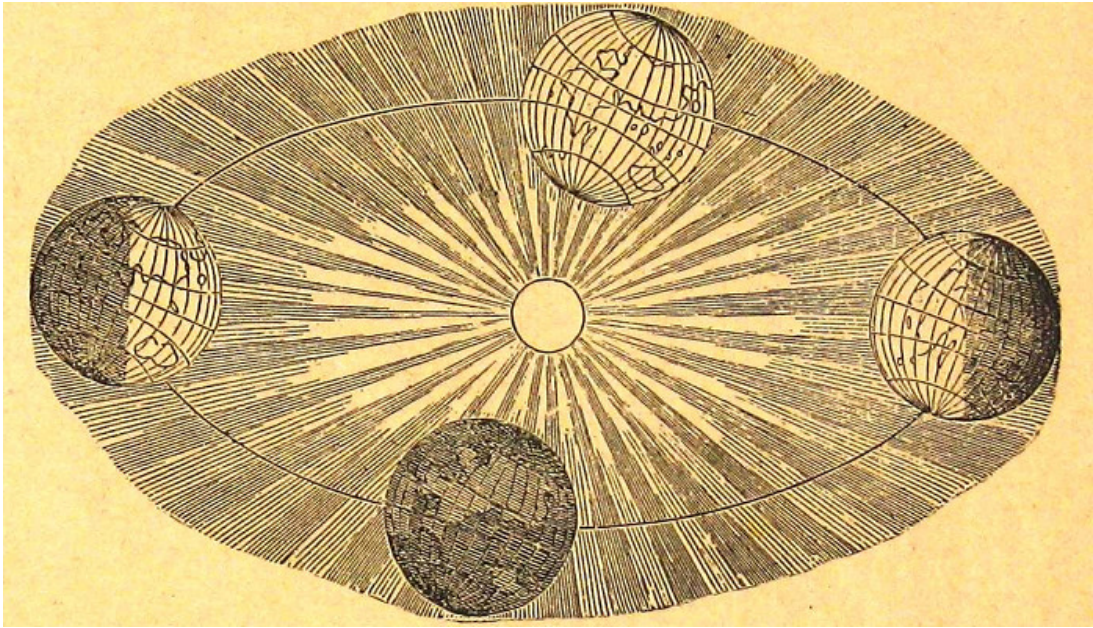
Nur – Envâr – Tenvir – Tenevvür – Münevver – Tenvirât.

TALİM VE TAHLİL-İ EFKÂR

Ateş nedir? Ateşin ilk keşfi nasıldır? Ateşin ne fâideleri var? Kaç türlü ateş bilirsiniz? Teshin ne demektir? Tenvir ne demektir? Ticarete ateşin ne hizmeti var? Ateşin ilk kâşifi ne için malum değildir? Kibrit nedir? Hayvanat-ı vahşiyeye karşı insanlar ateşi nasıl istimal ettiler? Kav nedir? Çakmak taşı nedir? Ateşin diz üzerinde ne tesiri olmuştur? Ateş-gede ne demektir? Ateşperest ne demektir? Ateşin hiç zararı yok mudur? [Yangın] (s.23)

FEZADA KÜRRE-İ ARZ

Tabiatın ali manzaralarını temaşaya alışalım gök, güneş, ay, yıldızlar, ne kadar mucib-i hayret şeylerdir. Meskenimiz olan arz feza-yı semada pek küçük bir mevki işgal eder.

Fezada kürre-i arzın vaziyeti

Acaba arz ile güneş arasında ne kadar mesafe vardır? Yüz elli milyon kilometre!.. Bu kadar büyük mesafeyi küçücük zihinler bir türlü anlayamaz. Bir

kilometre bin metredir. Bir metre de bir buçuk arşın kadar bir uzunluktur. Bu uzaklığı layıkıyla anlatmak için hariçten bazı misallerle izahat (s.24) verelim: Arz ile güneş arasındaki mesafeyi katetmek için ne kadar zaman lazımdır? Saatte sekiz kilometre yürüyebilen bir adam gece gündüz bir dakika bile durmaksızın yürüse arzdan şemse vasıl olmak için (iki bin sene) mütemadiyen yol dolaşması iktiza eder. Saatte doksan kilometre süratle hareket eden en mükemmel bir lokomotif iki asır yani (iki yüz sene) zarfında ancak güneşe gidebilir. Sürat-i ulyâsını muhafaza edeceği farz olunan bir top güllesi saniyede beş yüz metre mesafe katetmek şartıyla hareket etse güneşe kadar gidebilmek için (on sene) ye muhtaçtır. Kürre-i arzı ihata eden hava-i nesimî ta güneşe kadar mevcut farz edilse seda bu mesafeyi (on beş sene) de katedebilir. Nihayet dünyada en ziyade sürate malik olan ziya bu mesafeyi (sekiz dakika) da geçer.

Kürre-i arzın hareketlerini bilerseniz, şemsin etrafındaki cevalanda fevkalade bir süratle meydana geliyor. Saniyede otuz kilometre yani saatte yüz bin kilometreden ziyade bir yer dolaşıyor. Bu hesapça kürre-i arzın sürat deveranı yukarıda misal olarak irat ettiğimiz top güllesine nispetle altmış kere daha ziyadedir. Kürre-i arzın iki türlü hareketini öğrenmiş idiniz: Biri kendi mihverî etrafında, diğeri de güneşin etrafında... Şimdi bu hareketlere bir de üçüncü hareket ilave etmek lazımdır:

Güneş bütün etrafını ihata eden yıldızlarla (binlerle) (s.25) beraber bir (manzume-i şemsîye) hasıl eder. Bu manzume yahut (âlem-i şemsî) feza-yı semada ve henüz meçhul bazı merkezler etrafında gayet büyük bir münhani şeklinde umumi bir deveran icra eder. Kürre-i arzda manzume-i şemsîyenin peyki olduğu cihetle bu deveran-ı umumiye iştirak eyler. İşte arzımızın üçüncü hareketi budur. Fakat bu hareketin sürati akıllara hayret verecek fevkalade bir derecededir: Saniyede on bin metre...

KELİMÂT

Tabiat – (Huy) – Tabâyi’ – Tab’ – Tab’ sanatı – Tâbi’ – Matbaa – Tâbi’ tabiat
– Nature – (Umûm mevcûdât)

Âlî – Ulvî – Eâlî – Maâlî – İ’lâ – İ’lâ-i süflî.

Hâric – İhrâc – Haricî – İhrâcât – Hürûc – Harc – Dâhil.

Sûrat – Seri’ – Tesri’ – Betâet – Batî.

Asr – İ’sâr – Karn – Kurûn – Asr-ı dîde.

Kat’ – Katı’ – Katia - Katı’-ı tarîk – Katîât – Takti’ – Tekatu’.

Deverân – Devr – İdâre – Dûr (Uzak) – Edvâr.

Hareket – Harekât – Tahrîk – Muharrik – Mûteharrik – Tahrîkât. (s.26)

İştirâk – Şerîk – Şirket – Teşrîk – Müşâreket – Akd-i şirket.

Akl – Ukûl – Âkil – Ma’kul – Ma’kulât – Taakkul.

TALİM VE TAHLİL-İ EFKÂR

Tabiat ne demektir? Arz ile güneş arasında ne kadar mesafe vardır? Saatte sekiz kilometre mesafe yürüyen bir adam güneşe ne kadar vakitte gidebilir? Saatte doksan kilometre yol alan bir lokomotif bu yolu ne kadar zamanda katedebilir? Lokomotif ne demektir? Bir top güllesi, seda, ziya bu mesafeyi kat için ne kadar zamana muhtaçtır? Arzın şems etrafındaki devrinin sürati ne kadardır? Arzın üçüncü hareketi nedir? Bu üçüncü hareketin sürati nedir? Manzume-i şemsîye ne demektir?

YAZI VE SURET İCADI

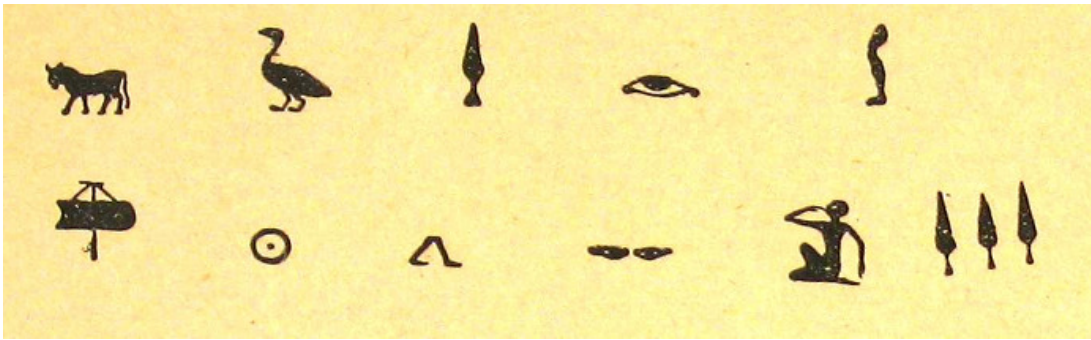
Ecdadımızın keşfiyât ve ihtiraâtı ateş gibi maddiyata münhasır değildir. Onlar bizim ihtiyâcât-ı maneviyemizi de düşünmüşler, zekâmızı tenvir edecek vesaiti bulmuşlardır. Bu vesaitin en mühimi şüphesiz (yazı) dır. (s.27)

Yazının icadı hakkındaki rivayetler pek muhtelifdir. En doğru olmak üzere tarihin zapt ettiğine nazaran dünyada en eski yazı Mısır’da bulunmuştur. Bundan altı bin sene evvel Mısır’da büyük bir terakki mevcut idi.

Dünyanın ilk mevcudiyet-i beşerîyeyi Hindistan’da gören tarih medeniyetin Hindistan’dan Habeşistan’a ve Habeş diyarından Mısır’a geçtiğini kaydetmiştir. Demek ki (yazı) da bu seyahat-i medeniyeyi icra etmiş (Mısır) da bi-n-nisbe terakki etmiştir. Bundan altmış asır evvel Mısır’ın muntazam ve mükemmel surette yapılmış kanunları, büyük ve kalabalık şehirleri, meşhur amilleri var idi. Mısır cihanın en mühim bir mevkiini ihraz eylemişti vâsi bir ziraatı, nakliyat için yolları var idi. İşte bunca terakkiyâtın sebab-i asliyesi olan (yazı) da o medeni memlekette icat

edilmiştir. (Yazı) şimdi gördüğümüz şekillere girinceye kadar pek çok asırlar geçmiş pek çok tebdilâta maruz olmuştur. İlk yazılar yalnız işaretlerden ibaret idi. Anlatılması arzu olunan şeyin adı bir resmi yapılır, halk bunun ne demek olduğunu anlardı. İçinizden bazıları kömür ile duvarlara, yahut tebeşir (tebâşir) ile kara tahta üzerine kabataslak resimler yaparsınız. İşte eski Mısırlıların ilk yazıları böyle resimlerden ibaret idi. Dünyada ilk yazıların resimden teşkil etmesi pek tabiidir. Çünkü en basit çare eşyanın şeklini taklit etmektir. (s.28)

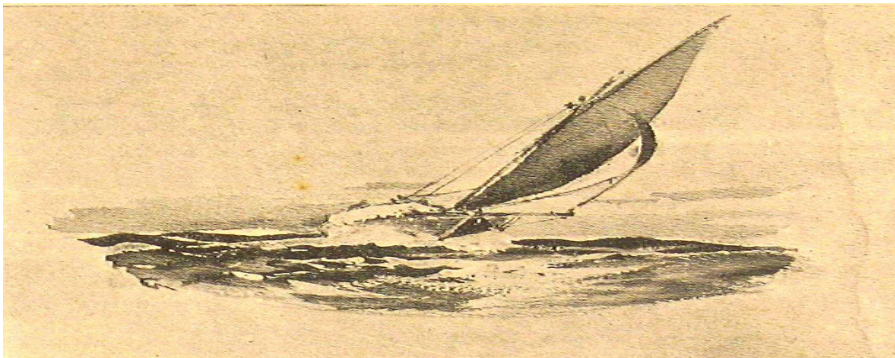
Yavaş yavaş bu tarz tahrir fikirler için de istimal edilmeğe başlandı:

Mısır Yazıları

Bakınız: Resimde gördüğünüz şekiller hakkında size bir şey söylemeden yalnız resimleri tetkik ile ne demek olduklarını müşkülata uğramaksızın kolayca okuyabileceksiniz: öküz, kaz, ağaç, göz, bacak.. Yazılan şeyde çokluk bildirmek icap ettiği hâlde aynı resmi iki üç defa yan yana koymak kâfi idi mesela (ağaçlar) demek için şöyle üç ağaç resmini yan yana korlardı.

Fakat fikirleri işar için kullanılan tarik daha müşkül idi. Bildiğimiz gördüğümüz şeylerin resimleri ifade-i merama kifayet ediyorsa da gözle görülmeyen şeyler için bu suhulet yok idi. Rüzgâr, gündüz, cesaret, meserret gibi şeyleri nasıl tersim etmek kabildir? Bunun için de Mısırlılar bir çare buldular aynen resmini yapmak mümkün olmayan şeylere delalet edecek surette resimler yaptılar: Mesela

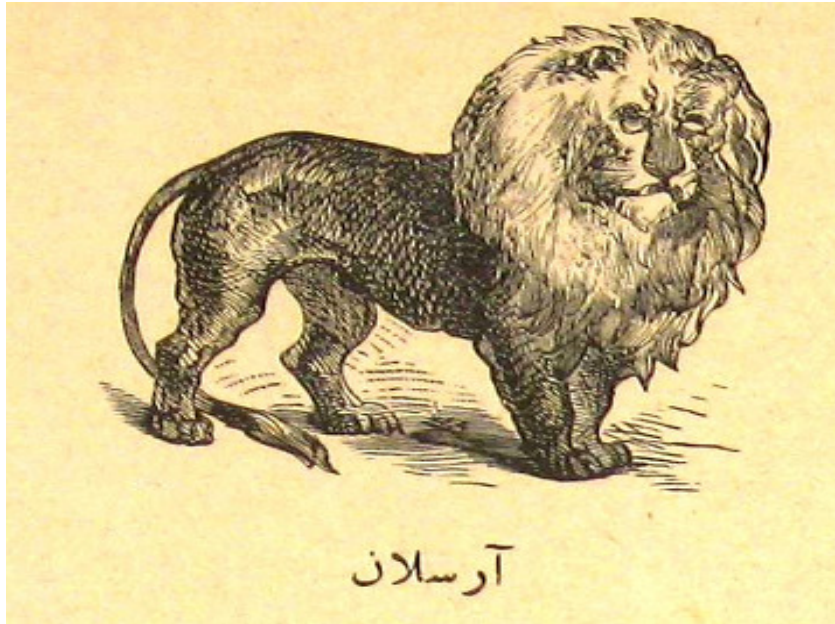

(rüzgâr) kelimesini (s.29) bildirmek arzu ettikleri zaman (şişkin bir yelken) resmi yaparlar. Bununla rüzgârı kastederlerdi. (Görmek) diyecek yerde açık iki göz resmi yapmak kâfi idi.

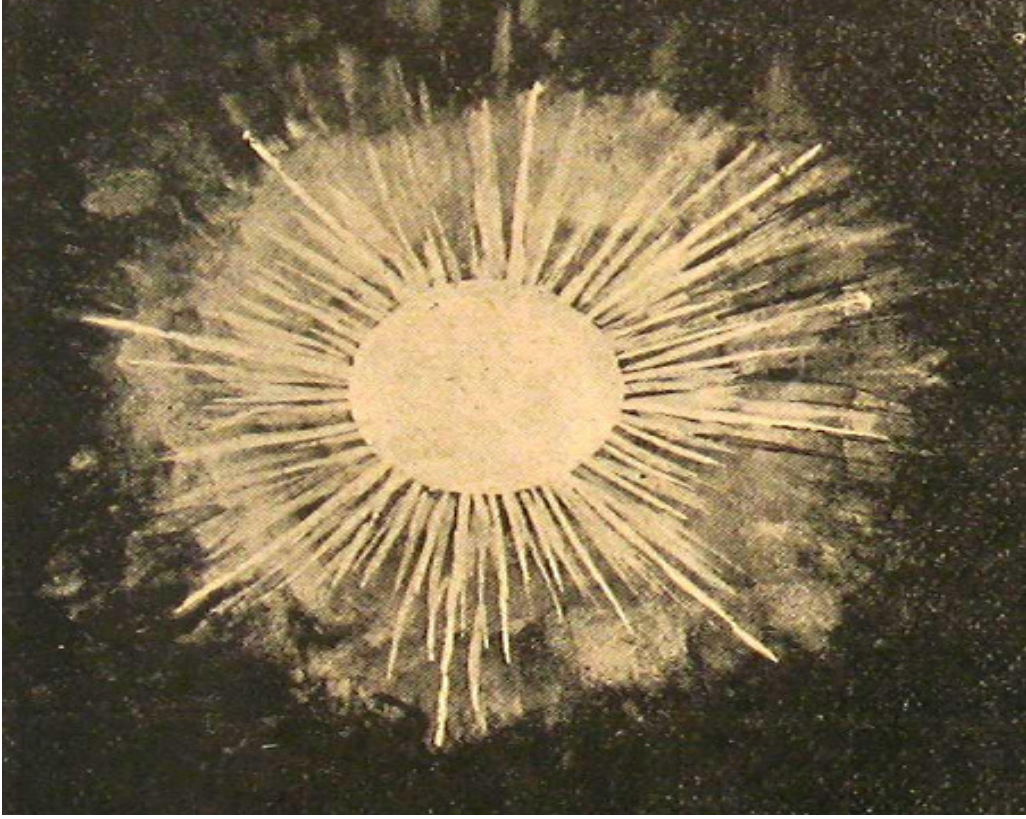
Açık İki Göz

Cesaret kelimesini tecessüm ettirmek için bir arslan resmi çizilirdi. (s.30)

Arslan

Hatta bazen ihtisar ederek yalnız bir arslan başı resmederlerdi. (Gündüz) diyeceği yerde bir (güneş) resmi,

Güneş (s.31)

meserreti tarif için (oyun oynayan bir insan) resmi gibi işaretler tayin ve istimal edilmiş idi. Fakat bunlarla tamam bir cümle teşkili kabil olamıyordu,

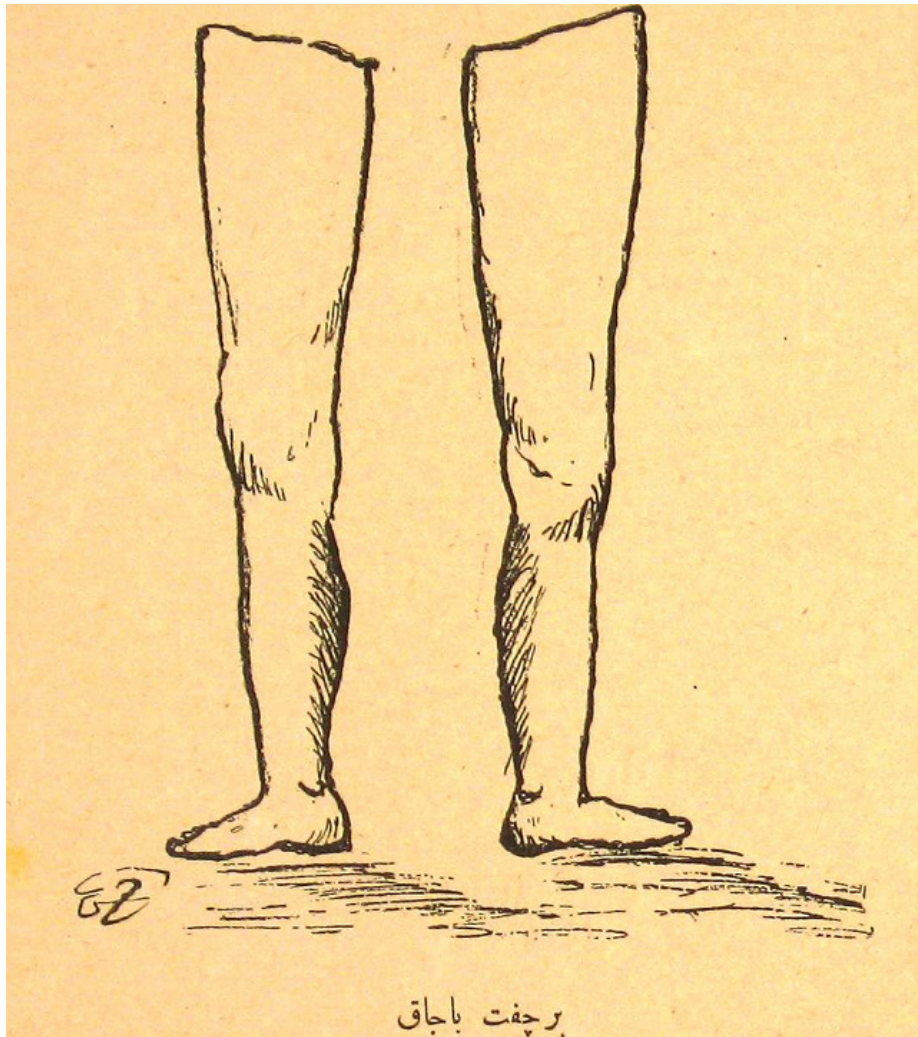

اويون اوينايان برانسان

Oyun oynayan bir insan

o zaman fillere deecessüm ettirecek bir tarik düşündüler yürümek (bir çift bacak) yemek (lokmasını ağzına koyan bir adam) şeklinde gösteriliyordu. İşte yazının şekli-iptidaisi budur. İnsanlar yazıyı bu dereceye kadar gösterebilmek için pek çok zahmet çekmişlerdir. Tarihin tamamıyla vâkıf olamadığı ezmine-i âtikada yazı şüphesiz daha karışık, daha müşkül idi. Çin lisanının suret hattı şu eski yazıları ihtar edecek terazidedir. Mısır'ın yazıları fenn-i tarihe pek büyük hizmetler etmiştir. (s.32)

Hiyeroglif tabir edilen bu yazıları tahlile muvaffak olduktan sonra henüz malum olmayan bir hayli vakayi, tarihe mal olmuştur.

Bir çift bacak

Yazı bir fikri evlada yadigâr bırakmak, âlem-i insaniyete hizmet eylemek için ne kadar mühim bir vasıtaadır? Denilebilir ki yazı olmasaydı beşeriyet hâlâ vahşet

içinde sürünüp (s.33) duracak, bütün mevcudiyetimiz mütemadi müşkülât ile muhat olacaktı. Hiyeroglifler sekiz yüz işaretten ibaret bir (lisan-ı tahrir) dir.

Lokmasını Isıran Bir Adam

Miladın bin yedi yüz doksan dokuz senesinde Mısır'da bir tarafı hiyeroglif diğer tarafı eski Yunan hattı ile yazılmış bir taş bulundu. Bu yazılar yekdiğerinin tercümesi olduğundan tetkik edilerek hiyerogliflerin suret-i kıraati keşfedildi. Bu keşif Fransızlar tarafından icra edilmiştir ki şerefi (Şampilyon) nam zata aittir. Hülasa-i kelam bugün maksatlarımızı kolayca birbirimize anlatmak için istimal ettiğimiz (yazı) bir vakit kâşiflerini pek çok zahmetlere sokmuştur. İşte ecdadımızın zahmetlerinden müstefit olduğumuza bir misal daha!.. Bizler de çalışarak (s.34) bu borcumuzu ahfadımıza tesviye etmeliyiz. İnsaniyete hizmet ancak bu suretle müyesser olur.

KELİMÂT

İcâd – (Vücut vermek) Vücûd – Mevcûd – Mûcid = İhtirâ’ – Muhtera’ – Muhteraât.

Zeki – (Anlayışlı) – Zekâ – Zekâvet – Tezkiye – Gabî (Zekinin zıttı) Gabâvet.

Nazar (Bakmak) – Nâzir– Manzûr – Manzara – İntizâr – Nazariyât – Münâzara – Münâzir – Nazırâ – Mâliye nâzırı – Nezâret.

Bu evin nezâreti güzeldir – Maliye nezâreti – Nazar dökmek

Zabt – Zâbit – Zâbita – Zabtiye – Mazbût – Feth – Fâtiḥ – Meftûḥ.

Meftûḥ (Üstün hareketli) – Fütûḥât – Fetha.

Kânun – (Nizâm) – Kavânin – Mukannen – Vâzı’ kânun.

Kânun – (Bir nevi çalgı).

Kânun – (Askerî memur mahsus) Kânun neferi – Kânun zabiti. (s.35)

Medenî – (Şehirde oturan) Medeniyet – Medine – Medine-i Münevvere – Temeddün.

Bedevî – (Medeniye'nin zıttı: Hâl-i ibtidâiyede olan) Bedâvet – Bedeviyet.

Halk – (Yaratmak) – Hâlık – Mahluk – Mahlûkât – Mâ-halk.

Halk – (Herkes, kalabalık) Hulk – (Huy).

Fıkr – Efkâr – Tefekkür – Mütefekkir – Mefkûre – Tefekkürat.

TALİM VE TAHLİL-İ EFKÂR

Yazı ne demektir? Yazının ne fâidesi vardır? Tarih en eski yazıları hangi memlekette buluyor? Mısır hangi kıtadadır? Nil-i mübarek nedir? Nil'in Mısır'ın mevcudiyetine ne tesiri vardır? İnsanlar ilk yazılarını ne suretle yazmağa başladılar? Kâğıt olmadığı zaman yazı var mı idi? Nereye yazarlardı? (taşlar üzerine) Eski Mısır yazısı ile birkaç isim yazınız? Birkaç mastar yazınız? Bir ismi cem hâlinde göstermek için ne yaparlardı? İhtiyâcât-ı maddiye ne demektir? Manevi ihtiyâcât ne demektir? Birkaç maddi ihtiyaç söyleyiniz? Birkaç manevi ihtiyaç söyleyiniz? Yazı hangi ihtiyacın mahsulüdür? Mısır'dan evvel insanlar yazı ile uğraşmadılar mı? Resim taslağı ne demektir? Çin hattı hakkında ne bilirsiniz? Hiyeroglif ne demektir?

Hiyeroglifler tarihe ne hizmet etmiştir? Hiyerogliflerin kıraati nasıl keşfolundu bu keşif kim tarafından icra edildi? Şampilyon kimdir? (s.36)

VALİDEMİN SESİ

Nedir bu ses ki huzurunda dil diz üstü düşer?
 Nedir bu ses ki eder daima serimde dua?
 Ki leyle-i gam içinde olur küşade bana:
 Bir aşıyan teselli, bir aşıyan sihir!..

Nedir bu ses ki sarar kalbe bir lifâfe-i ter?
 Ki zahm-ı ruha döker katre katre ab-ı reha!
 Bu musikar-ı şikeste -pür nevaziş- eda
 Nedir ki nahl-i hayatımda irtîâş eyler?

Nedir bu ses ki eder buselerle cana hitap?
 Bu ses ki verdiği hüzne döner sarışın nidam!
 Bu ses ki af ile ağlar, eğer ederse itap!..

Benim.. Dil-i nevmîdemin meded-residir
 Bu hutbe-i melek-i tesliyet, bulmuş ârâm
 Ki hasta validemin girye-nâk olan sesidir

Cenab Şehabeddin (s.37)

Cenab Şehabeddin

KELİMÂT

Dil – (Gönül) – Dilşâd – Dilber – Dil-rübâ – Dil – (Lisan) Dilsiz – Dillenmek
– Dil altı – Dil almak – Dile gelmek – Dil ucunda.

Terazi dili – Ağzı var dili yok – Dil uzatmak – Dili uzun. (s.38)

Dilini tutmak – Kuş dili – Küçük dil – Dilini yutmak

İrtiâş – (Titremek) Ra’şe – Mürteiş – Ra’şedâr.

Hitâb – Muhâtab – Hutbe – Hatib – Hitâbet – Muhâtib.

Leyl – (Gece) – Leylî – Nehâr – (Gündüz) Leyl-ü nehâr – Leyle.

Lifâfe – (Örtü).

Ter (Taze) – Ter (Daha ziyade) – Bilâ-ter – Ter: Terlemek.

Nahl – (Hurma dalı) – Nahlistan.

Zahm – (Yara) – Zahm-nâk – Zahmedâr.

Şikeste – (Kırılmış) – Dilşikeste – Hâtırşikeste.

Per – (Kanat) – Pür – (Dolu: Tolu).

TALİM VE TAHLİL-İ EFKÂR

Valide diyecek yerde daha başka kelime bilir misiniz? (Ana, mader) Peder diyecek yerde daha başka kelime bilir misiniz? (Baba, eb) Bu manzume ne maksatla yazılmıştır? Valideler ne için dua ederler? Bir validenin en büyük ferahı nedir? En büyük kederi nedir? Valideler ne için çocuklarını takdir ederler? Takdir eden valide memnun mudur? Hutbe ne demektir? Hatip kime derler? Hiç hutbe işittiniz mi? (Vatan) ne için valideye teşbih edilir? Valideler, pederler evlatlarını (icap ederse) vatan yolunda feda etmeli midirler? Çocuklar (icap ederse) valide ve pederlerini vatan yolunda feda etmeli midirler? Valideniz hasta olduğu vakit ne yaparsınız? Siz hasta olursanız valideniz ne yapar? (s.39)

MUHAVERE

— Terbiye neye derler?

— İnsanın hissiyat ve malumatını i'la ve tezyide medar olan vesaitin kâffesine (terbiye) derler.

— Marifet neye derler?

— Marifet alelumum malumat-ı müktesebe demektir.

— Yalnız sahib-i marifet olmakla vazife-i insaniye tamam olur mu?

— Hayır efendim! İlim ve irfan hüsnüahlaka mukârin olmazsa fâide yerine zarar tevhit eder. Ahlak-ı zemîmeye malik olan erbab-ı marifet beşeriyet için âdeta bir afet, bir bela-yı müthiştir, onlardan daima mücânebet şarttır.

— Memur ne demektir?

— Ahalinin hukukunu muhafaza, terakkisini temin, maişetini teshil için çalışmak üzere taraf-ı hükümetten tayin edilen muvazzaf adamlardır.

— Bir memur istediği gibi hareket edebilir mi?

— Hayır efendim! Memurların harekâtı (kanun) ile muayyendir hiçbir memur kanundan hariç iş yapamaz.

— Yaparsa ne olur?

— Kanunun tayin ettiği surette ceza görür. (s.40)

— Memurlarda en çok ne aranır?

— Hüsniahlaka mukârin iktidar.

— Kanun ve nizamı kim yapar?

— Millet!

— Nasıl millet mi? Milyonlarla halk nasıl bir yere toplanır?

— Milyonlarla halkın bir yerde içtimaı kabil değildir. Fakat bunun kısa bir tarihi vardır. Efrad-ı millet tarafından intihap edilen vekiller bir meclis teşkil ederek millet işleriyle uğraşırlar.

— Bu meclisin ismi nedir?

— (Meclis-i mebûsân) yahut (millet meclisi)

— Milletın bütün kanunları bu mecliste mi yapılır?

— Hayır efendim! Meclis-i mebûsânda tetkik ve tasdik edilen kanunlar (meclis-i âyan) tarafından da tetkik ve icap ederse tadil olunur. Ba'de meclis-i mebûsâna iade edilir. Bu iki meclis, kanun tasdikinde ittifak ettikten sonra sadrazam marifetiyle padişaha arz olunarak iradesi çıkar.

— Memalik-i Osmaniyyede meclis-i mebûsân ne vakitten beri vardır?

— Memalik-i Osmaniyyede ilk (meclis-i mebûsân) bin iki yüz doksan üç senesi ilan edilen (Kanun-i Esasi) mucibince cem edilmiş ve usul dairesinde (meclis-i âyan) da toplanarak işe başlamışlar idi. Hâlbuki milletın hürriyetini kendi menfaatine (s.41) mugayir gören padişaha (Abdülhamid-i Sâni) bu yeni usulleri istememiş, bin türlü hilelere hareketle beş altı ay sonra meclis-i mebûsânı dağıtmış meşrutiyeti mahvederek kendi idare-i keyfiyesini tesis eylemiştir. Nihayet istibdat altında ezilen millet galeyana gelerek gasbedilen hürriyeti otuz iki sene sonra yine o padişah-ı zalimden istirdata muvaffak olmuştur. Bu yevm-i istirdat [1324 senesi Temmuzunun 15'inci günü] (Millet Bayramı) namıyla her sene tebcil edilir.

— O günden sonra hürriyet-i millet ihlal edilmedi mi?

— Abdülhamid-i Sâni zaten istemeyerek tasdik ettiği hürriyeti yine mahvetmek arzusunda idi. İkinci defa ilan edilen Kanun-i Esasi mucibince (meclis-i mebûsân)

teşekkül etmiş 1324 senesi Kânunuevvelinin beşinci günü işe başlamıştı. Abdülhamit de kendi avanesiyle kendi emellerini takip eyliyordu.

1325 senesi Martının 31'inci günü İstanbul'da müthiş bir vaka oldu: (İrtica) Fakat Mahmut Şevket Paşa'nın kumandası altında Selanik'ten yetişen (Hareket Ordusu) İstanbul'u fethetti. Padişah-ı zalim hal' edildi. Yerine şimdiki padişahımız Sultan Reşat (Sultan Mehmed-i Hâmis) namıyla tahta geçti..

— Sultan Mehmed-i Hâmis ne vakit cülus etti?

— 1325 senesi Nisanının on altıncı günü

— Bu tarih-i cülustan sonra hürriyet-i millet ihlal edilmedi mi? (s.42)

— Menfaat-i gayri meşruâsı haleldar olan bazı mürtekip adamların cahil ahali üzerindeki nüfuzu vakit vakit muhtelif yerlerde âsârını gösterdi. Arnavutluk Vakası, Yapıcılar Cemiyeti gibi hâller görüldü ihtimal daha da gösterecektir! Fakat başta olan padişahımız âdeta (millet babası) dır. Evlatlarından sadık olanları taltif, hain olanları ıslah için emirler vermiştir. Hükümet lazıme-i adl ve ihsan ne ise onu icra ederek fenalığı kökünden koparmağa muvaffak oluyor.

KELİMÂT

Terbiye – (Büyütmek) – Rübû – Rabb – Rabbâni – Erbâb.

His – (Tuygu) – Hassas – Hissiyât – Tahassüs – Mütehassis – İhsâs – Mahsus.

Vesâit – (Vâsıtalar, araya giren şeyler) Vesâit-i nakliye – Tavsît – Tavassut – Vesâtet – Vâsita – Evsât – Mütevâsıt.

Tayin – (Koymak) – Asker tayini – Ta'yin – Ayn (göz) Ayn – (Tıpkı) A'yân – İyn – Muîn – Muayyen – Ta'yînât – Aynen. (s.43)

Meclis – (Mahal-i cülûs) Cülûs – İclâs – Celse – Mecâlis – Meclis-i âyan – Meclis-i mebûsân.

Ta'dil (Orta hâle getirmek, adl derecesine getirmek) Adl – (Doğruluk) Ta'dîlât. Adalet – Adliye – Muâdil – Muaddel – Mu'tedil.

Udûl – (Dönmek) – Muâdele – Muâdele-i hesabiye – Muâdele-i cebriye.

Arz – (Kendinden büyüğe bir şeyi söylemek, vermek) Ma'ruz – Ma'ruzât – Ariza – Arz (Genişlik) Ariz ve amîk.

Irz – (Namus) Muhâfaza-i irz.
 Araz – (Sonradan gelen hâl) – Ârız olmak.
 Ârızî – Avâriz – Avâriz-ı vücûdiye.
 Meşrûtiyet – Şart – Şerâit – Şurût.
 Millet – Milliyet – Milel.
 Hürriyet – (Serbest olmak) Hür – Ahrâr.

TALİM VE TAHLİL-İ EFKÂR

Hüsniâhlak sahibi bir ümmi ile sû-i ahlak sahibi bir âlimden hangisini tercih edersiniz? Niçin? Ümmi ne demektir? Bir hükümdarın arzu ettiği gibi bir nizam yapması iyi midir? Hükûmet-i meşrutanın zıddı nedir? 1293 senesi ilan edilen hürriyet ve Kanun-i Esasi kimin eseridir? (s.44) 1324 senesi ilan edilen hürriyet ve Kanun-i Esasi kimin eseridir? Yeni Osmanlılar ne demektir? İttihat ve Terakki Cemiyeti nedir? Bu iki cemiyet arasında bir münasebet var mıdır? Şimdi ordularımız ne hâldedir? Donanmamız ne hâldedir? Mahmut Şevket Paşa hakkında ne bilirsiniz? Meclis-i mebûsân yok iken kanunlar nasıl yapılıyordu? Şûra-yı devlet ne demektir?

MUHABBET-İ FERZENDÂNE

Ebeveyninize hürmet ve riayete vazifeniz hitam bulmaz onlara icab-ı takdirâne muavenet etmek de lazımdır. Ebeveynine muavenet etmeyen adam evladından da hüsn-i hizmet beklemesin.

Bedri Ağa fakir fakat fevkalade namuslu bir ailenin reisidir zevcesiyle dört çocuğunu iâşe için gece gündüz çalışır. Her sabah erkenden işi başına gider. Akşam fabrikadan çıkarak doğru evine ailesinin yanına koşar. Hiç kimse Bedri Ağa'yı bir kahvehanede yahut bir gezinti mahallinde görmemiştir. Akşam camiden çıkarken bazı komşular, köy ağaları kendisine müracaat ederler: Bir mesele hakkında fikrini sorarlar, o da aklının erdiği şeyi dosdoğru söyler, bu suretle bir hizmet-i insaniyede bulunur. Lakin fabrikadan aldığı yevmiye bu kalabalık aileye kâfi değildir, bunun

için çalışkan peder (s.45) geceleri de uğraşır.. Şunun bunun yazılarını yazar. Aldığı ücret-i yevmi kazancına ilave ederek muhafaza-i mevcudiyete bezl-i gayret eder.

Bir aralık bir gazete idarehanesiyle anlaşarak harice gönderilecek gazetelerin adreslerini ¹ yazmağa başladı. Her gece saatlerce bu ağır işle uğraşır beş yüz isim yazmak şartıyla on beş kuruş kazanırdı..

Zaten ihtiyarlamağa başlayan peder bu gece işleriyle de pek ziyade yoruluyordu. Ekseriya akşam yemeği esnasında zavallı adamın bir lisan-ı şikâyetle söylediği sözler evin en büyük çocuğu olan (Necip) i düşündürmeye başlamıştı...

— Oh! Gözlerim kuvvetini kaybediyor, bu gece iştigâlâtı beni bitiriyor...

Bir gece yemekten sonra Necip pederinin yanına sokuldu. Kalbinden kopan bir hiss-i muhabbet, bir hiss-i fedakâri ile:

— Müsaade ediniz de gece yazılarınızı ben yazayım! Siz daha erken yatarak rahat ediniz. Yazım sizin hattınıza pek benzer, idarehanenin işi de bu suretle görülmüş olur... Dedi. (s.46)

Lakin peder bu gayretli ihtiyar kabul etmedi kemal-i metanetle cevap verdi:

— Hayır evladım! Sen çalışmalı, derslerini ve vazifelerini mükemmel surette hazırlamalısın. Senin dakikaların pek kıymetlidir onları hüsn-i istimal et, ailemiz o sayede fakirlikten kurtulacaktır. Senin bu teklifin beni pek memnun etti. Bu meserret kuvvetimi arttıracaktır.

Necip pederinin huyunu bilirdi. Pederi ağa bir fikri iki defa tekrar etmez. Kararını tebdil eylemezdi. Naçar boynunu bükerek çekildi. Dersleriyle meşgul olmaya başladı. Peder de adreslerle uğraşıyordu... Pederi ağa her gece nisf-ül-leyle kadar çalışır, sonra yatardı. Necip pederinin bu hâlini de biliyordu. Ekser geceler pederi ağanın iskemlesini bir kenara çektiğini, yavaş adımlarla yatak odasına çekildiğini işitirdi. Bir gece Necip pederinin yatacağı zamana kadar bekledi. Pederi ağa yattığı gibi Necip kalktı. Gürültü etmeden pederinin yazı yazdığı mahalle gitti.

¹ Adres Fransızcadır. (Zarf üzerlerine yazılan isim ve ikâmetgâh demektir.)

Lambayı yaktı. Pederinin sandalyesine oturdu. Adreslerin kaydına mahsus defteri muayeneye başladı. Bu iş hitam bulduğu gibi gürültü etmeden adres yazmaya mahsus yığın ile kâğıtları doldurmaya başladı. Bir hayli yazdıktan sonra yoruldu, birkaç dakika teneffüs ederek yine işe sarıldı. O kadar gayret ve inşirah ile çalışıyordu ki bu muhabbet-i ferzendâneyi (s.47) takdir etmemek kabil değildir. Tamam (160) adres yazdı. Kalemi silerek yerine koydu, lambayı söndürdü yatağına avdet ederken (pederin için beş kuruş kazandın şayan-ı takdirsin) diye kendisine hitap eden bir seda-yı deruni işitir gibi oldu. Evet Necip hareketinin mükâfatını vicdanından almış idi. Ertesi gün pederi ağa yemekte pek memnun görülüyordu. Necip'e:

— Bak oğlum pederin dünden beri âdeta gençleşti. Şimdi daha ziyade işleyebilirim. Gece yazdığım adresler her geceki işe nispetle üçte bir derecesinde ziyade olmuş dedi. Filvaki pederi ağa bu yazıları bir makine gibi yazar, yigirmi dört saat sonra sayardı. Esna-i tadatta yazıları tefrik edememiş bütün adresleri kendisi yazmış zannederek sevinmiş idi.

Bu tabii hiss-i iftiharî aile içinde izhar edince herkes mesrur oldu. Hele Necip: Oh pederime hem maddi hem manevi hizmet edebiliyorum. Gayret Necip gayret!... Diyerek kendi kendini teşvik etti.

Ay başı peder sekiz mecrediye kazanmış ailesinin bütün ihtiyaçlarını defettikten sonra birkaç kuruş da saklamaya muvaffak olmuştur. İşte size numune-i imtisal bir çocuk...(s.48)

KELİMÂT

Ferzend – (Oğul) Ferzendâne – Muhabbet-i ferzendâne – Muhabbet-i âile – Muhabbet-i vataniye.

Vazîfe – Vezâif – Tevzif – Muvazzaf – Asâkir-i muvazzafa – Vezâif-i insâniye.

Muâvenet – (Yardım) – Avn – Îâne – Muâvin – Asâkir-i muâvene – Îânât.

Îâşe – (Geçindirmek) – Maâş – Mâişet – Ta'yiş – Îş u nûş – Ayyâş.

Bezî – (Bol surette sarf etmek) Mebzûl– Bezle-gû– İbzâl.

Hatt – (Yazı, çizgi) Hattât – Şimendifer hattı – Hatt-ı hareket.

Gayret – (Çalışmak) – Gayûr.

İhtiyar – (Genç mukabili) İhtiyar – (İstek) İhtiyarsız – Bî-ihhtiyar – İhtiyarlamak – İhtiyarı elden gitmek – İhtiyar etmek – Muhtar – Muhtariyet – Muhtariyet-i idâre.

Def’ – Tedâfû’ – Medfu’ – Medfûât – Tedâfûî – Dâfi’ – Medâfi’ – Müdâfaa – Müdâfaât – İndifâ – İndifâat.

Baş – Sınıf başı – El başı – İş başı – Başlamak – Başarmak – Başsız – Başlık – Baştanbaşa – Binbaşı – Yüzbaşı. (s.49) Başlangıç – Başak – Dağ başı – Baş açmak – Baş aşağı – Baştan atmak – Baş ağrısı – Baş örtüsü – Baş başa vermek – Baş belâsı – Başiboş.

TALİM VE TAHLİL-İ EFKÂR

Muhabbet-i ferzendâne ne demektir? Ebeveynimize hürmet ve riayetle vazifemiz tamam olur mu? Bedri Ağa nasıl adamdır? Nerede işler? Fabrika ne demektir hiç fabrika gördünüz mü? Bedri Ağa akıllı mıdır? Neden biliyorsunuz? Bedri Ağa kahvehaneye çıkar mı? Niçin? Gündeliği masarifine kâfi geliyor mu? Niçin? Masarifini nasıl karşılıyor? Necip pederine ne teklif ediyor peder neden reddediyor? Necip buna karşı ne yapıyor? Necip’in hareketi şayan-ı takdir midir? Bedri Ağa’nın iradı ne kadar tezayüt etti? Bu hikâyeden siz ne hisse aldınız? Zengin pederler de muavenete muhtaç mıdır?

BÜYÜK ADAMLARIMIZ KÖPRÜLÜZADE FAZIL AHMET PAŞA

Devlet-i Osmaniye’nin en meşhur vüzera ve siyasiyyûnu meyanında bir mevki-i mümtaz ihraz eden (Fazıl Ahmet Paşa) meşhur Köprülü Mehmet Paşa’nın mahdum-i mükerreremi ve ni’me-l halefidir. Bin kırk iki sene-i hicriyesinde Vezirköprü Kasabası’nda dünyaya gelmiş bin seksen altı tarihinde kırk dört yaşında iken veda-i âlem-i fâni eylemiştir. (s.50)

Avcı Sultan Mehmet Hazretlerinin vüzera-yı hükemâsından olan bu zat-ı âl-i kaderin meziyyât-ı aliyesi gayr-i kabil-i tasvirdir. Pederi merhum Mehmet Paşa oğlunun bir insan-ı kâmil olması için icap eden her türlü fedakârlığı icra eylemiş devlet ve millete bir yadigâr-ı halaskâr terk ederek vefat etmiştir.

Köprülü Mehmet Paşa

Fazıl Ahmet Bey henüz temyizinin başladığı zaman zekâ-i fitriyesini tenvir için (s.51) tahsil-i ilim ve marifete sevk edilmiş şiir, inşa, fıkıh, tarih, felsefe, hukuk, hikmet-i siyasiye gibi fûn-ı mütenevviada sahib-i rüsûh olmuştur. Zamanının lisan-ı fenniyesi addedilen Latin lisanını da tahsil ettiği için gavâmiz-i fenniye hakkında tetebbuât-ı icrasında mehâr-ı suhulet olarak malumatını tezyide muvaffak olmuştu. Sinni ilerledikçe malumat-ı müktesebesine bir de cengâveri ilave eden Fazıl

Ahmet Bey cidden meziyyât-ı ilmiye ve seyfiyeyi cami bir vücud-i nadir-ül mevcut idi. Maharet-i seyfiyesiyle hem-asrı olan şanlı serdarları, vukuf-ı ilmiyesi ile de en büyük âlimleri müstağrak-ı beht ve hayret eylemişti. Fazıl Ahmet Bey o zamanın usulünce tarik-i ilmi memurlarından ma'dud olup payitahtta bazı memuriyetlerde ve ba'de birkaç vilayet valiliğinde istihdam edilmiş ve o devre göre idaresi en müşkül addedilen (Dımaşk) valiliğine nasbolunmuştu. Hâl-i isyanda bulunan kabâil ve aşâiri tedip hususunda gösterdiği muvaffakiyetler genç valinin şöhretini son mertebeye isal eylemiştir. Dımaşk vilayetinin asayişini iade ettikten sonra pederi, padişah ile Edirne'ye gitmiş ve kendisi sadaret kaymakamlığı vazifesiyle İstanbul'a celbedilmiştir. Fazıl Ahmet Paşa bu işe başladığı vakit bütün umur-ı idare-i devleti yed-i maharetine almış tedâbir-i ciddiye ile ihtiyâcât-ı umumiye tetkik ederek çarelerini aramaya ve bulmaya başlamıştır. Köprülü Mehmet Paşa hâl-i şeyhûhetinde bile mehâmm-ı hükûmet ile iştigal eylemiş (s.52) ise de nihayet bin yetmiş iki senesi vücud-ı zaîfi büsbütün takatten kalmıştı. Hamiyetli vezir ölüm hâlinde bile vatan ve milleti düşünerek tuttuğu meslek-i siyasiye hüsn-i muhafaza edecek muktedir ellere tevdi çaresini bulmuş yerine Fazıl'ın tayinini padişah'tan rica eylemiştir. Sultan Mehmet-i Râbi sadakatli vezirinin bu son arzusunun kabul ve icra eylemiştir. Çünkü Fazıl Ahmet Paşa'nın şan ve şöhreti Köprülü Mehmet Paşa'nın mahdumu olmaktan ibaret değil idi..

Köprülü Mehmet Paşa'nın irtihali üzerine padişah Fazıl Ahmet Paşa'yı Edirne'ye davet ederek pederinin yerine sadrazam tayin eylemiştir. [O tarihte yeni veziriazam yirmi sekiz yaşında idi. (Akıl yaşta değil baştadır) Darbimeselinin hakikatini bilen padişah bu tayin esnasında hiçbir tereddüt göstermedi. İş başında daima yaşlı adam görmek isteyenlere tarihî bir ders-i hikmet!..] Paşa resmen vazife-i sadareti kabul ettiği zaman umur-ı devlet henüz hastalıktan kurtulmuş bir mariz gibi muhtac-ı dikkat idi. Pederi merhum ıslahat-ı lazımeyi icra için çalışmış marazı teşhis ederek müdâvât-ı mukteziyyeye ihtimam eylemiş ise de mesleği (şiddet) olduğu için hayli kan dökmüştü. Şimdi oğlu hâl-i nekahette bulduğu hayat-ı hükûmete kuvvet vermeye çalışıyor. (Şiddet) yerine (itidal)i rehber ittihaz eyliyordu. (s.53)

Vazifesini tecavüz ederek muhalif-i kanun harekâta cüret eden Bostancıbaşı Hafız Ağa ile Şeyhülislam Bursalı Mehmet Efendi'yi Rodos'a nefyederek itidal mesleğinde bulunduğunu ilan eylemiştir çünkü bu iki müstebidi daha ağır surette de

cezalandırmak kabil idi. Dâhilî işleri tamamıyla yoluna koyduktan sonra umur-ı hariciyeyi tetkike başladı.

Tarihte tafsilatını göreceğiniz veçhiyle o zamanlar Almanya İmparatorluğu Avusturya hanedan-ı hükümdariyesinin uhdesinde idi. Macaristan kıtası Kanuni Sultan Süleyman Hazretleri tarafından memalik-i Osmaniyyeye ilave edildiği zamandan beri bu hükümetle Osmanlılar arasında münasebet-i harbiye eksik değil idi. Avcı Sultan Mehmet zamanındaki bu münasebet teceddüt etmiş ve vesile-i harp Avusturya tarafından ihdas edilmiştir. Şöyle ki: Budin Kalesi muhafızı (Ali Paşa) her zaman hudut boylarında zuhura gelen münazaata bir netice-i sulhperver-âne itası için Avusturya'nın kumandanına suret-i mahsusada memur göndermiş idi. Bu memurlar kumandan tarafından alçakçasına idam edilmiş ve bu haberin vusulü Fazıl Ahmet Paşa'yı bir ateşpâre-i gazap ve hiddet hâline getirerek hemen ahz-ı sâre sevk etmiştir. Osmanlı akıncıları (Transilvanya)ya müstevli olarak (Apâfî Mihâl Bey) namında bir asilzadeyi oraya (prens=bey) tayin ettikten sonra otuz bin kadar Kırım atlısı ile (Hermanşad) cihetine hücum eden Ali Paşa'nın harekât-ı kahramanânesi karşısında (s.54) Avusturyalılar iki yüz bin altın fidiye-i necat itasına mecbur oldular.

Fakat meselenin bununla hitama ermediğini her ne vesile ile olursa olsun iki devlet arasında behemehâl yine bir muharebe-i azimenin baş göstereceğini bilen sadrazam dur-endişâne hareket ederek evvela Venedik hükümeti ile daha Sultan İbrahim zamanından beri devam etmekte olan (Girit) Seferi'ne bir nihayet vermek emeline düştü. Filhakika bu uzun muharebeden bizar olan Venedik hükümeti de şu Sakız sularında Osmanlı donanması ile Venedik gemileri arasında vukua gelen bir müsademe bu

müzakeratı ihlal etmiştir. Avusturya hükümeti de Devlet-i Osmaniye'nin bey nasb

ve tayin davasından fariğ olmasını teklif etmiş ve bu teklif bittabi suret-i katiyede reddedilmiş (s.55) olduğundan sadrazamın tahmin ettiği muharebe meydan almıştır. Bu defa sadrazam serdar-ı ekremlik vazifesini deruhte ederek 1073 senesi mevsim-i baharında Osmanlı ordusunun önüne geçerek Edirne'den Belgrat'a hareket etmiştir. Paşanın biraderleri Mustafa ve Ali Beyler de beraber idi. Şu fedakâr veziri taltif için padişah bizzat bir konaklık mesafeye kadar teşyi eylemiş ve murassa bir kılıç ihdasıyla da kadirşinaslığını ispat etmiştir.

Serdar-ı ekrem Belgrat'ta kudûmuna muntazır olan Osmanlı arslanlarına mülaki olarak tezyid-i kuvvet ettikten sonra son bir müsâlâha teşebbüsünde bulunmak üzere imparator (Leopold) tarafından gönderilen murahhasları huzuruna kabul eyledi.

Paşanın maiyetinde (yüz yirmi beş bin) asker, yüz yirmi beş sahra topu, on iki kıta cesim muhasara topu, altmış bin deve, on iki bin katır var idi. Bundan başka muharebeye iştirak etmek üzere (yüz yirmi bin) Tatar atlısının da yola çıktığı haberi vasıl olmuştu. Bu azim kuvvet ile beraber yine paşanın müzakerat-ı sulhiyeyi reddetmesi alicenabının, harekât-ı itidalkârânesinin ne celi bir delilidir. Hak ve kuvvet elinde iken düşmanı kahretmek, kan dökmek değil ancak namus-ı devleti muhafaza ile insaniyete hizmet emel-i aliyesinde bulunduğu ne ali bir burhandır. Paşa hazretleri sulh müzakeratında da zebunküşlüğe tenezzül etmedi. Gayet mutedil surette şartlar vuzıa (s.56) etti: Sultan Süleyman-ı Kanuni zamanında Avusturya hükûmeti tarafından kabul edilip Birinci Sultan Ahmet zamanına kadar icrasına devam edilen muahedenin tekrar kabulünü teklif ile iktifa etti. Bu muahede mucibince Devlet-i Osmaniye'nin (Transilvanya) üzerindeki hakk-ı himayeti tasdik edilecek ve ahiren Avusturyalıların ele geçirdikleri Macar kaleleri serbest bırakılacak ve otuz bin duka altını cizye verilecekti. Lakin murahhaslar cizye itası şartına razı olmadığından serdar-ı ekrem hemen askere (hareket) emrini vermiştir. Kumandan (Ali Paşa) Esek Kalesi önünde tesadüf ettiği otuz bin kişilik bir Macar ordusunu perişan ederek ilerlemeye başladı. Bu sırada Tatarlardan (Hanzade Ahmet Giray) maiyetindeki yüz yirmi bin atlı ile imdada yetişti.. Zaten (Esek) mağlubiyetinden sonra kuvve-i maneviyesi bozulmuş olan düşmanlar taraf taraf teslim-i silaha mecbur oluyordu. Ele geçen emval ve üsera hesapsız idi. Bu sırada Rusların ta'diyâtından bizar olan Lehlileri himaye gibi bir hareket-i insaniyede bulunan serdar-ı ekrem

bunların Avusturya'ya muavenet ihtimalini bu suretle men ederek galibiyet-i askeriyesine bir de galibiyet-i siyasiye ilave eylemiştir. Bu galebe üzerine Fazıl Ahmet Paşa Belgrat meştâsına çekildi..

Paşanın Belgrat'a çekilmesini müteakip (Transilvanya) vakasının intikamını almak için ehlisalip tarzında teşekkül eden bir heyet-i müttefika (s.57) işe başladı.. Avusturya, Almanya, Fransa, İtalya askerlerinden müteşekkil olan bu kuvvete (Demirkazık) namıyla meşhur Alman kahramanlardan (General Zirinyi) kumanda ediyordu. Lakin hareketten haberdar olan serdar-ı ekrem Belgrat'tan kalkarak düşman eline geçen Kanije Kalesi'nin tahlisine koştu. Her gittiği yerde muzafferiyet şanından olan sadrazam bu muharebede de muvaffak olmuş, Kanije Kalesi'ni kurtarmış, müzakerat-ı sulhiye talebi için Avusturya imparatorunu murahhas göndermeye mecbur etmiştir. Müzakerat-ı sulhiyenin neticesinde tanzim edilen muahedename Avusturya imparatoru tarafından imza edilinceye kadar muharebeyi devam ettirmeye karar veren sadrazamın karşısında o zamanın yegâne kahramanı sayılan (Monte Kukolli) düşman kuvve-i umumiyesinin kumandanı olarak arz-ı vücut eyledi. Raab Suyu'nu geçen on bin kadar Osmanlı askerinin (Sengotar) karyesi civarındaki harekât-i şirânesi tarih-i Osmaniyemizin en parlak vukuatındandır. Ancak (Monte Kukolli) bu dilaverlerin hatt-ı ricatini kesmeye muvaffak olarak ilk ve fakat son bir muzafferiyet ihraz eylemiştir. Müşkûlata metanetle mukabele eden (Fazıl Ahmet Paşa) düşman kumandanının şan ve şöhetini gölgede bırakacak derecede harekâtı askeriyeye başladı.

Fransız şövalyeleri bu harekâta mukabeleden izhar-ı acz edince kumandanları da taleb-i müsâlâhadan başka bir yol bulamadı. Serdar-ı ekremin (s.58) bundan evvel Belgrat'taki teklifâtını kabule mecbur oldular.

Muharebe zamanında bir arslan kesilen Osmanlıların hengâm-ı sulh ve müsâlemette kemal-i sükûn ile muhafaza-i asayişe çalıştıklarını ispat için serdar-ı ekrem hemen Belgrat'a avdet ederek (Hanzade Ahmet Giray)ı Kırım'a iade eyledi. Padişah

tarafından imparator (Leopold)e gönderilen hedâyâyı (Kara Mehmet Paşa) vasıtasıyla Viyana'ya isalden sonra kendisi de Edirne'ye muvasalat eyledi.

Padişahın veziriazamına bezl ettiği iltifat kadar şinâs-âne zikre şayandır. Muharebenin ne demek olduğunu takdir eden sadrazam hengâm-ı gaybubetinde halledilemeyen bir takım mesâlih-i mühimme-i devletle iştigale başladı. Dâhilîyeyi mihver-i layıkına getirdikten sonra nazar-ı hikmet ve dikkatini (Girit meselesi) üzerine atfeyledi.

GİRİT SEFERİ

Yirmi beş seneden beri Osmanlılık âlemini işgal etmekte (s.59) olan Girit gailisine artık bir netice vermeyi tasavvur eden (Fazıl Ahmet Paşa) muamelat-ı askeriyeye başlamazdan evvel bazı tedbir-i siyasiye ittihaz eyledi:

Fransa Devleti ile hoş geçinmek cihetini iltizam etmiş ve dâhilde Venedik hükûmetinin iğfâlâtına kapılarak paşanın fikrine muhalefet etmekte olan ekâbir devlete karşı da padişahın zevce-i makbulesi (Rabia Gülsüm Sultan)nın ki tarihimize (Hâseki Sultan) namıyla maruftur himayesini istihsale muvaffak olmuştur. Bu tedâbirin neticesinde sadrazam (1074) tarihinde (Girit Serdarı) unvanıyla ataya müteveccih oldu ve Kandiye Kalesi önünde muhasara ameliyyâtına başladı. Kandiye Kalesi Venedik generallerinden meşhur (Morozini) tarafından muhafaza edilmekte idi. Venedik'in en şeci muharipleri orada yerleşmiş kaleyi dört yüz top ile taht-ı muhafazaya almışlardı. Beş altı ay devam eden muharebe Venediklilerin bütün ümitlerini mahvetmiş ve serdar ile anlaşmak kabil olmayacağı da tahakkuk eylemiş olduğundan doğrudan doğruya İstanbul'a müracaat ettiler ve senevi yirmi beş bin duka altını vermek taahhüdüyle ref-i muhasara emrini istihsal eylediler. Fakat serdar ciddi bir vatanperver, hakiki bir muhibb-i millet olduğu için himmet ve fedakârîden bî-nasip bazı müteneffizânın teşebbüsü ile meydana çıkarılan bu kararı kabul etmedi. Padişaha, sadık bazı zevat-i kirâma yazdığı mühim mektuplarla işin derece-i (s.60) ehemmiyetini, ref-i muhasaranın mazeretlerini anlattı. Nihayet muharebede devam emrini aldı.

Venedik hükûmeti, Fransa Kralı (On Dördüncü Lui) tarafından gönderilen kuvve-i imdadiyeye istinat ediyordu. Fransızlar (General Morozini) nin rey-i hilafına

birden hücum ederek mağlup oldular. Bir müddet sonra tekrar gelen bir kuvvet ile aynı teşebbüste bulunmuşlar ise de mağlubiyetten başka bir netice istihsali kabil olamadı. Osmanlılarla başa çıkmak kabil olamayacağını anlayan Fransa, İtalya ve Malta şövalyeleri Venedik'e muavenetten feragat etmişler ve yalnız kalan (General Morozini) terk-i silaha mecbur kalarak (1080) tarihinde Kandiye Kalesi'ni Devlet-i Osmaniye'ye terk etmiş ve Girit Adası'ndan Venedik hükûmetinin neft ettiğini meş'ar olan muahedenameyi imzalamıştır.

Köprülüzade bu muvaffakiyet-i fevkaladeden sonra bazı istihkâmât inşasıyla malikiyet-i Osmaniye'yi tahkim ederek Edirne'ye avdet eyledi. Padişahın bu defaki taltifâtı da hakikaten mahalline masruf idi. (Girit Fatihi) bundan sonra yine bir müddet umur-ı dâhilîyeyi tanzime sarf-ı himmet eylemiştir. Lakin icâbât-ı zaman hasebiyle mütemadi muharebeler cereyan etmekte olduğundan vezir-i zîşân tul müddet bu iş ile iştilal edemiyordu. Girit meselesi hüsn-i suretle halledildikten sonra (Lehistan) meselesinin tanzimine sıra gelmişti (Dinyeper) ve (Dinyester) Nehirleri (s.61) arasındaki arazide sakin olan (Sarıkamış Kazakları) Devlet-i Osmaniye himayesinde bulunduğu hâlde Lehliler tarafından vakit vakit tecavüz edilmekte olduğundan bu tecavüzâtın önünü almak lazım geliyordu. Çünkü bu (Sarıkamış Kazakları) hasb-el mevki Lehistan ile Rusya'ya karşı bizim için büyük bir kuvvet teşkil ediyor idi.

Binaenaleyh 1082 tarihinde Lehistan'a ilan-ı harp eyledi. Bu defa padişah da bizzat muharebeye gitmiş ve meşhur Kamaniçe Kalesi'ni muhasara eylemiştir. Lehistan işin netice-i müdhişesini derhâl anlayarak (Podolya) Kıtası'nı Osmanlılara ve (Ukrayna) cihetlerini de Sarıkamış Kazakları'na terk ve senevi yirmi iki bin altın vergi (virgi) itasını taahhülle müsâlâha akdine muvaffak oldular bunun üzerine Lehistan'ı müdafaa için meydana atılan (General Sobiyeski) de Hotin Kalesi önünde tecrübe-i talihe çalışmış ise de evvelki müsâlâha şeraitini tasdikten başka bir şey yapamamıştır.

Fütuhat ve muvaffakiyât-ı mütevaliyesi kendisine bir şân-ı ebedî kazandıran bu fedakâr-ı vatan padişah ile beraber Edirne'ye avdet kararını vermişti. Fakat Lehistan muharebatının müşkülâtı vücudunu yormuş, sıhhatini bozmuştur. (Lüleburgaz) civarında hastalığı kesb-i şiddet eyledi. Güç hâl ile Vardar Köprüsü kurbundaki

(Kara Berber Çiftliği) nam mahalle kadar gidebildi orada yigirmi (s.62) gün kadar esir-i firâş olarak terk-i hayat eylemiş bütün Osmanlılık âlemini dil-hûn etmiştir.

On altı sene bilâ-fasıla en mühim ve en müşkül umur-ı devlete vakf-ı vücut etmiş.. Teali ve terakki-i vatan emeliyle fedakârâne gayretler, himmetler bezl eylemiştir. Şeci ve adil bir zat-ı muhterem olan (Fazıl Ahmet Paşa) zamanının en büyük askeri, en büyük âlimi idi. Askerce hareket ettiği vakit Avrupa kuvvâ-i müttefikası perişan, âlimane hareket eylediği zaman en mümtaz-ı marifet lâl ve hayran olurdu.

(Doğruluk) en büyük dostu (müdâhane ve riyakârlık) da en büyük düşmanı idi.

İnsaniyet için mertebe-i gaye-i muvaffakiyet olan hizmet-i haseneye muvaffak olan bu insan-ı kâmil en şanlı tarih sahifelerinde ibkâ-i nam eylemiştir.

Fikri musîb, muhakemesi sahih ve kati, hafızası kuvvetli, muhibb-i ulum ve ulema, bir nadire-i rüzgâr idi. Pederinin tesis etmiş olduğu kütüphaneye sekiz yüz kadar kitab-ı mutebere vakfeylemiştir.

Haber-i vefatı vasıl olunca padişah fevkalade müteessir olmuş ve naaşının İstanbul'a naklini emreylemiştir. Divan yolunda pederi merhumun türbesinde metfundur. (s.63)

KELİMÂT

Baş – Baştan çıkarmak – Baştan çıkmak – Başa çıkamamak – Yeni baştan – Baştan kara – Karabaş – Baştan savmak – Başkaldırmak – Baş kaldıramamak – Başa kakmak – Başbuğ – Başa geçmek – Başa gelmek – Baş göstermek – Adam başına – Ağırbaşlı – Dikbaşlı – Üst baş – Tek başına – Demirbaş – Kuşbaşı – Akli başında.

Meşhur – Şöhret – İştihâr – Teşhir – Meşher.

Siyâsiyûn – Siyâsî – Siyasiyât – Siyâset – Mesele-i siyâsiye – Politika.

Halef – (Bir kimsenin yerine geçen) İhlâf – Hilâfet –Halife – İstihlâf – Muhalefet – Tahlif (Yemin ettirmek) – Muhallef.

Hulf – Muhâlif – Muhâlefet – Hulf-ül va'd.

Hicret – (Bir yerden diğer yere nakil) Muhaceret – Muhâcir – Muhâcirîn – Tarih-i hicret – Sene-i hicriye.

Hükemâ – (Vâkıf-ı hakâyık olanlar) Hikmet –Hakîm – Hikem – Hikemiyât.

Hüküm – Ahkâm – İhkâm – Muhkem – Muhakkem – Tahkim – Tahakküm – Mahkeme – İstihkâm – Müstahkem – Muhâkeme – Muhâkemât. (s.64)

Halâs – (Kurtulmak, kurtarmak) Halâskâr – Tahlis.

Tasvir – (Tarif) (Resim) – Tasvîrât – Tasavvur – Tasavvurât – Musavver – Musavvir – Tasvir-i efkâr.

Fedâkâr – (Kendini feda eden) Fedâî.

Temyiz – (Ayırmak) Temeyyüz – Mümeyyiz – Temâyüz – Mütemâyiz – Mahkeme-i temyiz.

Temiz – (Temiz) – Kirli mukâbili.

Gavâmiz – En ince noktalar – Mesâil-i gâmize – İgmâz-i ayn.

Tetebbu – Arattırmak – Tetebbuât – Mütetebbi.

Suhûlet – (Kolaylık) Teshîl – Teshîlât – Müshil.

Sin – (Yaş) Esnân – Sin (Diş) Esnân – Tesennün – Sene – Sinîn – Sene-i kameriye – Sene-i şemsîyye – Sene-i milâdiye – Sene-i hicriye-i şemsîyye – Sene-i mâliye.

Seyf – (Kılıç) Süyûf – Sell-i seyf.

Câmi – (Cem edici, toplayıcı) Câmi (İbadethane) – Cemiyet – İçtimai – Mecmu – Mecmua – Cemiyât.

Şeyhûhet – (İhtiyarlık) – Pîrî – Herem – Şeyh – Meşâyih – Meşihat – Şeyhülislam – Şüyûh – Şebâbet. (s.65)

TALİM VE TAHLİL-İ EFKÂR

Tercüme-i hâl ne demektir? Fazıl Ahmet Paşa hangi devir ricalindedir? Pederi kimdir? Köprülü Mehmet Paşa ile oğlu Fazıl Ahmet Paşa arasında meslekçe ne fark vardır? (Köprülü) Kasabası ile (Vezirköprü) Kasabası hangi vilayetler dâhilindedir? Köprülülerin meskat-ıre'si hangi kasabadır? [Köprülülerin meskat-ı re'si Vezirköprü Kasabası olup Amasya'ya yakındır, Köprülü ise Selanik vilayeti dâhilinde bir kaymakamlıktır.] Fazıl Ahmet Paşa kaç tarihinde ve nerede dünyaya geldi? Tahsili ne derecededir? Lisan-ı ecnebiye vâkıf mı idi? Ecnebi lisanı bilmenin ne fâidesi vardır? Dımaşk vilayeti neresidir? [Şimdi Şam vilayeti namıyla yâd olunur] Sadrazam olduğu vakit Ahmet Paşa kaç yaşında idi? Ne suretle sadrazam oldu? Bu

kadar genç bir adamı sadaret gibi mühim bir işe geçirmek hata değil midir? [Hayır efendim!.. Çünkü akıl yaşta değil baştadır.] Fazıl Ahmet Paşa umur-ı devleti ne hâlde buldu? Nasıl hareket etti? Umur-ı dâhiliye ne demektir? Umur-ı hariciye ne demektir? Avusturya ile münasebetimiz ne derece idi? Ne için daima muharebeler ediliyordu? Ali Paşa kimdir? Transilvanya ve Hermanşad Muharebelerinin neticeleri ne oldu? (Apâfi Mihâl Bey) kimdir? Venedik hükûmeti bugün mevcut mudur? Elyevm Girit'in idaresi ne şekildedir? İmparator Leopold kimdir? Müzakerat-ı sulhiyeyi imparator teklif ettiği zaman sadrazam nasıl hareket etti?... Zebunküş ne demektir? Fazıl Ahmet Paşa zebunküşlük etti mi? Esek Muharebesi'ni anlatınız? (Demirkazık) kimdir? Kanije Muharebesi'ni anlatınız? (Monte Kukolli) kimdir? Sengotar Muharebesi'ni anlatınız? (Hanzade Ahmet Giray) kimdir? Padişah ne için imparator Leopold'e hediye gönderdi? Girit Muharebesi'ni (s.66) Fazıl Ahmet Paşa nasıl idare etti? Hâseki Sultan kimdir? Fazıl Ahmet Paşa'yı çekemeyenler Girit hakkında nasıl hareket ettiler? Paşa nasıl muharebede devam edebildi? (On Dördüncü Lui) kimdir? (General Morozini) kimdir? Lehistan meselesi nedir? Ne için Lehistan'a ilan-ı harp edildi? (General Sobiyeski) kimdir? Şimdi Lehistan'ın idaresi nasıldır? Fazıl Ahmet Paşa nerede kaç yaşında ve kaç tarihinde vefat etti? Nerede metfundur? Hayratı var mı? Kaç sene sadareti idare etti? Şayan-ı itiraz hiçbir hareketi var mıdır? Meslek ve meşrebi hakkında ne bilirsiniz?

TEŞNE-İ TEB

Ayaklarında cürûh-ı pür-iltihab-ı türap
 Yüzünde muntabiât-ı gam-âzmâ-yı taab
 Dilinde namütenahi ve sermedî bir şeb
 Nazargâhında bu hayrat-ı bî-şümâr-ı serap

Eder hemîşe seyahat o teşne-i pür-teb
 Huzur bilmez o feyzâneverd-i sine-i harap
 O hastaya - "Yürü!." der, bir şikeste-bâl gurâb
 O bikese - "Yürü!." der bir gazal-i can-ber-leb

O teşneye - "Yürü!" der daima sehâb-ı riyah (s.67)

Hayal-i ab ile eyler seraplar anı sevk!

Bulur yine bu seyahatte kendisi bir zevk!

Hayattır bu seyahat, beşerdir ol seyyah

Ki altı bin senedir eylemekte şedd-i rihâl,

Ki altı bin senedir aldatır serab-ı hayal!

Cenab Şehabeddin

KELİMÂT

Teşne – (Susamış) Sîrâb – Suya kanmış.

Teb – (Hararet, sıtma, ısıtma) Teb – Şehr-i meşhûr.

Cürûh – (Cürûhlar, yaralar) Cerîh – Cârih – Mecrûh – Ceriha.

İltihâb – (Hararet peydâ etmek) Lehîb – (Alev)

Muntabi' – (İntiba edilmiş, basılmış) Tâb – (Basmak)

Tabia – (Tabiat) Fenn-i tabi – Matbaa – Matbu – Matbuat (Tab'a muvaffak olan) Tabaat – Tab hâne (s.68)

Taab – (Yorgunluk)

Nâmütenahi – Nihayetsiz – Ebedî – Sermedî.

İntihâ – Müntehî – Nihayet-pezîr.

Bî-şümâr – (Sayısız).

Serap – (Uzaktan su hâlinde görülen kum izi).

Hemîşe – (Daima).

Feyzâ – (Susuz çöl) Feyâbfî – Feyzâneverd

Bâl – Kanat – Bâl –Kalp – Bal – (Arıların mahsulü) Asel.

Gazâl – Geyik.

Gurâb – (Karga).

TALİM VE TAHLİL-İ EFKÂR

Okuduğunuz eser manzum mu değil mi? Bir eserin manzum olduğunu neden anlarsınız? Manzum olmayan eserlere ne derler? (Mensur) (Nesir) Bu eserde şairin asıl maksadı neyi anlatmaktır? Seyyahtan maksat nedir? Seyahatten maksat nedir? Dünya hakikaten altı bin senelik midir? (Yürü) kelimesinin tekrarıyla sahib-i eser bize ne anlatmak istiyor? (s.69)

ORMANDA IŞIK

Kendi ilmine kail olan hiçbir vakit cehaletten kurtulamaz. Vahi fikirleri izale için ciddi malumat sahibi olmaktan başka çare yoktur.

Envâr-ı ilim ve marifetle henüz fikri tenevvür etmemiş olan bir çocuk daima “Biz Cenab-ı Hakk’ı görmüyoruz, Onun mevcudiyetine nasıl itikat edebiliriz?” diyor; bu fikrini her zaman ileri götürüyordu. Çocuğun bu garip mütalaasına vâkif olan pederi oğlunun tarz-ı mülahazadaki hatasını tashih için bir tarik düşündü. Nazariyattan ziyade ameliyata, nakliyattan ziyade akliyata istinat ederek oğlunu irşada karar verdi. İmtihanlar takarrüp etmekte olduğundan peder bunların hitamını ve tatil zamanının hululünü bekledi. Bu intizar çok sürmedi. Şimdi mektep tatilinden istifade için peder oğlunu seyahate çıkarmıştı. Seyahatin ikinci günü yollarını kaybettiler. Şayet bir geçen olursa yolu sorup öğrenmek ve bir parça da istirahat etmek emeliyle önlerine tesadüf eden bir ormana girdiler. Yorgunluğun verdiği mecalizlikle bir ağacın gölgesinde ikisi de uyuyakalmışlardı. Uyandıkları zaman ise gece olmuştu. Orman (s.70) içinde daha ziyade kalmayı münasip görmeyen Hüseyin Efendi oğlu Hasan ile beraber tekrar yola çıktı. Hüseyin Efendi pek metin bir adam idi fakat Hasan memleketten birinci defa dışarı çıktığı için korkuyordu. Kemal-i nevmidî ile etrafını tetkike başladı. Hâlî bir orman, nihayetsiz bir semadan başka bir şey göremedi. Havfı tezayüt etti, kendi kendine: “Bu ıssız yerler ne kadar hazin! Ya halecân içinde böyle tesadüfe terk-i vücud ederek yürümek ne kadar müşkül! Dedi...”

Biraz daha yürüdüler: Uzakta zulmet içinde müteharrik bir ışık görünce Hasan bütün endişeleri unutarak kemal-i meserretle pederine bu ışığı gösterdi:

— Artık tehlikeden kurtulduk!..Dedi..

— Bu ne kadar acele verilmiş bir hüküm! Ehemmiyetsiz bir ışık görmekle bu derece sevinmek neden icap ediyor?...

— Bu ışığın bulunduğu yerde şüphesiz insanlara tesadüf edeceğiz! Orada bizim gibi yolunu şaşırın yolculara delalet ve muavenet edecek adam bulma ihtimali vardır. Hatta bu ışık ihtimal hükümet tarafından konulan bir bekçi kulübesinin işaretidir.

— Oğlum! Bir kere başını yukarı kaldır.. Kubbe-i semayı tezyin eden şu yıldızlara bak!.. Bunların her biri senin gördüğün ışıktan milyonlarca defa daha ziyadardır... Acaba asumanda şaşaalara saçan bu dünyaların ziyası s"ana bu âciz ve titrek (s.71) ışıktan daha fazla bir cesaret, bir emniyet bahşedemiyor mu? Senin gördüğün şu ışık bizi en nihayet bir insana sevk edebileceğine kalben emniyet hasıl ettiği halde ya şu namütenahi envâr-ı semaviyenin de bir sahibi olmasına neden itikat edemiyorsun?.. Hasan bu sözlere mukabele edemedi. Başını önüne eğerek tefekkürâta daldı. Baba oğul kemal-i sükûnetle ışığa doğru ilerliyorlardı. Aralarında hiçbir kelime bile teati edilmeden yarım saatten ziyade yürüdüler. Eşcâr arasından kendilerine doğru neşr-i ziya eden ışığa vasıl oldular. Bu ışık orman bekçisinin ikametine mahsus olan kulübeyi tenvir ediyordu. Bekçi yanlış yoldan gelen bu iki seyyahı hüsn-i kabul etti. Ba'de doğru yolu göstermek için bir müddet de kendilerine refakat ederek ifa-i vazife eyledi. Hasan tefekkürâtının neticesine vasıl olmuş pederine itiraf-ı acz ve kusur eylemişti. Bunun üzerine Hüseyin Efendi şu sözleri ilave eyledi:

— Oğlum! Eyyam-ı hayatiyemizin her dakika hatta her saniyesinde mevcudiyetini göstermekte olan kudret ve azamet-i ilahîyeye karşı bütün insanlar âciz kalmışlardır. Hayatta en mühim bir vazife-i insaniye (iyilik etmek) tir. Bu noktaya vasıl olmak için evvela (bilmek) lazımdır. Çünkü çok defa bilmeyerek iyilik kastı ile fenalık yapıldığı vardır. Bütün insanların âciz kaldığı (uluhiyet) bahsine gelince sen henüz bu derin mesele ile (s.72) uğraşacak hâl ve mevkiide değilsin. Her şeyden evvel ilmini tezyide çalış. (İyilik) yolunu tut, bir gün gelir (mesele-i uluhiyet) nazarında daha âli bir surette halledilmiş olur.

KELİMÂT

İ'tikâd– (İnanmak) – Akîde – Akd – Ukûd – Ukde – Akâid – Ta'kid.

Garib – (Şaşılacak şey) – (Yabancı) Garabet – İstigrab – Gurbet – Gurbetzedede – İgtirab – Garibe – Garaip – Tagrib.

Vâkîf – (Bilen) – (Vakfedici) Vakıf – Vukûf – Evkâf – Şart-ı vakıf – Tevkif – –Mevkûf – Tevkif.

Nakliyât – (Ağızdan ağza dolaşan şeyler) – Nakil –Nakl-i mekân – Nâkil – Menkul – Menkûlât – Emvâl-i menkûle – Emvâl-i gayri menkûle – Münâkalât – İntikâl – Müntakil.

İntikâl – (Bir malın sahibinden diğerine geçmesi).

İntikâl – (Anlamak).

İntikâl – (Ahirete geçmek)

Hitâm – (Son) – Hatim – Hâtem– Tahtim – Mahtûm – İhtitâm – Hâtıme. (s.73)

İstifâde – (Fâidelenmek) Fâide – Fevâid – İfâde – Müfid – Müstefid – Müstefâd.

Hâlî – (Boş) Hâl (Dayı) Hala (Pederin hemşiresi) Hâl (Ciltte çıkan ben) Hâle (Kamerin etrafında hasıl olan ziyadar daire) Hâl (Şimdiki zaman) Hâl – Fena hâl – İyi hâl – Hâlsiz – Ahvâl.

Havf – (Korkmak) Hâif – İhâfe – Mahâfet – Tahvif.

Acz – (Adem-i iktidar) A'ciz – İ'caz – Mu'ciz – Mu'acciz – Ta'ciz.

TALİM VE TAHLİL-İ EFKÂR

Orman ne demektir? Balta girmemiş orman ne demektir? Ormanların ne fâidesi var? Mahrukat ne demektir? Cahil ne demektir? Cahil ile ümmi arasında ne fark vardır? Yalnız okuyup yazmakla cehalet mahvolur mu? Nazariyat ne demektir? Ameliyat ne demektir? Akliyat ne demektir? Nakliyat ne demektir? İrşat ne demektir? Mürşit ne demektir? Cahil mürşit olabilir mi? Issız yer ne demektir? Orman içinde ışık gören çocuk neler düşündü? Pederi bundan ne netice çıkardı? Bekçi ne demektir? Orman bekçisinin vazifesi nedir? Uluhiyet ne demektir? (s.74)

İtiraf-ı acz ne demektir? İktidarı haricinde işlerle uğraşan adamlar hakkında ne mütalaanız vardır? Mevcudatın kâffesi gözle görülebilir mi?

BAZI HİKÂYÂT-I TARİHİYE

Abdullah İbn-i Cafer Hazretleri bir gün hayli dolaştıktan sonra yorulmuş dinlenmek üzere bir bahçenin kapısı önündeki çimenler üzerine oturmuştu. Bekçi gelen zatın kim olduğundan bihaber ağaç altında yemek yemekle meşgul oluyordu.. Bu sırada öteden gayet yorgun bir köpek bekçinin bulunduğu mahalle takarrüp ettiyse de daha ziyade ilerlemeyerek düştü kaldı..

Bekçi hemen yemeğini bırakarak kalktı köpeği kucağına aldı içerideki kulübesine götürdü. Köpeğin yorgunluğu geçinceye kadar bekledi sonra kalan yemeğini kâmilen ona verdi.. Kuyudan da bir miktar su çekerek kelbin önüne koydu. Bütün bu hâli seyreden Abdullah Bin Cafer bekçiyi isticvap etti:

— Yahu! Bu kelb senin mi yoksa efendinin mi?

— Ne benimdir ne de efendimindir.

— O hâlde bu kadar fedakârlığa sebep ne ?

— Bu nasıl sual? Yaptığım iş hiç de fedakârlık değildir. Zavallı bir hayvanı ölümden kurtarmakla vazifemi yapmaya çalıştım işte bu kadar!. (s.75)

Bu sade sözler içindeki hissiyat-ı necibe-i insaniyeti takdir eden hazret bekçiyi taltif kastıyla:

— Senin şu alicenabın, semahatin şayan-ı mükâfattır diyerek bahçeyi sahibinden bekçiye ihdâ eyledi.

Tarik-i hamiyette Hazreti Abdullah'tan aşağı kalmayan bekçi ise bahçeyi derhâl fukaraya vakfederek Abdullah Bin Cafer Hazretleri'ni mütehayyir eylemiştir.

Harun Er-Reşid Hazretleri'nde teşkil eden bir meclis-i fazılada bir hayli mesail-i ilmiye hakkında teati-i efkâr edildikten sonra söz hutbelere, hutbelerin sureti i iradına intikal eylemişti.. Huzzârdan biri “Hazreti Peygamber minberin son kademesinde hutbe irat buyurduğu hâlde Hazreti Ebu Bekir'in bir kademe aşağıda

ahz-i mevki eylediğini ve Hazreti Ömer'in de bir kademe daha aşağıda hutbe okuduğunu ve fakat Hazreti Osman'ın yine minberin son kademesine çıktığını hikâye ederek sebebinin istifsar edince bu sual-i münekkîdâteye zürefadan biri şöyle mukabele eylemiştir:

— Hazreti Osman bu hareketi ile isabet-i reyini ispat eylemiştir. Zira eğer o da Hazreti Ebu Bekir ile Hazreti Ömer'i taklit etseydi camilerle minberler arasındaki mesafe namütenahi olacaktı... (s.76)

Haccâc-ı Zalim'in huzuruna fevkalade bir zekâyâ malik on yaşlarında bir sabî dâhil olur. Haccâc çocuğun derece-i ferasetini tecrübe etmek emeliyle irad-ı sual eder:

Haccâc – Sen Kur'an-ı Kerim'i hıfzettin mi?

— Kur'an müteferrik midir ki ben hıfzedeyim?

— Kur'an-ı Kerim'i cem ettin mi?

— Kur'an mecmu değildir ki ben cem edeyim?

— Kur'an-ı Kerim'i muhkem olarak ezberledin mi?

— Cenab-ı Hakk Kur'an-ı Kerim'i muhkem olarak inzal buyurmuştur

— Sana nasıl sual etmeli?

— (Ev aytel kur'âne fî sadrik) Yani sen sadrını Kur'an-ı Kerime kab-ı muhafaza yaptın mı demek lazım idi.

— Bana bir parça Kur'an oku.

Bu teklif üzerine çocuk Sure-i Nasr'ı okumaya başladı fakat (Yedhulûne fî dînillâhi efvâcâ) diyeceği yerde (Tahrucûne fî dînillâhi efvâcâ) dedi. Haccâc tashih için istical gösterince:

— Senin sû-i fa'lin hasebiyle böyle okumak lazımdır dedi. Bu cevap Haccâc'ın hiddetini mucip olduğundan çocuğu mahkûm etmek fikriyle Halife Abdülmelik hakkındaki mütalaasını sordu çocuk hiç endişe etmeksizin: (s.77)

— Allah ona lanet etsin ki Haccâc gibi bir laini İslam üzerine musallat kıldı cevabını verdi. Haccâc yine sabrederek:

— Huzur-ı ekâbirde kasr-ı lisan et, sana dört bin dirhem ihsan edeyim.

— Lüzumu yok. (Biyzullâhi vechin ve i'lâ ka'ben)¹

— Birinciden kör olmamı, ikinciden de salb edilmekliğimi murat ettin sanırım.

— Evet! Sen ne akıllı münafık imişsin!...

Muhavere bu noktaya gelince Haccâc çocuğun katline işaret eyledi fakat huzzârdan (Rukâşî)nin iltiması üzerine hayatını bahşetti. Çocuk ölümden kurtulduğuna teşekkür edecek yerde:

— Sen ecel-i hazırı nasıl heba edersin? Ve sen de ecel-i müstakbeli nasıl tehir edebilirsin? Diyerek ikisine de tekrar taarruz eylemiştir. Bunun üzerine (Rukâşî):

— Ben seni katilden tahlise çalışırken bu muamelen neden icap etti? Sualini irat edince çocuk:

— Buraya geldiğim gibi fakr-u fâka içinde avdet etmekten ise şehit olmak ihsandır. Cevabını verdi..

Haccâc — Sana yüz bin dirhem atiyye verilsin, safâ-yı zihnin için de cürmünü affettim. Lakin fî mâba'd seni burada görmeyeyim... (s.78)

Çocuk — (Hediyeyi aldıktan sonra) Bu atiyye mukabilinde Cenab-ı Hakk'a şükrederim af yedullahtadır. Cenab-ı Hakk bir daha bizi birleştirmesin... Diyerek terk-i meclis eyledi.

Haccâc — Müddet-i ömrümde böyle fasih-ül lisan ve şeci-ül kalb görmedim diyerek izhar-ı taaccüp eylemiştir.

KELİMÂT

Takarrüb – (Yaklaşmak) – Karîb – Mukârib – Akreb – Akrabâ – Ekârib – Karabet – Tekârüb.

Kâmilen – (Büsbütün) – Kâmil – Tekmil – İkmal – Mükemmel – Mükemmil – İstikmâl – Tekâmül – Ekmel – Kümmel.

¹ (Allah senin yüzünü beyaz ve topuğunu yüksek eylesin)

İsticvâb – (Sormak) Cevap – Ecvibe – Mücâvebe - Mücâb – Mücîb – İcâbet – Müstecâb.

Necib - (Asil) Necâbet.

Takdir – (Kıymetini tayin etmek) (Beğenmek) (Kaza) (Tali') Kader – Kadr – Leyle-i kadr – Mukadder – Takdirât – İktidâr – Kudret – Muktedir. (s.79)

Semahat – (Cömertlik) Semih – Sâmih – Müsâmaha.

İştirâ – (Satın almak) Şirâ – Müşteri – Bil-iştirâ.

Fazılâ –(Fazıl adamlar) Fâzıl – Fazilet – Efâzil – Fazl – Fezâil – Tefâzul.

Kademe – (Basamak) Kadem – Takdim – Mukaddim – Mukaddem – Mukademe – İkdâm – Kudûm – Kadîm – Kudemâ.

TALİM VE TAHLİL-İ EFKÂR

Haccâc kimdir? [Halife Abdülmelik'in veziridir] Rukâşî kimdir? [Haccâc'ın ümerasındandır] Semahat ne demektir? Abdullah Bin Cafer'le bekçinin hikâyesini naklediniz? Bu hikâyeden ne anladınız? Harun Er-Reşid kimdir? [Hulefâ-i Abbasiye'nin en meşhurdur.] Münekkit ne demektir? Tenkit ne demektir? Tenkidin fâidesi nedir? Tenkidin şartı nedir? Tenkitten zarar hasıl olur mu? Zarif kime derler? Zarafet ne demektir? Hazreti Osman'ın minber hikâyesini söyleyiniz? Minber ne demektir? Mihrap ne demektir? Kürsü ne demektir? Kilise ne demektir? Sinagog [Havra] ne demektir? Haccâc ile zeki çocuğun hikâyesini hülasa ediniz? Çocuk ayet-i kerimedeki [yedhulûn] kelimesi ne için [yahrucûn] (s.80) tarzında okumuştur? Haccâc'ın İslâmiyet'e ne hizmeti vardır? [Kur'ân-ı Kerim'e hareke ve nokta vuzıa meselesi] Fasih-ül lisan ne demektir? Şeci-ül kalb ne demektir?

HABERSİZ ZİYAFET

Âtîyi daima piş-i nazar dikkatte tutmak. Müstakbelin karşısında daima hazır bulunmak lazımdır. Fırsatı fevt etmek neticede mahrumiyeti mucip olur. Binaenaleyh:

Kâr-ı evvelde kişi akıbet-endîş gerek. Nasihati bir dakika bile hatırdan çıkarmamalıdır.

Hakşinaslığı, adl ve ihsanı ile muhasaraları arasında iktisab-ı şöhret eylemiş olan bir hükümdar-ı zîşân maiyet-i erkânını huzuruna davetle mehamm-ı umur hükûmet-i müzakereden sonra ref-i meclis olunacağı sırada cümlesini hüsn-i ifa-yı vazifeye sâî kılmak, idare-i memalik hakkında daima uyanık bulundurmak için bir nutk-ı belîğ eylemiş ve bihakkın vazifeye teşvik maksadıyla yakında kendilerine bir ziyafet keşide edeceğini ve fakat henüz gününü tayin mümkün olmadığını beyan eylemiştir..

Erkân-ı hükûmet saraydan çıkar çıkmaz dairelerine avdetle (s.81) işleriyle iştigale başladılar. Hatta bazıları hükümdarın ziyafet vaadini bile unuttu. Bir kısmı ise böyle evvelceden ihbar-ı ziyafete bir mana vermeye muvaffak olmadılar. Yalnız dür-endîş olan ukala-i vüzera bu meselede behemehâl şayan-ı dikkat bir ehemmiyet olmak icap edeceğini düşünerek hemen elbise-i resmîyelerini telbis ederek vuku-ı davete müterakkib olmağa karar verdiler.. Bunların hodbinî rüfekası bu vakitsiz hazırlığı istihfaf ettiler:

— Daveti müteakip resmi elbisenin iktisâsı o kadar güç bir şey midir ki şimdiden bu ağır yükleri üzerinize aldınız? Diye istihzaya böyle cüret eylediler. Aradan beş on gün geçti. Hiçbir tarafta artık ziyafet meselesi mevzuubahis olmuyordu.

Hele müstehziler huzur-ı hükümdarda cereyan eden şu vaadi böyle büsbütün unutmuşlar..

Birdenbire saray-ı hükümdarîden gelen bir yaver maiyet-i hükümdarîyi derhâl ziyafete davet eyledi...

Vaktiyle akıbet-endîş ve tedarikli bulunanlar hemen arabalarına râkib olarak saraya şitâbân oldular..

Büyük kapılar açılmış iki sıra hizmet-i hassa misafirleri izazuikram vazifesine tâyin edilmişti. Misafirler huzur-ı hükümdarîye girdikleri gibi kendileri için ihzar edilmiş (s.82) olan makamlara ik'ad olundular.. Gördükleri itibar ve mükâfat fevkalade bir derecede idi.

Her şeyden bihaber ve lakayit olan müstehziler ise yaverin avdetinden sonra hanelerine giderek evvela giyinip kuşanmak, ba'de araba bulmak gibi işlerle vakit

geçirdiler. Neden sonra saray kapısına vasıl oldukları zaman her tarafı mesdûd bularak mahcup ve münfail avdete mecbur oldular.

MUKAYESE

Çocuklar iyi dikkat ediniz: Okuduğunuz şeylerin maksud-ı asliyesine vasıl olmak için yalnız zahirî manasıyla iktifa etmeyiniz. Bakınız bu hikâyeye yalnız okuduğunuz kadar bir ziyafet hikâyesinden ibaret değildir. Vakanın asıl manasını layık-ı veçhiyle anlamak için şu mukayeseye dikkat ediniz:

Hükümdardan maksat bütün mevcudatın, tabiatın nâzımını olan Cenab-ı Hakk'tır. Ziyafet keşidesinden maksat herkesin hasenat ve seyyiatının tecrübe ve imtihanıdır. Ziyafete davet edilen zevat umum cemiyet-i beşerîyeden kinayedir. Dûr-endîş olarak erkenden hazırlanan ukala hâl-i hayatını icra-i hasenata vakfeden erbab-ı vicdandır. (s.83)

Müstehziler de ef'al-i haseneye atf-ı ehemmiyet etmeyen boş kafalı adamlardır ki ziyafetten mahrum yani takdirât-ı uluhiyetten mehcûr kalmışlardır.

Şimdi hikâyenin mana-i hakikisini anladınız. Öyle ise daha şimdiden her işinizi doğrulukla tutmaya alışınız. Herkese hatta düşmanlarınıza bile, daima iyilik, daima iyilik ediniz düşmana edilen iyilik nihayet onun mahcubiyet ve nedametini husule getirir. Ettiği fenalıktan vazgeçirir.. Siz de bir insanı ıslah etmiş olursunuz..

Unutmayınız ki hayatınızda iyi ve fena bütün hareketlerinizin kâr ve zararı nefsinize aittir. Kendinize ise şüphesiz iyilikten başka bir şey istemezsiniz..

Baki kalan bu kubbede bir hoş seda imiş.

KELİMÂT

Haber –İhbâr – Muhbir – Muhâbir - Muhâbere – Muhâberât – Ehbâr – İstihbâr – Ehl-i hibre.

Pîş – (Ön) – Pîşe (Sanat) Bîşe (Orman) Tîşe (Balta) Nîşe (İğne) Bîş (Fazla)
(s.84)

Müstakbel – (Gelecek zaman) İstikbâl (Gelecek zaman) İstikbâl (Karşılama)
 Müstakbel – Mütakabil – Kabul – İkbâl – Mukâbele – Kibel – Kabl – Mukabelât –
 Tekabül - Takbil – Kabil – Kâbele – Kabiliyet – Kâbâle.

Hak –(Doğru) İhkâk – Hukûk – Mehak – Hakikat – Hakâyık-ı istihkâk –
 Müstahak – Hukûkiyûn – Hakşinâs- Hak-nâşinâs.

Mehamm – (Lüzumlu şeyler) Mühim – Ehemmiyet – Mühimsemek.

Ref' (Kaldırmak) Ref' (Ötre hareke) Ref'-i meclis – (Meclisi dağıtmak) Râfi'-
 Merfu' – Murâfaa – Ref'et – Refi' – İrtifa' – Mürtefi'.

Libas – (Urba) Elbise – Telbîs – İlbâs – İltibas – Melâbis – Telebbüs.

Mevzu – (Konulmuş) Vaz'.

İ'zâz – (İkram etmek) Aziz – Muazzez.

Hıfz – (Korumak) Hâfız – Mahfuz – Muhâfız – Muhâfaza – Tahfiz – Hafaza –
 Hâfız-ı kelâm.

TALİM VE TAHLİL-İ EFKÂR

Ziyafet ne demektir? Hiçbir ziyafette buldunuz mu? Ziyafet veren (s.85)
 adamın vazifesi nedir? Misafirlerin vazifesi nedir? Okuduğunuz ziyafet hikâyesini
 anlatınız? Bu hikâye size ne gibi şeyleri öğretmek istiyor? Dûr-endîş ne demektir?
 Akıbet-endîş olmak iyi midir? Niçin? Müstehzi ne demektir? İstihza iyi bir şey
 midir? Müstehziler hakkında ne mütalaanız vardır? Elbise-i resmîyelerini evvelcede
 lâbis olanlar hakkında ne fikriniz vardır? Sonraya kalanlar ne oldular? Hasenat ne
 demektir? Seyyat ne demektir? Düşmanlara bile iyilik etmek tavsiyesi acaba doğru
 mudur?

ELEKTRİK: DÜNYADA VÜCUDA GETİRDİĞİ TEBDİLÂT

(Elektrik) dediğimiz şu kuvve-i gayr-i mer'iyye nedir? İlm-i ticarete, ilm-i
 tababette, hatta bütün hayat-ı beşer üzerinde bâis olduğu tebdilât-ı müteaddideyi nasıl
 izah etmeli? Bu kadar sürat ve suhuleti meydana getiren bu kuvvet cidden şayan-ı
 hayrettir. Bir asır evvel (buhar kuvveti) keşfolunduğu zaman beşeriyet bunun
 karşısında ne büyük hayretlere düşer olmuştu. Hâlbuki şimdi (elektrik kuvveti)

buharı âdeta haiz olduğu mevki-i mühimden ıskat eylemektedir. Elektrik kuvvetinin hayat-ı umumiye üzerindeki bütün tesirâtını izah etmeyeceğiz. Yalnız size bir fikir vermek, fûnûn derslerinde göreceğiniz tafsilata küçük bir mukaddime hazırlamak için bazı misaller iradıyla iktifa (s.86) edeceğiz. Bakınız mesela Selanik'in Hürriyet Meydanı önündeki kahvehanede bulunuyorsunuz. Mühim bir işiniz için Alâtini Değirmeni'ne gitmek istersiniz, vaktiniz az hava da pek sıcaktır hiç sıkılmayınız.. İşte tramvay hareket ediyor. Fakat bu vagonların önünde hayvan yok evet! Çünkü bu (elektrik tramvayı) dır. Tellerle elektrik fabrikasına merbut olan vagon oradan aldığı kuvvetle hareket edince sizi on dakika sonra arzu ettiğiniz mevkiye isal edecektir. O zahmet çeken zavallı bargirleri ıstıraptan kurtaran sizi de daha ziyade sürat ve suhuletle sevk eden bu kuvve-i garibeyi takdir etmez misiniz. Babası, dedesi zamanında tramvay bulunmadığı için şimdi de tramvaya binmekten çekinen, hatta binenlerle istihza eden cühelanın bu fikrine kahkahalarla gülmez misiniz? Alâtini fabrikasındaki işinizi ikmal ettikten sonra hanenizdeki hastanın haber-i sıhhatini almak isteyen Yemen'deki biraderinize malumat vermek artık doktorun bu sabah veda eylediğini tebşir eylemek istersiniz. Yazdığımız telgrafname cebinizde hazırdır. Tramvay sizi postane köşesine kadar götürür. Selanik'le Yemen arasındaki mesafeyi düşününüz. Telgrafınız birkaç saat zarfında bu uzun mesafeyi katederek biraderinizin eline vasıl olacak merak ve endişesini defedecektir. Yavaş yavaş güneş guruba başladı, etrafa karanlık müstevli oluyor. Petrol (s.87) gazı, hava gazı, lüks lambaları, arasında pek kuvvetli bir ziya neşreden şu elektrik lambalarına bakınız.. Diğer lambaları yakmak için birkaç memur kullanıldığı halde bunlar için bir memurun küçük bir hareket icrası kâfi geliyor. Nezafet, suhulet, iktisat gibi muhassenatı cami olan keşfiyât ve ihtiraât-ı fenniye mahzâ bizden evvel yok imiş diyerek istihsân etmemek cehl-i mürekkeb değil midir? Tababet elektrik kuvveti sayesinde pek mühim hastalıkların tedavisine çare-sâz oluyor. Yüksek binalara (asansör) leri çıkaran yine bu kuvvettir.

Elektrik hayat-ı umumiyemizin en büyük amili sırasına geçmiştir. Hâlbuki ecdadımız fikr-i beşer kadar seri ve cevval olan bu kuvvetin neye hizmet edeceğini bilmiyorlar, daha elli sene evvel kadar mühim suallerle bu kuvvet hakkında yekdiğerini beyan-ı mütalaaya sevk ediyorlardı.

KELİMÂT

Mütâlaa – (Bir şeyi tetkik etmek) Mütalaât – Muttali’ – İtla’ – Mutalli’ – Tulu’ – Tuluat.

Sual – (Sormak) – Sâil – Tese’ül - Mesele – Mesâil.

Mübhem – (Belli olmayan) Behmân – Ebhem. (s.88)

Kuvvet – (Güç) Kuvve – Kavi – Takviye – Mukavvi – Mukavva – Kuvvet – Ekva-i yevmiye.

Seri – (Çabuk) Sürat – Tesri – İsra’ – Esra’.

Cevval – (Dolaşan) Cevalân – İcâle – Çuval.

Âmil – (İşleyen) Amel – Me’mûl – İ’mâl – A’mâl.

Muâmele – Muamelât – İmalâthâne – Teâmül – Ameliyat – İsti’mâl – Müsta’mel – Ameliye.

Tedâvi – (İlaçlamak) Deva – Edviye – Müdâvât – Müdâvî.

İstifsâr – Sormak – Ferâset – Fâris – Fârisân – Teferrüs – Firâset.

Şeci – (Cesur) Şecâat – Teşci’ – Şeciân.

TALİM VE TAHLİL-İ EFKÂR

Elektrik kuvveti kaç seneden beri tatbik edilmeye başladı? [50] Buhar kuvveti kaç seneden beri tatbik edilmiştir? [100] Bu iki kuvvetten hangisi daha fazladır? Elektrikli tramvay hakkında bir fikriniz var mı? Bulduğunuz mahalde ne gibi vesaitinakliye vardır? Bunlardan başka vesaitinakliye tanır mısınız? Telgraf nedir? Bulduğunuz mahalde telgraf var mıdır? Elektrik ne gibi (s.89) işlerde istimal ediliyor? Telefon nedir? Ecdadımızdan bulduğumuz gibi devam etmek fikri doğru mudur? Terakki ne ile temin olunur?

GENÇ ZABİT

Yalnız sin ve sal ile insanları takdire çalışmak hatadır. Çok defa hakikat zahir hâlin hilafına zuhur eder. Binaenaleyh bir şey hakkında hükm-i kati vermezden evvel her bir cihetini layıkıyla düşünmek lazımdır.

1313 senesi Mayıs ayının beşinci günü, Osmanlı askeri Dömeke'ye yaklaşmışlardı. Muharebe kemal-i şiddetle devam ediyor, toplar bir tarrâka-i kıyamet numune ile etrafa ateşler püskürüyor, kurşunlar birer mâr-ı hevâî gibi ıslık çalarak yağıyor, karşısında dehşetli surette istimdat boruları işitiliyordu... Bu arslanlar uzakta kalmış bir bölük ile genç bir zabitten ibaret idiler. İlerleyen arkadaşlarına mülaki olmak emeliyle savlet ediyorlar, ezilmek, ölmek gibi vukuatı hiçe sayarak mütemadiyen hücumda devam eyliyorlardı. Birtakım ihtiyar neferlerden ibaret olan bu müfrezenin zabiti ise henüz mekteb-i harbiyeden neşet etmiş genç bir yüzbaşı idi. Tesadüf kendisini daha (s.90) ilk hatve-i hareketinde böyle mühim bir muharebe meydanına sevk etmişti. Filhakika bu zabit daha mektepte iken hep bu muharebe hayalatıyla meşgul olmuş idi. Mektepten mezun olunca hiçbir daireye intisap etmeyecek, taburda kalarak ifa-yı vazifeye gayret edecek, hatta icap ederse düşmanla karşı karşıya gelerek ya gazi ya şehit olacaktı. Şimdi arzusu hemen de yerine gelmiş, muharebe meydanında tecrübe-i tâli' fırsatını istihsal eylemişti. Fakat işte bu toplar, tüfekler, gülleler, kurşunlar, kılıçlar arasında bütün arzu-i vicdaniyesine rağmen yürüyemiyor, sanki gayr-i mer'i bir kuvvet kendisini ileriye hareketten menediyordu. Maiyeti olan o ihtiyar neferler bu hâli pek güzel anlamış zabitleri ile âdeta alay etmeye başlamışlardı.. Aralarında devam eden garip bir fısıltı hep bu genç zabitin aleyhinde devam ediyordu. Müteaddit muharebelerde bulunan bu ihtiyar gaziler ölümden katiyen havf etmeyerek birbirlerine zabiti gösteriyorlardı. Bu sırada zabitin yanı başında bir nefer düşmanın zalim bir kurşunuyla hâk-i helake serildi, arkadaşları bu şehidi meydanda bırakmamak için çalışıyorlardı. Fakat henüz manzara-i mevte alışmamış olan zabit neferlerin harekât-ı lakaydânesi karşısında sapsarı kesilmiş idi.

Çavuşlardan biri: - Küçük bey! Allah millete zeval vermesin bu o kadar telaş edecek bir şey değil!.. Dedi. (s.91)

Zabit bu muamele-i tahkiriye mukabil sükûtu tercih eylemişti...

Müfreze yoluna devam ediyorken mühim bir mani karşısında bulundular düşmanın müstahkem bir mevzii sedd-i râh olmuştu..

Şimdi bu müstahkem mevkii zapt etmek, selamet-i umumiye için feda olmak icap ediyordu...

Genç zabit birden meydana atıldı. Etrafindakilere ne olacağını anlamaya bile meydan vermeden bir cesaret-i fevkalade ile istihkâma tırmanmaya başladı.

Üzerindeki elbise parça parça oluyor, tırnakları kopuyor, kolları eziliyor, fakat mütemadiyen yükseliyordu. Bu savlet-i şîrâne bütün neferleri beht ve hayrete ilka' eylemişti. Nihayet matlup olan tepeye kadar çıktı, şimdi efradı oradan kumanda etmeye başlamıştı. Zabitin başı üzerinden yağmur gibi kurşun taneleri geçiyor, o hiç ehemmiyet vermeyerek efradı teşcie devam ediyordu. Ölüm artık nazarında pek adi, pek tabii bir mesele şekline girmişti.. Bir iki saat evvel zabitin aleyhinde bulunan müfrezeden daha birkaç şehit düştü. O biperva işine devam ediyordu. Fakat düşmanın tepede adam gördükçe hücum şiddet vereceğini düşünen çavuş evvelki ihtar hadd-nâ-şinâsânesine nadim olmuş zabitten aşağı inmesini rica eylemişti. Zabit bu ihtar pek doğru buldu. Zaten maiyeti, zabitin bir cevher-i şecaat olduğunu takdir ederek kendisini âdeta takdise başlamışlardı. (s.92)

Tepeden aşağı indiği gibi çavuş bu genç zabitin ayaklarına kapanarak yolunda her dakika feda-i cana hazır olduğunu temin eyledi. Arkadan yetişen diğer bir müfreze ile bir kuvve-i askeriye tezayüt etti. Genç zabitin mahirane harekâtı, mahviyeti, herkesi kendisine celbeylemiştir. Husul-i maksattan başka bir şey düşünmeyen bahadır zabit (hücum) emrini verdi. Zaten düşman firara başlamış, istihkâmdaki gedikler müruru teshil eylemişti. Bir hamlede mevzii geçtiler.. O akşam sürur avazları arasında Dömeke'ye giren askerin ta ilerisinde bu genç zabit ile maiyetindeki ihtiyar neferler bulunuyor idi.

KELİMÂT

Sâl – (Sene) Sâlhurde (İhtiyar) (Sal) (Sal)

Zuhûr – (Meydana çıkmak) Ezhâr – Zâhir – Mezhur – Zahr (Arka) – Mezâhirât – Zuhr (Güneşin semt-i re'se geldiği zaman)

Şiddet – (Sertlik) Şedîd – Şedâid – Eşiddâ – Teşdîd – Şedde – Meşdûd – İştîdâd – Müştedd.

Hücûm – (Salmak) Muhâceme – Muhâcemât – Tehâcüm – Hücûmât

Hamle – (Yüklenmek, salmak) Hamel – Hâmil – Hammâl – Hamelât – Tahmil – Tahammül – Mütahammil (s.93)

Firâr – (Kaçmak) Firârî – Meferr – Ayn-el meferr.

Genc – (İhtiyarın zıttı) Gençlik.

Genc – (Hazine) Gencine.

Günc – (Köşe) Güncâyiş – Güncâyiş-pezir – Güncine.

Şehid – (Meydan-ı muharebede vefat eden) Şühedâ – Meşhud – Şâhid – Şühûd (Görmek) Şühûd (Şahitler) Şehadet – (Şehitlik) Şehadet (Şahitlik) Müşâhede – Meşâhid – Teşehhüd – Meşhud – Meşhudât – Meşâhidât – İstişhâd – Müsteşhedât.

Tahkîr – (Alçak görmek) Hakîr – Hakâret – Hakârât – Muhakkir – Muhakkar – İstihkâr – Tahkirât.

Harb – (Kavga) Muhârebe – Hurûb – Muhârib – Muhârebât.

TALİM VE TAHLİL-İ EFKÂR

Dömeke nerededir? Yunanistan'la son muharebemiz ne vakit vuku bulmuştur? Hangi taraf galip geldi? Umumi kumandan kim idi? [Edhem Paşa] Galip olduğumuz halde aldığımız yerleri ne için iade ettik? Zabıt ne demektir? İhtiyar askerler ne için genç zabiti tahkir ediyorlardı? Bu hakaret haklı bir hareket mi idi? Zabıt mektepte iken ne düşünüyordu?

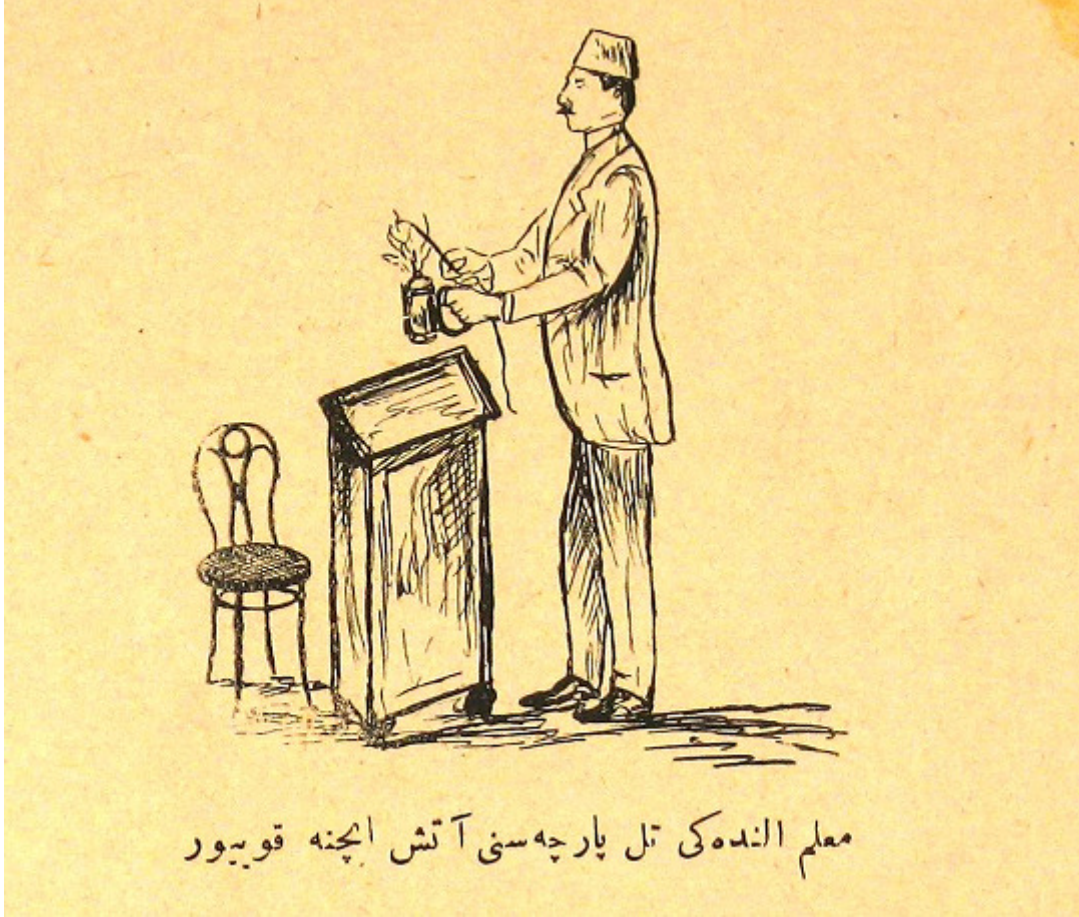
Muharebe meydanında ilk mütereddit harekâtına sebep nedir? Hisar ne demektir? Kale ne demektir? Hiç hisar ve kale gördünüz mü? Genç zabıt ne vakit (s.94) tereddüitten kurtuldu? Şehit ne demektir? Gazi ne demektir? Genç zabitin şecaatini tafsil ediniz? Kendisiyle alay eden çavuşun nedametini tasvir ediniz Dömeke'ye nasıl gidildi? Askerlik ile hürriyet-i Osmanî arasındaki kuvvetli münasebeti anlatınız?

HARARET VE BÜRÜDET

Fünûn-ı efkâr batılın düşmanı, muharibidir, fünûn-ı hakâyık hayatiyenin dostu, hâdimidir. Binaenaleyh fikirlerinizi nur-i fünûn ile tenvire çalışınız. (s.95)

Yekdiğerine zıt iki nam ile yâd olunan şu (hararet) ve (bürudet) hakikat halde bir şeyden ibarettir: Hararet...

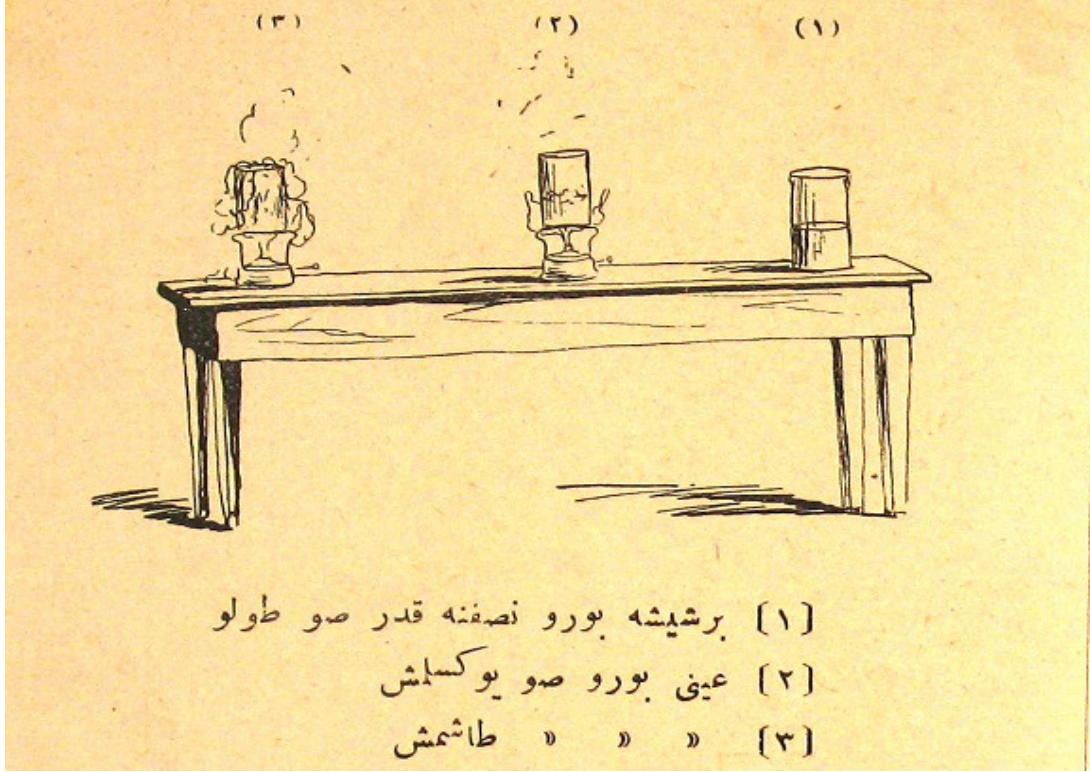

Muallim elindeki tel parçasını ateş içine koyuyor

(Hararet) tenakus ettikçe (bürudet) namını alır. Bize göre bir cismin harareti kendi vücudumuzdaki sıcaklığın derecesine tabidir, yani bir cisim bizim vücudumuzdaki harareten fazla ise ona (sıcak) deriz. Eğer o cismin harareti bizim vücudumuzun sıcaklığından noksan ise ona da (soğuk) deriz. İşte sıcaklık ile soğukluk budur.

O halde sıcak ile soğuşu tefrik için kuvve-i lamisemize müracaat lazımdır. Biz elimize temas ederek sıcak ve soğuşun muhtelif derecelerini tâyin edebiliriz. Lakin bu tayin temin-i (s.96) maksada kâfi değildir. Henüz ateşten indirilmiş su ile on dakika evvel indirilmiş olan su arasında fark vardır. Bir saat evvel indirilen su ise şimdi büsbütün soğumuştur. Bunları hep lems ile anlarız. Fakat bu anlayış kati bir

bilgi hasıl etmez. Zira bu cisim bundan daha sıcak yahut daha soğuk demekle bir şey anlaşılmaz. Fark-ı hararetin miktarı muayyen olmak lazımdır.

[1] Bir şişe boru nısfına kadar su dolu

[2] Aynı boru su yükselmiş

[3] Aynı boru su taşmış

Bir de ecsâm arasına mukayese icra edilebilmek için muhtelif zamanlardaki ahvalini kayıt ve zapt etmek iktiza eder. Mesela bugün kânunievvelin yigirmi beşinci günüdür acaba geçen sene kânunievvelin yigirmi beşinci günü de bugün kadar (s.97) soğuk mu idi? Bunu bilmek için geçen sene ile bu senenin aynı günlerinin derece-i harareti malum olmak icap eder.

Harareti ölçmek için istimal edilen aletin ismine ¹ (mikyasa-ül hararet) derler. Fransızca (termometre) dir.

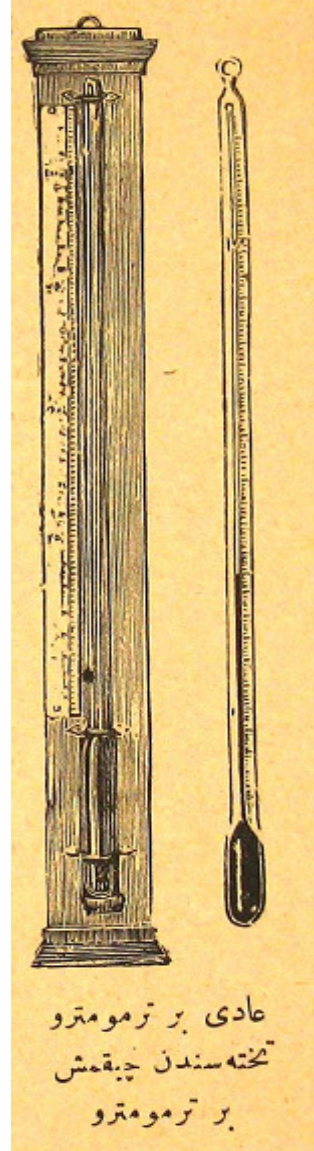
¹ (Mizan-ül harare) tabiri daha meşhur ise de (mikyasa-ül harare) yahut (mikyasa-ül hararet) demek daha doğrudur

Cisimler sıcaklığın tesiriyle inbisât eder yani uzanır...

Bunu anlamak pek kolaydır. Bakınız elimde tuttuğum şu demir tel sıcak su içine girince uzatır, ateş içine konulduğu zaman daha ziyade uzar. Buz içine koyduğum gibi kısalır. İşte hararetin tezayüt ve tenakusu cisimlere bu suretle icra-i tesir eder. Bu tesir mayi cisimlerde, yani su hâlindeki ecsâmda daha ziyade hiss olunur. İşte bir şişe borunun içine nısfı miktarı soğuk su koydum. Borunun yukarı kısmı hava ile doludur. Şimdi bu boruyu ateş üzerine koyacağım. Dikkat ediniz: (s.98)

Su yükselmeye başladı. Borunun tepesine kadar çıktı. Taşmaya başladı.. İşte size mikyas-ı hararetin esasını gösteren bir tecrübe bu tecrübeyi bir kerede imal edilmiş bir mikyas-ı hararete tatbik edelim. İşte imal edilmiş bir mikyas-ı hararet: Bu da bir şişe borudan ibaret olup rakamlarla taksim edilmiş bir tahtaya raptolunmuştur. Boruyu tahtadan çıkaralım. Şişe borunun içindeki mayi nedir bilir misiniz? Cıva! Şimdi bu boruyu su ile doldurulmuş olan şu kap içine sokarak bir tecrübe yapalım. Cıvanın hareketine dikkat ediniz. Sudan çıkan boruyu rakamlı tahtaya vuzia ederek ölçelim derece-i hararet on beşten ibarettir. Boruyu ağızla üfleyerek yine ölçelim cıva yükselmiş 22 dereceye çıkmıştır. Demek ki hararet tebdil ettikçe cıva da borunun içinde mevkiini tebdil ediyor. Elimizdeki bu aletin taksimatı nasıl yapılıyor? Size bu ciheti izah edeceğim: Elimizdeki mikyas-ı harareti erimek üzere bulunan şu buzların içine koyalım. Bakınız cıva tenzil ediyor. Nihayet sıfır noktasında durdu. Bundan

aşağı inmiyor demek ki erimek üzere bulunan buzun derece-i harareti daima sabittir: Sıfır... Şimdi mikyas-ı harareti kaynar su içine batırıyorum. Cıva mütemadiyen yükseliyor. Nihayet durdu.. Bundan yukarı çıkmıyor demek ki kaynar suyun da derece-i harareti daima sabittir: Yüz. Artık taksimat kolaylaştı sıfır ile 100 dereceleri arasındaki (s.99) mesafeyi 100 müsavi kısma ayırmakla maksat hasıl olur. Bu taksimatın her birine (derece) namı verilir. Hâlbuki kışın buz ermediği zamanlar

derece-i hararet daha noksan yani sıfırdan aşağı olur. Bunun için dereceler tahtada sıfırdan aşağı doğru da aynı suretle taksim edilmiştir. Sıfırdan yukarı olan dereceler (fevk-al sıfır) namıyla sığağı gösterir. Sıfırdan aşağı olan derecelerde (taht-el sıfır) namıyla soğuşu gösterir.

MİKİYAS-ÜL HARARENİN ENVAI

Mikyas-ül harareler içindeki mayi ya (cıva) yahut (ispirto) dur. Cıvanın intihabına sebep diğer mayilerden daha muntazam surette inbisât etmesi ve pek güç incimâd eylesidir. İspirtoya gelince: En şiddetli bürudet karşısında bile incimâd etmediği için intihap edilmiştir. Mikyas-ül hararelerin taksimatı cihetiyle de farkları vardır: Yüz dereceye taksim edilmiş olan mikyas-ül hararelere (santigrat) namı verilir. Bu usul ile yapılan mikyas-ül hararenin mucidi İsveçli (Celsius) tur.

Bundan maada daha iki türlü taksimat üzerine müesses termometreler vardır: (Reomür) (Fahrenheit). Reomür (s.100) mikyas-ül hararesi mucidi olan Fransız hikmet-şinaslarından (Reomür) namıyla yâd olunup seksen dereceye taksim olunmuştur. Yani suyun derece-i galeyani seksen farz edilmiştir. O halde Reomür termometresinin bir derecesi santigrat termometresinin $\frac{5}{4}$ derecesine yani 1,25 dereceye müsavi olur.

Fahrenheit mikyas-ül hararesi de İngiliz hikmet-şinaslarından Fahrenheit tarafından icat edilmiştir. Taksimatı da diğerlerinden farklıdır:

Müsavi miktarda nişadır ile buz (sıfır) derece farz edilmiş ve derece-i galeyanda 212 olmak üzere kabul olunmuştur. Buz ve nişadır ile yalnız buz arasındaki fark hararet hasebiyle santigrat termometresinin bir derecesi Fahrenheit termometresinin 32 derecesine müsavi olur. Bu hesapça yüz derece santigrat seksen derece Reomür ve yüz seksen derece Fahrenheit yekdiğerine müsavi olur. Yani

1 derece santigrat

1,25 derece Reomür

1,80 derece Fahrenheit

Yekdiğerine müsavi olur. (s.101)

KELİMÂT

Harâret – (Sıcaklık) Har – Mizan-ül harare – Mikyas-ül harare – Hâr.
 Bürûdet – (Soğukluk) Berd – Berd-ül acuz – Teberrüd – Tebrîd.
 Muharib – (Harp edici) Hurûb – Harîb – Harâbe – Harâbe-zâr.
 Fünûn – (Fenler, marifetler) Tefennün – Mütefennin – Fünûn-i şettâ.
 Zıd– (Bir şeyin aksi) Tezâd – Zıddiyet – Ezdâd – Kelimât-ı mütezadde.
 Tenâkus – (Eksilmek) Noksan – Tenkîs – Münâkasa.
 Cism – (Vücut) Ecsâm – Tecessüm – Mücessime – Mücessem – Cesâmet.
 Mikyâs – (Ölçü) – Kıyâs – Mukâyese – Mikyâs-ül hava (Barometre).
 Galeyan – (Kaynamak).
 Mahlût (Karışmış) – Halt – Halita – İhtilât – Muhtelit.

TALİM VE TAHLİL-İ EFKÂR

Fünûnun vazifesi nedir? Hararet ile bürudet birbirinin aynı mı yoksa (s.102) zıttı mıdır? Soğuk ne demektir? Sıcak ile soğuğu nasıl tefrik edersiniz? Kuvve-i lamise ne demektir? Mikyas-ül harare ne demektir? İnbisât ne demektir? Cisim ne demektir? Bir cisim ne vakit ve nasıl inbisât eder? Termometrenin taksimatı nasıl yapılır? Mikyas-ül hararelerde cıva ile ispirto ne için istimal olunuyor? Fevk-al sıfır ne demektir? Taht-el sıfır ne demektir? Termometre kaç kısımdır? Santigrat, reomür, fahrenheit termometreleri arasında ne fark vardır? Bir derece santigrat reomür ile fahrenheitin kaç derecesine müsavi olur?

AÇMAYALIM, KAÇMAYALIM

Parça parça kuşa kurda yem olup gitmiştir
 Girit'in çok yaşamış yırtıcı bir kartalına
 Sorunuz: Kaç kişinin beynini bel' etmiştir!
 Nice biçare çocuklar, nice biçare ana

Girit'in derdi büyüktür onu hiç açmayalım
 Fakat Allah için olsun bu sefer kaçmayalım

Bu sefer kaçmayalım çıksa da dünya karşı
 Kalmasın jeng-i ataletle kılıçlar kında
 Üç yüz altmış sene vardır ki hezimet marşı
 Çalınır ufk-ı siyasimizin etrafında

Bu sefer kaçmayalım, kaçmayalım, kaçmayalım
 Ruh-ı ecdadımıza dâg-ı hicap açmayalım. (s.103)

Girit'in bağıdır asayişi bahriyemizin
 Barbaros, Köprülü, Osmanlı diritnotlarına
 Çünkü ancak kuduran bir adanın, bir denizin
 Durulur karşı bu âhenler ile sarsarına

Veriniz, can çekişirken paradan kaçmayalım
 Veriniz, ellere, düşmanlara el açmayalım

Bizi on üç sene evvelki zaferden mağlup
 Çıkaran kuvve-i bahriyemizin zaafı idi
 Elli bin kabir şehidin üzerinden uzanıp
 Dehrin almıştı yaman elleri bizden Girit'i

Alamazsak yine üç beş gemi... Ah açamayalım
 Verelim varımızı ah kalalım kaçmayalım...

Yarasız kalmadı bir sahası viran vatanın
 Battı tırnakları kahr-ı feleğin, her yanına
 Nice biçare Hüseyin'in nice öksüz Hüseyin'in
 Kerbelâ okları, hançerleri girdi kanına

Biz o tırnakları artık sökelim, kaçmayalım
 Yetişir çektüğümüz bir yeni dert açmayalım

Veriniz, her deniz üstünde birer râyet-i nur
 Açalım, badısabalarla terennüm ederek (s.104)
 Görsün afakı bütün küşte-i millet mağrur
 Bahz-ı aman saadete köpürdükçe felek

Veriniz, işte o feyze varalım kaçmayalım
 Veriniz, ellere, düşmanlara el açmayalım

13 Şubat sene 325

Hüseyin Suad

KELİMÂT

El – (Yabancı) (Memleket) Rumeli – Kocaeli.

Feyiz – (Bereket) Füyûz – Füyûzât – Tefeyyüz – İstifâza – Fâiz.

Râyet – (Sancak) Alem – Râyât – Râyât-ı Osmaniye.

Terennüm – (Name ile okumak) Terennümât – Müterennim.

Âfâk – (Ufuklar) Ufuk – Ufuk-ı mer'î – Âfâk-ı cihân.

Zaaf – (Zayıflık) Zaif – Zaifâ – İz'af – Za'fiyyet.

Bel' – (Yutmak)

Mecmu' – (Toplanmış) Cem' – Cami' – Tecmi' – İçtimâi – Cemiyet – Cem'iyât – Cem'an - Müctemi'. (s.105)

TALİM VE TAHLİL-İ EFKÂR

Girit nedir? Ada neye derler hangi denizde ne zaman zapt edildi? Girit'in fethinde en çok hizmet edenler kimlerdir? Bu manzume kimin eseridir? Ne fikirle yazılmıştır? Diritnot ne demektir? Hiç harp sefinesi gördünüz mü? İane-i milliye ne demektir? Size hiç iane-i milliyeden bahsedildi mi? Kartal ne demektir? Kerbelâ nedir? Barbaros kimdir? Köprülü kimdir? Kaç Köprülü bilirsiniz? Son Yunanistan Seferi kaç tarihindedir? (1313) Osmanlı sancağının rengi nasıldır alameti nedir? Ne zaman Osmanlılarda kuvve-i bahriyeye ehemmiyet verilmeye başladı? En büyük bahriyyûnumuzdan birkaç tanesinin ismini söyleyiniz? Girit hakkında meşhur bir tarih bilir misiniz?

(Dâgımı) Kelimesi:

Şerha çektim dag urdum göz göz ettim sinemi

Dâgımı seyreyleyen bulsun benim tarihimi

MUHTACINA MUAVENET

Fukaraya muavenet ediniz. Size uzanan bir dest-i istimdadı, mümkün olduğu kadar, reddetmemeye gayret ediniz. Dünyada hiç kimsenin ihtiyaçtan beri olamayacağını her vakit tahattur ediniz!.. (s.106)

Kânunusâni ayının en müthiş bir cuma gecesi idi. Bütün gün bilâfasıla devam eden şimal rüzgârı ile beraber mütemadiyen kar yağmış, her taraf bir setre-i beyza ile ihata edilmişti. Yapraklarından mahrum olan çıplak ağaçlar birer kadit manzarasını arz eder, damlardan aşağıya doğru sarkan buz parçaları herkesi tebrîd eyliyordu. Umumi bir sükûn, bir matem her tarafa müstevli olmuştu. Baharın letafeti yerine kışın bürudeti, bülbüllerin makamına kargalar, şetaret ve ümide bedel de yeis-i nevmidî kaim olmuştu.. Akşama doğru kar kesilmiş, fakat rüzgâr iştîdâd eylemişti.. O gece birkaç mektep arkadaşı leyli mektebin mütalaa salonunda içtima etmiş, mübahaseye başlamışlardı.. Zemin-i mübahaseyi (muhtacına muavenet) meselesi teşkil ediyordu..

Bu o kadar hararetle devam ediyordu ki nöbetçi muallimin takdirâtını celbeylemişti.. Bir aralık mübahaseye fasıla verildi. Edip muhterem Kemal Bey (Cezmi) nam eser-i meşhurundan birkaç sahife okunmaya karar verildi. Necati Bey kitabı okuyor, diğerleri bu zülal şair ve edipten istifade için derin derin dinliyorlardı. Mektebe yakın hanelerden birinde de eğlence maksadıyla toplanan birkaç genç, kışın verdiği hüznün ve yeisi tadil için, bir ahenk-i şevk ve tarab teşkil eylemişler. Ben mütalaa salonunun sokağa nazır penceresi önünde ahz-ı mevki eylemiştim. Soba mükemmel surette neşr-i hararet ediyor, dışarıdaki bürudet (s.107) ile âdetâ bir tezat hasıl eyliyordu. Karşından gelen ahenk mütereddit, sokaktan gelip geçenlerin hâli beni o kadar işgale başlamıştı ki Cezmi'den okunan sahife-i edebiyeyi tamamıyla anlayamıyordum. Soğğun bu kadar şiddetine rağmen sokak büsbütün hâlî değildi. Birisi kalın paltosun sarılmış -elinde birkaç şişe ilaç olduğu halde - koşuyor.. Bekçi ağır sopasına dayanarak, kapıları yoklayarak ilerliyor. Bir ihtiyar satıcı şüphesiz henüz dükkânını kapamış titreye titreye hanesine avdet ediyordu. Ben bu gençlerin hep bir mecburiyet-i hayatiye ile koştuklarını gördükçe düşünüyor, kitab-ı tabiatın bir fasl-ı mühimini tahlil ile uğraşıyordum. Fakat bu faslın acıklı bir sahifesi piş-i nazarımda tecessüm eyledi: İhtiyar bir sâil. Delik paçavralarla tesettüre çalışan

zavallı bir ihtiyar.. Beli bükülmüş, vücudu hazan yaprağı gibi titriyor, dehşetli bir öksürük biçarenin ciğerlerini koparıyordu. Yürümek değil âdeta sürüklenmek nevinden karlar içinde ilerlemeye çalışıyordu.. Karşıdaki cemiyet zevk ve sefa ile bu levha-i kudret-i âmizi mukayese edince âdeta meyus olmuşum. Arkadaşlarıma aşâğısını işaret ederek: (Ne müthiş manzara!..) dedim. Şimdi onlar da kitabı bırakarak pencereye koştular.. En mülevves yürekleri bile sızlatacak derecede müessir olan bu manzara karşısında sanki hayattan soğumuş gibi idiler. Sâil mektebin demir parmaklığı önünde (s.108) kalmış, düşmemek için parmaklığa dayanmıştı.. Tavrı, vaziyeti ile sanki karşıda eğlenen gençlere hitap ediyor: “Çalınız, eğleniniz.. Fakat burada, kapınızın önünde, sizden istimdat eden bedbaht bir ihtiyarın hâlini de nazar-ı merhamete alınız” diyordu. Nöbetçi muallime müracaat ederek bu biçarenin matbah dairesine alınması için müsaade edilmesini rica ettik. Tatil gecesi olmak ve hareketimizde bir emr-i hayra masruf bulunmak hasebiyle muallim efendi hemen müsaade etti. Hademe koştı. İhtiyar sâil şimdi matbahın sıcak ocağı önünde oturuyordu.. Sırılsıklam olmuş ince elbisesini kurutmaya çalışırken aşçıbaşının verdiği bir tabak sıcak fasulyeyi delicesine bir iştah ile midesine dolduruyordu. Yemekten sonra biz de etrafını almış hâlini sormaya başlamıştık: Pederi okuyup yazmanın aleyhinde olduğu için kendisini mektebe göndermemiş, okutmamıştı. Sefil birkaç sanata süluk etmiş ise de hiçbirine ısınamamış, askere gönüllü olarak yazılmıştı..

Askerden avdet ettiği zaman pederi vefat etmiş, kendisi de dünyada hiç kimsesi, hiçbir şeyi olmadığından terk-i diyar ederek bir iş bulmak emeliyle İstanbul’a gitmişti.. Güç hâl ile tramvay kondüktörlüğüne girebilmiş idi. Hâlbuki orada biletsiz müşteri geçirerek para çalmayı tâlim eden (s.109) müfettişin teklifini reddettiği için müfettişle hempaları kendisine düşman olmuşlar, biçareyi işinden tardettirmişler... Oradan Edirne’ye geçerek tehhül etmiş haremının verdiği küçük bir sermaye ile çerçilik yapmaya başlamıştı..

Yavaş yavaş işi ilerletmiş, oldukça muntazam bir dükkân sahibi olmuştu.. Birçok seneler böyle geçmişti. Nihayet haremının vefatı üzerine kayınbiraderleriyle münazaalara başlamış, dehşetli bir yangın zavallıyı büsbütün mahvetmişti.. Edirne’de artık yaşayamayacağını hissetmiş, ihtiyarlığını geçirmek üzere şehrimize gelmişti.. Yolda gelirken yetmiş senelik mevcudiyetinin hesabını görmüş yangından,

kayınbiraderlerinden kurtarabildiği dört lira ile nasıl bir iş yapabileceğini düşünmeye başlamıştı. Fakat yolda önüne çıkan birkaç kişi bu son servetini de elinden almıştı.. Şimdi bu yabancı memlekette kendisi için dilencilikten, hiç sevmediği şu âdi meslekten başka yapacak bir şey kalmamıştı...

Bu sergüzeşt-i hazin cümlemizi müteessir etti. O gece biz yatakhanelere giderken mektebin kapıcısı da bu zavallıyı kendi kulübesine misafir etmişti.. Ertesi sabah müdür ihtiyarın kapıcıya muavin tâyin edildiğini tebşir ettiği zaman bütün leyli talebe memnun olmuş (muhtacına muavenet) hissini bu levha-i hakikiyesini temaşa ile iktisab-ı mefharet eylemişti. (s.110)

KELİMÂT

Tard – (Kovmak) Matrud – Muttarid – Matrûdîn.

Fakr – (İhtiyaç) Fakir – Fukarâ – Efkâr – İftikâr – Müftekir – Efkâr-ı fukarâ.

İstimdâd – (Yardım istemek) Meded – İmdâd – Mededkâr.

Red – (Geri çevirmek) Tereddüd – Terdid – Merdud. İrtidâd – Mürted – Reddiye – Redî – Ahlâk-ı redi.

Tahattur – (Hatırlamak) Hatır – İhtâr – Muhtıra – Hutûr – İhtirât – Hatar – (Tehlike) – Hatar-nâk – Muhâtara.

Müdhiş – Dehşet – Dehhâş – Tedhiş – Tedehhüş – Dehşet-nâk – Dehşet-âver.

Fâsıla- (Aralık) Fâsıl – Hatt-ı fâsıl – Fısal (Ayrılmak).

Fasl – (Mevsim) Fasl-ı bahâr – Fasl-ı Erbaa.

Fasl – (Zemmetmek) Fassâl – Tafsil – Mufassal – Tafsilât – Fâsıla-i saltanat.

Setr – (Örtmek) – Sâtir – Mestûr – Testir – Setre – Settâr – Settâr-el ayb – İstitâr – Müstetir.

İhâta – (Kaplamak) Muhit – Muhât – Muhit-i dâire – Te'sir-i muhit – Muhitât.

Ta'til – (İşlememek) Atâlet – Âtıl – Muattal. (s.111)

TALİM VE TAHLİL-İ EFKÂR

Muhtaç kime derler? Tasadduk ne demektir? Muhtacına muavenet hakkında ne düşünürsünüz? Ne suretle muhtaç olanlar şayan-ı muavenet olurlar? Muhtaç olanlara

nasıl muavenet etmelidir? Sâil ne demektir? Dilencilik iyi bir meslek midir? Dilencinin maiyeti hükûmetin vazifesi dâhilinde midir? Bulduğumuz mahalde dilenci var mıdır? Leyli mektep ne demektir? Bulduğumuz mektep leyli midir? Leyli olmayan mektebe ne derler? (Nehari) Hususi mektep ne demektir? Resmi mektep ne demektir? Bu hikâyeden maksat nedir? Hikâyedeki dilencinin tercüme-i hâlini söyleyiniz? Kemal Bey kimdir? Cezmi, nedir? Kemal Bey'in Cezmi'den başka eseri yok mudur? Hangi eserlerini bilirsiniz? Hikâyeyi hülâsa olarak anlatınız? Yaz ve kış mevsimlerinden hangisi daha çok hoşunuza gider? Niçin? Kış geceleri nasıl vakit geçirirsiniz?

KİTAB-I NEFİS

Okuduğumuz hikâyelerden memnun ve müstefit olmak için okunan şeyin hakikatini anlamak lazımdır. O hâlde mütalaa edilecek kitabın kıymetini evvelden takdir etmeyi öğrenmelidir.

Kitab-ı nefis yani iyi kitap esasen süslü kitap demek değildir. Fâideli kitap demektir. Mektep rahlelerinde tahsil (s.112) ettiğiniz ilim ve fûnûna ait kitaplar hep fâidelidir. Binaenaleyh hepsi de iyidir. Bunu izaha ihtiyaç bile yoktur. İçinizde bu fâideyi anlamayarak kitaplarından nefret edenler var ise onlara teessüf etmemek elden gelmez.. Fakat kitab-ı nefise yalnız mektep kitaplarından ibaret değildir. Bir hakikati havi olan, bize bilmediğimiz bir şeyi tâlim eden her eser iyidir.

Çünkü hakikat daima hakikattir. Tebdil etmez. Ve acı bile olsa hakikati bilmek, öğrenmek daima mucip-i fâidedir. Hatta yalnız eğlence için yazılan bazı kitaplar vardır ki onlar da tenvir-i efkâra hâdim olmak, her halde doğru bir fikri ihtar eylemek hasebiyle şayan-ı takdirdir. Dersler, vazifeler, ticaret muamelatı gibi işlerle yorulduktan sonra bir parça teneffüs edeceğimiz zaman bu eğlence kitaplarına müracaat ederiz. Latife hikâyelerini okuyarak, resimlerini seyrederek hem müstefit olur hem eğlenir hem de yorgunluğumuzu defeyleriz. Böyle izler zihnimize bir seyahat-i sahrâî tesirini husule getirir...

— Fâideli kitap! İyi kitap!.. Demek ki fâidesiz ve fena kitaplar da vardır? Öyle mi?

— Bu sualiniz pek tabiidir! Evet!. Fâidesiz ve fena kitaplar da vardır. Bu bahsi uzatmadan size pek kısa ve pek mukni bir cevap vereceğim. Fena kitaplar size yalan söyleyen, yalan tâlim eden kitaplardır. Yalanı hakikat, hakikati yalan olmak üzere (s.113) tarif ve tasvir eden her eser fenadır. Hayali bir vakayı hakâyık-ı tarihiye kadar mühim kaydeden, hakâyık-ı tarihiyeyi istediği tarzda tebdil eyleyen her eser fenadır. Size haklıyı haksız, haksızı haklı göstermeye çalışan, gayr-i meşru mütalaalar neşreden, vatan, hürriyet aleyhinde fikirler vermeye çalışan her eser fenadır. Adilane bir hareketi tenkit eden, zulüm ve hıyaneti alkışlayan her eser fenadır. Çünkü sizi aldatmaya çalışıyor. Böyle fena eserlerin mütalaasından katiyen mücânebet ediniz. Çünkü bunlar sizi vicdanınızın muhalifi hareket sevk eder! Kendi vazife-i insaniyenizden tenfir eyler. Hissiyat-ı latifenizi mahvederek saadet-i hayatiyenizi ihlal eder. Dikkat ediyor musunuz? Dünyada yalancılığın meydana getireceği fenalıklar ne kadar müthiştir. Öyle ise yalandan, yalancıdan daima uzak bulunmaya gayret ediniz. İyi kitap ile fena kitabı tefrik etmek lazım olduğu gibi iyi adamla fena adamı da ayırmak lazımdır. Sakın zahir hâle aldanmayınız! Mükemmel giyinmiş adamlar, yıldızlı ciltler arasında saklanmış mâhi-i ahlak kitaplar, parlak derisi ile tesettür etmiş zehirli yılanlar vardır... Eserin nefaset-i tabı, nefaset-i cildi değil, mündericâtı matluptur. Mündericât itibariyle zihnimize küşâyiş veren, malumatımızı tezyit eyleyen, bizi takdirâta sevk eden kitaplar fena ciltlenmiş fena tabedilmiş olsa da yine makbuldür. Hele bu iyi eserlerin (s.114) cilt ve tabında da hüsn-i tabiat eseri müşahede edilirse o zaman ehemmiyeti bittabi tezayüt eder.

(Ni'mel enis el-kitab-ül nefis)

KELİMÂT

Tebeddül – (Değişmek) Tebdil – Bedel – Bedel-i şahsi – Bedel-i nakdî – Mübeddel – Mübeddil – İstibdâl – Mübâdele.

Esâs – Te'sis – Te'sisat – Müessis – Müesses – Müessese — Müessirât – Vaz'-ı esâs.

Kitap – Ketb – Kâtip – Mektup – Mektep – Mekâtibe – Küttâb – Ketebe – İstiktâb – Kitâbet.

Mâhî (Bitirici) Mahv – İmhâ – Mahviyet.

Mâhî – (Balık) Mâhiyye.

Eser – (Nişan, alâmet) Âsâr – Sâhib-i eser – Müessir – Müessirât – Teessür – Müteessir – İsr (İsmin mastarından) İsr (Tarik).

Zamân (Vakit) Ezmân – Ezmîne.

Cilt (Kitabın cildi) Teclid – Mücellit – Mücellithâne (Deri) Cild-i beşer. (s.115)

Seyyi' – (Fena) Seyyie – Seyyiat – Hasenat.

Nefis – (İyi, güzel) Nefîse – Sanâyi-i nefîse – Enfes – Enfes-i Âsâr – Nefâis – Nüfûs.

Ni'me (Ne iyi) Niam (Nimetler) İn'am – Mün'im – Ten'im – Mütene'im – Ni'metşinas – Ni'met nâ-şinas – Velini'met – Veliyy-ün niam – Enâm.

TALİM VE TAHLİL-İ EFKÂR

Kitap ne demektir? Kitab-ı nefis ne demektir? İyi kitap tabirinden ne anlarsınız? Fâidesiz kitap da var mıdır? Bir kitabın fâideli olduğunu neden anlarsınız? Fâidesiz kitaplar nasıl eserlerdir? Bunları okuyanlar ne öğrenirler? Bir kitabın fena ve fâidesiz olduğunu nasıl anlarsınız? İnsanlarla kitaplar arasında ne münasebet vardır? İyilik ve fenalık cihetiyle zahir hâl daima doğru mudur? Mektepte okunan kitaplar hakkında ne mütalaanız vardır? Ders kitaplarından nefret eden şakirdân hakkında ne düşünürsünüz? Siz kitaplarınızı sever misiniz? Dünyada bütün fenalıkların başı nedir? (Yalan)

LETÂİF

FALCI

Mahallenin bilgili kadınlarından Şerife Hanım büyük bir ehemmiyetle naklediyordu: (s.116)

Hiç hatırımdan çıkmaz: Geçen sene Hıdırellez (Hızır ve İlyas) günü konu komşu birleşmiş birlik Kâğıthane'ye gitmiş idi.. Avdette birkaç falcı kadın etrafımızı almıştı.. İçimizde Nimeti Bey'in haremi de var idi. Bu zengin hanım fala pek meraklı idi.. Ben de babamdan, dedemden işittiğim hikâyelerle kafam dolmuş bunların kabl-

el vuku her şeyi nasıl keşfettiklerine bir türlü akıl erdiremiyordum. Zengin hanım ellerini falcılara teslim etmezden evvel beş kuruş hediye vermişti. Şimdi iki falcı kadın derin derin muayene ediyor istihracâtta bulunuyordu.. Hanımın efendisi memur bulunduğunu iki kız bir de erkek çocuğu olduğunu, sarı boyalı bir arabayı damadına hediye ettiğini hep söyledikten sonra yakında bir erkek çocuğu daha olacağını, talihinin pek yüksek devam edeceğini, tamam doksan bir sene muammer olacağını tebşir ettiler.. Zengin hanım falcıların bu ihbarâtından pek memnun olmuştu. Tamam ayrılacağımız sırada falcılardan biri son bir keşifte bulunmak üzere hanımın sağ elini tuttu.. Bakınız: Dikkat ediniz dedi.. Bu iki uzun çizginin arasından geçen şu kısa mukavves çizgiyi görüyor musunuz? Bu çizgi size pek mühim bir şey ihtar ediyor.. Filhakika zengin olduğunuzu gösteriyor, lakin eğer dikkatli olmazsanız bugün varlığınızdaki bir miktarın da çalınacağını işaret ediyor. Size daima açık göz olmanızı emreliyor.. (s.117) Kadıncağız bu ihtara teşekkürler etti falcılardan ayrıldık. Takım takım avdet ederek o günkü eğlencenin verdiği şetaretle hanelerimize avdet ettik ben Nimeti Bey'in haremine misafir olmuşum.

Zengin hanım hizmetçilere lazım gelen emirleri verdikten sonra soyunmak, elbisesini giyinmek üzere odasına çıktı. Ben divanhanede bekliyordum. Birden içeri odadan hanımın titrek sedası işitildi, hep koştuk meğer falcıların sözü ne kadar doğru imiş, hanımın fistanındaki gizli cep kesilmiş, içindeki para çantası aşırılmış... Teessüfle karışık bir hayretle düşünmeye başladık...

Şerife Molla'nın bu hikâyesini dinleyen küçük Nevide birden atıldı:

— Bunda şaşacak bir şey yok falcılar çantayı aşırılmışlar dedi...

Nevide'yi tekdir ettiler.. Fakat hakikat-i hâl bundan ibaret idi. Şüphesiz çantayı falcılar aşırılmışlardı.

Bu sırada Nimeti Bey de konağa gelmişti. Meseleyi dinleyince (akıl yaşta değil baştadır, Nevideciğim hepinizden iyi keşfetti) diyerek hemen zabıtaya müracaat etti. Ertesi gün falcı karılar tevkif edilmiş para çantası da -kırk elli kuruş noksan olarak- hanıma iade olunmuştu. (s.118)

KELİMÂT

Fal – Falcı – Fala bakmak – Tefâül.

Letâif –(Gülünç hikâyeler) Lâtife – Lâtif – Taltif – Eltâf – Mülâtafa – (Lâtife lâtif gerek).

Hatır (Zihin) İhtâr – İhtârât – Tahattur – Muhtıra – Hatar (Tehlike) Hatar-nâk – Muhâtara.

Teslim –(Vermek) – Teslimât – Müsellim –Müsellem – Müslim – Tesellüm – Mütesellim.

İstihrâc – (Çıkarmak) İstihrâcât – Harc – Hâric – Mahâric – Muhâric – İhrâc – İhrâcât.

Muammer – (Ömürlü) Ömür – A'mar – İmâr – Tamir – Tamirât – Müsta'mere – Müsta'merât – Ümrân.

Tebşir – (Müjdelemek) Beşâret – Mübeşşir –Mübeşşer – Tebşirât – İstibşâr – Mübâşeret – Mübâşir.

Mukavves – (Kavis şeklinde olan) Kavs – Kavvâs – Kavs-i kuzah (Alâim-i semâ).

Hayırhah – (İyilik isteyen) Hayırkâr – (İyilik işleyen) Hayırlı – Hayırsız – Hayrât.

TALİM VE TAHLİL-İ EFKÂR

Fal ne demektir? Falcı ne demektir? Tefâül ne demektir? Falcılar hakkında (s.119) ne mütalaanız var? Bu falcı hikâyesi ne için yazılmıştır? Hikâyeyi anlatınız? Şerife Hanım nasıl bir kadındır? Nimeti Bey'in haremi ne için falcılara inanıyor? Kâğıthane nedir? Nerededir? Memleketinizde mesire var mı? İsimlerini söyleyiniz? Küçük Nevide neden falcılara inanmıyor? Nimeti Bey hangi fikri tercih ediyor? Zabıta ne demektir? Polis ne demektir? Hiç polis gördünüz mü? Hıdırellez dediğimiz günün aslı nedir? Hangi ayın hangi gününe tesadüf eder? (Hızır ve İlyas, Nisanın 23'üncü günü) Her işitilen söze inanmak caiz midir? Bir söze inanmak için ne lazımdır? (Muhakeme)

ADADAN AVDETTE

Yavaş yavaş yüzüyordu vapur, hava gayet
Güzeldi. Akşama mahsus olan letafetle

Ufuklara çöküyordu garip bir rikkat
Yavaş yavaş batıyordu güneş mehabetle

Fener civarı ki, benzerdi bir çemen-zâra,
Şua-i şems ile lebriz şevk ve neşve idi
Bakılsa fark olunurdu zilâl-i eşcâra
Gülümsüyor gibi durmuş letafet-i ebedî

Güverte halkına baktım: Gârik-i sumût ve sükûn (s.120)

Vapur gürültüsü yoktu, fakat feşâfeş-i âb
Açıldı ruh-i melulumda bir hazin mehtap

Yavaş yavaş küçülüp şöyle heyet-i nâsut
Göründü piş-i hayalimde başka bir âlem
Uyuttu gamlarımı bir reşâşe-i müphem.

Süleyman Nesib

KELİMÂT

Ufk – (Gözün gördüğü son nokta) Âfâk – Âfâkî – Âfâkiyât – Ufk-ı mer’i – Afak-ı sûz – Ufki.

Mahsus – (Muayyen) Has – Husûsî – Mahsûsen – Tahsis – İhtisâs – Muhtass – Mahsûsât – Mütéhassıs – Mütéhassis – Tahassüs – Tahassüsât.

Rikkat – (İncelik) Refik.

Mehâbet – (Azamet) Mehîb – Heybet.

Şua – (Işık) Şuââ – Şa’şaa.

Şems (Güneş) Şümûs – Teşmis – Şemsiye – Matariye (Yağmur için).

Şevk (Heves) Şekva-şevk – Teşvik – Müşevvik – Teşvikât – Şâik – Şâikâne.

(s.121)

Fark – (Ayırmak) Farık – Mefruk – Tefrik – Müfârekât – Mütэфerrik – Tefrika – Fâruk – Fûrûk – İftirâk.

Zilâl – (Gölgeler) Zill – Zülâl (Tatlı su).

Sumût – (Sükûn) Summ – Esamm.

Feşâfeş – (Şırlı) Feşfeşe.

Reşâşe (Serpinti).

Nâsut – (Âlem-i insaniyet) Nâsûtî – Nâsûtîyân – Lâhût – Lâhûti – Lâhûtîyân.

TALİM VE TAHLİL-İ EFKÂR

Ada ne demektir? Bu manzumedeki ada hangisidir? (İstanbul'daki Büyük Ada) Vapur ne demektir? Hiç vapur gördünüz mü? Gemi nedir? Kayık nedir? Bu manzume kimin eseridir? Güneşin ziyası denize aksedince nasıl bir manzara hasıl eder? Feşâfeş-i âb ne demektir? Mehtap ne demektir? Şair ne için bu manzara karşısında dünyayı küçük görüyor?

LETÂİF-İ TARİHİYE

Mehdi Halife bir gün etbâıyla beraber büyük bir sayd ve şikâr tertip etmiş idi. Esna-i şikârda bir aralık hayvanını ileri sürerek askerinden uzak düşmüştü. Yol üzerinde bir (s.122) Arabiye tesadüf eder. Halife yorgun ve aç olduğundan şu tesadüften âdeta memnun olarak:

— Ya ahâ el Arap misafir kabul eder misin? Sualiyle Arabiye müracaat eder. Arabi misafirperverliğin verdiği bir hiss-i tabii ile hemen bilâ-tereddüt:

— Ehlen ve sehlen buyurunuz!

Cevabıyla mukabele ederek hiç tanımadığı halifenin önüne dağarcığından çıkardığı peynir ekmeği vaz' eder. Halife kemal-i iştiha ile peynir ve ekmeği yerken def-i hararet emeliyle Arabiden içecek nebiz arar. Arabi de yanındaki testiden bir bardak doldurup takdim eyler. Mehdi nebizi de içtikten sonra aralarında şu muhavere cereyan eder:

Halife — Ya ahâ el Arap benim kim olduğumu bildin mi?

Arabi — Hayır bilemedim.

— Ben halifenin hizmet-i hasındanım.

— Bârekallah !... Daha bir nebize rağbet var mı?

Mehdi ikinci bardağı da içtikten sonra sualini tekrar etti:

— Arabi beni bilemedin mi?

— Şimdi söylemiş idiniz!

— Hayır ben havas-ı hizmetten değil halifenin ümerasındanım! (s.123)

— Bârekallahü aleyk! Diyerek bir bardak nebiz daha verdi.

Halife üçüncü bardaktan sonra aynı suali irat eyledi:

— Benim kim olduğumu tanıdın mı?

— Ya Mevlânâ! Henüz söylediniz!...

— Hayır! Ben emir-ül mü'minînin kendisiyim!..

Arabi bu son cevap üzerine testi ile bardağı hemen ortadan kaldırarak:

— Seninle fî-mâba'd sohbet haram oldu. Maazallah daha bir bardak ikram edecek olursam (Ben Rasûlullahım) demeye de cüret edeceksin. Sözleriyle mukabele eyledi. Bu tarz-ı hareket Mehdi'nin son derece hoşuna giderek kakhaha ile gülmeye başladı.. Bu sırada uzakta kalmış olan asker de yetişti. Halife Arabiyi beraber almalarını emredince Arabi:

— Ya Emir-ül Mü'minîn! Sen üçüncü davada haklı çıktın! Fakat dördüncü bardağı içmek lazım gelse idi hâl nasıl olurdu? Deyince halife gülerek Arabiye bir hayli ihsan vermiştir.

KELİMÂT

Rasul – (Peygamber) (Elçi) Rusul – Ersâl – Mürsil – Mürsel – İrsalât – Mürâsele –Mürâselât – Risâlet – Risâle – Resâil – Resâil-i mevkûte. (s.124)

İkram – (Büyütmek, itibar etmek) Kerem – Mükrem – Mükerrerem – Mükrim – Tekrim – Tekrimât - Mükâreme – Mükâremet.

Uhuvvet (Kardeşlik) İhvân – İhvâniyât.

Mukâbele – (Karşılık vermek) Mukâbil – Tekâbül – Müstakbel.

Tertib – (Derece derece düzmek) Rütbe – Mürettib – Müretteb – Mürettebât – Tertibât.

Sayd – (Av) Seyyâd – Sayd-ü şikâr.

Tesâdüf – (Rast gelmek) Tesâdüfât – Tesâdüfât-ı garibe – Müsâdif.

Misâfir –(Konuk) Sefer – Müsâferet – Esfâr – Seferber

Mürâcaat – (Avdet, danışmak) Ric’at – Rücû – İrca’ – İrticâi – Mürteci’- Râci’
– Hareket-i râci’ – Terci’ - Terci’-i bend.

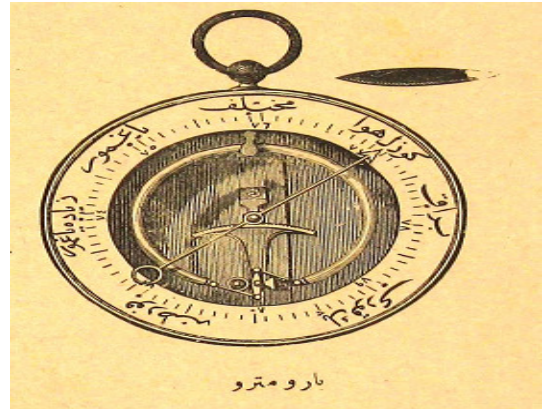
TALİM VE TAHLİL-İ EFKÂR

Mehdi kimdir? (Halife-i Abbasiye’nin üçüncüsü olup meşhur Harun Er-Reşid’in pederidir.) Arabi ne demektir? Nebiz nedir? (Hurmadan yapılan bir nevi içki) Sayd ve şikâr ne demektir? Hikâyeyi naklediniz bu hikâyeden Mehdi ile Arabi hakkında ne fikir hasıl ettiniz? (s.125)

BAROMETRE – MİKİYAS-ÜL HAVA

Nefesle alıp verdiğimiz hava kürre-i arzın her cihetini tahminen yüz kilometre yani yüz bin metre kalınlığında bir tabaka hâlinde ihata etmiştir. Bu tabaka-i havaiyeye (hava-i nesimi) namı verilir. Hava-i nesimi ale-l-umum ecsâm üzerine icra-i tazyik eder. Bu tazyik pek şiddetlidir. Vücut-i insani üzerinde takriben on yedi bin dokuz yüz kilogram tazyik yapar. (Bir metre merbu’ bir yere on bin kilogramdan ziyade tazyik yapar). Ancak her taraftan aynı kuvvette olduğu için ecsâmın muvazeneti bozulmaz. Suyun tazyiki deniz içinde ezip mahvettiği gibi havanın tazyiki de insanları, hayvanları elhasıl ecsâm-ı mevcudeyi mahvetmez. Fakat bu tazyik her mevkide aynı derecede değildir. Yüksek yerlerde tazyik-i hava daha az ve alçak yerlerde daha çoktur. Bunun esbabını fen derslerinde tamamiyle anlayacaksınız. (s.126)

Şimdi biz bu bahiste size yalnız barometreler hakkında bir parça malumat vermekle iktifa edeceğiz. Barometremikyas-ül hava havayı ölçmeye mahsus alet demektir. Yani hava-i nesiminin derece-i tazyikini ölçen alettir.

Bu alet sayesinde havanın tebdilâtı bilinir, yağmur, kurak, ziyade kurak, rüzgâr, iyi hava, mütehavvil hava hep bu alet ile anlaşılır. Bir de insanın ne kadar yükseldiğini bu mikyas-ül hava bildirir.

— Efendim bunu anlayamadım! Hatta gece pederim balondan bahsederken yukarı çıktıkça bir alet vasıtasıyla derece-i irtifain bilineceğini söylemişti. Acaba o alet bu mudur?

— Evet oğlum! O alet mikyas-ül havadır. Tulumbanın suyu nasıl yukarı çıkardığını bilirsiniz. Havanın verdiği tazyik ile su boru içinde yükselir ve on metre irtifaa kadar çıkar. Fakat su yerine daha ağır bir mayi olsa acaba bu mayi de aynı derece yükselir mi?

— Hayır efendim! Şüphesiz yükselemez mayi ağır oldukça bittabi derece-i irtifai da tenakus eder.

— Mesela su yerine cıva konulsa bu irtifain farkı nasıl bilinir?

— Bunu bilmek için evvel emirde su ile cıva arasındaki ağırlık derecesini bilmek lazımdır. (s.127)

— Aferin oğlum! İlm-i eşya dersine dikkat ettiğiniz anlaşılıyor şimdi meseleyi kolayca halledeceğiz! Cıva sudan 13,59 defa daha ağırdır yani bir kıyye su istiap eden bir kabı cıva ile doldurup vezne ile ölçsek 13,59 kıyye olduğunu buluruz.

— Mademki tazyik-i hava ile su 10,4 metreye kadar çıkabilir o halde cıva da 10,4 metreden 13,59 defa daha az bir irtifaa çıkabilir yani: 0,76 santimetre kadar yükselecektir. Fakat bu alet nasıl yapılır?

— Adi bir mizan-ül hava yapmak gayet basittir. Bir metre tulunda bir santimetre kutrunda bir tarafı kapalı bir cam boru alıp içini kemâlen cıva ile doldurmalı, sonra borunun açık olan tarafını baş parmağımızla kapayarak baş aşağı çevrilmeli. Önceden cıva ile doldurup hazırladığımız bir kâse içine koymalı, cıva bir noktada sabit kalacaktır bu nokta 76 santimetre irtifaidir, şimdi bu alet taksimatlî bir cetvel ilavesiyle tamam edilir. 78,5 santimetre gayet kurak 77,6 santimetre sabit güzel, 76,7 santimetre güzel, 75,8 mütegayyir, 74,9 yağmur ve rüzgâr, 74 şedit yağmur 73,1 fırtınayı gösterir.

İşte mikyas-ül hava budur. Eğer hava yağmurlu olursa cıvanın irtifai tenakus eder (Barometre indi.) derler hava kuru olursa irtifai tezayüt eder (Barometre yükseldi.) derler. (s.128)

— Havanın tahavvülâtını böylece anlayacağız. Fakat mesela bir balonla yükseliyorken derece-i irtifai nasıl anlaşılır?

— O cihet pek aşikârdır oğlum! Ağır veya hafif havanın cıva üzerindeki tesirini biliyoruz. İnsan sath-ı zeminden yükseldikçe hava daha hafif mi yoksa daha ağır mı olur?

— Şüphesiz daha hafif olur. Hava-i nesiminin tazyiki tenakus eder.

— O hâlde biz yükseldikçe cıva alçalır. Cıvanın alçalması nispetinde çıkılan irtifa da hesap edilir.

— (Mikyas-ül hava) yı kim icat etti?

— (Torriselli) namında İtalyalı bir hikmetşinas icat eylemiştir. Meşhur Galileo'nun şakirdi olan bu zat 1234 sene-i miladisinde bu keşfe muvaffak olmuştur.

— Mikyas-ül hava bir türlü müdür?

— Hayır! Müteaddit mikyas-ül harareler vardır: (Toriselli barometresi) ki buna (çanaklı barometre) dahi derler. (Fortin barometresi) ki buna (sifonlu barometre) dahi derler. (Kadranlı barometre) (madenî barometre). Bunlar hakkında fen derslerinde size tafsilat-ı lazıme verilecektir.

— Tazyik-i nesimi vücudumuzda hiçbir tebeddül hasıl etmez mi?

— Hâl-i tabiide iken hava-i nesiminin tazyikine karşı (s.129) vücudumuz gayri-i müteessir kalır. Yukarıda söylediğimiz gibi bu tazyik her taraftan aynı kuvvette vuku bulduğu ve fazla olarak dahil-i bedendeki mayiâtın mukabelesi hasebiyle bu şedit tazyiki hissetmeyiz. Ancak hâl-i tabiiden çıkarsak mesela gayet yüksek bir dağ üzerine çıkarsak iş değişir.

— Yüksek yerlerde hava-i nesimi vücudumuza ne tesir verir?

— Yüksek yerlerde tazyik-i nesimi tenakus eder. O zaman vücudumuz hâl-i tabiiyesini kaybederek teneffüs güçleşir, kan süratle hareket ettiğinden nabız ve kalp çarpmaları tezayüt eder. Kulaklar da şiddetli acı hasıl olmaya başlar. Hatta kan

seyelan eder. Şimdiye kadar edinilen tecrübelerle ancak metre irtifama kadar çıkılabilmıştır.

KELİMÂT

Seyelân – (Akma) Seyl – İsâle.

Kalb – (Vücut-ı beşerîdeki uzuv) Kulûb.

Kalb – (Hâlis olmayan) Kalp akçe.

Kalb – (Karıştırmak) Takallüb – Tekalib – İnkılâb – İnkılâbât – Munkalib.

(s.130)

Tazyik – (Sıkıştırmak) Dayyık – Dayyık-ı sadr – Dayyık-ı nefis – Mezâyika – Mezâyika-i mâliye.

Sâbit - (Durucu) Sebât – İsbât – Müsebbit – Müsebbite – Sebatkâr – Tesbit – Sâbite – Sevâbit.

Esbâb – (Sebepler) Sebeb – Müsebbib.

Hayvan – Hayy – Hayat – İhyâ – Muhyî – Zîhayat.

Vücûd – (Varlık) Mevcûd – Mevcûdât – İcâd – Vâcib-ül vücûd.

TALİM VE TAHLİL-İ EFKÂR

Hava-i nesimi ne demektir? Tazyik-i hava ne demektir? Havanın tazyiki ne kadardır? Vücut-ı beşer üzerine ne kadar tazyik-i hava vardır? Bu tazyik ne için bizim muvazenemizi bozmuyor? Balıklarda da tazyik-i hava var mıdır? Suyun tazyiki ne için balıkları mahvetmiyor? Tazyik-i hava her yerde aynı derecede midir? Hava-i nesiminin derece-i tazyiki nasıl ölçülür? Mikyas-ül hava ne demektir? Tulumbadan su nasıl çıkar? Hiç tulumba gördünüz mü? Tulumba suyu ne kadar yükseğe çıkarabilir? Her mayi su kadar yükselir mi? Cıva nedir? Cıva sudan ne kadar ağırdır? Tazyik-i hava cıvayı ne kadar yükseltebilir? Âdi mikyas-ül hava nasıl yapılır? Barometre ne vakit iner? Ne vakit yükselir? Mikyas-ül havanın mucidi kimdir? Kaç türlü barometre vardır? Toriselli, Galileo, kimdir? Yüksek yerlerde tazyik-i nesimi ne tesir hasıl eder? Şimdiye kadar insanlar en çok ne kadar yükselebilmişlerdir? (s.131)

MÜKÂTEBE

Mükâtebe -müdâvele-i efkâra vasıta olmak şartıyla- fevkalade mucib-i istifadedir. O yolda yazılan mektuplarda zekanın, gayretin, malumatın; terbiye ve tecrübenin âsârı tecelli eder. Dört seneden beri okuduğumuz kıraat kitaplarında mümkün olduğu kadar bahislerin tenevvüüne çalıştık. Bu kitapta da o yolda ilerliyoruz. Size lazım olacak şeylerin bir haylisinden bahsettiğimiz gibi şimdi de mükâtebeye ait birkaç numune derç edeceğiz. Yavaş yavaş kitabet derslerine de başladığımız için bu numuneler size bir rehber olabilir. Zaten okuyup yazmaktan muntazır olan netâyic-i hüsnâdan biri belki de birincisi (ifade-i meramda muvaffakiyet) tir. Filhakika iyi düşünülürse ifade-i meramda muvaffakiyet gösteren bir adam ile bundan mahrum olan ve binaenaleyh tesviye-i umuru için daima başkalarına muhtaç kalanlar arasındaki fark-ı azim kolayca takdir olunur. Hele iyi yazılmış mektupların derece-i tesiri hakkında görülen misaller pek çoktur. Öyle mükemmel eserler okunurken insan kendini bir hadîka-i edep ve marifet içinde zanneder. Her fikir bir şecere-i latife tesirini gösterir, her his bir şükûfe-i rengin gibi kalbe ilka'-i şevk ve şadüman eder. Böyle eserlerin (s.132) mütalaasıyla ruhta bir ulviyet hasıl olur. Nihayet mütalaa ve muhakeme kuvvetiyle kalemi ele alınca iyi eserler vücuda getirmek müyesser olur. İşte bunun için size tarik-i ifadeyi tâlim edecek olan bu numunelere layık olduğu mertebede ehemmiyet vererek istifadeye çalışmalısınız.

BİR PEDER TARAFINDAN MEKTEPTE BULUNAN OĞLUNA MEKTUP

Sevgili Oğlum!

İmtihanların hüsn-i suretle netice-pezir olduğu tebşirâtını havi mektubunu bu sabah aldım. Bu gün cuma olmak hasebiyle daire tatil olduğundan hemen cevabını vermek istiyorum. Yazacağım şeylerle daima istifadeni temine hâdim olmak istediğim sence de malumdur. Binaenaleyh sözlerimi ehemmiyetle telakki etmeni tavsiye ederim.

Mektubun her noktası cidden bâis-i memnuniyetim olmuş ise de gelecek sene... Mektebine devam etmeme emelini izhar ettiğin için doğrusu teessüf ettim.

Hatta bu fikrini pek münasebetsiz buldum. Ortada meşru ve mecburi bir sebep olmadıkça mektep tebdil etmek mucib-i mazeret bir teşebbüstür. Sen tecrübesiz olduğundan henüz bu noktalara aklın ermez. O mektep talebesinin mesela yeknesak elbisesi, (s.133) yahut bir iki mahalle arkadaşının orada bulunması seni celbetmiştir. Fakat bu gibi zevahirle hareket tâyin edilmez. Bak halazaden Nâfi Efendi'nin bugünkü hâli hep mektep tebdilinden neş'et ettiğini düşünecek olursan bu fikrinin sakametini derhâl teslim edeceğin tabidir. Bir çocuk sık sık mektep değiştirirse her yerde cari olan kavaide kesb-i ünsiyet edinceye kadar bir hayli zaman kaybederek istifadeye fırsat bulamaz. Bir fidan muayyen olan zamandan evvel topraktan çıkarılırsa tabii mahvolduğu gibi bir şakirt de vakitsiz tebdil-i mektep ederse şüphesiz iktitâf-ı semerâta muvaffak olamaz. Maazallah akıbeti fena olur. Bu sözlerim emeline tevafuk ettiği için belki hoşuna gitmeyecektir. Fakat mahz-ı hakikattir ve bir hakikati ne kadar acı olursa olsun hüsn-i kabul her şahs-ı mütefekkirin vazifesidir. Maksadımı iyice anladığını ve istikbalini düşünerek sözlerimi noktası noktasına icra edeceğini ümit ederim. İki sene sonra bu mektepten şehadetname istihsaline muvafık olduğun zaman seni vatana hâdim bir hâle isal için ikmal-i tahsile sevk edeceğim.. Şimdi ders ve vazifelerine ihtimam, mektebine devam, muallimlerine itaat ve ihtiram göstermeni suret-i mahsûsada tavsiye ederim. Tahsil zamanının her dakikası bir ehemmiyet-i fevkaladeyi haizdir. Bu ehemmiyeti takdir etmeli ve ona göre gayret göstermelisin. Bilirsin ki geçen zaman hiçbir vakit (s.134) ve hiçbir fedakârlıkla avdet etmez. O halde vaktini –geçtiğine teessüf etmeyecek surette- hüsn-i istimale bezl-i himmet eyle. İşte oğlum sözüme burada hitam veriyorum. Ümit ederim ki bir daha bu bahse rücu beni mecbur etmezsin. Baki gayret daima gayret evladım.

Fi sene

Pederin

CEVABI

Velinimetim Pederim Efendim Hazretleri

Hakk-ı âcizanemdeki tevcihât-ı pederanelerini kemal-i meserretle mütalaa eyledim. Mündericatındaki efkâr ve mütalaât ben denizi doğrusu hem memnun hem mahcup eyledi. Mâ-bihi-l iftiharım olan tevcih-i kalbîlerine hemen nâiliyet için

gayretten başka bir vazifem olmadığını bildiğim cihetle emr-i âliyelerine harfiyen riayet edeceğim tabiidir. Binaenaleyh emeklerinizin mahalline masruf olduğunu temin ile kesb-i fahr ve mübâhât eylerim. Filhakika ben bir müddet evvel bazı refiklerimin teşvikâtına kapılarak mektepten çıkmak onların bulunduğu mektebe nakletmek gibi bir fikr-i tıflâniyeye düşmüş, hatta tamamıyla muhakeme etmeden zat-ı pederanelerinden istizana cüret eylemişim. Hâlbuki bu teşebbüsün ne kadar boş ve fâidesiz olduğunu nasâyih vakıaları pek (s.135) güzel izah eyliyor. Bu sayede tashih-i hataya muvafık olduğumu maal hicâb arz ederim. Bu mektepten şهادetname alıncaya kadar katiyen ayrılmayacağım. İkmal-i tahsil için vuku bulan vaad-i âlilerini, o müjde-i beşareti nasıl bir hiss-i şükran ile okuduğumu mümkün değil tasvire muvaffak olamayacağım. Bir haftaya kadar tevzi-i mükâfat resmi icra edilecektir. Derecelerime nazaran bu sene de beş altı kitap hediye alacağım. Mektep müdüriyetine vuku bulan eş'ar-ı âlileri veçhiyle gelecek pazartesi sabahı hareket edeceğim. Ağuş-ı pederanenize atılarak on aylık iftirâkın mükâfatını almak emeliyle dakikaları hesap ediyorum. Aile arasında geçecek olan iki ay müddet-i tatiliyye zarfında yine eğlenceleri derslerinize sarf-ı gayret edeceğim. Müdür efendi de hususi olarak (tatile mahsus iştigal) namıyla birtakım vezâif tertip eyledi. Onları da hüsn-i suretle ikmale çalışacağım. Sene ve imtihan icmallerini havi bu sabah müdüriyet tarafından verilen musaddak varaka-i derecâtımı takdim eyliyorum. Hademe postaya gitmek üzere olduğundan daha ziyade tafsilata vakit müsait değildir. Baki-i arz-ı ihtirâmât ederek ellerinizden öperim pederim efendim.

Fi sene

Mahdumunuz. (s.136)

KELİMÂT

İstinâd – (Dayanmak) Müstenid – Sened – İsnad – Mesned – Müsned – Senedât – İsnâdât.

İcmâl – (Hülâsa etmek) Mücmel.

Mün'im – (İhsân edici) – Ni'met – Ni'am – Ni'metşinas – İn'am.

Musaddak (Tasdik edilmiş) Musaddik – Sıdk – Sadık – Sadâkat – Esdak – Esdikâ – Sadaka – Tasdik.

Varaka (Kağıt, yaprak) Varak – Evrak – Evrak-ı Türki.
 Ta'til (Tenbel etmek) Âtâlet – Âtıl – Muattal.
 Hediye – (Bahşış) Hedâyâ – İhdâ – İhtidâ.
 Hicâb – Utanmak – Hicâb (Perde) Hâcib (Perdeci) Mahcûb – Mahcûbiyet.
 Tıflâne (Çocukçasına) Tıfıl – Etfâl – Tıflî.
 Fahr – (Sevinmek) İftihâr – Müftehir – Tefâhür – Fahri – Fahriye – Mütefâhir.
 Celil – (Büyük) İclâl – Celal – Celâlet – Ecille – Celile.
 Delil – (İspat) Delâlet – Müdellel – Delâil – Edille. (s.137)
 Sâib – (Doğru) İsâbet – Sevab – Musîb – Musab – Tasvib – Tasvibât.
 Teşebbüs (Başlamak) Teşebbüsât – Müteşebbis.
 Îsâl – (Erdirmek) Vasl – Visal – Vuslat – Muttasıl – Sıla.
 İhtimâm – (Dikkat etmek) Himmet – Hemm – Hümûm.
 Tarik – (Yol) Turûk – Tarikat.
 Mükâtebe – (Yazışmak) Ketebe – Kâtib – Mektub – Mükâtib – İstiktâb –
 Mükâtebât – Kitâb – Kitâbet.
 Tenevvü' – (Türlü olmak) Nev'i – Envai – Mütenevvi' – Mütenevvia.
 Hadika – (Bahçe) Hadâik.

TALİM VE TAHLİL-İ EFKÂR

Mükâtebe ne demektir? Mükâtebenin ne fâidesi vardır? İyi yazılmış mektuplar bize neler bildirir? Kitabet ne demektir? İfade-i meram ne demektir? Mükemmel eserler okunurken ne hiss olunur? Umur-ı tahririyesini tesviye için başkalarına muhtaç olanlar hakkında ne düşünürsünüz? İyi yazmak için ne yapmak lazımdır? Bir peder oğluna mektup yazarken daima ne düşünür? Rica ile tavsiye arasında ne fark vardır? Bir çocuk pederine mektup (s.138) yazarken ne düşünmelidir? Mektep değiştirmek iyi bir şey midir? Ne vakit mektep değiştirmek caizdir? Her gittiği mektebe kusur bulan talebe hakkında ne düşünürsünüz? Tecrübe ne demektir? Çok tecrübe görmüş adama ne derler? (Tecrübekâr) Tecrübekâr adam hata eder mi? Şehadetname ne demektir? İkmal-i tahsil ne demektir? Devam ettiğimiz mektebin ismi nedir? Bu mektep kaç seneden beri mevcuttur? Resmi mi hususi midir? Kaçınıcı senedesiniz? Bu mektepte daha kaç sene dersiniz var? Şehadetname aldıktan sonra ne

yapmak fikrindesiniz? Ziraat, ticaret ve sanattan hangisine süluk sizin için daha kolaydır? Hangi mesleği seversiniz? Niçin?...

VERİN ZAVALLILARA

— Balıkesir musâbîni için —

Harab-ı zelzele bir köy, şu yanda bir çatının
çürük direkleri dehşetle fırlamış. Öteden
çamur yığıntısı şeklinde bir zemin katının
yıkık temelleri manzûr; uzakta bir mesken
zemine doğru eğilmiş, hemen sükût edecek,
önünde bir kadın... Of artık istemiyorum görmek!... (s.139)

Bu levha kalbimi tahrik içinse, kâfidir.
Tasavvur eyleyemem bir yürek, velev münkir
Velev haşin-i mülevves ki böyle bir hâli
görüp de sızlamasın... Şimdiz siz bu timsali,

bu levh-i matemî her türlü dehşetiyle alın
şu muhterem vatanın bir kenar-ı bâridine
bütün manzara-i canşikâfı bir de kalın
ridâ-i berf ile örtün ki titresin de yine
-içinde saklayarak sâziş-i felaketini-
Yabancı gözlere göstermesin sefaletini
Nasıl tahammül eder sonra karşısında bunun
bunun, bu sahne-i pür yeis-i girye meşhûnun
biraz hamiyet-i rikkatle sızlayan dil-i pak

Derin, inilti çarpıntılarla sine-i hâk
teessüratını söyler şu levh-i âlâma
sizin de kalbiniz elbet acır değil mi? Verin

verin Şu dullara, yoksul kalan Şu eytama
verin enînine gayet, Şu bir yığın beŐerin!

Tevfik Fikret (s.140)

KELİMÂT

Levh – (Levha) – Elvâh – Levâih –
Lâyih – Lâyiha. (s.141)

Âlâm – (Kederler) – Elem –
Teellüm – Müellem – Müteellim.

Teessür – (Kederlenmek) – Tesir –
Tesirât – Teessürât – Müessir – Müteessir
– Eser – Âsâr.

Haşin – (Katı, sert) Huşûnet.

Timsâl – () Temâsil –
Mesel – Emsâl – Misal – Mümasil –
Temessül – Temsil – Temsilât – Darb-ı
mesel.

Ridâ – (Perde) (Örtü)

Berf – Kar – Mülevves – (Pis) – Levs – Telvis – Levsıyyât – Münkir – (İnkâr
edici) – İnkâr – Nekre – Nekre-gû – Mütenekkir – Mütenekkiren.

Harâb– Harâbe – Harâbezâr – Tahrib – Muhrib– Muharrib.

Mesken – (Oturacak yer) Sâkin – Sükûn – İskân – Sükûnet – Müsekkin –
Mesâkin – Teskin.

Sâkıt – (Düşmek) İskât – İskât-i cenin – Meskat – Meskat-i re’s.

TALİM VE TAHLİL-İ EFKÂR

Okuduğunuz eser kimindir? Sahib-i eserin ismini başka vakit işittiğiniz (s.142)
var mı? Sahib-i eserin başka eserini bilir misiniz? Bu şiir ne için yazılmıştır?
Balıkesir nerededir? [vilayeti dâhilinde bir merkezidir] Zelzele ne

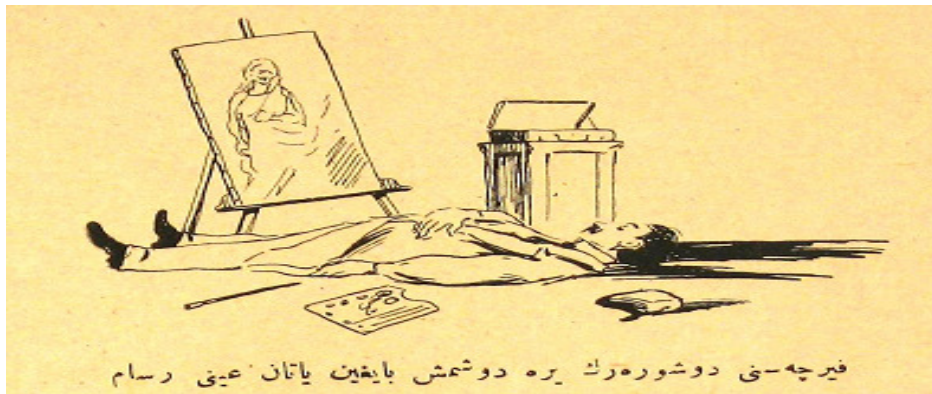
demektir? Zelzeleden harap olan köyü tasvir ediniz? Yıkık evin önünde ne için bir kadın tasvir edilmiş de bir erkek tasvir edilmemiş? Böyle harap yerler insana ne için rikkat verir? Tasadduk ne demektir?

BOYA DAMLASI

Galip Efendi pek ziyade meraklı idi: Düşündüğü, gece gündüz iştiğal ettiği, kendisine en büyük eğlence addeylediği yalnız bir şey vardı: ... Daha küçük yaştan beri hiçbir şeyden lezzet alamaz, hatta okuduğu derslere bile güç hâl ile (s.143)

çalışırdı. Resimde daima birinci idi. Rüşdî tahsilini bin müşkülât içinde ikmal ettikten sonra şehrin en büyük ressamıyla beraber çalışmaya başladı. Altı ay zarfında ressam bu genç faal-i sanatkârın yanında itiraf-ı acze mecbur oldu. Küçük bir seyahatten avdet ettikten sonra tek başına çalışmaya başladı. Bu ressamın üstad-ı

Fırçasını düşürerek yere düşmüş baygın yatan aynı ressam

hakikiyesi (tabiat) idi. İnsan hücre-i iştilâlâtına girince hayretler içinde kalırdı: Bütün menâzır-ı tabiiyye orada muhtelif levhalarda görülürdü. Bir tarafta güneş tulu ediyor, yeşil ağaçlar üzerinden geçen tel tel ziyası bir âlem-i nurani irâe eyliyor; çiçekler, üzerindeki şebnemlerle, inci tanelerini tanzir ediyor, ufule başlayan ziyaları hâlet-i (s.144) nezde bir hastanın son bakışları gibi hazin bir manzara teşkil ediyor... Ötede şiddetli bir fırtına kopmuş: Kırık dallar, bozulmuş yollar, müthiş saikalar, mütemadi yağmurların husule getirdiği levha-i müessire temaşa edenler müstağrak-ı havf ve hayret eyliyor... Beride bir çiftlik harman savuran yarıcılar, sürüyü idare eden çobanlar, köpekler, tarla kenarında uyuyan çocuklarla kalbe inşirah veriyor... Deniz kenarında bir şair bir seng-i sefid üzerinde oturmuş sanki denizin nihayetsiz ufuklarından bir şey bekliyor... Aman Yarabbi!.. Ne korkunç manzara! Ne dehşetli yangın! Ateş sanki semavâta kan fışkırtan bir ejderha gibi etrafa hücum ediyor; evleri, dükkânları âdeta yutuyor, alevler içinde kalan bir pencereden aşağı beş yaşında bir latif masum kollarını açmış himayet ve sıyanetine atılıyor... Sanki bu sanat küçülmüş âlem idi... Fırçalar, boyalar, sehpalılar, meşum yangınları bu hücre-i iştilâlin tertibatını ikmal ediyordu. Ressamın şöhreti her tarafa yayılmış, siparişleri yetiştiremez olmuştu. Bazı sergilere gönderdiği bu levhalardan aldığı (sanayi-i nefise madalyaları) ressamın birer mükâfat-ı mahareti, delil-i muvaffakiyeti şeklinde iştilalhanesini tezyin eyliyordu: Barbaros Hayrettin Paşa'nın duhulü, Fazıl Ahmet Paşa'nın Girit muzafferiyeti, Napolyon (s.145) Bonapart'a galebese, gibi meşhur levhaları nihayetsiz takdirâtı celbeylemişti... Bir gün gazeteleri okurken mühim pek mühim bend nazar-ı dikkatine tesadüf eyledi:

Paris'te küşadı tekrar eden (1900) sergisi... Bu sergiye şüphesiz her taraftan pek büyük bir rağbet gösterilecekti.. Ressam düşünmeye başladı... Sehpası önünde kendinden geçmiş, âdeta münfail bir tavır almıştı.. Düşünüyor, muttasıl düşünüyordu bu cihan meşherinde onun da bir eseri, bir yadigâr-ı sanatı bulunmasını pek ziyade arzu ediyordu birkaç gün eline fırça alamadı. Bulduğu mevzuların hiçbirini beğenmiyordu. Nihayet buldu. (bir müteverrimenin hâlet-i nezi) Bu bittabi herkese hiss-i rikkat verecek bir eser-i müstesna olacaktı... Şimdi ressam sipariş kabul etmiyor, elindeki işlere bile devam edemiyor muttasıl intihap ettiği mevzu ile uğraşıyordu.. Tamam iki ay emek sarf ettikten sonra genç kadın müteverrim çehresiyle kar gibi beyaz bir döseğin üzerinde tecessüm etmişti. Bu levhayı görenler

ressamın maharetini söyleye söyleye bitiremiyorlardı. Bu levha cidden sanatkârın enfes eseri idi. Mahirane üzerinde dolaşan fırça darbeleriyle günden güne kesb-i letafet ediyor, ressamı memnun eyliyordu. Nihayet levhanın her işi bitti, yalnız etrafına Çin mürekkebi ile bir çerçeve geçirmek kaldı. Sehpa üzerinde hazin nazarlarıyla ressama bakan bu vücud-ı müteverrim sanki o siyah çerçeve içinde **(s.146)** arz-ı matem ederek temaşa edenleri son derece hüzne ilka' edecekti... Ressam fart-ı itina ile çalıştı. Ertesi gün artık postaya verilecek olan bu levha artık bitmek üzere idi. Daha bir iki fırça darbesiyle ressamın bütün mesaisi hüsn-i neticeye müncer oluyordu.

Son derece meserretle kendinden geçen sanatkârın eli bir kere titredi büyük siyah bir damla mürekkep hasta kadının çehresi üzerine düştü. Bu kadar gayret, emek, ümit hep boşa gitmişti. Zavallı ressam bu vaka-i nâgeh-zuhurun tesiriyle sehpa önünde sükût etmiş, sanki muvazene-i akliyesini kaybetmişti. Gözlerini açtığı zaman, yatak odasında birkaç tabibin muvacehesinde bulunuyordu.

KELİMÂT

Muvâcehe – (Yüzleşmek) (Karşılaşmak) – Vech – Vecih – Vücûh – Teveccüh – Teveccühât – Tevcih – Tevcihât – Vech – (Yüz) – Vech – Vücûh-ı belde.

Tabib – (Hastayı tedavi eden = Hekim) Hakîm – Doktor-u tababet – Etibbâ - Tıbb **(s.147)**

Vaka (İş) – Vuku – Vakayi – İka' – Vukuat – Vâkıa.

Muvâzene – (Ölçmek) Vezin – Mizan – Tevâzün – Vezne.

Fart- (Çokluk) İfrat – Tefrit – Müfrit.

Sanatkâr – (Sanatçı) Sâni' – Musanna – Sanayi.

Ressam – (Resim yapan adam) Resm – (Tasvir) Resm – (Âdet) –Resm (Vergi) Rüsüm – Rüsûmât – Merâsim – Tersim – Teressüm – İrtisâm – Mürtesim.

Mahâret – (Ustalık) Mâhir – Mehère.

Tecessüm – (Vücut bulmak) Cesim – Ecsâm – Mücessem – Cesâmet – Tecsim – Tecessüm – Mütecessim.

Sırf – (Yalnız).

Meşher – (Sergi) Teşhir – Müştehir – Şöhret – İştihâr.

Celb – (Çekmek) Câlîb – Meclûb – İsticlâb.

Nez' – (Koparmak) - Hâlet-i nez'i – Hâl-i ihtizâr – Nez'-i münâzaa – Münâzaât.

İnşirah – (Açıklık, meserret) Şerh – Şârih – Meşrûh – Meşrûhât – Şerh. (s.148)

TALİM VE TAHLİL-İ EFKÂR

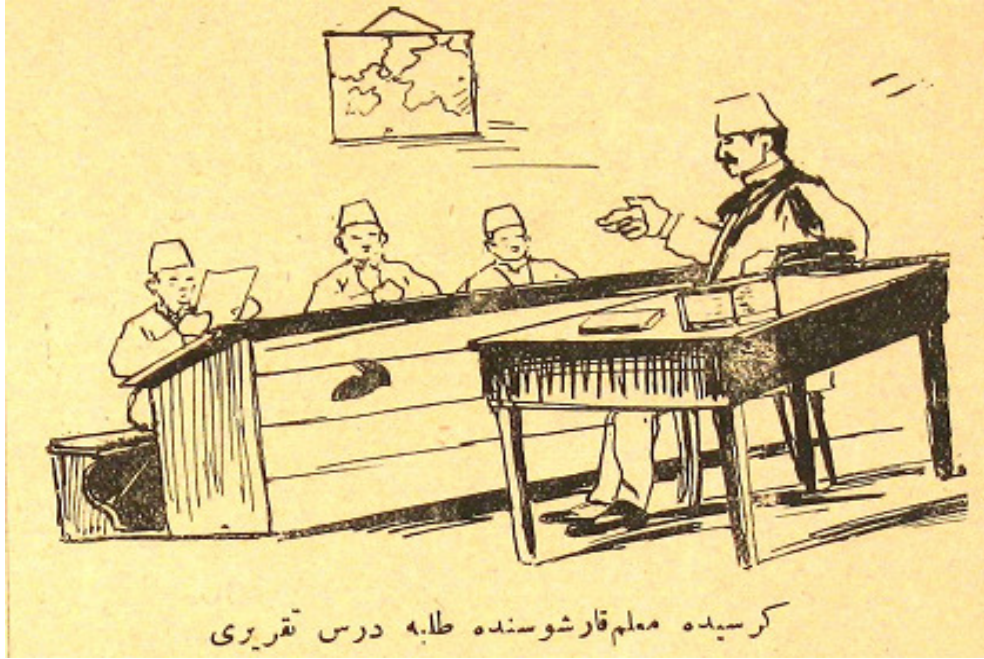
Ressam ne demektir? Resim ile fotoğraf arasında ne fark vardır? Sanatkâr ne demektir? Tabiat ne demektir? Genç ressamın hevesi nasıldır? Derslere ne için çok çalışmazdı? Nihayet nereye girdi? Ustasından ne için ayrıldı? Ne suretle kesb-i şöhret eyledi? Sergi ne demektir? Sipariş ne demektir? Ressamın hücre-i işigali ne demektir? Ressamın hücre-i işigalinde görülen levhalardan birkaç tanesini sayınız? Ressam Paris sergisi için ne düşündü? Müteverrim levhası nasıl olmuştur? Enfes eser ne demektir? Levha ikmal edilebildi mi? Ressam levhayı Paris'e gönderebildi mi? Ne için? Vaka-i nâgeh-zuhur ne demektir? Ressam vaka-i nâgeh-zuhurdan sonra ne oldu? Gözlerini açtığı zaman nerede bulunuyordu?...

TERBİYE-İ AHLAKİYENİN LÜZUMU

Saadet-i beşeriye için yalnız fûnûn-ı maddiye kâfi değildir. Terbiye-i ahlakiye de elzendir. Ahlaksızların fen ve marifeti insaniyete hayır yerine şer tamim eder.

Muallim Efendi tarih dersini ikmal etmiş netice olmak üzere şu sözleri ilave ederek sınıfa hitam vermişti:

Efendiler! Fenn-i tarih yalnız vukuat-ı maziyenin nakil ve hikâyesinden ibaret değildir. Bu fen mühim-i hasenat ile seyyiatın (s.149) netâyicini irâe eden bir aynadır. Tarih sahifelerinde gördüğünüz muharebeler hep ilim ile cehlin müsâdemât-ı mütemadiyesinden başka bir şey değildir. Bunun için tarih derslerinde yalnız vukuatın zapt-ı hikâyesiyle iktifa etmeyiniz!.. Orada nazar-i dikkatinizi celbeden

Kürsüde muallim karşısında talebe ders takriri

eşhas-ı vakayinin hâl ve hareketlerini, hislerini tetkik ediniz! İyi hareket edenleri taklide müsâraat gösteriniz. Dünyada her şey gibi beşeriyet de her vakit bir inkılap arz eder. Bakınız, ilk insanlar hep bir cehalet içinde imrâr-ı hayat ediyorlardı fakat bunların ekseriyeti adamlar idi. O derecede ki kendi havâic-i zaruriyelerini bile tedarikten izhar-ı acz eyliyor, pek âdi bir surette yaşıyorlardı. Yavaş (s.150) yavaş iktisab-ı malumat devri hulul etti... Asırlar geçtikçe bittabi bu malumat da şayan-ı hayret neticeler tevhit ediyor, intizam-ı hayat tahsil eyliyordu. Fakat insanlar tarik-i terakkide devam ede ede tarik-i hasenatı kaybetmeye, hüsn-i hareketlerini tebdil eylemeye başladılar. Medeniyet, zihinleri i'lâ, fikirleri tenvir, malumat-ı umumiyeyi tezyit ettiği sırada harekât-ı masumaneyi, âdeta safiyeyi de ihlal ediyordu. Bu tenakus ve tedenninin sebebini izah edeceğim: Bu sebep pek basittir: İlm-i ahlak henüz insanlar üzerinde tesirât-ı katiye gösterecek bir tarik-i amelî keşfedememiştir. Şimdiye kadar icra edilen ihtilaller, inkılaplar, mevcudiyet-i insaniye hakkında hayli tadilat meydana getirdi: İnkılabât-ı siyasiye icra edildi. Esas cehalet olan nakliyat-ı mübalağakârâne iptal edildi. Esatire ait hikâyât-ı batıla imha edildi. Beşeriyeti acz ve meskenet içinde sürükleyen cehalete ilan-ı harp olundu. Fakat henüz bir (inkılab-ı

ahlaki) icrasına muvaffakiyet hasıl olmadı. Ref ve tardedilen itikâdât-ı batılanın boş bıraktığı yerler imla edecek malumat katiye-i ahlakiye tamim edemedi...

Hikâyât ve hurufatın bî-lüzum yorgunluklarını izale etmek için vücuduna muhtaç olduğumuz (akaid-i ahlakiye) nin beynelbeşer intişarı için vicdan-ı beşeri daima hasenat cihetine sevk edecek çareler bulmak.... Herkesi iyiliğe alıştırmak lazımdır. (s.151)

(Malumat-ı fenniye) ile (malumat-ı ahlakiye) tev'em olmadıkça saadet-i beşeriye daima muhtel olacak ve bunun husulü kuru ve boş bir emelden ibaret kalacaktır. Efendiler! Demek oluyor ki şimdiye kadar yapılan inkılâbât ile vazifemiz hitam bulmamıştır. İçinde bulunmakla son derece mesut olduğumuz devr-i inkılap ve tecdit, muhafaza-i hukuk-i beşerî hakkında hayli muvaffakiyetler ihraz ediyor, cehalete karşı ilan-ı harp ederek marifeti taammüme çalışıyor. Elbette beklediğimiz (inkılab-ı ahlaki) ye de sıra gelecektir.

Âlemde her ferdin, insan-ı kâmil olmak için, iki kuvvete ihtiyacı vardır: Biri (kuvve-i ahlakiye) diğeri (kuvve-i ilmiye)dir. Bir âlim eğer hüsn-i ahlak sahibi değilse onun bütün ilim ve marifeti fâidesizdir. Tarih dersinde okuduğunuz (meşhur Halil Paşa) fevkalade sahib-i iktidar olmakla beraber sû-i hareketi dolayısıyla vatan ve milleti mutazarrır etmiştir.. Hüsn-i ahlak sahibi bir adamda eğer kuvve-i ilmiye yok ise arzu ettiği iyilikleri icraya muvaffak olamaz işte (Alemdar Mustafa Paşa) bu kabil bir zattı. Bütün gayret ve himmeti ile beraber istediği netâyice vasıl olamamıştır. Demek oluyor ki insaniyete layık-ı veçhile hizmet edebilmek için bu iki kuvveti bir yerde cem etmekten başka çare yoktur. İşte (Reşit Paşa, Mithat Paşa, Sokullu Mehmet Paşa) böyle muhterem zatlar idiler. Bunları taklit ediniz. (s.152)

KELİMÂT

Taklid – (Benzetmek) Mukallid – Mukalled – Taklidât.

Netâyic (Neticeler, nihayetler) Netice – İntâc – İstintâc – Müntic – Netice-pezîr.

Mutazarrır – (Ziyanlı) Zarar – Izrâr – İztırâr.

Sahib – (Malik) Ashâb – Sahâbet – Sahâbe.

İnkılâb – (Değişmek, tebdil) Kalb - Taklib – Munkalib.

Tev'em – (İkiz) (Müsâvi)

Muhtel – (Karışmış, bozulmuş) Hâlel – İhlâl – Haleldâr – Hâlel-pezîr – Muhill.

Vatan – Vatandaş – Vatanperver – Hâin-i vatan – Mevtın – Meskat-i re's.

Hurûfât – (Uydurma, boş vakalar) Hurâfe – Tahrif – Tahrifât.

Taammüm – (Herkese yayılmak) Umûmî– Umûm – Ta'mim.

İktisâb – (Kazanmak) – Kesb – Kâsib – Meksûb – Mekseb – Mükteseb – Meksûbât – Müktesebât.

Şer – (Fenalık) Şerir – Şirret – Eşerr. (s.153)

TALİM VE TAHLİL-İ EFKÂR

Terbiye-i ahlakiye ne demektir? Fünûn-ı maddiye ne demektir? Saadet-i beşeriye ne demektir? Saadet-i beşeriye için yalnız fünûn-ı maddiye kâfi midir? Niçin? Daha ne lazımdır? Ahlaksız bir adamın ilim ve marifetinden ne kâr hasıl olur? Fenn-i tarih ne maksatla tahsil edilmelidir? Yalnız geçmiş vakaları bilmekle ilm-i tarih hasıl olur mu? İnkılap ne demektir? Osmanlılar inkılabı ne zaman icra ettiler? [10 Temmuz 1324] Bu inkılap bir günde mi yapıldı? Siz bu inkılaptan memnun musunuz? Niçin? İlk insanlar nasıl yaşarlardı? Malumatları ne derecede idi? Ahlak cihetiyle ne hâlde idiler? Fen nasıl terakki etti? Hüsn-i ahlâk fen derecesinde terakki etmiş midir? Neden? [İnkılab-ı ahlaki] ne demektir? İnsan mesut olmak için kaç kuvvete muhtaçtır? Bu kuvvetleri söyleyiniz. Muktedir fakat fena adamlar hakkında ne mütalaanız var? İyi fakat gayr-i muktedir adamlar hakkında ne mütalaanız var? Hem iyi hem muktedir adamlar hakkında ne mütalaanız var? Tarihten misaller söyleyiniz?

TELGRAF TELLERİ ÜZERİNDE

Cehalet afettir. İnsanı her vakit ızrar eder... Netâyic-i fenniye'nin insaniyete olan hizmetleri nihayetsizdir. Ancak neticelerin hüsn-i suretle anlaşılması ve tatbikatının da ona göre icra edilmesi lazımdır. Cahilane verilen manalar kâr yerine zarar tevhit eder... Safdil bir köylü kadın gece gündüz çalışır, (s.154) dünyada kendisini ümitvar eden çocuğun rahatı için her türlü fedakârlıkta bulunurdu..

Delikanlı asker olmuş, gönüllü yazılarak akran ve emsali arasında temeyyüz etmişti. Köyden ayrılıp Kastamonu vilayetine gideli bir sene olmuştu. Valide vakit vakit askerî merkezine uğrayarak oğlunun sıhhat haberini alır memnun olurdu. Bir gün evladına bir hediye göndermek arzusuna düştü iplik bükerek kazandığı elli kuruşla bir çift kundura aldı. Bu fâideli hediyeyi oğluna göndermek için en kısa bir yol düşündü. Telgraf sayesinde bir memleketten diğerine haberlerin birkaç dakika zarfında isal edildiğini işitmişti. O da bu süratten istifade edecekti. Ertesi sabah erken kalktı köyün kenarından geçen telgraf hattına kadar gitti kunduraları (s.155)

Telgraf telleri üzerinde bir çift kundura

ip parçasıyla telgraf teline bağladı bir kâğıt parçası üzerine (Kastamonu'da askerlik etmekte olan oğlum Mehmet'e) kelimelerini yazarak kunduralara raptetti. Müsterih ve memnun köye avdet eyledi. Bunu müteakip oradan geçen bir çocuk teller üzerinde yeni bir çift kundura görünce taaccüp etti. Ağaca tırmanarak ayakkabıları aldı. Kâğıdı okuyunca işi anladı. Kendi kendine (Haydi bakalım! Şu kadının cehaletinden istifade edelim) diyerek yeni kunduraları ayağına geçirdi. Kendinin eski ayakkabılarını da aynı ipe bağlayarak:

(... de validem hanıma) sözlerini havi bir kâğıdı da ilave ederek çekildi gitti... Ertesi sabah kadıncağız köy başına geldiği zaman pek memnun olmuştu.. Çünkü oğlu kunduraları almış, eskilerini iade eylemişti...

Bu âdeta masal kabilinden bir hikâyedir. Fakat netice itibarıyla şayan-ı istifade olan cihetini tahlil etmek, anlamak lazımdır. Cehaletin zararını ispat eden bu hikâyeyi unutmayınız!..

KELİMÂT

Tahlil – (Tetkik etmek, açmak) Hâl – Hallâl - Tahallül – Muhallil – Helâl – (Haramın zıddı) Hilâl (Kaş şeklinde kamer) (s.156)

İsbât – (Meydana çıkarmak) Sebât – Sâbit – Müsbet – Sebit.

Îâde – (Geri vermek) Avdet.

Hâvî – (Kaplayıcı) İhtivâ – Muhtevî – Muhteviyât.

Taaccüb – (Şaşmak) İ'câb – Müteaccib – Acib – İcâbet – Ucb – (Nefisi medhetmek).

Âfet – (Belâ) Âfât – Âfât-ı semâvî.

Vakit – (Zaman) Evkât – Evkât-nümâ – Tevkit – Muvakkit – Muvakkat – Muvakkit-hâne.

Tatbik – (Uydurmak) Tatbikât – Mutâbık – Mutâbakat – Tetâbuk – Nihâyet (Son) Müntehi – Müntehâ – İntiha.

TALİM VE TAHLİL-İ EFKÂR

Telgraf ne demektir? Bulduğunuz mahalde telgrafhane var mıdır? Telgrafla eşya nakli kabil midir? Hikâyeyi naklediniz? Bu hikâyeden maksat nedir?

MÜKÂTEBE

Sevgili Kardeşim!

Mektubunu fart-ı meserretle mütalaa eyledim. Okunacak eserler hakkında bazı izahat vermekliğimi arzu ediyorsun. Böyle (s.157) mühim bir mesele için sana aklımın erdiği kadar ita-i malumata gayret edeceğim: Her şeyden evvel okunacak eserin hüsn-i intihabı şarttır. Muzır, müfsid-i ahlak, mugayir-i adap şeylerden uzak bulunmak şarttır. Mahzâ çok sahife doldurup halktan mümkün mertebe fazla para

koparmak için yazılan bir sürü kitaplar vardır ki bunları okumak değil ele almak bile caiz değildir. Yekdiğerini takip eden cinayetler, mantık haricinde uydurulan tesadüflerle dolu romanları mütalaa caiz değildir. Nazar-i mütalaadan geçirilecek olan kitap layık-ı veçhiyle intihap edildikten sonra eserin suret-i tetkikine ehemmiyet vermek lazımdır. Sahib-i eserin fikrine tamamıyla vâkıf olmak için isticalden mücânebet etmelidir. Her fikri tenkit ve tahlil etmeye alışmalı bazı mühim cihetlere tesadüf ettikçe bir deftere kaydetmeyi itiyat etmelidir. Her kitapta okunan her fikrin mutlaka doğru olması icap etmez. Yekdiğerine büsbütün muarız mütalaalarda bulunan muharrirler eksik değildir. Böyle zıt fikirlere rastladıkça bunları tefrik için iyice muhakeme etmeli; şayet aklımız ermez, malumatımız kâfi gelmezse bilenlere müracaattan çekinmemelidir bir hikâyede birçok eşhas tasvir edilir bunların kimi adil, kimi zalim, kimi masum, kimi mazlum farz olunur. Tabâyi'-i beşeriyenin muhtelif safhaları irâe edilerek inzâr-ı intibahın celbine gayret edilir. Bunları iyice anladıktan sonra hasenatı (s.158) takip eden eşhası taklide çalışmak lazımdır. Hikâyeler, tiyatrolar, romanlar, tarihler hep bu maksatla okunmalıdır.

Hitam-ı mütalaada da yapılacak bir vazife vardır... Eserin heyet-i umumiyesi hakkında bir netice-i katiye hasıl etmek, yani kıssadan hisse almak... İşte mütalaa hakkında düşündüklerimin hülasası fakat bana kalırsa sen daha bu sene yalnız mektep kitapları ile iştilal etmelisin, lisanımızın kavaid-i esasiyesine bir dereceye kadar vukuf peyda etmeden edebî parçalara hasr-ı zaman etmek semeresiz bir iştir. Gelecek sene tarih dersine de başlayacaksınız. O zaman mütalaa ile malumat-ı hariciye edinmeye ihtiyaç hissedeceksin. Kaydettiğim usul dairesinde çalışırsan muvaffakiyet-i katiyeden emin ol kardeşim.

Fi sene

Biraderin.

KELİMÂT

Cinâyet – (Katil gibi fena iş, cânilik) Câni – Erbâb-ı cinâyet.

Mantık – Fenn-i mantık – Nutuk – Nâtık – İntâk – Nâtıka – Nâtıka-perdâz – Natuk.

Tesâdüf (Rastlamak) Mütesâdif – Tesâdüfât – Tesâdüfât-ı garibe – Defter – Defâtir – Defterdâr – Defter-i hâkânî – Usâl defteri. (s.159)

Kayıt – (Yazmak, bağlamak) Mukayyit – Mukayyet – Kuyûd – Kuyûdât –
 Takayyüd – Kaydiye.
 İtiyâd – (Alışmak) Âdet -Âdât.
 Kâfi – (Yetişen) Kifâyet – İktifâ.
 Mâsum – (Günahsız, saf) Âsım.
 Safha (Meydan, yüz) Safahât – Safahât-ı kamer – Mushaf.
 İrâe – (Göstermek) Rü'yet – Mer'i – Reviyyet – İktidâr.
 Mir'at – (Ayine) Meraya – Meraî.
 İntibah – (Uyanıklık) Tenbih – Tenbihât – Münebbih – Tenebbüh.
 Ta' kib – (Kovalamak) Ta' kibât – Akîb – Teâkub – Muakkib – A' kab.
 Maksad – (Arzu) Kasd – Kasden – Kasdî – Makâsid.
 Kıssa – (Hikâye) Kısas.
 Hisse – (Pay) Hissedâr.

TALİM VE TAHLİL-İ EFKÂR

Mektubun muharriri kimdir? Muhatabı kimdir? Mevzuu nedir? Nasıl eserlerin mütalaasını tavsiye ediyor? Okunacak kitapların kâffesi doğru mudur? Bir eseri ne kasıtle ve nasıl okumalıdır? Eserlerde tesadüf edilen eşhası nasıl muhakeme etmelidir? Kasıt ne demektir? Kıssadan hisse almak ne demektir? (s.160) Yekdiğerine zıt fikirlere tesadüf ettiğimiz vakit ne yapmalıyız? Tiyatro ne demektir? Hiç tiyatro gördünüz mü? Roman ne demektir? Birkaç tiyatro ismi söyleyiniz? İptidai talebesi mütalaasını neye hasretmelidir? Mekteb mütalaası esna-i tahsilinde hariçten ne gibi eserler okumalıdır?

Ali Ekrem Bey (s.161)

KAYIKÇI

Açık maun kayığın ortasında bir parlak,
Cilalı tahtada ârâm eder. Takım düzgün:
Dizinde bir çuha şalvar, belinde yünlü kuşak,
İpekli gömleği titrer beyazlığıyla... Bütün
Kayık temiz, boyalı, şilteler yeşil kadife,
Muşambalar yeni, parlak, kürekler ince, güzel;
Nasıl gurur ile durmaktadır, bakın harife!

Tutar kürekleri, okşar suyu hafif bir el;
 Açıkta müşteri bekler... Gelirse pekâlâ;
 Atar sevâhile bazen nigâh-ı istiğna!..

Bir kayık-ı muntazam (s.126)

2

Kayıkçının da olur zengini, bu servetler
 — Ki nispeten mesela bakerin yesârıyla
 Bir numunesidir fakirin —ibtisâm eyler
 Gözünde çehre-i sa' yin derin vakarıyla!
 Bakın nasıl duruyor: müncelî nigâhında
 Gülümsüyor gibidir neşve-i rahîk-i hayat
 Pırıl pırıl yanıyor cephe-i siyahında
 Güneşten arza düşen har ve mübtesim lemeât
 — Kayıkçı!
 — Buyurun efendim!
 — Yanaş
 — Peki! Nereye?
 — Yanaş işim acele!..

— Buyurunuz.

— Büyük Dere'ye!..

3

Ağırca bir aceleyle beş on kürek alarak
 Biraz açıldı, fakat sonra durdu, yenlerini
 Yavaş yavaş sığadı; saltayı atıp yumuşak
 Benekli mendili kısırdı koynuna; yerini (s.163)
 Biraz tasarladı... Artık hemen uçup gidecek
 Hayır bir iş daha var... :
 — Uf! Aman kayıkçı nedir.
 Bu gördüğün uzun işler?
 — Beyim kayıkta kürek
 Güzelce bağlamayınca döner mi? Herkes bir
 Zanaat işler efendim! Hem artık işledi, hah!
 Bakın nasıl uçarız şimdi, hop, bismillah:

4

Hakikaten uçuyorlar, kayıkçı bir makine
 Ki ıtrâd-ı metiniyle eyliyor deveran,
 Siyah damarları şişkin sinirli kollarına
 Müebbeden asılır kitle-i hayat-ı girân!..
 Sürüklüyor onu edvar-ı bî nihayetine,
 İlelebed giderim zanneder mekîn ve sabur;
 Tabiatın düşerek saha-i meşakkatine,
 Yuvarlanır gibidir ruhu müftehir, mesrur!
 Yanık yanakları, ateşli çehresiyle gider
 Döküp hatâir-i ömre buram buram terler

5

Yetiştii menzil-i maksuda Şimdi, bî hareket,
 Mecalsiz duruyor, saltası omuzda; y¼zü, (s.164)
 V¼cudu terler i¼inde, n¼h¼fte bir maht
 Mail-i zârını ima eder donuk¼a g¼zü:
 Zavallı ¼ocuk yorulup ¼ok hayat sarf etmiş
 Biraz ¼abuk d¼Őeyim sahil-i merama diye;
 G¼z¼nde lem'a-i gayret uful edip bitmiş...
 Kayıkta m¼Őterinin attıŐı mecrediye
 Pırıl pırıl yanıyor Őuh ve m¼btesim, g¼ya
 G¼ler o dide-i zaafa bu ¼eŐm-i istihza

Merhum Kemal Beyzade

Ali Ekrem

KELİMÂT

İstihzâ – (Zevklenmek) – M¼stehzi.

¼eŐm – (G¼z) Nazar – Ayn – Nigâh – D¼de – ¼eŐmân – Rahik – (Şarap)

Bâde.

Saha (Meydan) Mesâha – Messah.

Lem'a (Parıltı) Lâmia – Lemeân – Lemeât – İltima'.

Cebhe (Alın – Ön taraf) Cibâh.

İstignâ – (Nazlanmak) Gınâ – İgnâ.

Hafif – (Yenik – AŐır olmayan) Tahfif – İstihfâf. (s.165)

Hatâir – (Hatıralar).

Cilâ – (Parlamak) İncilâ – M¼ncelî.

Yesâr – (Zenginlik) Y¼sr – Y¼sret – Usr – Usret.

Kitle – (YıŐın).

Girân – (AŐır) Girân-bahâ – Girân-kıymet – Girân-kadr.

Mekân – (Kuvvetli, oturucu) Temkin – Temekkün – Mekân – Emkine – Emâkin.

Nühüfte – (Gizli)

TALİM VE TAHLİL-İ EFKÂR

Kayık ne demektir? Kayıkçı ne demektir? Kürek nedir? Kaç türlü kürek bilirsiniz? Kayık ile maûne arasında ne fark vardır? Gemi ne demektir? Vapur ne demektir? Zırhlı ne demektir? Şair nasıl bir kayıkçı tasvir ediyor? Kayığı da tasvir ediniz? (Zengin kayıkçı) tabirinden maksat nedir? Müşteri ile kayıkçı arasındaki muhavereyi naklediniz? (Ağırca bir acele) tabirinden ne anlarsınız? Salta ne demektir? Nereye gidiyorlar? Kayıkçı büyük dereye ne halde vasıl oldu? Mecidiyeyi niçin müstehzi bir göze benzetiyor? (s.166)

BÜYÜK ADAMLARIMIZ

MEHMET ALİ PAŞA

(MISIR VALİSİ)

(Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa) namı tarih-i Osmanîmizin en parlak sahifelerini tezyin eylemiştir. Bu zat bin yüz seksen dört sene-i hicriyesinde kademnihâde-i âlem-i şuhûd olmuştur.

Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa

Pederi Arnavutluk'ta kâin (Korice) ile (Berat) Kasabaları arasında (s.167) vaki (Opar) Nahiyesi ahalisinden olup bir kan davasından dolayı meskat-i re'sini terk ederek (Kavala)ya nakleylemişti. İşte Mehmet Ali Paşa'ya (Kavalalı) denilmesinin sebebi budur. Birçok tarihlerde (Kavalalı) yerine (Mısırlı Mehmet Ali Paşa) namını zikir ve kaydeylemişlerdir ki bu tevcih Mısır'da dünyaya gelmiş demek olmayıp Mısır'ı âdeta ihya eylemiş olduğu için kabul edilmiştir... İlk devre-i hayatında şedâid-i dehre düşer olmuş pek küçük iken pederinin vefatı vuku bulmuştur, bu yetim, amcası Tosun Bey'in zir-i himayesinde tahsil-i edep ve terbiyeye başlamış, daha küçük iken büyüklere yakışan harekât-ı fevkaladesiyle herkes ve bahusus Kavala müdürünün nazar-i dikkat ve takdirini celbe muvafık olmuştur. Bu suretle müdürün himayesine mazhar olan (Mehmet Ali Ağa) daha on beş on altı yaşlarında iken kendisinin nasıl bir harika-i rüzgâr olacağını ispat etmiştir şöyle ki: Civar karyelerden birinin ahalisi müdüre karşı adem-i itaat âsârı göstermeye başlamış ve vakadan haberdar olan (Mehmet Ali Ağa) hemen müdüre müracaatla meselenin halline memur edilmesini rica eylemişti. Müdür, meseleyi is'af eylemiş olduğundan ehemmiyetsiz bir kuvve-i askeriye ile usâtın bulunduğu mahalle şitâbân olarak cümlesini harekât vakalarından izhar-ı nedamete mecbur eylemiş, tedâbir-i musîbe ile iade-i asayişe muvaffak olmuştur bu hüsn-i netice Kavala'da ağanın şöhretini işâ

eylemiş olduğundan müdürün de tevcih-i kalbîsi (s.168) bittabi tezayüt etmiş ve meftun-i cesareti olduğu şu genç bahadırı efrad-ı ailesi meyanında idhâl için akrabasından bir kızını taht-ı nigâhına vermiştir. Bu izdivaç sayesinde nail olduğu biraz serveti hüsn-i istimal gayretine düşerek tarik-i ticarete süluk eylemiştir. Mehmet Ali Ağa umur-i siyasiye ile iştigal etmemekte ise de meşâgil-i ticariye arasında Marsilya tüccarından (Liyon) namında zeki bir Fransız ile dostluk peyda eylemiş ve aralarında cereyan eden mübahaseler neticesinde siyasiyâta meyletmiştir... Bu

hengâmede Avrupa'da âdeta bela-i siyasi kesilen Napolyon Bonapart Fransa'yı hatta Avrupa kıtasını cevalana gayr-i kâfi görerek Afrika'ya da el uzatmış Mısır kıtasının

istilasına başlamıştı.. (Sultan Selim-i Sâlis) Hazretleri'nin zaman-ı (s.169) idarelerine tesadüf eden bu vakanın halli için sevk edilen asker meyanında birtakım Arnavut gönüllüler de var idiler. İşte Mehmet Ali Ağa da maiyetine aldığı bir firka mübarezelerle Kavala'dan Mısır'a geçmiş Fransızlara karşı vuku bulan muharebelerin pek çoğunda ispat-ı vücut eylemiştir. Hele Abukir Muharebesi'nde gösterdiği âsâr-ı harika-i merdâneğî ve şecaat, namını her tarafa neşreylemiş ve (bey) unvan-ı mefharetiyle tebciline sebep olmuştur.. Tarih-i Osmanî dersinde tafsilatını göreceğiniz vecihle Fransızlar Mısır'ı terke mecbur olmuşlar,

Napolyon firar ederek yerine bıraktığı (Kaleber) de Halepli Süleyman namında bir mücahidin eliyle mahvedilmiş, memleket düşmanlardan kurtarılmıştı. Ancak dâhilde ihtilâfât ve sû-i harekât devam ediyor idi. Mehmet Ali Bey bu ahval-i müşevveşe de çareler bulmaya teşebbüs eyledi. Serkeşlik eden valileri def, birkaçını idam ettikten sonra Kölemen beyleriyle bilâ-ittifak idare-i umura başlamıştı...

Beyin müşkülât gördükçe tezyüt eden gayret ve himmeti sayesinde ihtilaller kesb-i sükûn etmiş, fitne mahvedilmişti. Ancak beyin Kölemen ümerasıyla görülen ittifakı zahiri bir keyfiyet idi. Zira Kölemen beyleri Mehmet Ali Bey'in tesiriyle kaybettikleri nüfuz ve tagallübü iadeye çalışırlar, bey de bu ciheti pek iyi anladığı için basiretkârâne harekât ile emr-i idareyi takip ederek (s.170) vakit-i münasibi beklerdi. Nihayet Rumeli bahadırlarında kendi emrine tâbi olacaklarını taht-ı temine aldıktan sonra bin iki yüz on dokuz (1219) senesinde (Kâhire) üzerine yürüdü. O zamana kadar beyin her arzusuna karşı izhar-ı muvaffakiyet eden İskenderiye muhafızı (Hurşit Paşa)nın valiliğini ilan etmiş ve bu ilan taraf-ı padişahîden de tasdik edilerek iktisab-ı resmiyet eylemişti. Bir müddet sonra (Hurşit Paşa) tebdil-i tavır ederek kibir ve azamet ile tedvir-i umura başlamış ve bu hâlin devamını bittabi tecviz edemeyen (Mehmet Ali Bey) bizzat Mısır valiliğini deruhte ederek ref-i müşkülata karar vermiştir. Hatta kendisi Cidde eyaleti valiliğine tâyin edilmiş ve yola da çıkmış iken mahzâ Mısır'ın düşmekte olduğu hâl-i esef-i iştîmâle bir tarik-i tesviye bulmak emeliyle Kâhire'ye avdet eylemiştir. Zaten Mısır meşâyihinin ileri gelenleri müttefikten taraftarı olduğu ve İngiltere'nin bazı harekâtı kendilerini endişelere düşürdüğü cihetle hemen Sultan Selim-i Sâlis Hazretleri'ne maruzat-ı lazımede bulunmuş ve (1220) senesi Rebiyülevvelinin yigirminci gününde bilâ-itibar Mısır valiliği tasdik edilmiştir.

Mehmet Ali Paşa Hurşit Paşa taraftarlarının ateşlemeye çalıştığı fitne ve fesada meydan vermemek için tedâbir-i şedide ittihazına lüzum görmüş ve bu sayede memleketi bir devre-i sükûna nail eylemiştir. (s.171)

Paşa hayli müşkülât ile iade edildiği asayıştan istifade ederek icraat-ı esasiyeye başlamak, ıslahat-ı ciddiye ile ümran ve servet-i beldeyi tezyit ve temin eylemek istiyordu... Fakat bu teşebbüs-i azim iki mühim iki büyük mânia ile bir müddet düçar-ı tehir oldu:

Ahali tarh edilen tekâlifin ağırlığından şikâyete başlamış ve zaten her ne suretle olursa olsun bir fırsat zuhuruna muntazır olan Kölemen beyleri bu şikâyetçilere muavenet etmeye başlamıştı, ikinci mani ise İngilizlerin müdahalâtı idi. Paşa her işte daima emr-i basireti derpiş eden havârık-ı cihandan ma'dud olduğu cihetle ahaliyi teskine ve İngiliz müdahalâtına da set çekmeye muvaffak oldu. Ancak arz-ı Hicaz'da tevsi-i daire-i habasete başlayan Vehhâbî eşkıyası yine paşanın teşebbüsât-ı esasiyesini tehir etmişti.

Vehhâbîler Mekke-i Mükerrreme ile Medine-i Münevvere'ye gitmekte olan hüccâc ve züvvâra tecavüz etmeye makamât-ı mübarekeyi tahkir eylemeye başladıklarından bunların tedip ile ref-i mazeretlerine merkez-i saltanattan Mehmet Ali Paşa memur tâyin edilmiş ve o da oğlu (Tosun Paşa) kumandasıyla teşkil ettiği bir kuvve-i askeriyeyi Vehhâbîler üzerine sevke teşebbüs eylemişti. Paşanın günden güne tezayüt eden âsâr-ı muvaffakiyetini çekemeyen Kölemenler Hicaz'a asker sevkini vesile ittihaz (s.172) ederek güya onların gaybubeti esnasında Mısır'ı muhafaza hizmetiyle Kâhire kapılarına koştular. Bu hareketin hakikat-i halde hükûmeti elinden almak maksadına mebni olduğunu teferrüs eden Mehmet Ali Paşa asla eser-i telaş göstermedi, gadab ve hiddetini mekânet ve metanetini öyle setretti, güya haiz-i ehemmiyet bir vaka cereyan etmiyormuş gibi davrandı.. Yalnız başına o mecmu-i askerîye giderek Kâhire'nin iç kalesinden tertip ettiği bir ziyafete Kölemen beyleri de umumen davet edildi. Hicaz fırkasının azimeti münasebetiyle verilen bu ziyafet-i teşyiye beyler nazarında pek tabii addedilmiş olduğundan cümlesi icabet ettiler. Hatta paşanın hilm ile idare-i kelamından, harekât-ı mütecahilânesinden mesrur olarak kendi maksatlarının paşa tarafından keşfedilemediğine emin oldular. Hâlbuki vali dâr-endiş hatt-ı hareketini evvelceden tayin etmiş sadakati mücerrep olan bendelerini münasip mahallere saklayarak ita-i talimat eylemişti.. Asiler iç

kaleye girdiler.. Afaki muhavereler meydan aldı. Cereyan-ı ahvali dakika dakika takip eden Mehmet Ali Paşa en münasip bir zamanda pusuda bulunan arslanlara lazım gelen işareti verdi. Bunlar hep birden şiddetli bir hücum icrasıyla bu müfsit erbab-ı ihtilali mahvettiler. Bu vaka bir deva-i kati gibi tesirini gösterdi Kölemen taraftarları hep tashih-i fikir ve meslek ederek daire-i itaate avdet eylediler. Şimdi nöbet-i tedib Vehhâbîlere gelmişti: **(s.173)**

Mehmet Ali Paşa Kölemen vakasından evvel hazırlamış olduğu askeri oğlu Tosun Paşa kumandasında olarak Hicaz'a gönderdi. Ancak rüesa-i askeriye Tosun Paşa'yı sinnen küçük gördükleri cihetle adem-i itaate meylettiklerinden Vehhâbîler ihraz-ı galebe ettiler. Ancak hiçbir zaman itidali muhafazadan ayrılmayan Mehmet Ali Paşa bu hadiseye de çare buldu.. Karadan ve denizden tertip ettiği iki kuvve-i askeriye yola çıkarmakla beraber kendisi de (Laz Ahmet Ağa) namında bir müfsit ve bazı serkeş sergerdelerle uğraşmaya başlayarak bu ihtilalcileri de ortadan kaldırdı. Bu sıralarda Sultan Selim-i Sâlis Hazretleri şehit olmuş yerine (Sultan Mahmud-ı Sâni) geçmişti.. Tosun Paşa Medine'yi harben Vehhâbîlerden kurtarmış ba'de Mekke'yi de tathîre muvaffak olarak pederine tebşirâtta bulunmuş ve o da makam-ı hilafete arz ile nail-i tekrîmât olmuştur...

Mahmud-ı Sâni Hazretleri hatt-ı Hicaziye'nin büsbütün Vehhâbîlerden kurtarılması cihetini iltizam buyurdıkları için Mehmet Ali Paşa'nın bizzat bu mesele ile iştigallerini emreylemiş olduklarından bahren Süveyş tarikiyle yola çıkmıştır.. Terakki ve teali-i memleket için hiçbir fedakârlıktan çekinmeyen paşanın iştigalât-ı mühimmesi esnasında Mısır'da zuhura gelen ihtilallerin hep önü alınmış, Mehmet Ali Paşazade İsmail Paşa'nın bu vakalarda hizmât-ı hüsnâsı görülmüştür... Paşa kıta-i Hicaziye'yi istediği gibi ıslah **(s.174)** ettikten sonra avdet eylemiş takdirât ve hedâyâ-i padişahîye nail olmuştur..

Mehmet Ali Paşa İstanbul'daki yeniçeri zorbalarını tekallüde başlayarak asayiş-i mahalliye muhafaza edecek yerde ihlale başlamış olan Mısır ordularını Avrupa usulüne tevfikân ıslaha niyet ve hatta teşebbüs dahi eylemiş ise de bu fikir asker arasında şüyu bulunca müttefikan ilan-ı isyan etmişler ve Özbekiye Sarayı'nı basarak bizzat paşayı ifna için çalışmışlardı. Bundan başka asker çarşı ve sokaklara yayılarak ahaliye alenen soymaya başlamışlardı.

Vali metanet-i fevkaladesi hasebiyle bu vaka-i müdhişeye de lüzumundan ziyade ehemmiyet vermemiş ve sadakatten ayrılmayan rüesa ile müttefikan şu zorbalar üzerine yürüyerek birkaç gün zarfında vücutlarını ortadan kaldırmıştır.. Kıyam-ı askeri hasebiyle zarar-dide olan ahali hakkında da icâbât-ı adaleti tamamıyla icra ederek zayıat-ı vakayı tazmin suretiyle ahali-perver bir vali-i âli olduğunu bir kere daha ispat eylemiştir. Ahali bu ahval karşısında hayretlere müstağrak olmuş, eşkıya tarzında hareket eden askeri takımından âdetâ nefret eylemişti. Paşa bu nefretten istifade için bir dakika bile fevt etmeyerek asâkir-i cedîde tanzimine başlamış ve az vakit zarfında Avrupa askerinden fark edilemeyecek bir hâl-i intizama koymuştur... Şimdiye kadar hep zuhur eden mânialara karşı seyf şecaatini istimal eden (s.175) sahib-i terceme artık memleketin terakkiyât-ı ciddiyesine sarf-ı himmet etmek zamanı hulul eylediğini anlamış olduğundan maarif mesele-i mühimmesine atf-ı ehemmiyet etti. (Hendesehane) (Tophane) (Tıbbiye Mektebi) gibi müesseseler vücuda getirmiş, ziraat ve sanatın terakkisi için bezl-i ikdam eylemiş birçok gemiler yaptırarak İskenderiye, Bahr-i Ahmer, Hindistan cihetlerinde tevsi-i ticarete yol bulmuş hatta Avrupa'ya bile ihracata muvaffak olmuştur. Büyük, fitraten âli olan insanlar işten usanmaz gayretlerinin semerâtını gördükçe iktisab-ı kuvvet ederler. İşte Mehmet Ali Paşa bu kabil bir merd-i âli himmet idi. Mısır'ın terakkisini teshil edecek her kuvvetten istifadeye çalışır asla ihmal etmezdi... Cahil mutaassıpların sözleri nazarında zerre kadar haiz-i ehemmiyet olmadığı için bildiğinden kalmaz açtığı şeh-râh-ı terakkide mütemadiyen devam ederdi.. Avrupa'dan celbettığı muallimler, tabipler, zabitler ve erbab-ı fûnûn marifetiyle mektepleri teksir, kışlaları ıslah eylemiş müteaddit fabrikalar açarak, tersaneler küşat ederek âdetâ Mısır kıtasını beş on sene zarfında anlaşılamayacak bir hâle getirmişti.. Hele servet-i mahalliyeyi tezyit hususunda pek büyük tesiri görülen pamuk ziraatı meselesini ihya etmiş, ormanlar meydana getirmiş, cetveller vasıtasıyla Nil Nehri'nin feyz ve bereket veren suyunu mahal-i ba'deye isale muvaffak olmuştur. Mısır bu kadar (s.176) terakki ve ümran sayesinde memalik-i mütemeddine sırasına geçmiş paşanın bu emeli de husul bulmuştur.

Terakkiyât ve ıslahat ile iştigalden bir meserret-i vicdaniye hisseden Mehmet Ali Paşa tekrar Vehhâbîlerle uğraşmaya mecbur olmuştu, şöyle ki: Bundan evvel kıta-i Hicaziye'den tardedilen Vehhâbîlerin bir kısmı [Dır'iyye] Kasabası'na firar

etmişti.. Bunların büsbütün izale-i vücudları hazreti padişah tarafından emredilmiş olduğundan paşa mahdumu [İbrahim Paşa] yı memur etmiş ve o da reis-i meşhur [Abdullah Bin Suud] ile sair asileri derdest ederek def-i gaileye muvaffak olmuştur.. Bundan sonra Yemen asileri ile uğraşmış, onları da mağlup eylemiştir.. Paşanın amal-i terakkiperverânesi gayr-i mahdut olduğundan Afrika'nın içeri taraflarını imar etmek fikriyle [Sudan] diyarına da asker sevk etmeye başlayarak orada da izhar-ı kuvvete meydan buldu... Gün geçtikçe Mısır orduları terakki ediyor birinci derecede askerler meyanında tadat olunuyordu.. Bu sırada [Mora] tarafları ihtilal içinde idi. Padişah Mehmet Ali Paşa'ya müracaat eylemiş ve paşa da bu yolda ibraz-ı hizmeti mucib-i mübâhât bilmiş olduğundan hemen karadan ve denizden Mora'ya asker ve mühimmat sevkine müsâraat eylemiştir. Aynı zamanda Yunanistan'ın ifsadıyla Girit Adası da ihtilal içinde olduğundan paşa o cihete de sarf-ı himmete başlamış ve iade-i sükûna muvaffak olmuştur... Fakat tarihte mufassalân (s.177) anlatılacak olan [Navarin Vakası] üzerine Mehmet Ali Paşa askerini çekmiş mecburen Mısır'a avdet eylemiştir...

Bu tecrübe-i siyasiye üzerine bütün iktidarını sarf ederek ordu ile donanmasını yeni baştan takviye etmiştir. Mısır'ın bu mertebede tealisi İstanbul'da vükeladan Hüsrev Paşa gibi bazı hasutların kin ve adavetini celbeylemiş idi. Hatta bu adavet Sultan Mecit zamanında tezayüt ederek Mısır ile İstanbul arasında sû-i tefehhüme sebep olmuş ve akıbet Paşa İstanbul'a gelerek itimad-ı padişahîye nailiyetle yine Mısır'a avdet etmiştir. Mühim-i umur-i hükûmeti tetkik icap eden kararları ittihazdan sonra meşâgil-i siyasiyeyi terk etmek ahz-ı amali idi. Çünkü bunca senelik meşâgil-i müşküle ve zaaf-ı pîrî ile artık vücudunu istirahatata vermek mecburiyeti hasıl olmuştu. Filhakika mahdumu İbrahim Paşa'ya ihale-i vazife ile ihtiyar-ı uzlet eyledi. İşbu tevcih 1263 tarihinde padişah tarafından da tasdik eylemiştir. Mehmet Ali Paşa Mısır'ın bu kahraman-ı ebedî el işihari 1266 senesi 86 yaşında olduğu halde veda-i âlem-i fâni eylemiştir. Metfunu Kâhire'dedir.

Küçük bir Arnavut fırkası ile Kavala'dan Mısır'a geçen Mehmet Ali Paşa cidden bir nadire-i vücuttur. Fransızları mağlup etmiş Kölemen fırkalarını mahveylemiş, Vehhâbîlerin istisâli, Yemen diyarının ıslahı, Sudan bedevilerinin taht-ı itaate alınması, hep paşanın şecaat ve metanetine munzam olan isabet-i tedbiri (s.178) neticesidir... Muvaffakiyâtı muhayyir-i ukûldur. En büyük hükümdarlar

derecesinde bir şan-ı ebediye mazhardır. Kırk üç yaşından sonra okuyup yazmaya başlamış en dakik mesail-i siyasiyeyi kemal-i suhuletle halledecek derecede sahib-i malumat olmuştur ki bu da âl-i deha ve sürat-i intikalinin en âli bir burhanıdır. Hayatını mahvetmek için Kâhire kapılarına kadar gelen yüzlerce Kölemen haşeratına karşı tek başına gitmesi fart-ı şecaatin, istihkar-ı mevtin en büyük delilidir..

Zaman-ı idaresinde Mısır kıtasının vasıl olduğu ümran ve terakki hakkında umum müverrihler yekzebân olarak sitayişkârdır. Sayesinde Mısır iklimi bir menba-i ilim ve servet olmuştu. Müessesât-ı hayriyesi pek çoktur ezcümle Kavala'daki imareti ve evlad-ı vatan için bir menba-i taallüm ve tedris teşkil eden [Medrese-i Hayriye]si varidat-ı vakfiyesi ile idare edilmektedir kanuna fart-ı riayeti darbimesel hükmüne girmiştir. Ehass-ı bendegânından biri kanunen idama mahkûm olmuş paşa bilâ-tereddüt hükm-i idamı imza eylemiştir. Ancak icra-i hüküm esnasında fart-ı teessüründen ağlamaya başlayınca bundan cesaret alan şefaathçilere [Ben yaptığım kanunu bozarsam bütün tebaamı tehlikeye ilka' etmiş olurum] cevabıyla mukabele eylemiştir.

İşte size pek çok olan Osmanlı kahramanlarından, büyük adamlarından bir numune daha! Bunları bir hiss-i muhabbetle tetkik ve tebcil (s.179) her zaman iyi ve büyük olmakla beraber vatana nafi olan hareketlerini mümkün mertebe taklide çalışınız. Sakın hiçbir vakit [Ben bu derece büyük mertebelere vasıl olamam] demeyiniz... Bakınız dünyada en âli mevkii işgal eden ne kadar dâhiler vardır ki sabâvet zamanları pek âdi bir tarzda geçmiştir.. Zekânızı tenvire çalışınız, nefsinizi, ailenizi, vatan-ı mukaddesi düşünmeye alışınız. Muntazam surette çalışmasını bilen elbette mahrum kalmaz..

KELİMÂT

Muntazam – (Düzgün) Nazm – Nâzım – Manzum – Nizâm – Nezzâm – Manzûme – Manzume-i şemsiyye – Tanzim – İntizâm – Tanzimât – Tanzimât-ı hayriye – Nizâmât.

Mahrum – (Nâil olamayan) Harâm –Harâmî – Tahrim – Hürmet – Hurmet – Harem-serây – Harem.

Derece – Derecât – Tedric– Derc.

Dâhi – (En büyük sahib-i akıl ve hüner) Dühât – Dâhiye.

Şefâat – (Arayıcılık) Şefî’ – Şâfi’ – Şâfii – Şüfeâ. (s.180)

Ehass- (En ziyade has olan) Hâs – Mahsûs – Tahsîs – Tahsîsât – Muhasas – Mahsusât.

Taht – (Alt) Tahtânî – Taht – Taht-ı saltanat.

Fevk – (Üst) Fevkânî – Fevkalâde – Tefevvuk – Fâik – Fâika – İhtirâmât-ı fâika.

Tedbir – (Bir iş hakkında akilane düşünmek) Tedâbir – Müdebbir – Müdbir.

Vükelâ – (Vekiller) Vekil – Tevkil – Tevekkül – Müvekkil – Vekâlet – Vekâleten – Mütevekkil – Mütevekkilen – Tevkilen – Vükelâ-i memleket (Mebuslar) – Vükelâ-i millet (Mebuslar) Vükelâ-i devlet (Sadrazam ve rüfekası, nazırlar, kabine) – Heyet-i vükelâ.

Âkibet – (Son) Ta’kib – Ta’kibât – Teâkub – Müteâkib – Müteâkiben – Akab – Akab-gîr – Akab – A’kab.

İhâle – (Havale etmek) Muhavvil – Muhavvel.

Tasdik – (Doğru bulmak) Sıdk – Sâdik – Esdak – Esdikâ – Tasadduk – Sadaka – Musaddık – Musaddak.

Zarfında – (İçinde) Zarf – Mazruf – Mazrûfen – Zarif – Zarâfet.

Muhâl – (Mümkün olmayan) Mahâll – (Mahaller, yerler).

Mutaassıb – (Sinirli, bir şeye sinirlilik ile yapışan) Taassub – Asab – Asabi – Asabe – A’sâb. (s.181)

Tevsi’ – (Genişlemek) Vâsi’ – Vüs’at – Tevessü’ – İttisâ’ – Müttesi’ – Tevessüen.

Hall – (Açmak) Hallâl – Tahlil – Tahlilât – Tahallül – Halâl – Hilâl.

Tebcil – (Şereflendirmek) Mübeccel – Tebcilât.

Mücâhid – (Vatan selameti için feda-i nefse hazır olan) Mücâhede – Mücâhidîn – Cehd – Cihâd – İctihad.

İ’dam – (Yok etmek) Adem – Ma’dum – Adîm – Adîm-ül imkân – Adîm-ün mâ – Mün’adîm.

Müşevveş – (Karışık) Teşviş – Teşvişât – Teşevvüş.

Tagallüb – (Cebren icra-i nüfuz etmek) Müttegallib – Müttegallibe - Galebe – Gâlib – Mağlub.

Muta’ - (İtaat eden) İtâat.

Basiret – (Açık gözlülük) Basiretkâr – Tebsire – Mubsır – Mütebessir – Basar – Ebsâr.

Hüccâc – (Hacc-ı şerife gidenler) Hacı – Hâcî.

Züvvâr – (Ziyaret edenler) Ziyâret – Ziyâretgâh – Mezar – Mezaristân – Zâir.

TALİM VE TAHLİL-İ EFKÂR

Mehmet Ali Paşa kimdir? Buna ne için Kavalalı derler? Ne için Mısırlı (s.182) derler? Esasen pederi nerelidir? Nerede ve ne zaman dünyaya gelmiştir? Kimin yanında büyümüştür? Kavala müdürünün nasıl nazarıdikkatini celbetmiştir? Buna karşı ne mükâfat görmüştür? Ticaret nasıl süluk etmiştir? Tacir iken siyasi olmasına sebep kim oldu? Napolyon Bonapart kimdir? Mısır'a ne için gitti? O zaman Osmanlıların padişahı kim idi? Mehmet Ali Ağa Kavala'dan Mısır'a ne fikirle gitti? Abukir Muharebesi'nde ne yaptı? General Kaleber kimdir? Süleyman-ül Halebi kimdir? Serkeş valilere Mehmet Ali Paşa ne yaptı ? Kölemen beyleri ile ne için ittifak etti? Bu ittifak ciddi mi idi? Hurşit Paşa kimdir? Nasıl Mısır'a vali oldu? Hurşit Paşa ne için tebdil-i tavır etti? Bunun üzerine Mehmet Ali Bey ne yaptı? Resmen Mısır'a nasıl vali oldu? Paşanın icraatını meneden iki sebep nedir? Bu mânialara karşı paşa ne yaptı? [Vehhâbî meselesi] nedir? Tosun Paşa kimdir? Kölemen beylerini Mehmet Ali Paşa nasıl mahvetti? Vehhâbîlere karşı ne tedbir yapıldı? İsmail Paşa kimdir? Özbekiye Sarayı vakası nedir? İhtilal-i askerîye karşı paşa ne yaptı? Zarar gören ahaliye ne yaptı? Mısır'daki ıslahat-ı ilmiyeden bahsediniz? Esbab-ı terakki olmak üzere Mehmet Ali Paşa neler yaptı? Mısır'da on sene zarfında ne tebdil görüldü? [Dır'ıyye Meselesi] nedir? Sudan istilasası hakkında ne bilirsiniz? Mora ihtilali hakkında ne bilirsiniz? Mehmet Ali Paşa Girit hakkında ne yaptı? Navarin Meselesi nedir? Hüsrev Paşa kimdir? Ne için Mehmet Ali Paşa'yı çekemiyordu? Ne yaptı? Mehmet Ali paşa kimi vali tâyin ederek işten çekildi? Mehmet Ali Paşa nerede metfundur? Mehmet Ali Paşa'nın icraatını icmal ediniz? Mehmet Ali Paşa ne vakit okuyup yazmaya başladı? Mehmet Ali Paşa'nın Kavala'daki müessesat-ı hayriyesi nedir? Kanuna derece-i riayeti hakkındaki vakayı hikâye ediniz? Eâzımın tercüme-i hâllerini öğrenmekten maksat nedir? (s.183)

BALIKÇILAR

—Bugün açız yine evlatlarım, diyordu peder
 Bugün açız yine lakin yarın ümit ederim
 Sular biraz daha sakinleşir.. Ne çare! Kader!..
 —Hayır! Sular ne kadar coşkun olsa, ben giderim
 Diyordu oğlu, yarın sen biraz ninemle otur!..
 Zavalıcık yine kaç gündür işte hasta!.

—Olur

Biraz da sen çalış oğlum, biraz da sen çabala
 Ninen, baban - iki miskin - biz artık ölmeliyiz...
 Çocuk düşündü, şikâyetli bir nazarla: Ya biz?..
 Ya ben nasıl yaşarım siz ölürseniz? Hâlâ
 Dışarıda gürleyerek kükremiş bir ordu gibi
 Döverdi sahili binlerce dalgalar asabi...

—Yarın sen ağları gün doğmadan hazırlarsın
 Sakın yedek biraz ip, mantar almadan gitme
 Açınca yelkeni hiç bakma, oynasın varsın
 Kayık çocuk gibidir, oynuyor mu kaydetme
 Dokunma keyfine.. Yalnız tetik bulun, zira
 Deniz kadın gibidir hiç inanmak olmaz ha!.. (s.184)
 Deniz dışarıda uzun sayhalarla bir hırçın
 Kadın gürültüsü neşreliyordu ortalığa

—Yarın küçük gidecek yalnız öyle mi balığa?

—O gitmek istedi, sen evde kal diyor

—Ya sakın

O gelmeden ben ölürsem?!..

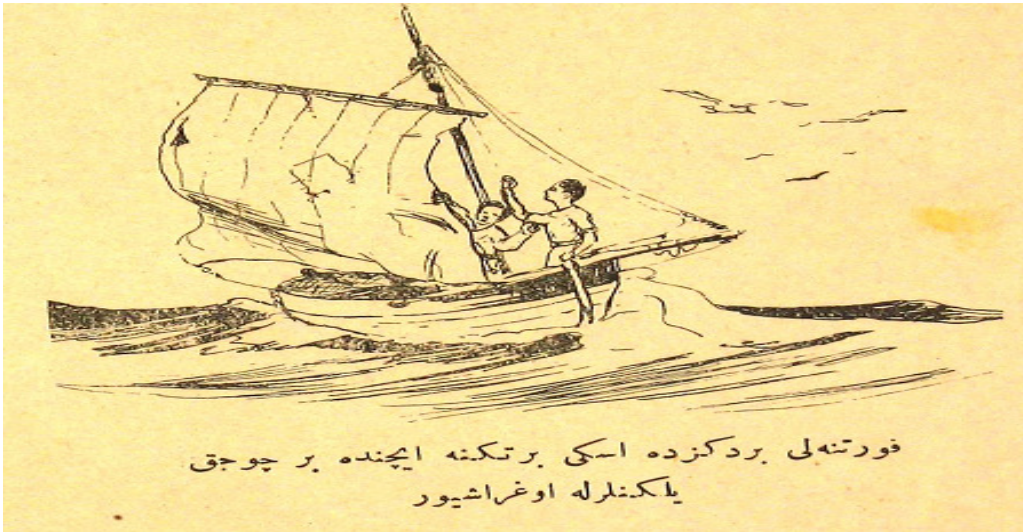
Kadın bu son sözle

Düşündü kaldı.. Balıkçıyla oğlu yan gözle
 Soluk dudaklarının ihtizaz-ı hâsirîne

Bakıp sükût ediyorlardı, başlarında uçan
Kazayı anlatıyorlardı böyle birbirine...
Dışarıda fırtına gittikçe pür-gadab, coşan
Bir ihtilaç ile etrafa raşeler vererek
Uğulduyordu...

—Yarın yavrucak nasıl gidecek?

Şafak sökerken o yalnız bir eski tekneciğin
Düğümlü, ekli, çürük ipleriyle uğraşarak
İlerliyordu.. Deniz aynı şiddetiyle şırak
Şırak dövüyor, köhne teknenin şişkin (s.185)
Siyah kaburgasını!. Ah açlık, ah ümit!..
Kenarda bir taşın üstünde bir hayal-i sefid
Eliyle engini güya işaret eyleyerek
Diyordu: Haydi nasibin şu dalgalarda.. Yürü!..

Fırtınalı bir denizde eski bir tekne içinde bir çocuk yelkenlerle uğraşıyor

Yürür zavallı teknecik yürür.. “Yürümek”
Nasibin işte bu!.. Hâlâ gözün kenarda yürü!..
Yürür.. Fakat suların kahr-ı şiddetine
Nasıl tahammül eder eski, hasta bir tekne?!.. (s.186)

Deniz ufukta, kadın muhtazır ölüyor..
 Kenarda üç gecelik bâr-ı intizarıyla
 Bütün felaketinin darbe-i hasarıyla

Tehi, kazazede bir tekne karşısında peder:
 Uzakta bir yeri yumrukla gösterip gülüyor..
 Yüzünde giryeli, muzlim, boğuk şikayetler!..

Tevfik Fikret Bey

İhtiyar pederin resmi yumruğunu uzaklara doğru kaldırmış

KELİMÂT

Boğuk – (Kısıık) Boğmak – Boğuntu – Boğum – Boğulmak – Boğunuk.

Şikâyet – Şâkî – Müşteki – İştikâ – Şikâyât

Yumruk – Yumruklamak – Yumuk – Yumak – Yummak. (s.187)

Hasâr – (Ziyan, mahrumiyet) Hüsrân – Hasûr – Hâib-i hasûr – Hasâr-zede – Hasâr-dide.

Üç – (Adet) – Öc – İntikâm – Uc (Bir şeyin son noktası) – Üçüncü – Üçer – Üçer – Üçleme.

Kahr – (Üzmek) Kâhir – Makhûr – Kakhâr – Kâhire.

Su – [İçilen mâyi] – Âb – Mâi – Sulu – Susuz – Susamak – Susamış – Sulamak – Sulanmak – Sulak – Sulayıcı.

Su [Karar] Saat beş sularında geldi.

Sû [Taraf] – Çarsû [Çarşı] Sûy-i mektep.

Sû' – [Fena] – Sû'-i hâl - Sû'-i ahlâk – Mesâvî.

Nasîb – [Kısmet, pay] Nisâb – Nasibsiz – Zî-nasib.

Şişkin – Şiş – Şişik – Şişmek – Şişirmek – Şiş kebabı – Şişelemek – Şişli baston – Şişli [İstanbul'da bir mevki].

Kaburga – Kaburga kemiği.

İhtizâz – [Titremek, salıntı] Mühtezz.

TALİM VE TAHLİL-İ EFKÂR

Balıkçı ne demektir? Balık satan ile balık tutan arasında ne fark vardır? Bu hizmetlerin hangisi daha güçtür? Bu manzumedeki balıkçı (s.188) ailesini tasvir ediniz? Peder ne hâldedir? Valide ne hâldedir? Çocuğun hareketi nasıldır? Bu hareketi takdir eder misiniz? Niçin? Fedakârlık ne demektir? Çocuğun fedakârlığını valide nasıl telakki ediyor? Peder ne yolda cevap veriyor? Fırtına ne demektir? Fırtına yalnız denizde mi olur? Kaburga ne demektir? Yedek ne demektir? Yedek ip, mantar ne demektir? Yedek çekmek ne demektir? Çocuk nasıl gitti? Sahildeki beyaz hayalden maksat nedir? Ümit ne demektir? Ümitsiz insan yaşar mı? Avın neticesi ne oluyor? Hasta valide ne oldu? Çocuk ne oldu? Kayık sahile ne hâlde düştü, peder ne oldu? Tecennün ne demektir? Tecennün eden kimseye ne derler? Mecnunlar nerede tedavi olunur? Şu manzumeden asıl maksat nedir?

BÜYÜK SÖZLER

Tabiat bir sanattır ki muhtereât-ı beşeriyenin padişahı addolunsa şayestedir.

*

Erbab-1 şebâb milletin maksud-i âtîsidir. Onda ne kadar terakki görülürse ihya-i vatan ümidi o kadar kuvvet bulur.

*

Efkâr-ı sâibe ziyaya benzer: Bir mesleğin bir cihetinde zuhur edince sair taraflarında yine az zaman içinde yayılmak tabiidir. (s.189)

*

İbzal-i mesaide kusur etme ki olmuş;
Vabeste bu âlemde sükûnun harekâta!
Mevta yakışır var ise rahat döşeğinde,
İkdam ve tahammül gerek erbab-ı hayata.

*

Rızk-ı Hüdâi nâbit meyveden ibaret olan memleketin ahalişi aç kalır.

*

Şîr-hârlar beşiğini, çocuklar eğlendiği yeri, gençler maişetgâhını, ihtiyarlar gûşe-i ferağını, evlat validesini, peder ailesini ne türlü hissiyat ile severse insan da vatanını o türlü hissiyat ile sever.

*

Bir kere evlad-ı vatan muhtelit mekteplerden çıkarılsın, o zaman aralarına bir tefrika bırakmak na-kabil olur. Nitekim daha fidan iken birbirine sarılan ağacı büyüdükten sonra ayırmak ikisini birden köklerinden çıkarmaktan müşkül olur.

*

İnsan görenekten çektiği meşakkati ne illetten, ne killetten, ne zaruretten çeker, ne esaretten!. (s.190)

*

Marifet ne kadar köhne, ne kadar nakıs olsa yine cehalete mecruhtur.

*

Edebiyatsız millet; dilsiz insan kabilindendir.

*

Efrada merhametten ekseriya umuma ihanet çıkar.

*

Zevalden berî servet var ise (istihkak) tır.

*

Çocuk olmasaydık adam olmazdık. Adam olmasaydık büyümezdik.

*

İşi çoğaltmak, iş bilmemekten gelir.

*

İnsan her söylediğini bilmeli, fakat her bildiğini söylememeli.

*

Düşene acıyandan ziyade gülen bulunur.

*

Bârîka-i hakikat müsâdeme-i efkârdan çıkar.

*

Edebiyatın vatani yoktur. Bir fikir eğer sahih ise bir lisanda edeceği tesiri diğer lisanda da tamamıyla icra eder. (s.191)

*

İşsiz geçen zamanın dakikası saatten uzundur.

*

Akıl (murabba başka, müselles başka) kaziyesinin hakikatine ne kuvvette hükmeylorsa vicdan da (vatan başka haric-i vatan başka) sözünün sıhhatine o kuvvette itimat ediyor.

Namık Kemal Bey

KELİMÂT

Murabba' – (Dört köşeli şekil) Reb' – Râbi' – Terbî' – Terbîan – Terbî'-i evvel – Terbî'-i sâni – Râbian – Râbia – Murabbâ.

Müselles – (Üç köşeli şekil) Sülüs – Hatt-ı sülüs – Sâlis – Sâlise – Teslis – Selâse – Ekânim-i selâse – Müsellesât.

Lisân (Dil) – Elsine – Lüsni – Fenn-i elsine – Elsine-i ecnebiye – Lisâna almak – Lisânlarda dolaşmak – Lisâna alamamak.

Müsâdeme – (Çarpışmak) Sadme – Sademât – İnsıdâm – Müsâdemât.

Zevâl (Mahvolmak) Zâil – İzâle.

Berî – (Kenarda, medhûlü olmayan) Tebriye –Tebriye-i zimmet (s.192) Teberrî – Müberrâ – Berî (Adet) İkidenden beri.

Berri (Berre mensup) (Karaya mensup) Asâkir-i beriyye – Peri.

Mercuh – (Üst tutulan) Rûchân – Râcih - Tercih – Tercihen.

Rızık – (Gıda) Râzık – Merzûk – Erzâk – İrzâk – Rezzâk.

Nâbit - (Büyüyen) Nebât – Nebâtât – İnbât – Kuvve-i inbâtiye – Menbit.

Add - (Saymak) Aded – A'dâd – İ'dâd – Taaddüd – Ma'dud – İ'dâdî.

TALİM VE TAHLİL-İ EFKÂR

Okuduğunuz büyük sözler kimin eseridir? Kemal Bey kimdir? Tercüme-i hâlini muhtasaran söyleyiniz? Bu tercüme-i hâli hangi kitaptan okudunuz? Tabiat ne demektir? Ne için muhtereât-ı beşeriyenin padişahı addolunur? Efkâr-ı sâibe ne demektir? Ne için ziyaya benzer? Nasıl memleketin ahalisi aç kalır? İnsan vatanını nasıl sevmelidir? Muhtelit mektep ne demektir? Muhtelit mekteplerin ittihad-ı anasına ne fâidesi vardır? Görenek ne demektir? Fâideli midir? Zeval bulmayan servet nedir? İş çoğaltmak neden gelir? Murabba ne demektir müselles ne demektir? Vatan ile haric-i vatan arasında ne fark vardır? Sizin vatanınız neresidir? Meskat-i re'siniz neresidir?.. (s.193)

BİR MEKTUP

Sevgili Kardeşim!

İmtihan tâlimlerini memlekette geçirmek için oradan ayrılırken sana mektup yazacağımı vadetmiştim, Selânik'e vasıl olur olmaz incâz-ı vaadde de kusur etmemiş idim. Filhakika muvasalat haberinden ibaret olan o meveddet-nameye henüz bir cevap alamamış isem de mucib-i intibah bir vakanın tasviri emeliyle şu ikinci mektubu takdime müsâraat ediyorum. Memleketimizde sıcaklar şiddetle hükmünü icra ediyor. Mamafih geceleri denizde mehtap âlemleri de hoşâ gidiyor. Fakat şu hoşâ gitmek meselesi ihtiyatlı davranmak ile meşruttur. Yoksa bizim geçen gece yaptığımız mehtap âlemi hiç de hoşâ gidecek şey değildir. Vakayı izah edeyim: Geçen akşam bazı rüfeka ile beraber iskeleye inmiş Hürriyet Meydanı'ndaki [Olimbus Palas] kahvehanesinde oturmuştuk.. Güneş guruba meylediyor, deniz cihetinden gelen hafif bir rüzgâr gündüzün hararetini unutturtuyordu. Hürriyet Meydanı [İğne atsak yere düşmez] tabirine mâ-sadak olacak derecede kalabalık idi. Arabalar, tramvaylar mütemadiyen halkı taşıyor bazıları da kayıkla gelip gidiyorlardı.. Ben bu temaşaya dalmış âdeta kendimden geçmiştim.. O akşam zaten yemek için evlere çıkılmıyacaktı. Arkadaşlardan Necmi (s.194) Bey beni ve benim şerefime olarak yanımdaki dört arkadaşımı da taama davet etmişti.. Pederim yalnız gezmeye müsaade etmediği için bizim Recep de beraber idi. Hep birlikte Beyaz Kale Bahçesi'ne naklederek yedi kişilik mürettep bir masa başına geçtik.. Konuşa konuşa mükemmel bir yemek yedikten sonra bu geceyi nasıl geçireceğimizi düşünmeye başladık.. Ben oh! Diyordum. Böyle latif bir geceden istifade etmeli, tabiatın bu küşayışinden layıkıyla hissedar olmak için açıklara, uzaklara çıkmalı.. Filhakika orada geçen on aylık zaman-ı tahsil bizi böyle asude gezintilerden mahrum ettiği cihetle şimdi bana deniz bir levha-i saadet gibi görünüyordu.. Mehtabın hafif mevceler üzerindeki inikâsı beni o levh-i şairaneye daha ziyade cezbediyorken bu teklifim umum tarafından alkışlarla kabul edildi. Herkes evet! Evet! Diyerek bir dakika evvel yola çıkmak için tehalük gösteriyor, istical ediyorlardı. Nihayet münasip bir kayık tutmak vazifesini bizim Recep'e havale ettik. Sadık delikanlı hemen yerinden fırladı kayığı tuttu.. Şimdi hepimiz sahile şitâb ediyorduk. Fakat bu sırada çocukça bir hareket ettik.. Kendi kayıklarıyla her gece gezintiye çıkan Lebib

Efendi'nin tavsiyesiyle kayıkçıyı almamış bizi kahvehanede beklemesini tembih etmiştik. Kayıkçı bu tekliften şüphesiz memnun olmuştu. Hava saf ve rakit, deniz pür sükûn idi, kendisi rahatça kahvehanede oturacak, zahmet çekmeden (s.195) ücretini alacaktı. İçimizde kayık kullanmasını bilenler de var idi. Sahilden bir parça tebâüd edince biraz durduk şimdi şehri, şehrin gece hâlini temaşa ediyorduk. Selânik nurlar içinde latif bir manzara arz ediyordu, elektrik lambaları, lüks fenerleri, hava gazı lambaları memleketi mükemmelen tenvir etmişti hele kamer o sultan-ı sema bütün bu manzara üzerine bir şaşaa-i fevkalade ilave eyliyordu. Kürekler yavaş yavaş harekete başladı. Cümlemiz meserret âvâzeleri ile bu eğlenti gecesini tesit ediyorduk. Şarkılar başladı, arada milli marşlar, vatan manzumeleri okunuyordu. Daha uzak dolaşmak, daha açıklara çıkmak fikri hepimizde var idi. Lebib “İleri! Daima ileri” diyordu Küçük Karaburun'a gelmiştik. Buraları daha saf, daha şevk-efzâ görünüyordu. Sahranın her köşesinden bize doğru kopup gelen bir bûy-i latif, kır âleminin mahsûsâtından olan sadelik içinde meşammımızı ta'tir ediyordu: bedr-i tam hâlinde olan kamer denizi bir derya-i nur hâline ifrağ etmişti. Bu doyulacak bir manzara değildi. Bu gece hayatın cereyan etmemesini, hiç sabah olmamasını istiyor, mevkuf-i lezâiz yaşamak arzusunda bulunuyor idik.. Biz bu dalgınlık içinde iken Recep yavaşça – Dönelim!.. Demişti: Pürhiddet gözlerimi arka tarafa çevirdiğim zaman ehemmiyetsiz bir bulut gördüm.. Bunda vehme düşecek bir sebep farz edemedim hatta Recep'e vehhâm demekle iktifa ederek yine (s.196) eğlenceye iştirak ettim. Fakat dikkat etmek lüzumunu ihtar eden Recep'in haklı olduğunu sonradan anladık. Meğer bulut dehşetli bir fırtına alameti imiş.. Birden her tarafa bir zulmet çöktü. Memleketin ışıkları bize kadar vasıl olamıyor, kamer bulutlar altından çıkamıyordu. Kemal-i telaşla “Dönelim!..” Dedim.. Küreklere dayandık, o bulut yığını bir sağanak dökmeye başladı. Ben mebhût ve mütehayyir “Ah! Şimdi kayıkçı olsa idi!. Bu telaş mahal kalmayacaktı” diyordum. Arkadaşlarım havfın verdiği dehşet içinde sükût etmişlerdi. Lebib kayık idaresindeki bütün maharetini sarf etti; çok yoruluyor, az, pek az ilerliyor idik. Hepimiz sırsıklam olmuştuk.. Vücutlarımıza hasıl olan mütemadi raşeler felaketimizi tezyit ediyordu. Zavallı Recep de pedere ne cevap vereceğini düşünüyordu. Bu sırada daima etrafı tetkik ediyor, bir ümit, bir tarik-i necat bulmak için çalışıyordu. Nihayet yağmur bir parça kesb-i heft eyledi. Uzaklarda bir fener ziyası keşfedebildik.. Recep bunun bir gemiden gelmekte

olduğunu temin etti. Bu ümit üzerine cümlemize sanki yeni bir kuvvet gelmişti. Tekrar Lebib kürekleri çekti.. Kollarında ne kadar kuvvet var ise sarf ederek çalıştı.. On dakika zarfında gemiye vasıl olduk.. Kaptan pederimin ihbâsından olduğu cihetle bizi tahlis için vazife-i insaniyesini icra ederken tekdir-i arifanede bulunmayı da (s.197) unutmadı.. Biz mahcubane teşekkür etmekten başka bir şey yapamıyorduk. Kaptan “Sizleri bu gece burada misafir etmek pek kolaydır. Fakat ailelerinizin merakını defetmek de lazımdır” diyerek sahile isalimizi emretti. Dört tayfa bizim kayığı kendi sandallarına raptederek hazırlandılar. Biz de havfımızı teskin etmiş, gemide bir parça istirahat eylemiştik.. Sahile ve oradan da evlere avdet ettiğimiz zaman muhakkak bir ölümden kurtulmuş gibi mesrur idik.. Valide, peder, biraderler, hatta bütün mahalle halkı telaş ve endişe içinde idi.. Tekdirleri, nasihatleri şerhe ihtiyaç yoktur! Hemen çamaşırlarımı değiştirdim, doğru yatağa koştum. Fakat dört beş gün nezle-i sadriyeden muzdarip oldum. Şimdi iade-i sıhhat eylediğim cihetle seninle hasbihâle şitâbân oldum. Küçük bir tedbirsizlik ne kadar mühim fecâyie sebep olabilir, binaenaleyh her hareketimizde dür-endiş olmalıyız kardeşim!..

Fi sene

Biraderin

KELİMÂT

İmtihân – Mihnet – Mahn – Mihnetkeş – Mihnetkeşân (s.198)

Memleket – Memâlik – İstimlâk – Mülk – Mâlik – Memlûk – Temellük – Müstemleke – Memalîk – Melik.

Va'd – [Adamak] Va'de – Mev'ud – Mev'id – Mevâid – İncâz-ı va'd [Va'dini icra etmek].

Hafif – [Yeğni] Hiffet – Ehaff.

Mevce – [Dalga] Mevecât – Emvâc – Temevvüc – Mütemevvic.

Cezb [Çekmek] Câzib – Meczûb – İncizâb – Müncezib – Cezbe – Cezebât.

Şâirâne – [Şairlere yakışacak surette] Şâir – Şiir – Teşâur – Meşaire – Şuûr – İş'âr.

Teklif – [Zahmete koymak] Teklifât – Tekâlif – Mükellef – Külfet – Tekâlif-i emiriyye.

Tehâlük – [Telaşlı arzu göstermek] Müttehâlik – Müttehâlikâne.

Saf [Halis] Sâfî – Safvet – Safâne – Safdil.

Ücret – [Bedel] Ecir – Ücûrât – Âcir – Mûcir – İcar – İsticâr – Müste'cir – Me'cûr.

Tebâüd – [Uzaklaşmak] Bu'd – Baîd – Eb'âd – Eb'âd-ı selâse – Teb'id – Mübâadet -İstib'âd – Müsteb'id. (s.199)

Sultan – [Padişah] Selâtin – Saltanât.

Tes'id – [Tebrik etmek] Sa'd – Saâdet – Mes'ud – Saîd – Saîde – Es'ad.

Bûy – [Koku] Boy – Boyu bosu yerinde.

Meşamm – [Koku alan alet: Burun] Şamme – İstişâm – Şeme.

Ta'tir – [İyi kokutmak] İtır – İturnâk – Itr-i şâhî – Bir nevi çiçek.

Vehim – [Kuruntu] Evham – Vehhâm - Tevehhüm – Vahime – Vehmiyât – Mütevehhim.

Mebhût – [Şaşkın] Beht.

TALİM VE TAHLİL-İ EFKÂR

Bu mektubu kim yazıyor? Nerede yazıyor? Nasıl bir vakitte yazıyor? İmtihan ne demektir? Sizin mektepte senede kaç defa imtihan yapılır? Ne kadar zaman tatil verilir? Tatiller lazım mıdır? Bazı ebeveyn ne için tatilden şikâyet eder? Haklı mıdırlar? Bu mektupta muharririn maksadı nedir? Neyi tasvir ediyor? Lebib Efendi kimdir? Recep kimdir? Nemci Bey kimdir? Nerede akşamdan oturmuşlar? Nerede yemek yemişler? Mehtap âlemi ne demektir? Kayıkçıyı ne için beraber almamışlar? Sahib-i mektup Recep'e ne için vehhâm diyor? Vehhâm ne demektir? Recep'in sözüne ne vakit ehemmiyet veriyorlar? Gemi kaptanı nasıl adamdır? Bu fırtınaya tutulanlara karşı ne muamelede bulunuyor? Nezle ne demektir? Bu mektuptan ne öğrendiniz? (Kâr-ı evvelde kişi akıbet-endîş gerek) (s.200)

دوشونبور
Düşünüyor

بش آلتی یاشنده شن
کورینور برچوجق

Beş altı yaşında şen
görünen bir çocuk

اویونجاغنی قیرار، آتار

Oyuncağını kırar,
atar

بیسقت اوزرنده کزر

Bisiklet üzerinde gezer
(s.201)

YARAMAZ

Henüz beş altı yaşında, fakat gören derhâl
 Sekiz yaşında çocuk zanneder: Vücudu kavi,
 Teşekkülâtı mükemmel; ne pek ziyade zaif,
 Ne pek semiz; feyezân-ı hayatını ibzal
 Eden tabiata şayeste bir çocuk: deme vi,
 Kemikli, etli, yiğit canlı bir güzel afacan...
 Neşat ve safvet-i ruhuyla bir refik-i latif,
 Kemal-i sıhhat cismiyle lem'a-i purân:
 Gelir, gider, ele sığmaz, kaçır, uçar... Duramaz,
 Bütün mel'ini bir söz beyan eder: yaramaz!..

Sabah olunca güneş ufka çıkmadan uyanır,
 Yüzünde bir yeni hülya, gözünde bir rüya,
 Durur sükûn ve sekînetle bir zaman öyle;
 Gören bu hâlini tembellik iktizasî sanır,
 Fakat o kendi hayalatına dalıp güya
 Bütün o günkü planlarla iştigal eyler:
 Arar oyunların envanını hayaliyle,
 Gelir geçer nazarından bütün yaman şeyler!...
 Yataktan indi mi, başlar mücadelât-ı hayat:
 Alır atar, döker eşyayı; işte tertibat! (s.202)

Tüfek omuzda, kılıç belde: Şimdi bir asker,
 Elinde bir boru, şiddetle öttürüp gidiyor...
 Bu bir dakika sürer: Şimdi kendi bir kaptan,
 Evin önündeki balkon vapur; bu iş de biter,
 Küçük bisikletin üstünde şimdi devrediyor...
 Bunun da zevki yok artık; bütün oyuncaklar
 Takım takım yayılır yerlere... “Şu çalgı çalan
 Bebek nasıl açılır? Kim bilir içinde ne var?”

Suali varit olurken... Gider zavallı bebek,
Yeter manevrayı izaha bir (Kırıldı!) demek.

Biraz lüzum-ı sükûnet duyarsa cisminde,
Hayali cûşa gelir.. Bir hayal-i bî-hikmet.
Fakat latif ve münevvir-i cenah zerrin-per
Gözünde bir küçücük lem'a bir güzel hande,
Tefekkürâtına başlar... Serâir-i hilkat
Dolar lisanına: “Her şey ne der? Ne olur?
Niçin güneş göğe çıkmış? Niçin yeşil yerler?
Neden bulut koşuyor? Dalgalar niçin duyulur?
Niçin bisikleti sen almadın bugün? Söyle!
Büyük babam neden öldü?..” Sorar durur böyle! (s.203)

Çocuk, çocuk.... Bizi bir anda bir sualiyle
Zalâm-ı yeise giriftar eden nedim-i hayat,
Verir o anda yine ruha incilâ-i sürur:
Unutmuş işte cihanı, hayatı, kabri bile,
Medîd kahkahalarla gark-i zevkiyât,
Koşup koşup dönüyor, söylüyor, emel saçıyor...
Parıl parıl uçuyor sanki bir zühre-i nur,
Niğâh-ı mahtına bir âsmân-ı şevk açıyor..
Yüzünde cilve eder handâ hand his ve hayal,
Olur cemalinde aks-i zevahir-i amal!

Gelince sofraya akşam, biraz sabırsızlık,
Biraz telaş ile bekler taamı... Sonra hemen
Bir iştah ile başlar ki her gören mutlak
Bu ihtiyacını anlar; biraz da arsızlık
Bulur içinde: Yemişlikte gizlice afacan
Manevralar çevirir!.. Lakin işte gözlerinin
Ziyası uçtu... Oturmakta şimdi sallanarak;

Cemali ma'kesi olmuş menâm-ı gül perinin...
 Açar, kapar gözünü... Yaslanır... Fakat uyumaz:
 Son iltifatını bekler yemişliğin yaramaz!.

Kemal Bey Zade

Ali Ekrem (s.204)

KELİMÂT

Demevî – (Kanlı) Dem – (Kan) – Dem – (Zaman) Dima' – Dem çekmek –
 Demkeş – Demdeme – Düm – (Elfâz-ı musikiden: dümték) Dem vurmak.

Yatak – Yatan – Yatık mal – Yataklık – Yatık (Su nakline mahsus tahta testi).

Mücâdele – (Mübâhase, kavga) Cedel – Cidâl – Cedel-gâh.

Çalgı – Çalmak – (Hırsızlık etmek) Çalgı çalmak – Dil çalmak – Fikir çalmak
 – Kapı çalmak – Çalık – Çalçene.

Cenâh – (Kanat) Ecniha – Bî-cenâh.

Serâir – (Gizli şeyler) Sır – Esrâr – Serdâr-ı ekrem – Ser-a ser – Serseri.

Kabr – (Mezar) Kubûr – Makber – Makbere – Makâbir – Kabristân.

Zühre – Küçük Zühre – Zühre – (Parlak bir yıldız) – Zehre – (Öd) Zehreçâk –
 (Öd koparan) Zehr – Zehr-efşân – Zehirli – Zehir saçmak – Zâhir – (Parlak) Nücûm-ı
 zâhire – Zehre – Ezhâr – (Çiçekler) – Zahr (Arka) – Zuhr – Vakt-i zuhr. (s.205)

Hande – (Gülüş) Handâ hand – Hande-feşân.

Cilve – (Görünüş, naz) Cilveli – Cilâ – İncilâ – Tecellî – Müncelî – Tecelliyât
 – Cilvegünân – Cilvenümâ.

Sabr – Sâbir – Sâbire – Sabbâr – Sabûr – Istıbâr – Sabri – Sabırsız – Sabırlı.

Gül – (Malum çiçek) Gel – (Gelmek masterından) Kel – (Başı saçsız) Kil –
 (Çamur) Kül – (Ateş bittikten sonra kalan şey) Gül – (Gülmek masterından).

Menâm – (Uyku) Nevm – Nâim – Nâima – Münevver – Tenvim.

Manevra – (Harekât-ı askeriye).

Bisiklet – (Derrâce)

Plan – (Hatt-ı hareket).

TALİM VE TAHLİL-İ EFKÂR

Yaramaz ne demektir? Bu manzumede tasvir edilen yaramaz çocuk kaç yaşındadır? Vücudu nasıldır? Demevi ne demektir? Asabi ne demektir? Safrâî ne demektir? Lenfâvî ne demektir? Bu yaramaz çocuğun harekâtını tasvir ediniz? Sabah olunca ne düşünür? Ne yapar? Asker taklidini nasıl yapar? Kaptan taklidini nasıl yapar? Oyuncaklara ne yapar? Nasıl kırar? Ne gibi sualler irat eder? Bu hâlleri siz de nefsinizde hissettiniz mi? Akşam sofrada ne yapar? İştihasının (s.206) ziyadeliğine sebep nedir? Yemişlik ne demektir? Gözleri ne için kapanıyor? Ne için uyumuyor? Ne bekliyor?

BİR LATİFE

Bedevinin biri esna-i seyahatinde sahra yolunu tutmuş gidiyordu. Yolu üzerinde yemek yemekle meşgul bir Arabiye tesadüf etti. Arabinin misafirperver olacağını ümit ederek selam verdi. Redd-i selamdan sonra teklif-i taam yerine aralarında şöyle bir muhavere cereyan etti:

- Ya ahâ el Arap nereden geliyorsun?.
- Senin kabilenden!
- Hanemi sana gösterdiler mi?
- Gördüm, mamur ve âbâdân bir konak!.
- Kelbim acaba sağ mıdır:
- Afiyette ve koyunları kurtlardan muhafazadadır.
- Oğlum Halit'i gördün mü?
- Gördüm. Kur'an-ı Kerim tilavetiyle meşgul idi!
- Oğlumun validesi sıhhatte mi?
- Hay hay! Umur-i beytiye ile iştilal etmektedir.
- Ya eve su taşıyan devem ne hâldedir?
- Fevkalade kuvvetlenmiş, hizmetinde berdevamdır! (s.207)

Bu muhavereden sonra da Arabi misafirine teklif-i taam etmeyince bedevi hiddetlendi. O sırada oradan geçmekte olan kelbi irâe ederek:

- Eğer senin kelbin sağ olsaydı bu köpeğe pek benzerdi!...
- Benim kelbim öldü mü?
- Devenin lâhmından yiyerek hastalandı, vefat etti..
- Ya devem ne oldu?
- Halit'in taziyesinde boğazlandı!
- Halit'in validesi vefat mı etti?
- Halit'in mezar taşına başını vura vura vefat etti!
- Oğlum Halit de vefat mı etti?
- Zelzeleden yıkılan köşkün altında kalarak fevt oldu...

Arabi bu sözler üzerine yemek torbasını atarak sahra yolunu tuttu.. Bedevi de bu sayede karnını doyurmaya muvaffak oldu.

KELİMÂT

Sahrâ – (Çöl) – Sahrâî – Sahârî.

Seyyâh – (Seyahat edici) Seyâhat.

Taâm – (Yemek) İt'âm – Tu'me – Taâmhâne.

Tilâvet – (Kur'an okumak) (s.208)

Hiddet – (Sertlik) Hadîd – (Hiddetli) Hadid – (Demir) Tarik-i hadîdiye – (Demir yolları) Haddâd – (Demirci).

Lâhm – (Et) – Mülâhham (Şişman)

Fevt – (Ölmek) İfâte

Vefât – (Ölmek) Müteveffî

Ta'ziye – (Bir felaketten dolayı teselli etmek) Taziyetnâme.

Zelzele – Zelâzil.

TALİM VE TAHLİL-İ EFKÂR

Bedevi ne demektir? Bedevinin zıttı nedir? (Medeni) Sahra ne demektir? Arabi ne demektir? Teklif-i taam ne demektir? Misafirperverlik ne demektir? İyi bir meziyet midir? Arabi ile bedevi arasındaki birinci muhavereyi hikâyeye ediniz? Bedevi ne için daima medihte bulundu? İkinci muhavereyi naklediniz? Bu defa bedevi ne için hep havf ve telaş verecek sözler söyledi – Arabi ne oldu? Bedevi ne yaptı?

BİR MÜDÂHİNDEN ALINAN DERS

Müdâhin kendisini dinleyenlerin sayesinde geçinir. Sizde olmayan meziyetleri tadat ederek medhinizde bulunan kimselere emniyet etmeyiniz. (s.209)

Midâhinlerden mücânebet lazım olduğuna dair şimdiye kadar şüphesiz pek çok sözler işittiniz, hikâyeler okudunuz.. Bahusus (karga ile tilki hikâyesi) bu maksadı ifham için yazılmış en iyi eserlerdendir. Bu derste de size aynı meselenin fakat insanlar üzerinde suret-i tatbikine dair bir misal irat edeceğiz: Her bahiste olduğu gibi hissenizi almak için dikkat ediniz:

Nâhit Bey imtihan tatillerinde istifade için İstanbul'a gitmiş, pederinin son derecedeki servet ve şöhreti sayesinde gezinmeye, eğlenmeye başlamıştı.. Maiyetinde bir vekilharç, birkaç hizmetçi ile her gittiği yerde mazhar-ı ihtiram oluyor, fakat müdâhinlere, temellüklere aldanarak bir türlü kesesinin ağzını kapayamıyordu.. Filhakika pederinin derece-i gınasına, itibarına nazaran bu isrâfât o kadar haiz-i ehemmiyet değilse de ileride tevellüt edebilecek mazeretleri şimdiden düşünmek lazım idi. İktisada riayete alışmayan çocuk ne kadar zengin olursa olsun servetini idare edememek yüzünden mahvolmak tehlikesindedir. Bu hakikati bilen vekilharç Nâhit Bey'i mümkün mertebe ikaza çalışır fakat bir türlü muvaffak olamıyordu Nâhit çok söze meydan bırakmıyordu. Tecrübeli vekilharç işi büyütme istemedi. Yalnız bu mesele hakkında büyük beyin ihbâsından Hamit Bey'in nazarıdikkatini celbetti. Hamit Bey Nâhit Bey'in pederi tarafından vaktiyle (s.210) mektebe sevk edilmiş o sayede tahsil ederek emniyet-i umumiye idaresinde altı yüz kuruş maaşlı bir memuriyete tayin edilmiş bir genç idi. Vekilharcı iyice dinledi velinimetini hesabına çocuğun bu hâline acıdı, kendisine bir ders-i ibret vermek onu

mahcup ederek, izzetinefsine dokunarak bu fena hareketinden vazgeçirmek istedi. Tesâdüfât-ı hüsnenden olmak üzere Nâhit Bey Hamit Bey'in kim olduğunu bilmiyordu. Bir akşam Nâhit Bey mutadı olan Boğaziçi seyahatinden avdet etmiş, Beyoğlu'nda Tepebaşı Bahçesi'ne girmişti. Hamit Bey de bu müsrif mektep efendisini tarassut ediyor, fikrini mevki-i tatbikiye koymak için münasip bir vaktin hululüne intizar eyliyordu.

Vekilharç hademe ile uzakta bir masada oturuyor Nâhit Bey de birkaç arkadaşı ile beraber ayrıca bir masayı işgal eyliyordu. Dondurmalar, limonatalar teakup ediyor, masarif hep bir keseden, Nâhit Bey'in kesesinden tesviye olunuyor, garsonlara bahşişler veriliyordu. Beyin arkadaşları bir aralık müsaade alarak çekildiler çünkü ertesi sabah Çamlıca'ya gitmek üzere tertibat icrası takarrür etmiş olduğundan bu mühim istihzârât ile uğraşmak lazım idi.. Nâhit Bey yalnız kaldı. Beraber yemek için kendisine bir arkadaş, daha doğrusu bir meddah arıyordu. Tamam bu sırada Hamit Bey (s.211) yanaştı: Müdâhinlere mahsus bir hâl takınarak fevkalade ihtiramkâr bir tavır ile:

— Beyefendi! Teşrifinizi dün haber aldım, otelde aramış isem de teşerrüf müyesser olmadı. Bu tesadüf sayesinde celb-i tevcihâtınıza müsaade bulunduğu için suret-i mahsusada arz-ı teşekkür ederim dedi. Nâhit Bey bu tarz ifadeden memnun olmuş fikren aradığı arkadaş bulmuştu. Hemen kıyam etti, tanımadığı bu misafirine yer gösterdi. Hamit Bey tarz-ı hareketinde devam ederek oturdu. Birbirlerini tanıdılar. Hamit Bey şu müsrif arkadaşına velinimet-zade diye hitap ettikçe Nâhit Bey'in koltukları kabarıyordu. Beraber yemek teklifi maal-memnuniye kabul edildi. Medayihte hadd-i marufu aşmaya başlamış olan Hamit Bey şimdi mizbânının zekâsından, dirayet ve fetânetinden bahsediyordu.

— Siz pederinizin mâ-bih-il-iftiharı bir dürr-i yekta-i marifet olacak herkesi hayran-ı kemaliniz eyleyecek mertebe-i terakkiye suûd edeceksiniz.. Ahlaka terk edeceğiniz âsârımız acâib-i seb'a-i âlemin yanına ilave edilecek, bu tabiri tebdil ederek (acâib-i semâniye-i âlem) nazariyesini husule getirecektir dedi. Nâhit kendinden geçmiş misafirine nasıl ikram ve itibar edeceğini bilemiyordu. Tavuktan sonra, balık, tatlı, börek, pilav yekdiğerini takip ediyor masarif-i yekûnu kabardıkça kabarıyordu. (s.212) Müdâhin mukallidi de vazifesini daha ileri götürecek fırsat

bulmuştu.. Şimdiye kadar görüştüğü, tanıdığı rüfeka içinde velinimet-zadesinin ayarında bir kimseye mülaki olmadığını söylüyor, senada ifrata varıyordu. Nâhit Bey bütün bu sözleri mahz-ı hakikat olmak üzere kabul ediyor. Nefsinden hoşnut kimselerde görülen tavır ile misafirini dinliyordu..

Yemek bitmiş, kahveler içilmiş, vekilharca bir araba tutulması emredilmiş idi. Hamit Bey artık arabada bulunmak bu oyunu daha ileri vardiirmek istemedi.. Başladığı komedyayı bu noktada bırakmayı tensip ederek ayağa kalktı. Nâhit Bey mahcup ne olduğunu anlamıyordu. Hamit Bey söze başladı: Efendim! Hakkımda gösterdiğiniz teveccühe ve iltifata mukabil size muhtaç olduğunuz bir dersi vermek icap ediyor. Bu dakikadan itibaren medh-ü sena edenlerden katiyen mücânebet ediniz! Tanımadığımız adamlarla kolayca akd-i rabıtaya heveskâr olmayınız! Benim gibi sizin servetinizden, semahatınızdan istifade etmek isteyen pek çok müdâhinlere tesadüf edeceksiniz! Onlar benim kadar munassaf müdâhin olamazlar, derece-i istifadeyi daha ileri götürürler böyle kimselerin sözlerine itimat etmeyiniz. Hele (acâib-i semâniye-i âlem) tevcihine atf-ı ehemmiyetten ihtiraz ediniz, diyerek çekildi gitti.. Şimdi Nâhit Bey kendi kendini tahatti ediyordu, izzet-i nefsi kırılmış, müsrifâne harekâtından nadim (s.213) olmuştu. Vekilharç arabanın geldiğini haber verdi. Fakat bey arabaya biner binmez: (otele) dedi. Vekilharç ile hademe bu emre şaşmışlardı çünkü ancak sabaha yakın avdeti mutat idi.

Odasına girince vekilharıcı huzuruna çağırdı. Bir parça rahatsızım yarın Çamlıca'ya gidemeyeceğim. Bey arkadaşlara haber gönder. İlk vapurun hareketini de tahkik ederek hesaplarımızı tesviye et. Memlekete avdet edelim dedi... Bu emirler noktası noktasına icra edildi. Nâhit Bey memleketine ayak bastığı dakikadan itibaren hesabı olmuş yalnız parasını değil hayatının dakikalarını bile hüsn-i istimale başlamıştı..

KELİMÂT

Tesviye – (Düzeltilmek) Seviyye – Müsâvî – Müsâvât – Mütesâvî.

İstivâ – Hatt-ı istivâ – Müstevî.

Hesâb – Muhâsib – Muhâsebe – Muhâsebât – Hesâbî – Umûr-i hesâbiye.

Vekil – (Kendi işini görmek üzere bir kimse tarafından (s.214) tâyin edilen adam) Vekâlet – Tevki – Vekâletnâme – Tevekkül – Mütevekkil – Vekilharç.

İzzet – (Büyüklik) Aziz – Eazz – Azze – Muazzez – İzzet-i nefis.

Mizbân (Ev sahibi)

Munsıf (İnsaflı) İnsaf – İnsafsız.

Müdâhin – (Dalkavuk) Müdâhane – Müdâhanekâr – Kâse-lis.

İ'timâd – (İnanmak) Umud.

Heveskâr – (Hevesli) Heves – Heva ve heves – Hevesât – Hevesât-i nefsâniye.

Râbita – (Bağlantı) Rabt – Merbût – İrtibât – Revâbit – Mürtebit – Merbûtân –Merbûtât.

Medâyih – (Methetmeler, övmeler) Medh – Meddâh – Temeddüh – Temeddühât – Memdûh – Temdih.

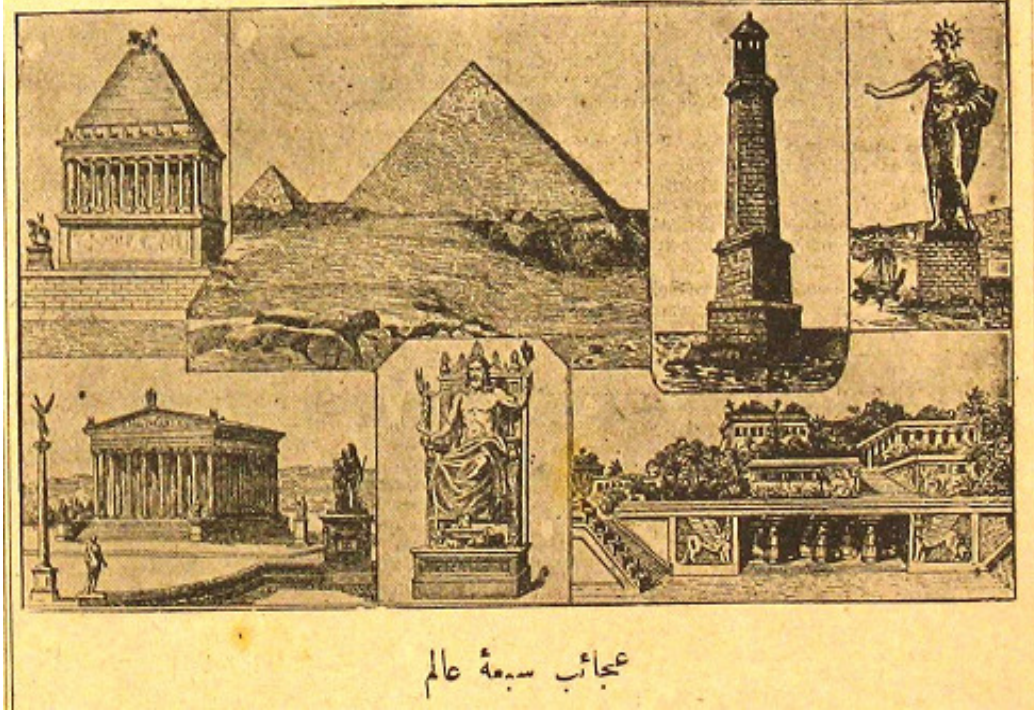
Temelluk – (Müdâhene) – Mütemellik.

TALİM VE TAHLİL-İ EFKÂR

Müdâhene ne demektir? Müdâhene eden adama ne derler? (Müdâhin, riyakâr, mütehallik, dalkavuk, kâse-lis) Müdâheneye nasıl adamlar aldanır? Müdâhinlere ne için emniyet caiz değildir? Karga ile tilki (s.215) hikâyesini bilir misiniz? Naklediniz? Bunun suret-i manzumesini bilir misiniz? İnşat ediniz? Nâhit Bey kimdir? Ne için İstanbul'a gitti? Yanında kimler var idi? Vekilharç ne demektir? Nâhit Bey'in pederi nasıl adamdır? Nâhit Bey'in iktisada riayeti var mı idi? Bunu nereden biliyorsunuz? Hamit Bey kimdir? Nâhit Bey'i ne suretle tanıdı? Ne karar verdi? Nerede tesadüf etti? Tepebaşı Bahçesi İstanbul'un hangi cihetine düşer? (Beyoğlu) Nâhit Bey'in yanında kimler var idi? Hamit Bey nasıl zamanda ve ne suretle Nâhit Bey'e takarrüp etti? Aralarındaki muameleyi naklediniz? Velinimet-zade ne demektir? Acâib-i seb'a-i âlem ne demektir? Acâib-i seb'a-i âlemi tadat ediniz? (Şunlardır:

- 1- Sur-i Bâbil ile Bahçesi
- 2- Mısır'ın Ehramı
- 3- Jüpiter Heykeli
- 4- İskenderiye Fener Kulesi
- 5- Viyana Mabedi
- 6- Rodos Heykeli

7- Mozole Türbesi)

Acâib-i seb'a-i âlem

Komedyâ ne demektir? Hamit Bey (s.216) muhavereye nasıl nihayet verdi? Nâhit Bey ne için gezintiye gitmekten vazgeçti? Vekilharca ne emirler verdi? Avdette ne için istical etti? Memleketine geldiği zaman nasıl bir hatt-ı hareket takip etti? Bu hikâyeyi karga ile tilki hikâyesiyle mukayese ediniz?

İHTİSÂSÂT-I HAYVANİYE

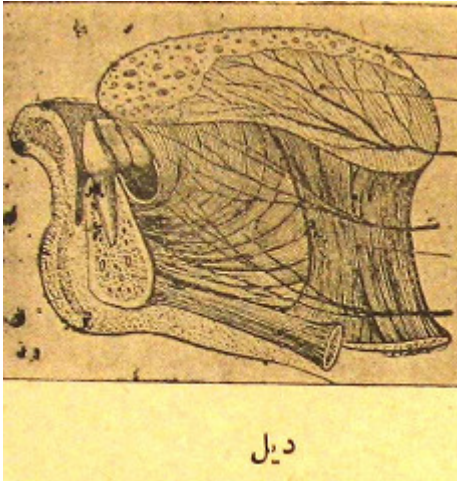
Hayvanatın âlem-i haricî ile olan münasebet ve taallukâtı hep (ihtisâsât) denilen vezâif-i tabiiyye ile devam etmektedir ki bu ihtisâsâtın umumuna birden (havas-ı hamse) namı da verilir.

Havass-ı hamse şunlardır: lamise, zâika, şamme, bâsıra, sâmia. Bu hislere dair umumi ve fakat basit malumatınız vardır. Fen derslerinde de kâffesi hakkında tafsilat-ı lazıme öğreneceksiniz. Burada zihinlerinizi o tafsilata hazırlamak için bazı malumat-ı evveliyeye ita edeceğiz: havas-ı hamseden lamise, zâika ve şamme mutlaka

ecsâm-ı hariciye ile temasın neticesi olarak icra-i fiil eder mesela bir suyun sıcak veya soğukluğunu anlamak için o suyu el ile dokunmak lazımdır, bir meyvenin lezzetini hissetmek için tatmak icap eder, bir çiçeğin kokusunu duymak için koklamak yani burna temas etmek lazımdır. Hâlbuki bâsıra ile sâmia ecsâm-ı haricîyeye temasa muhtaç olmaksızın icra-i fiil eder. Bir şeyi görmek yahut bir sedayı işitmek için (s.217) hiçbir fiil-i temas icrasına lüzum yoktur.

Hiss-i lems – Ecsâmın şeklini, sıkletini, salabetini, hararetini hareket veya ataletini, katılık ve yumuşaklığını tâyin eden bir hiss-i umumiye'dir. Hiss-i lemsin mahal-i icrası vücudu haricen setreden cilt (deri) dir. Cildin kısm-ı hariciyesine (beşere) derler. Beşere bazı kere mükerrer delk ve temas neticesi olarak sertleşir, kalınlaşır, âdeta nasur (nasır) peyda eder. Hatta bazı kimselerin avuçlarında o derece kalınlaşma hasıl olur ki hiss-i lemsten mahrum olur, üzerine ateş konulduğu vakit hayli zaman müteessir olmaz. Hiss-i lems en ziyade parmak uçları, dudaklar, göz kapakları gibi ince mahallerde bulunur. Beşerenin sathında (mesamat) namıyla yâd olunan birtakım delikler vardır ki (guded-i arakiyye ve guded dühniyye) denilen ter ve yağ bezlerine mahsus mecraların ağızlarıdır.

Hiss-i zevk – Ecsâmın ta'm ve lezzetini tâyin eden bir histir. Hiss-i zevkin mahal-i icrası lisan yani dildir.

Lisan, ağzın derininde gayet müteharrik bir nokta-i lâhmedir. Lisan hiss-i zevkin mahal-i icrası olmakla beraber bir cismin sıcaklığını ve evsaf-ı sairesini de tefrik edebildiği için bir dereceye kadar alet-i lamiseden ma'duddur.

Lisanda iki nev-i asap (sinir) vardır: Birincisi asab-ı zevkidir ki ecsâmın lezzetine kesb-i vukuf eder, (s.218) ikincisi de asab-ı taht-ül lisandır ki lisanın harekâtını idare

ederek hassasiyet-i zevkiyeden külliyyen mahrumdur. Bir cismin lezzeti su derininde münhal olmadıkça anlaşılmaz, yani suda münhal olmayan cisimlerin lezzeti yoktur. Şu halde ağza alınan bir cismin lezzetini anlamak için evvela tükürük derininde münhal olması lazımdır. Demek ki tükürük hasıl eden (guded-i luâbiyye) yani tükürük bezleri de hiss-i zevkin i'zâ-i lahikasından addedilmek icap eder.

Hiss-i şemm – Rayihadâr olan cisimlerin kokularını tayin eden bir histir. Hiss-i şemmin mahal-i icrası burundadır. Maiyât ve gazâtın kokuları ecsâm-ı sulbeye nispetle daha çoktur kokuların derecesi muhtelifdir, bunları kanaat verecek bir surette tasnif etmek kabil değildir. Her ne kadar ağızda rayiha-i latife ve rayiha-i kerih

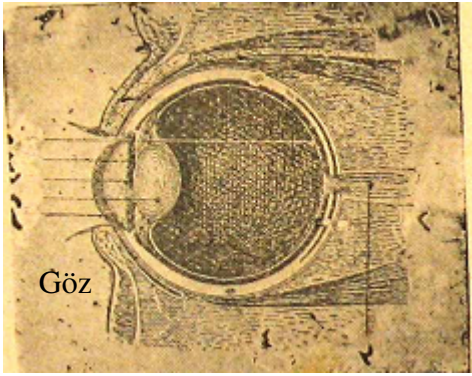
namıyla iki büyük kısma ayrılmış ise de bu taksim doğru (s.219) değildir. Zira her hayvan bir kokudan aynı derecede mahzûz ve müteessir olmaz. Mesela arslan kokmuş etten hiç hazzetmediği halde çakal ve yırtıcı kuşlar mahzûz olurlar. Keza et kokusundan hiç hoşlanmayan hayvanlar da vardır. Koku nedir?

Ecsâm-ı zât-ür rayihanın neşreylediği buhardan ibarettir. Demek ki ecsâmın kokulu olabilmesi için buhara munkalip olabilmeleri şarttır. Koku yardımıyla ecsâmı uzaktan tanımak mümkün olur. Mesela henüz derinine girmediğimiz bir gül bahçesinden burnumuza gelen koku yakında gül fidanları bulunduğunu bize bildirir. Hayvanat gıdalarını intihap için kuvve-i şammeden istifade ederler. Koku nasıl hissolunur? Hava ecsâm-ı zât-ür rayihanın buhara munkalip olan zerrelerini burun içindeki geçit üzerine temas ettirerek asab-ı şammeyi müteessir eder, bu tesir koku duymak fiilidir. Bütün hislerin merkez-i asliyesi dimağ olduğu gibi koku da bittabi dimağa isal olunur. Nezleye uğrayanların burun delikleri (s.220) iltihap sebebiyle kapalı olduğundan hava içeriye nüfuz eyleyemez binaenaleyh bu gibi adamlar koku hissedemezler.

Hiss-i şemmin tamamıyla icrası için burun içindeki deri kısmının daima nemli bulunması lazımdır. İşte sümük ile gözyaşı bu vazifeyi ifa ederler.

Hiss-i basar – Ecsâmın renk, şekil ve cesametini görüp tâyin eden bir histir. Hiss-i basarın mahal-i icrası (göz) dür. Gözün teşekkülâtı pek karışıktır. Göz esasen iki kısımdan ibarettir: Biri göz ve asap basarı diğeri de gözü teharrük ve muhafazaya hizmet eden (mülhakat-ı ayn) dır. Göz-i vechde mahfur iki boşluk içinde mahfuzdur. Bu boşluklar kürre-i aynın kolayca hareket edebilmesine ve hüsn-i suretle

muhafazasına hizmet ettiği için gözden pek ziyade büyük olup (ecvâf-ı hicâbiye) yahut (medar-ı ayn) namlarıyla yâd olunur. İşbu ecvâf-ı hicâbiyede başka (ecfân) (s.221) ve (ehdâb) namıyla zikredilen a'za-i lâhike de a'za-i muhafaza vazifesini icra ederler. (Ecfân) göz kapakları demektir ki her gözde ikişer tane vardır. Bunlar da gözün muhafazasına ve adalât-ı hususiye ile de teharrüküne hizmet ederler. Göz kapaklarının kenarlarında birtakım kıllar vardır ki (ehdâb) dediğimiz kirpiklerden ibarettir.

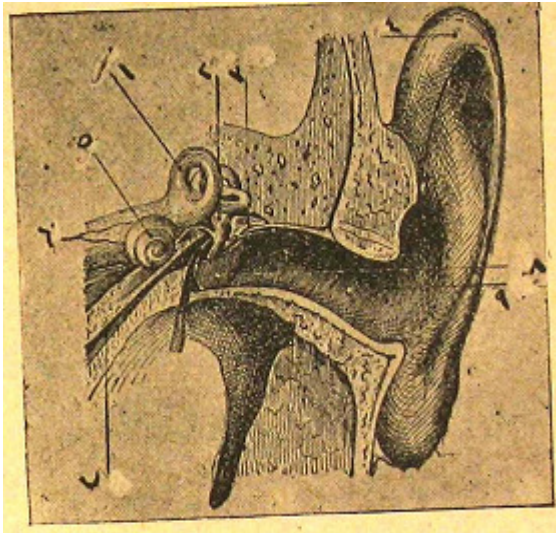
Kirpiklerin vazifesi ziyayı kesr etmek ve göze ecsâm-ı ecnebiyyenin duhulünü meneylemektir. Her göz kapağında yirmi otuz kadar gayet küçük bezler vardır ki balmumu mesabe sarı bir madde ifraz ederler. Bu sarı maddeye (çapak) namı verilir. Çapağın vazifesi; gözyaşının cereyanını tanzim ve ecsâm-ı ecnebiyyenin göze adem-i duhulünü temindir. Medar-ı aynın üstündeki kemerde birtakım kıllarla mesturdur ki bunlar (hâcib) yani (kaş) tesmiye olunur. Kaşların vazifesi alından gelen terin göze girmesini menetmek ve hasıl eylediği gölge sayesinde gözleri şiddet-i ziyadan muhafaza eylemektir.

Gözün şekli şebih-i kürevidir. Kürre-i ayniye iç içe üç gışâdan mürekkeptir: Birincisi gışâ-i haricîyedir ki (biyz-ül ayn) dır. Buna lisan-ı umumide (gözün beyazı) yahut (göz camı) derler. Vazifesi: Ziya, elvan ve hayalin müruruna hizmettir. İkincisi gışâ-i mutavassıttır ki (tabaka-i meşîmiyye) namıyla yâd olunur. Bu gışâ hamil olduğu madde-i mülevvene hasebiyle (s.222) siyah renktedir. Vazifesi: Rü'yete lüzum olmayan iş'a'-i ziyaiyyenin fazlasını kendisine çekmektir. Bunun ortasında (hadeka) denilen (göz bebeği) vardır. Şiddetli bir ziyaya baktığımız zaman göz bebeği küçülür, bilakis az ziyalı veya karanlıkça bir yerde göz bebeği büyür, üçüncüsü: Gışâ-i dahilîyedir ki (tabaka-i şebekiye) namını almıştır. Bu tabaka kürre-i aynın hassas gışâsıdır. Gözü teharrüke hizmet eden etlere (adalât-ı ayniye) derler. Bu etler insanda altı tane olup dördü gözü aşağı, yukarı, sağa, sola teharrük eder ikisi de hareket-i devriyeyi tanzim eyler.

Hiss-i sem' – Ecsâmın harekât-ı ihtizaziyelerinden husule gelen sesleri ve bunların şiddet, istikamet, cins ve perdelerini tâyin eden histir. Hiss-i sem'in mahal-i

icrası (kulak) tır. Bu his alelumum hayvanatta mevcut ise de cihazı birtakımında pek basit ve birtakımında ise pek muğlaktır. Bahusus haşeratın işittikleri malum ise de nasıl, vücutlarının hangi kısmıyla ahz-ı seda ettikleri tâyin olunamamaktadır. Kulak üç kısımdan ibarettir... Üzn-i haricî , üzn-i mutavassıt, üzn-i dâhilî.

Üzn-i haricî: Sayvan ve sımâh denilen iki parçadan müteşekkildir. Sayvan: Başın yan taraflarında ve çene oynagının üstünde huni gibi kıvrılmış bir levhadan ibaret olup şekli, hacmi, vaziyeti her hayvanda bir değildir. Mesela tuyûrda hiç yoktur bazı (s.223) hayvanatta ise boru şeklinde uzamıştır. Sayvanın tam ortasında bir çukurluk vardır ki merkezinde sımâh-ı üzün ağzı bulunur. Bu çukurluğa (sadefe) derler. Hayvanın vazifesi: Sedayı sadeveye toplayarak sımâh-ı üzne sevk etmektir.

(1) Kulak borusu (2) Tabl – (Kulağın sesin aksetmesine mahsus zarı) (3) Sadefe-i üzniye - (Kulak kıkırdağı) (4 ve 5) Ufak kemikler – (Zincir gibi dizilmiş (6 ve 7) Cevf – (Kulağın sümüklü böcek şeklinde olan ciheti) – İçinde bir mayi vardır. (8) Ağızla kulak tablı arasındaki ihtilat-ı mecra (9) Nakl-ül seda-i asap.

Sımâh-ı üz : Üç üç buçuk santimetre tulunda bir mecradır ki içerisi gışâ muhatı ile sıvanmıştır. Bu gışânın üzerinde küçük birtakım bezeler vardır ki (samlâh) denilen kulak kiri husule getirir. Kulak kiri sarı renkte koyuca bir mayidir ki sımâh-ı üzne dâhil olan mevadd-ı ecnebiyeyi celp ve zapt eder. Üzn-i mutavassıt – (orta kulak) yahut (sandukça-i tabl) (s.224) namlarıyla yâd olunur, kemikten mamul gayri muntazam bir boşluktan ibarettir ki sımâh-ı üznden (gışâ-i tabl) denilen ince ve şeffaf bir gışâ ile tefrik olunmuştur. Üzn-i mutavassıt üç üç buçuk santimetre tulunda bir mecra vasıtasıyla hava-i haricî ile münasebette bulunur. Çünkü sanduka-i tabl,

içerisinde hava bulunmasa gışâ-i tabl, hayvan ve sımâh vasıtasıyla hariçten gelen havanın tazyiki ile patlar..

Üzn-i mutavassıtın derununda dört tane gayet küçük kemik vardır ki bunlar sedayı iç kulağa isale hizmet eder.

Üzn-i dâhilî – İç kulak cihaz-i sem'inin uzv-i esasiyesidir. Sedayı hasıl eden cisimlerin harekât-ı ihtizaziyesi havaya intikal ederek bu vasıta ile sayvana vasıl olur. Sayvan toplamış olduğu ihtizazâtı sımâh-ı üzn tarikiyle gışâ-i table verir. Gışâ-i tabl sarsılarak ihtizazâtı içi mağaraya müşabih olan üzn-i dâhilîye ve oradan da dimağa sevk eder.

KELİMÂT

Üzn (Kulak) Âzân – Ezân – Müezzin.

İzn (Müsaade) Me'zun – Me'zuniyet. (s.225)

Basar – (Göz) Bâsıra – Mubsır – Basiret – Mütebassır – Tebsire – İbtisâr – Mütebassırâne.

Taksim – (Bölmek) Kısım – İksâm – Mukâseme - Taksimât – İnkısâm – Münkasım – Kâsım – Maksûm – Maksûm-ı âliye – Kassâm – Kasem.

Celb – (Çekmek) Câlîb – Meclub.

Cevf – (Boşluk) Ecvâf - Ecvef.

Cihâz – (Alet) Cihâz-i basar – Cihâz-ı sem' – Mücehhez.

Cihâz – (Geline verilen eşya) Techiz – Mücehhez – Techiz ve tekfin.

Hadeka – (Göz bebeği) Ahdâk.

Temâs – (Dokunmak) (Görüşüp kaynaşmak) – Mümâs – Nokta-i temâs.

Dimağ – (Kafatası içindeki beyin) – Dimağçe .

Zevk – (Lezzet) – Zâika – Zevkiyât – İzâka – Zevksiz – Zevklenmek – Zevk-âver – Zevkçi – Zevk-i selim.

Râyîha - (Koku) Râyihadâr – Rih (Yel) – Riyâh.

Semi – (İşitmek) Sâmia – Sâmiîn – Mesmu'- İstima' – İsma' – Esma' – Müstemi' – Müstemiîn – Mesmûât.

Salâbet – (Katılık) Salâbet-i diniye – Sulb – Sulb. (s.226)

Salb (Asmak) – Salib (Put).

- Tubul – (Davul).
 Gışâ – (Perde) - Gıŝâve.
 Guded – (Bezler) Gudde.
 Atâlet – (Tembellik) Âtıl – Ta'til – Muattal.
 Fiil (İş) – Fâil – Mef'ul – Fiiliyât – İnfîâl – Münfail.
 Müşâbih – (Benzeyen) Teşbih – Teŝbihât – Müteŝâbih – Müŝebbeh – Ŝebeh –
 Ŝebeh-i cezire – Veche-i ŝebeh.
 Mecrâ – (Akacak mahal) Cereyân – Cârî – İcrâ – Hesâb-ı cârî.
 Muhat – (Balgam) – Muhat – (İhata edilmiş)
 Madde – (İş) Mevâdd- Maddeten – Maddî – Mevâdd-ı ecnebiye.
 Mâyi' – (Su hâlinde olan cisim) Mâyîât.
 Mesâmmât - (Cildin üzerindeki delikler) Mesâmme.
 Mahzûz – (Memnun) Haz – Huzûz – Huzûzât.
 Mahfûr – (Kazılmış) Hafr – Hafriyât – Hâfir.

TALİM VE TAHLİL-İ EFKÂR

His ne demektir? İhtisâsât-ı hayvaniye ne demektir? Havass-ı hamsenin (s.227) isimlerini söyleyiniz? Havass-ı hamsenin hangi âlât ile icra edildiğini söyleyiniz? Temas ne demektir? Havass-ı hamsenin kâffesi fiil-i temasa muhtaç mıdır? Hangileri muhtaçtır? Hangileri değildir? Hiss-i lems ne demektir? Cilt nedir? Beşere nedir? Nasır nedir? Guded-i arakıyye nedir? Guded-i dühniyye nedir? Mesammât ne demektir? Mesammâtın vazifesi nedir? Dil nedir? Dilde kaç türlü asap vardır? Nedir? Bu asabın vazifesi nedir? Tükürük nedir? Tükürüğün vazifesi nedir? Suda münhal olmak ne demektir? Guded-i luâbiye ne demektir? Burnun vazifesi nedir? Koku her cisimde aynı derecede midir? Hangi cisimlerde daha çoktur? Hangilerinde daha azdır, koku kaç kısımdır? Kokuyu iki kısma ayırmak doğru mudur? Koku nedir? Buhara munkalip olmak ne demektir? Koku nasıl hiss olunur nezleye uğrayanlar ne için koku duymazlar? Sümük ve gözyaşı ne vazife icra ederler? Göz kaç kısımdan ibarettir? Gözün mevkiî neresidir? Medar-ı ayn nedir? Ecfân nedir? Ehdâb nedir? Hâcib nedir? Ecfânın vazifesi nedir? Ehdâbın vazifesi kaşların vazifesi nedir? Çapak

nedir? Vazifesi nedir? Gözün şekli nasıldır? Küre-i ayniye kaç gışâdan mürekkeptir? Bu üç gışâyı sayınız? Hadeka ne demektir? Göz camının vazifesi nedir? Gışâ-i mutavassıtın vazifesi nedir? Göz bebeği ne vakit büyür? Ne vakit küçülür? Gözün asıl hassas kısmı hangisidir? (Gışâ-i dâhilîdir) Adalât-ı ayniye ne demektir? Kaç tanedir vazifeleri nedir? Ses neden hasıl olur? Hiss-i sem' neyi tayin eder? Haşerat ne demektir? Haşerat ne ile işitir? Kulak kaç kısımdır? Nedir? Üzn-i haricîye kaç parçadan müteşekkildir? Sayvan nedir? Vazifesi nedir? Sayvan ne şekildedir? Sımâh nedir? Vazifesi nedir? Kulak kiri nasıl bir maddedir? Hizmeti nedir? Üzn-i mutavassıt nedir? Ne şekildedir? Gışâ-i tabl nedir? Üzn-i mutavassıt haricî hava ile nasıl münasebette bulunur? Üzn-i mutavassıt içerisinde hava bulunmasa ne olur? (s.228) Üzn-i mutavassıt içinde kaç kemik vardır? Bu kemiklerin vazifesi nedir? Üzn-i dâhilîye nedir? Seda ne suretle üzn-i dâhilîye vasıl olur? Dimağ nedir? Bütün hislerimizin merkezi neresidir?

FAZÂİL-İ AHLAK

Mercuhdur kanaat her zaman her türlü kabâle
 Bakıp maduna insan daima şükretmeli hâle
 Tekâsül ayıptır insana her meslekte, her yerde..
 Çalışmaktır medar-ı mazhariyet cümle amale.
 Cehalet bilmemektir, ilim ise her şeyi bilmektir
 Bilenle bilmeyenden hangisi layıktır ibcâle?
 İlim erbabı eşcâr-ı girân-bar-ı fevâkihtir.
 Fakat bir meşcerin kış hâli benzer belki cühâle.
 Neler tahsil eder bir asır içinde bir zeki adam!
 Yazıktır cehl ile geçmiş bir ömr-i sadsâle!
 Saadet, muhtelif üç hâli cem etmekle hasıldır:
 Saadet nailiyettir: kemale, sıhhate, mala.
 Eder tenzil âlemin kadrini ahlak noksanı,
 Felâtun olsa almaz kimse bir bet sîreti kale.
 Bilâ-perva denaet eylemez bir kimse, vicdanın

Alışmış olmadıkça emrini icrada ihmale. (s.229)

Ulü-l ebsâra karşı nâsıyen mirat-ı kalbindir.

Delalet eylemez ca'lî-i beşâşet saffet-i bâle.

Şerâfetle asalet, fazl-ı zatîyeden ibarettir.

Fazilettir şerefbahşâ olan ecdat ve ensâle.

İsmail Safâ Bey

KELİMÂT

Şeref – (Büyüklik, itibar) Şerefbahş – Şerefbahşâ – Teşrif – Teşerrüf – Müşerref – Teşrifât – Teşrifatçı – Şerâfet.

Ensâl – (Soylular) Nesil – Tenâsül.

Asâlet (Kibarlık) – Asil- Asilzâde.

Ca'lî – (Ciddi olmayan) – Ca'liyât.

Beşâşet – (Sevinç) – Beşûş.

Nâsıye – (Alın) – Nâsıye-i hâl.

Mir'at – (Ayine) Merâyâ – Rü'yet – Mer'î.

Ulü-l ebsâr – (Basiret sahipleri, açıkgözlü olanlar) Basîret.

Emr – (Buyurmak) Ulü-l emr – Âmir – Me'mur (s.230)

Emr – (İş) – Umûr.

Denâet – (Alçaklık) Deni – Edânî – Tedennî – Mütedennî.

Sîret – (Tabiat) Sır – Sir (Tok).

Dûn – (Aşağı) Mâ-dûn – Mâ-fevk.

Dün – (Dünkü gün).

Dön – (Dönmek masterından)

Tekâsül – (Tembellik) Kesel – Kesâlet.

Ayb – (Kusur) Uyûb – Ma'yûb – Meâyib – Ma'yûbât.

Meslek – (Yol) Silk – Sülûk – Sâlik – Mesâlik.

Âmâl – (Hevesler) Emel – Taammül.

Fevâkih – (Meyveler) Fâkihe – Fâkihet-üş şitâ (Ateş) – Nâiliyet – (Elde etmek)
Neyl.

Sıhhat – (Sağlık) Sahih – Tashih – Musahhih – Musahhah.

TALİM VE TAHLİL-İ EFKÂR

Ahlak ne demektir? Fazâil-i ahlak ne demektir? Kanaat ne demektir? İnsan madununa ne için bakmalıdır? Mafevkine ne için bakmalıdır? Tekâsül ne demektir? İyi bir şey midir? İnsan arzularına nail olmak için ne yapmalıdır? Âlim ile cahilin farkını bir teşbih ile şerh ediniz? Saadet ne demektir? Saadet nasıl hasıl olur? Kemal ne demektir? Sıhhat ne demektir? Mal ne demektir? Dünyada en büyük servet nedir? (sıhhat-i vücuttur) Yalnız âlim olmakla (s.231) insan şayan-ı hürmet olur mu? Daha ne lazımdır? (hüsn-i ahlak) Bet sîret ne demektir? İcra-i denaet eden adamlar nasıl icra-i fiil edebilirler? Ahkâm-ı vicdaniyeyi ihmal etmek ne demektir? Şerâfet ve asalet ne demektir? Fazl-ı zatî ne demektir? Asalet babadan intikal eder mi?

KIYMETLİ SÖZLER

(İşsizlik) en iyi adamları bile idlâl eden bir düşmandır.

*

(Tembellik) bütün fenalıklara meydan açar.

*

Tembeller daima bir iş yapmak arzusunda bulunurlar.

*

Cemiyet-i beşerîyenin en büyük hastalığı cehalettir.

*

Fena adamlar iş sayesinde erbab-ı namus sırasına geçerler.

*

(Muhafaza-i namus) insanı meydan-ı saadete isal eden bir tarik-i müstakimdir.

*

Vakar ve haysiyetini muhafaza edemeyen adam mesut olamaz. (s.232)

*

Aldatan kendi üzerinden emniyet-i umumiyyeyi refeder.

*

Seyyiata atılmak kolay; fakat ondan kurtulmak pek güçtür.

*

İyilik, fenalığı af ile başlar.

*

İnsan için en büyük mahzûziyet harekâtıyla başkalarını memnun ve müstefit edebilmekten hasıl olur.

*

İyiliğin kıymet-i hakikiyesi şahide ihtiyaç hissetmeden yapılmasındadır.

*

Karşınızda bin şahit var imiş gibi söyleyiniz. Düşününüz, yazınız ve icra-i harekât eyleyiniz.

*

İyi kitaplar gıda-i ruhtur.

*

Fazâilin en mühimi vatan muhabbeti sayesinde tevellüt eder.

*

Yavaş itaat etmek itaat etmek değildir. (s.233)

*

Emr-i itaatte tereddüt tenzil-i kıymete sebeptir.

*

Küçük zekâlar küçük şeylerden derhâl müteessir olur.

*

Yapılan iyiliği müteazzımâne söylemek insanıyeti tahkirdir.

*

Cesur adam yalan söylemez. Yalan söylemeyen korkmaz.

*

Daima ilminden bahseden adam cehaletini ispat etmiş olur.

*

Bahtiyar yahut bedbaht herkes birbirine muhtaçtır.

*

Ekmeden biçilmez. Ne ekilirse o biçilir.

*

Yalnız nefsinı düşünen, insan ıtlakına layık değildir.

*

(Bu günü hüsn-i istimal ettim) diyebilmek mahz-ı saadettir.

*

Bütün kanunların hülasası, bütün âdâtın neticesi, bütün ilmin ilhamâtı şu meşhur cümlede münderiçtir: (Kendine yapılmasını istemediğin şeyi başkasına yapma) (s.234)

*

Cemiyetlerin devamı iki esasa muallaktır: adalet, merhamet.

*

Kanun-ı adalet şudur: Kendine istemediğini başkasına yapma.

Kanun-ı merhamet şudur: Kendine istediğini başkasına da yap.

KELİMÂT

İdlâl – (Sapıklığa sevk etmek) Dall – Mudill.

İsâl – (Eriştirmek) Vasl – Vuslat – Visâl – İttisâl – Muttasıl – Sille.

Müstakim – (Doğru) İstikâmet.

Emniyet – (İnanmak) Emin – Emn – Emân – Âmân – Biaman – Emânet – Emânetçi te'min – Te'minat – Me'mun.

Kıymet – (Bir şeyin değeri) Kıyem – Kıymetdâr – Takdir-i kıymet – Kıymetşinâs – Kıymet nâ-şinâs.

İhtiyâc – (Lüzum hissetmek) Muhtac – Muhtâcîn – Havâic – Hâcet – Havâic-i zarûriye.

Gıda – (Yiyecek) Egdiye – Tegaddî – Mugtedî. (s.235)

Ruh – (Can) Ruhânî – Ruhâniyet – Rûhî – Terâvih.

Tevellüd – (Doğmak, meydana gelmek) Velid – Vâlid – Vâlide – Mevlid – Mevlud – Tevlid – Müvellid – Müvelled.

Tereddüd – (Kestirememek) Mütereddîd – Terdid.

Azamet – (Büyüklik) Azim – Tazim – Taazzum – Müteazzım – Uzmâ – Uzmî – İ'zam – Muazzam.

Cesur – (Salak) – Cesaret – Mücâseret.

Lâyık (Yaraşan) Liyâkat.

İlhâm – (Kalbe doğmak) Mülhem - Mülhemât – İlhamât.

Muallak – (Asılmış) Ta'lik – Taalluk – Müteallik – Müteallikât.

SANCAK

Bayrak ve sancak ne demek olduğunu bilirsiniz! Tevzi-i mükâfat günleri, îd-i milli günü ve gecesi, cülus-ı padişahiye tesadüf eden 14 Nisan günü ve gecesi mektebimizi tezyin ederken muhtelif renklerde bayraklar takılır. Fakat bunların sebep-i istimali nedir? İşte bu derste buna dair malumat-ı mücemmile ita edeceğiz:

Sancağın ihdas ve vuzuhundaki hikmet pek kuvvetlidir, çünkü bir sancak altında içtima eyleyen halk müttehid-ül kalp ve (s.236) müttehid-ül kelime olarak

hareket ederler. Demek sancak, sırası geldikçe size şerh ve tavsiye ettiğimiz (ittihat) ın alamet-i hariciyesidir.

Sancak ve bayrak istimali medeniyet kadar eskidir. İran-ı kadimde Mısır-ı kadimde, Roma'da müteaddit ve mütenevvi bayraklar istimal edilmiştir.

Mülûk-i İraniyeden Dehhak-ı zalim zamanında Demirci Gâve'nın oğulları padişahın zulmünün kurbanı olmuş ve bundan fevkalade meyus olan Gâve önündeki meşin futasını bir kargıya geçirerek mazlumları ittifaka davet etmişti. Dehhak bu ittifak-ı umumi neticesinde galeyana gelen halk tarafından itlaf edilmiş ve yerine geçen Feridun bu sancağı mukaddes addeylemiştir.

İşte (Direfş-i Kâviyânî) denilen meşhur ve elmaslarla müzeyyen sancak budur ki Hazreti Ömer-ül Faruk zamanında Kadiyye Muharebesi'nde İslam eline geçmiştir. Hicretin birinci senesi Şam'dan gelen Kureyş kafilesi üç yüz kişiden ibaret olup bunlara mukabil muhacirînden sevk edilen otuz neferin serdarı olan Hamza Bin Abdülmuttalib maiyetinde Ebu Mürsed'in elinde beyaz bir sancak var idi ki bir mızrağın ucuna geçirilmiş beyaz bir bezden ibaret olup İslam'da ilk istimal olunan liva budur.

Demek ki Ebu Mürsed Hazretleri sancaktarların piri addolunur. Hayber Gazası'nda bir siyah liva-i kebir istimal olunup râyet namı verildi. Hulefâ zamanında bu bayrak ve sancakların envaı tezayüt etti. Hulefâ-i Abbasiye Kerbelâ Vakası'nda Hazreti (s.237) Hüseyin ile beraber şehit olanlar için hüçün ve matem alameti olmak üzere siyah bayrak çektiler ve siyah elbise iktisâ eylediler, sonra Aleviler Abbasiler üzerine huruç ettikleri zaman bunların aksini iltizam ederek beyaz bayrak kullandılar. Ba'de Me'mun Halife siyahı kaldırıp yeşil bayrak ve yeşil elbise istimalini usul ittihaz eyledi. Endülüs'te Benî Ahmer Devleti zamanında yüzden ziyade mezhep ve mülevven ve eşkâl-i garibe ile menkuş sancaklar var idi. Hindistan, Çin, Türkistan, Deşt-i Kıpçak gibi memalik-i şarkiyede büyük bir sancak üzerine at kuyruğu kıllarından örölmüş ve saçak gibi sarkmış renkli bir alamet vuzia ederlerdi. Bu suretle imal edilen sancağa (câliş) namı verilirdi. Cengiz ve Hülâgü ordularında da aynen bu (câliş) istimal olundu. Muahharen Eyyubilerle, Selçukîler aynı sancağı fakat daha müzeyyen bir surette ifrağ ederek kullandılar. Bilahare Devlet-i Osmaniye'de bir alamet daha küçük ve muntazam şekilde kabul edilerek (tuğ) namıyla istimal olundu. Bu tuğlardan ümeraya bir, beylerbeyi rütbesini haiz olanlara

iki, vüzeraya üç ve padişaha dokuz tane tahsis olunurdu. Memalik-i Şarkiyyede bu (câliş)ten başka bir nevi sancak daha var idi ki padişahların başı üzerinde götürülürdü, bu sancağı padişahlardan başkasının istimali caiz değildi. Devlet-i Âliye'de ilk defa istimal olunan sancak 688 tarihinde Sultan Alâaddin-i Selçukî (s.238) tarafından birinci padişahımız Sultan Osman Gazi Hazretleri'ne ihdâ edilmiş olan (ak sancak)tır.

İşte bu ak sancak Osmanlıların birinci bayrağı olmuştur. Fakat sonraları böyle serapa beyaz bayrak yerine kırmızı zemin üzerinde beyaz ay ve yıldız şekline ifrağ edilmiş, necm ve hilal de Osmanlılığın alamet-i milliyesi olarak kalmıştır.

Ay ve yıldızın milli alamet olmasının sebebi de Sultan Alâaddin-i Selçukî'nin gönderdiği ak sancağın direği üzerinde bu alametin vücudundan ileri gelmiştir. Ay ve yıldız İran mülûkundan Şah Hüsrev zamanında alamet-i hükümdarî ittihaz edilerek meskûkât üzerine nakşedilmiş ve onlardan intikalen Selçukiye hükümdarlarınca da istimal olunagelmiş idi. Bu defa Osman Gazi Hazretleri'ne istiklal vermek arzu olunca Sultan Alâaddin de bu alameti Osmanlılara göndermiştir. Sultan Osman Han Gazi Hazretleri de bu alamet-i milliyeyi kendi çadırının bâlâsına nakış ile izhar-ı ihtiram etmiş ve işte o zamandan itibaren ay ve yıldız şekli de Osmanlıların alamet-i mahsusa-i milliyesi olmuştur.

Bazı bayraklarda kırmızı zemin yerine yeşil zemin istimal olunduğu da vardır. İnd-el İslam yeşil renk alamet-i diniye mesabesinde olduğu cihetle bu nevi sancaklarda bir nevi mukaddesat-ı mezhebiye tasviri âdet hükmüne girmiştir. (s.239)

Bundan başka esas şekil tebdil etmemek üzere beyaz zemin üzerine kırmızı ay ve yıldız şekli de şayi-i istimaldir.

Zat-ı Şahane ile donanma kumandanlarına vesaireye mahsus ayrıca bazı bayraklar da var ise de bunlar alamet-i resmiye-i milliye hükmünde olmayıp el-yevm eski tuğların makamına kaim olmuş addedilebilir.

Mısır hıdiviyeti ile Tunus imaretinin ayrıca bayrakları olup bunlar Osmanlı bayrağını istimal eylerler.

Bundan başka Devlet-i Âliye'de al ve yeşil bir nevi büyük alay bayrakları da vardır ki bunlar atlastan mamul olup üzerlerine sırma ile ay ve yıldız nakşedilmiş ve etrafına kelime-i tevhid ile âyât-ı zafer yazılmış olarak büyük alaylarda ve merasim-i mezhebiyede istimal olunur.

Kadim yeniçeriler Alevilik ve Bektaşilik iddialarında bulduklarından bayraklarının bir tarafını al ve bir tarafını yeşil olarak telvin ederler ve üzerlerine Hazreti Ali'nin Zülfikar namı verilen kılıcı şeklini teressüm eylerler idi. Her ortanın alamet-i mahsusası da orta bayrağına nakşolunurdu.

Yeniçerilerin alay sancakları ise düz kırmızı ve hatta kan renginde olup Zülfikar resmi ve âyât-ı zafer ile tezyin olunurdu.

Büyük sancakların merbut oldukları direğin bâlâsına konulan (s.240) alamete (alem) namı verilir ki Müluk-i İslamiyede bunun da birçok eşkâli görülmüştür. Alamet-i tevhit olarak şehadet parmağı açık ve diğer parmakları yumuk bir pençe resmi, alamet-i kuvvet ve şevket olarak iki muavvec boynuzun iltisakından husule gelen şekil arasında lafza-i Celal veya "maşallah" ibare-i duaiyesi gibi alemler görüldüğü gibi mızrak demiri ve şekli-i hilal de alem ittihaz olunmuştur. Biz de umumiyetle alamet-i milliye olan hilal şekli alem olarak müstameldir.

İran'da alamet-i milliye şir ve hurşid yani arslan ve güneş resmi olup arslan padişaha ve güneş de zevcesine alamet ittihaz edilmiştir. Bunu da iptida zevcesi olan bir Gürcü prensesini fevkalade sevdiği için Selçukiyeden Gıyasettin Keyhüsrev-i Sâni icat eylemiştir.

Hristiyan hükûmetlerde ise umumiyetle şekli-i salip alem olarak istimal edilmektedir.

Sancak, bayrak, alem, tuğ, gibi alametler hakkında ita ettiğimiz şu malumat-ı muhtasardan anlaşıldığı veçhile her kavim kendi mevcudiyetine ait alametler ihdas ve onu muhafazaya gayret eylemiştir. Biz Osmanlılar da ecdad-ı a'zâmımızın kabul ettiği mukaddes alamet-i milliyemizi her vakit tebcil etmeli, şan ve şerefine hüsni muhafazası için her türlü fedakârlıkları icradan çekinmemeliyiz. (s.241)

KELİMÂT

Tevzi' – (Dağıtmak) – Tevziât – Müvezzi' – Tevzi'-i mükâfât.

Îd – (Bayram) – İ'yâd.

Tezyin – (Süslemek) – Ziyinet – Tezyinât – Tezeyyün – Müzeyyen.

İhdâs – (Sonradan meydana çıkarmak) – Hades – Hâdis – Hâdise – Havâdis – Muhaddis – Hadâset – Hadâset-i sinn.

Müttehid – (Birlik olan) – Vahdet – Vâhid – Tevhid – Müttehid-ül lisân – Müttehid-ül kelime – İttihâd – Muvahhid.

Kâfile – (Takım) Kavâfil.

Serdâr – (Serasker) Sırdâr – (Sır tutan).

Nefer – (Tek asker) Neferât – Süvari neferi – Jandarma neferi – Polis neferi.

Ye's – (Keder) Me'yûs – Me'yûsiyet – Ye'us.

Telef – (Ölmek) – Telefât – İtlâf.

İslâm – Müslim – Müslime – Teslim – Tesellüm – Teslimât – Müsellim – Müsellem – Mütesellim – İslâmiyet – Selâmet. (s.242)

Gazâ - (Muharebe) Gâzî – Gazve – Gazâvât – Guzât.

Hüzn – (Keder) – Hazîn – Mahzûn.

Nakş – (Boyalı işleme) – Nakkâş – Menkûş – Menkûşât – İntikâş.

İfrağ – (Dökmek) – Ferağ – Fâriğ – Ferâgat.

Hâiz – (Sahip).

Meskûkât – (Basılmış paralar) Meskûk – Sikke – Mevlevi sikkesi – Sekke (Sokak sikkesi)

İstiklâl – (Başlı başına olmak) Müstakil – Müstakilen.

İhtirâm – (İtibar etmek) Hürmet – Muhterem.

TALİM VE TAHLİL-İ EFKÂR

Sancak ne demektir? Sancak manasında daha birkaç kelime söyleyiniz? (Bayrak, liva, alem, râyet, câliş) Hiç sancak gördünüz mü? Nerede gördünüz? Mektebinizde ne günler sancaklar ve bayraklar görürsünüz? Sancak neye alamettir? Ne vakitten beri malumdur? Gâve kimdir? Dehhak kimdir? Direfş-i Kâviyânî nedir? Bu deri parçasının tarihini naklediniz ne vakit İslam eline geçti? Ne oldu? İslam'da ilk sancak ne vakit istimal olundu? Ne renkte idi? İslam sancaklarının piri kimdir? Râyet namı birinci defa nerede kullanıldı? Abbasilerin sancakları nasıl idi? Alevilerin sancağı nasıl idi? Benî Ahmer Devleti'nin sancağı nasıl idi? Câliş nedir? Nerelerde istimal olundu? Tuğ nedir? Kimlere verilir? Tuğlu ne demektir? Osmanlıların ilk sancağı nereden gelmiştir? Ne renkte idi? Osmanlı sancağında ne alamet vardır? Bu necm ve hilal (s.243) alameti nereden alınmıştır? Selçukilere

nereden alınmıştır? Şah Hüsrev kimdir? Yeşil renk hakkında ne bilirsiniz? Siyah renk hakkında ne bilirsiniz? Beyaz renk hakkında ne bilirsiniz? (Japonya’da beyaz renk alamet-i matemdir) Bugün eski tuğlar makamına kaim olan bayraklar hangileridir? Alay bayrağı nasıl şeydir? Ne vakit kullanılır? Yeniçerilerin sancakları nasıl idi? Zülfikar nedir? Alem nedir? Kaç şekilde alem bilirsiniz? Alemlerde alamet-i tevhit nedir? Alamet-i kuvvet nedir? Şir ve hurşid ne demektir? Neden kinayedir? Salip nedir? Sancağımıza karşı vazifemiz nedir?

TASVİR

Seyreyle şu levh-i nazenini
Güya bürünür behište sahra!
Fikret şu hayal-i nev-zemini
Gördün mü bu yolda şi’r-i garrâ?

Gûş et şu terane-i hazini
Üstat ne sanat etmiş icra!
Nispet bunu diğere hatadır,
Mensûb-ı ileyh ona Hüda’dır.

Her nakş-ı bedî-i hayret-endûd
Bir cilvesidir Cenâb-ı Hakk’ın! (s.244)
Her şi’ri belîğ-i hikmet-âlûd
Bir nüktesidir kitab-ı Hakk’ın.
Her lahn-ı latif-i rikkat-efzûn
Bir nağmesidir rebâb-ı Hakk’ın.

Hep tab’a sefa veren bedayi
Yâ Rabbi! Sana değil mi raci?

Şanınla azimsin ki olmuş
Her zerrede mün’atıf cemalin.

Allâm-ı hakîmsin ki olmuş
 Her zerrede müncelî mealin.
 Hallâk-ı kerimsin ki olmuş
 Her zerrede müntabi' celalin.

Nurunla sen olmasan nümâyân,
 Zulmette kalırdı hep bu ekvân.

Eşyada tenasül-i tevâlüd
 Hükm-i cereyan-ı hikmetindir.
 Fıtratta temayül-i teveddüd
 Feyz-i sereyân-ı hikmetindir. (s.245)
 Âlemde şu muttasıl teceddüt
 Hep sun'-i kemal-i kudretindir.

Sübhâneke ey müessir-i küll!
 Sübhâneke ey müdebbir-i küll!
 Mevlut neden haris-i mader?
 Mader ne için esir-i nevzat?
 Âyâ ne sefa bulup da duhter,
 Olmuş kuzusuyla ünse mutad?

Fermün-ı muhabbete ser-a-ser
 Fıtrat neden oldu böyle münkâd?
 Yâ Rab sana doğru fikri i'lâ
 Etmez mi bu cenneti temaşa?

Cennetten uçup semaya bir hur,
 Burc-ı hamele tekabül etmiş;
 Yahut ki düşüp zemine bir nur,
 Kız suretine temessül etmiş;

Bir nazlı kuzu olunca manzûr,
 Âmizişine temayül etmiş; (s.246)
 Göğsünde tutup o nev-hayatı,
 Eyler şu zeminde iltifatı:

Ey körpe kuzu vefa-güzin ol,
 Kaçma o kadar seni sevenden.
 Terk eyle tevahhuşu emin ol
 Gelmez sana bir hasar benden.

Çık sineme çık da dil-nişîn ol,
 Kes rağbetini biraz çimenden. (s.247)

Kucağında kuzu bir kız karşısında kuzunun validesi

Gehvâre sana kucağım olsun,
 Bâlîn serin yanağım olsun.

Ey munis-i can nedir bu efgân?
 İncitti mi kollarım vücudun,

Nevhanla derunum oldu sözün,
Ateşli midir senin s r dun?

Gönlümde melal eder nümâyân,
Sakin nazar-ı keder-n m dun.
Bizar mısın muhabbetimden?
Rencide misin hararetimden?

Artar halecân-ı kalb-i z rım,
Tuttuk a seni cin nım üzre.
B s etmede kalmaz ihtiyarım,
S rd k e yüzün deh nım üzre.

Mee! Mee! DeyiŐin alır kararım,
Geldikçe bu söz lisanım üzre:
Sinem ne olurdu sütle dolsa,
 rza'ına iktidarım olsa! (s.248)

 rza'ına çare yoksa bari,
HemŐiren olup seninle gezsem.
Bilmem ki neden bu mihr-i sürü?
Bilmem ki neden bu Şevk-i mülhem?

Ettirmez idim en n-i z r 
Olsaydım eğer seninle hem-dem,
Mader fakat istemez ayırmak,
 ster seni kendisi kayırmak.

Ey mader-i mihriban ne dersin?
Hiç kalmadı mı firaka takat?
Feryada niçin kıyam edersin?
Hâlinde aman nedir o haŐyet?

Sabret kuzunu alır gidersin,
 Havf-ı halecân bulur nihayet.
 Hep ayş-ı sefada âdet üzre,
 Geçsin gününüz saadet üzre.

Recâizâde Mahmut Ekrem (s.249)

KELİMÂT

Nâzenin – (Lâtif) Naz- Naz perver – Nazlı.

Behişt – (Cennet) (Türkçesi: uçmağ) Behiştî.

Garrâ – (Parlak)

Terâne – (Sedâ-i lâtif) Lahn – Nevha – Sürûd – Nağme – Zemzeme – Terâne-
 dâr – Terâne-keş.

Mensûb-ı ileyh – (Ona ta’lik olan) Nisbet – Mensûb – Nisbî – Tensîb –
 Münâsib – Tenâsüb – Mütenâsib – Mensûbât – İntisâb – Niseb – Neseb – Münâsebet.

Bedi’ – (Güzel, lâtif) Bedia – Bedayi’ – İbda’ – Mebde’ – Mebde’-i kâinat –
 Fenn-i bedi.

Hayret – (Şaşkınlık) Hayret-endûd – Hayret-âver – Mütehayyir – Tahayyür.

Beliğ – (Muktezâ-i hâle muvâfık) Kelâm-ı beliğ – Mütekellim-i beliğ – Belâgat
 – Eblağ – Tebliğ – Tebligât – Mübelliğ – Meblâğ.

Nükte – (Zarif söz, inca mana) Nüktedân – Nükte-pirâ – Nükte-perver – Nikât.

Rebâb=Rübâb – (Kemançe).

Celâl – (Büyüklük) – Celîl – Celâlet – Celâil – Ecell – Ecille – Ecel. (s.250)

Ekvân – (Mevcudat) Kevn – (Varlık) Kâin – Mükevvin – Mükevven –
 Mükevvenât – Tekvin.

Fıtrat – (Hilkat) Fâtır – Meftûr – Kudret-i Fâtıra.

Teveddüd – (Muhabbet) Vedd – Vedâd.

Sereyân – (Geçmek, akmak) Sâri – Sirâyet.

Sübhâneke – (Ben Cenâb-ı Hakkı tespih ve tenzih ederim) Sübhânallah.

Mâder – (Valide) – (Ana).

Haris – (Ziyade hevesli) Hırs – Tahris.

Nev – (Yeni) Nevbünyan – Nevzâd – Nevzuhûr.

Duhter – (Kız) – (Bint).

Üns - (Alışkanlık) – Ünsiyet – Me'nus – Enîs.

Cennet – (Bahçe) Cennât – Cinân – Cenân – (Kalb).

Cinnet – (Delilik) Mecnûn- Mecânin – Tecennün.

Hûr – (Melek) Hûri.

Hamel – (Kuzu) On iki burçtan biri.

Gehvâre – (Beşik).

Bâlîn – (Yastık).

Îrza' - (Emzirmek) Reda' . (s.251)

Mihr – (Muhabbet) (Merhamet) Mihriban – Mihr – Güneş.

Mehir – (Nikâh bedeli) Mehr-i müeccel – Mehr-i muaccel.

Mühür – (İmza makamında kullanılan mahkûk).

TALİM VE TAHLİL-İ EFKÂR

Şu resimde ne görüyorsunuz? Kuzu nasıl bir hayvandır? Şu kızcağz ne için kuzuyu seviyor? Siz kuzuyu sever misiniz? Bu sevginizin sebebi nedir? Tab'a sefa veren şeyler ne demektir? Şair bu eserinde neler söylüyor hülasa ediniz? Kuzu ile kız neye teşbih ediyor? Kız kuzuya karşı neler söylüyor? Kuzunun validesi ne vaziyettedir? Kız kuzunun validesine ne söylüyor? Bu eserin heyet-i umumiyesinden ne hissettiniz?

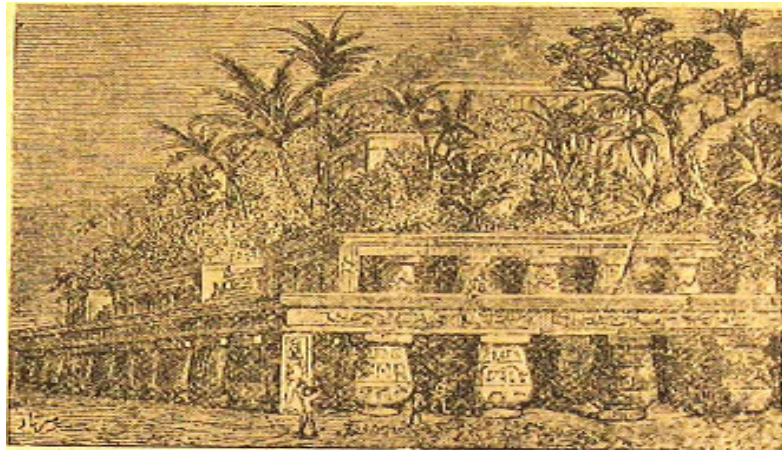
ACÂİB-İ SEB'A-İ ÂLEM

Ezmine-i kadimede insan elinden çıkmış bazı mühim eserler vardır ki bugün bile fennin bu kadar terakkisiyle beraber akıllarla hayret vermektedir. Bunlar içinde en ziyade haiz-i ehemmiyet olanları (acâib-i seb'a-i âlem) namıyla yâd olunan yedi tanedir ki âsâr-ı atîka-i cihandan ma'duddur.

Filhakika zamanımızda (Eyfel Kulesi, Sengotar Tüneli) gibi inşaat-ı cesime mevcut ise de esbab-ı fenniye'nin kesret ve vüsâtı bu eserlerin meydana getirilmesini teşkil eylemiştir. (s.252)

Ancak acâib-i seb'a-i âlem insanların terakkiyât-ı fenniye cihetiyle henüz pek geride oldukları zamanın mahsulatından olduğu için şayan-ı dikkat addedilmiştir. Bu dersimizde bunlara dair bazı malumat ita edeceğiz. Acâib-i seb'a-i âlemin birincisi: Bağdat havâlisinde, Hile şehri civarında kâin (Bâbil) şehri kadiminin sur yapılı bahçesidir. Sur-ı Bâbil: İki yüz elli kadem irtifaında ve elli kadem kalınlığında dört köşeli bir hisardır ki her ciheti dört saat imtidâdında idi. İşbu surda tunçtan mamul yüz kapı ve iki yüz elli kale mevcut idi. Surun etrafı gayet cesim bir hendek ile ihata ve derunu su ile imla edilmiştir. Hendekten çıkan topraklar sur için icap eden büyük tuğlaları yapmak için istimal edilmişti. Surda kireç ve horasan yerine zift sıvanmış idi.

Bâbil'in muallak bahçeleri – Zemini surun irtifama müsavi yani iki yüz elli kadem yüksek olup şehre nazır olmak üzere gayet cesim kemerler üzerine inşa olunmuştur. Bu suni dağ en büyük ağaçların mükemmelen neşvünema bulabileceği derecede toprak ile doldurulmuş muazzam bir bahçe hâline ifrağ edilmiştir. Bâbil hükümdarı meşhur (Bahtunnsar)ın zevcesi Medbeli olup dağlık ve ormanlık memlekette büyümüş ve Bâbil arazisi düz ova olduğundan merkum vatanına hasret kalmıştır. Bahtunnsar (s.253) zevcesinin şu hasretini tadil memnuniyetini celp için suni dağlar ve asılı bahçeler yaptırmaya teşebbüs etmiş ve muvaffak da olmuştur.

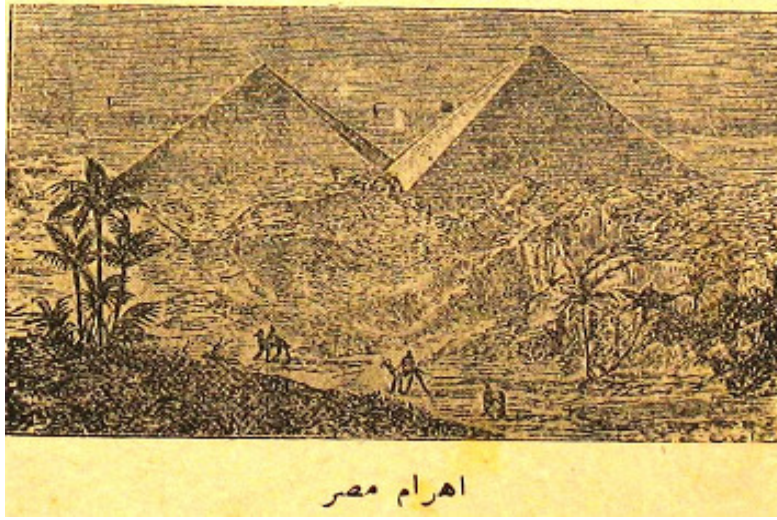

بابلك معلق باغچہ لری

Babil'in Muallak Bahçeleri

İkincisi – Mısır'da mevcut olup (Firavun Tepeleri) namıyla maruf olan (Ehram) dır. İşbu ehram mülûk-ı Mısiriye (s.254) ile edvar-ı kadimede mabut ittihaz

edilen hayvanat-ı mukaddesenin metfunları olmak üzere bina edilmiştir. Mısır'da bu kabil tepeler, metfunlar pek çoktur. Ancak tarih nazarında kesb-i şöhret edenleri üç tanedir ki Kâhire şehri pîş-gehine tesadüf eden (Cize) karyesinde bulunmaktadır. Tetkikat-ı tarihiyeye nazaran Firavun Tepeleri tarih-i milattan yirmi asır evvel vücuda getirilmiştir ki el-yevm dört bin seneye karib bir mevcudiyet irâe etmektedirler. Bunlar Kâhire'ye takriben iki saat mesafede vakiadırlar. Eham-ı Mısır'ı ilk gören adamın zihninde bir durgunluk hasıl olmamak kabil değildir. Firavunların on sekizinci sülalesine mensup (Keop) namına bina edilen eham-ı kebirin kaidesi 215 metre merbu olup kırk dört dönüm yani yetmiş bin metreden ziyade arazi işgal eylemiştir. İrtifai da 133 metredir.

Eham-ı Mısır

Bu ehamın inşası için altı milyon tona yani dört buçuk milyar kıyyeden fazla taş sarf olunmuş ve yüz bin amele yirmi sene çalışmıştır. Firavunlardan Sefram namına mensup olan eham önünde dünyada henüz misali görülmeyen Sfenks Heykeli vardır. Bu heykel arslan vücudu üzerine cesim bir insan kafası yapılarak

vücuda getirilmiş 172 kadem tulunda 56 kadem irtifaında bir harika-i sanattır ki rüzgârın çölden mütemadiyen savurup getirdiği kum (s.255) yığınları arasında gömülmüş kalmıştır.. Hulefa-i Abbasiye'den Me'mun Mısır'a geldiği vakit bu

tepelere birinin hedmini emretmiş ve pek çok mesaiden sonra ancak yirmi arşın kalınlığında olan duvarı delinebilmiştir.

Mülûk-i Eyyubiye'den Abdülaziz Osman Bin Selahattin zamanında da sekiz ayda sekiz arşın cesametinde bulunan taşlardan bir iki tanesi sökülebilmüş ve bunlar aşağı bırakıldığı vakit zelzele gibi yeri şiddetli sarsarak kum içine gömülmüştür. Hayli zahmetle kumdan çıkarılan taşlar kırılıp yığın hâline konulduğu zaman görenler ehramı büsbütün yere indirildiğini zanneder, hâlbuki ehrama bakanlar oradan bir taş bile eksilmemiş olduğuna hükmederlerdi.

Üçüncüsü – Kadim Yunanlılarca mabut ittihaz edilen ilahelerin reisi (Jüpiter) namına yapılan heykeldir.

Bu heykel tarih-i milattan dört yüz sene kadar evvel meşhur (Fidyas) tarafından vücuda getirilmiştir.

Yunanistan'ın (Olimpi) şehrinde kâin (Zeus) ibadethanesine vuzıa edilen bu heykel fil dişinden masnu ve serapa altın ve kıymettar ahcar ile müzeyyen olup câlisen tasvir edilmiş olduğu hâlde iki yüz on iki kadem irtifaında idi.

Dördüncüsü – İskenderiye Fener Kulesi'dir. Bu kule tarih-i milattan iki yüz seksen üç sene evvel Mülûk-i Mısriyye'den (s.256) Batlamyus zamanında İskenderiye piş-gehinde vakıa (Faros) Adası'nda yüksek bir kaya üzerine inşa olunmuştu. Kulenin tepesinde geceleri kandil yakılır ve uzak mesafelere kadar imtidâd eden ziyası sefinelere kılavuzluk ederdi. Kule murabba' şekil olup (2500) metre arazi üzerinde serapa beyaz mermerden masnu bir surette yapılmış ve derininde bekçilere mahsus müteaddit daireler inşa edilmişti. Masarif-i inşâiyesi – şimdiki hesaba göre – üç yüz bin İngiliz lirasına baliğ olan bu kule beş yüz sene kadar payidar olduktan sonra haraba yüz tutmuş ve o vakit Mısır Sultanı (Melikünnasr) yine öyle bir fener inşasına teşebbüs eylemişse de ömrü vefa etmemiştir.

Bu fener sefâine rehnümâlık etmek üzere inşa edilen birinci fenerdir ki bulunduğu adanın ismine nispetle (Faros) denilmiştir el-yevm elsine-i garbiyyede müstamel (far) tabiri buradan kalmıştır. Hani lisanımızdaki (fener) kelimesinin de bundan neşet etmiş olması ihtimali vardır.

Beşincisi – Ayasuluğ'da kâin (Diyâne) mabedidir ki 485 kadem tulunda ve 220 kadem arzında gayet cesim bir bina olup derununda her biri 60 kadem irtifaında yüz

yirmi adet mermer direk var idi. Bu direklerden otuz altı tanesinin üzerinde gayet nefis ve masnu oymalar işlenmiş idi. İbadethanenin vücuda getirilmesi için hemen bütün Asya ahalisi yüz yirmi (s.257) sene mütemadiyen çalışmıştır. Mabet bu kadar külfete karşı milattan 350 sene evvel İskender-i Kebir'in vefat ettiği gün (Erostrat) namında bir adam tarafından kasten ihrâk edilmiştir ve hîn-i muhakemede bu fiili mahzâ namının ibkâsı için icra eylediğini kemal-i iftihar ile itiraf eylemiştir.

Altıncısı – Rodos Heykel-i Azîmi'dir ki zaman-ı kadimede mabut ittihaz olunan (şems) namına bina edilmiştir.

Heykel kâmilten tunçtan masnu olup 200 kadem irtifaında olduğundan en büyük gemiler yelkenleri açık olduğu halde iki bacağı arasından geçebilirdi. Heykelin sağ elinde geceleri gemilere irâe-i tarik eden bir fener var idi. Heykelin ayaklarının başparmağı bir adam kucaklayacak derecede cesameti haiz idi. Heykel milattan üç asır evvel (Şares) namında Yunanlı bir musavvir tarafından başlanmış ve yirmi iki senede ikmal edilmiştir. Ancak bu eser-i azîm altmış sene kadar payidar olmuş ve bir hareket-i arzdan yıkılarak altı asırdan ziyade sahilde o hâli üzere kalmıştır. Muahharen Muaviye cezireyi fethettiği zaman enkazı bir tacire satmış ve o da 900 deve yükü tunç nakleylemişti.

Yedincisi – (Mosole Türbesi'dir) milattan 353 sene evvel Karya Kralı (Mosolos) vefat etmiş ve zevcesi Artemiyas tarafından İzmir civarında ve sahil-i deryada kâin (Bodrum) şehrinde krallık yâd-ı namı için işbu türbe bina ettirilmiştir. Bu mezar-ün nefis (s.258) mermerden müstatil şekil olarak 111 vüsatında ve 140 kadem irtifaında olup etrafında 36 mermer direk ve mütenevvi resimler var idi. Tepesinde dört bargir koşulu bir araba resmi yapılmıştı.

KELİMÂT

Acâib – (Şaşılacak şeyler) Acib – Taaccüb – Müteaccib – Acîbe – A'ceb – Acabâ – Ucub (Nefsini medh).

İnşââ– (Binâ yapmak, kitâbet) İnşâât – Münşî – Münşeât.

Kesret – (Çokluk) Kesir – Ekser – Mükessir – Tekessür – İstiksâr – Teksir.

Tûl – (Uzunluk) Tatvil – İtâle – Mutavvel – Tatvilât.

Tul – (Kocasız kalmış kadın).

Sûr – (Hisar, düğün) Sûr-çin - Sûr-hîtan.

Cesim – (Büyük) Cesâmet.

İmlâ (Doldurmak) Melâ' – Âl-i melâ'-in nâs.

Nemâ – (Büyüme, fâiz) Neşv-ü nemâ – Kuvve-i nâmiye.

Hasret – (Ayrılık) Tahassür – Mütehassir – Mütehassirâne. (s.259)

Teşebbüs – (Başlamak) Teşebbüsât – Müteşebbis – Teşebbüsât-ı şahsî.

Ma'ruf – (Bilinmiş) Ma'rife – İrfân – Ârif – Ta'rif.

Ma'bud – (Kendisine kulluk edilen) Abd – Âbid – Ma'bed – İbadât –
İbâdethâne – Taabbüd – Abede – İbâd – Meâbid.

Zehen – Ezhân – Zihin.

Hârîka – (Yırtıcı) Harik – Hârik – Hârikulâde .

Payidâr – (Dâima).

Rehnümâ – (Kılavuzluk) – Rehber – Delîl.

Hîn – (Zaman) Ehyân – Ehyânen.

Müstatil – Karşılıklı ikişer tarafı müsavi dört köşeli şekil.

TALİM VE TAHLİL-İ EFKÂR

Acâib-i seb'a-i âlem ne demektir? Bu acâib-i âlem el-yevm mevcut mudur? Hangileri mevcuttur? Şimdi acâib-i âlemde ma'dud olacak eserler var mıdır? Bir iki tanesini söyleyiniz? Sur-i Bâbil nedir? Nerededir? İrtifai ve kalınlığı ne kadardır? Kaç köşeli bir hisardır? Her tarafı kaç saat imtidâdında idi? Kaç kapısı var idi? Bu kapılar neden mamul idi? Etrafındaki hendek ne için kazılmıştı? Hendekten çıkan toprak ne oldu? Kireç ve horasan yerine ne kullanılmıştır? Bâbil'in Muallak Bahçeleri nedir? Kimin eseridir ? Ne için yapılmıştır? İrtifai ne kadardır? Firavun Tepeleri ne demektir? Kaç tanedir? En meşhurları kaç tanedir? En büyük hangisidir? Bu meşhur ehram nerededir? Ehram ne fikirle yapılmıştır? (s.260) Kaç senelik bir eserdir? İrtifai ne kadardır? (Keop) ehramına ne kadar taş gitmiştir? Sfenks ne demektir? Nerededir? Şimdi ne hâldedir? Tulu ve irtifai ne kadardır? Ehramı yıkmaya kimler teşebbüs etti? Ne dereceye kadar muvaffak oldular? Jüpiter Heykeli kimin eseridir? Hangi ibadethane için yapılmıştır? İrtifai ne kadardır? İskenderiye Fener Kulesi nasıl bir binadır? Kimin zamanında yapılmıştır? Nerede rekedilmiştir? Farus kelimesi

hakkında ne bilirsiniz? Ne kadar arazi işgal etmiştir? Bu kulenin hizmeti ne idi? Masarif-i inşaiyesi hakkında ne bilirsiniz? Ne suretle harap olmuştur? Diyâne Mabedi nedir? Cesameti hakkında ne malumatınız vardır? Tezyinatı hakkında ne bilirsiniz? İnşası için kaç kişi ne kadar zaman çalışmıştır? Ne suretle mahvolmuştur? Erostrat hakkında ne bilirsiniz? Rodos Heykeli nedir? Neden yapılmıştır? Ne maksatla yapılmıştır? Cesameti hakkında ne malumatınız vardır? Bu heykelin hizmeti nedir? Heykel ne kadar müddette yapılmıştır? Musavviri kimdir? Ne suretle yıkılmıştır? İnfazı ne olmuştur? Mosole Türbesi nedir? Bu türbe kimin tarafından ne maksatla yaptırılmıştır? El-yevm mevcut mudur?

BAZI HİKÂYÂT-I TARİHİYE

Kudema-i hükümdarânedan birinin umur-ı devlete ait bazı esrar-ı mühimmesi kendi düşmanlarına vasıl olarak tedâbiri iptal edilmiş idi. Zamanının ulemasından bir zatı huzuruna davet ederek: Devletin esrarı bittabi vüzera ve kurenâya tevdi edilmekte ise de bunların şüyu yüzünden husule gelen zarardan bahis ile müstahak-ı ceza olan haini meydana çıkarmak için müşavere edildi. (s.261)

Müşavir âlim hemen kâğıt kalem getirerek vakıa beş on fikir ve kararı yazdı, ba'de hükümdara hitaben:

— Burada kendilerine en çok emniyet ettiğiniz vükela ve kurenânız adedince masnu vakalar vardır. Bu vakayı ve mukarrerattan her birini bermutat bir vezire nakil ve hikâye buyurunuz ve serin emr-i muhafazasında dikkatli olmalarını da emir ve tembih buyurunuz, mesele kolayca halledilir dedi.

Filhakika hükümdar âlimin irâe ettiği tariki noktası noktasına ve kemal-i ciddiyetle takip etti. Aradan bir müddet geçince mukarrerattan ikisi şayi oldu. Hükümdar da hain-i devlet ve millet olan iki veziri emvalini müsadereden sonra nefy ile ceza-dide eyledi.

*

Mülûk-i sâlifeden birinin veziri bulunan Fahr-ül Melik huzuruna ihtiyar bir adam dâhil oldu. Sebeb-i müracaatı sual olundukta — Ya Fahr-ül Melik ben padişah hazretlerinin nan ve nimeti ile perverde olmuş bir adamım. Binaenaleyh berhayat

buldukça arz-ı hizmeti kendime mukaddes bir vazife ittihaz eyledim. Birkaç günden beri şehir dâhilinde velinimetimiz aleyhinde bazı sözler deveran ediyor. Bu sözleri sû-i niyetle meydana koyan adamı ihbar etmeye geldim dedi. (s.262)

Fahr-ül Melik de cevaben — Nemmamlık nasihat tariki ile de olsa yine kabihtir. Senin bu hareketindeki zararın fâidenden ziyadedir. Seni himaye eden hâl-i piriye hürmet olmasaydı hakkında emsaline ibret olacak surette ceza tertip ederdim. Sen bu ayıp vakayı nefsinde setreyle, diyerek ihtiyarı irşat eylemiştir.

*

Mülûk-i Emeviye'den Ömer Bin Abdülaziz mescitte iken Ebu Bürde gelip bir direk yanında tevakkuf ederek kemal-i adap ile namaz kılmaya başladı. Bu tavır Hazreti Ömer Bin Abdülaziz'in hoşuna giderek havas bendegânından Alâ Bin Muğire'ye hitaben: Eğer bu zatın bâtnı da zahiri gibi ise Irak valiliği kendisine layıktır dedikte Alâ Bin Muğire: —Ya Emir-ül Mü'minin ben sana bu meseleyi hallederim diyerek çekildiler. Ertesi gün yine mescitte Bilâl nafile namaz ile meşgul iken Alâ Bin Muğire takarrüp ederek: —Namazı süratle kıl zira mühim bir beşaret hakkında seninle konuşmak isterim dedi. Bilâl selam verince Alâ Bin Muğire sözüne devam ile: — Benim Emir-ül Mü'minin indindeki âl-i mertebemi bilirsin. Hüsn-i harekâtın nazar-ı tahsinimi celbetti. Seni Irak vilayetine vali tayin ettirmeyi düşünüyorum bu hizmetime mukabil bana ne yaparsın? Yollu istifsarda bulundu. Bilâl bu nimet-i uzmâya karşı fart-ı tehalükle teşekkürler arz ettikten sonra bir senelik maaşını ihdâ edeceğini vaat (s.263) ve bu vaadi bir senetle de tekit ve temin eyledi. Alâ Bin Muğire senedi huzur-ı halifeye takdim edince Hazreti Ömer Bin Abdülaziz: Tecrübe ne güzel şeydir, Bilâl bizi niyaz ve tazarru vesilesiyle aldatmağa çalıştı hâlbuki tecrübe ef'alinin kabahatini ispat eyledi buyurmuşlardır.

*

Me'mun Halife bir gün Abdullah Bin Tâhir ile esna-i musahabette:

— Ya Abdullah benim meclisim mi yoksa senin menzilin mi daha iyidir? Sualini irat eder. Abdullah Bin Tahir de — Ya Emir-ül Mü'minin bu sual gayri

varittir, çünkü ben seninle hiçbir vakit ve hiçbir sebeple muadil olamam cevabını verince halife: — Benim maksadım senin sahip olduğun manaya mahmul değildir. Rahat ve maişet cihetiyle hangimizin mekânı daha iyidir? Zemininde tecdid-i sual etti. Bunun üzerine Abdullah Bin Tahir de: — Ya velinimet benim menzirim daha âlâdır, zira orada malikim, burada ise memluğum, cevabıyla mukabele eylemiştir.

KELİMÂT

Devlet – Devletlû – Düvel – Hukûk-ı düvel.

İbtâl – (Bozuk) – Bâtıl – Butlan – Battâl – Mubtil – Battâl kâğıt. (s.264)

Müşâvir – (Meşveret edici) Meşveret – Müşâvere – Şûra – Şûra-i devlet – İstişâre.

Tevdi’ – (Emanet etmek) Vedia – Mevdûa.

Karar – Karar vermek – Kararsız – Mukarrer – İkrâr – Takrir – Mukarrir – Takarrur – Makarr – İstikrâr – Mustekir – Müstekar – Karagâh.

Kalem – Aklam – Yazı kalemi – Muhasebe kalemi – Kalemtraş.

Kurenâ – (Yakın olanlar) Karin – Karin-i padişahî – Mukârin – Mukârenet.

Şâyi’ – (Meydan bulan) Şüyu’ – Şâyia – Şâyiât – İşâa.

Hâin – (Fena fikir ve harekette bulunan) Hıyânet – Havene – Nefy – (Sürmek) Menfî – Menfâ – Masdar-ı menfî – Edat-ı menfî – Nâfî.

Müsâdere – (Bir kimsenin malını hükûmet emriyle zapt etmek) Müsâderât.

Sâlif – (Geçen) – Selef – Eslâf.

Nemmâm – (Söz taşıyan) Nemime.

İbret – (Örnek) İbret-bîn – İbret-nümâ – İbare.

Himâye – (Korumak) Hâmî – Mahmî – Himâyetkâr.

İrşâd – (Doğru yola sevk etmek) – Mürşid – Reşid – Reşâd – Rüşd – Rüşdî – Rüşdiye. (s.265)

Mescid – (Secde edilecek mahal) Secde – Sücûd – Secdegâh – Câmi’.

Âdâb – (Edebler) Edeb – Edib – Üdebâ – Te’dib – Teeddüb – Te’dibât – Müeddeb – Edebiyat – Edebî.

Bâtın – (Gizli) – Zıttı : (Zâhir) Bâtınî – Bâtıniye.

Hall – (Açmak) – Hallâl – Tahlil – Tahallül – Halâl – Hilâl.

Nâfile – (Boş) – Nevâfil.

Tahsin – (Beğenmek) – Hüsn – Hasen – Hüsnî – Mehâsin – Muhsin – İstihân
– Hasenât.

Muâdil – (Müsâvi) Muâdile.

Mülk – (Varlık, sahip olunan şey) Mâlik – Memlûk – Temellük – Mâlikâne –
İstimlâk – Melek – Melik.

TALİM VE TAHLİL-İ EFKÂR

Sur ne demektir? Sırrı faş olan hükümdara âlimin verdiği fikri söyleyiniz? Fahr-ül melik nasıl adamdır? Nemime ne demektir? Nemmam kime derler? Fahr-ül melik nemmam ihtiyarı nasıl irşat eyledi? Ömer Bin Abdülaziz kimdir? Alâ Bin Muğire kimdir? Tecrübe ne demektir? Bilâl Bin Ebu Bürde hakkında Alâ Bin Muğire'nin tecrübesini hikâyesi ediniz? Ömer Bin Abdülaziz bu tecrübe üzerine ne söylemiştir? Me'mun halife ile Abdullah Bin Tâhir arasındaki muhavereyi naklediniz? Malik ne demektir? Memluk ne demektir? Mısır memlukları hakkında hiç malumatınız var mıdır? (s.266)

BİRİNCİ PADİŞAHIMIZ

SULTAN OSMAN HAZRETLERİ'NİN VASİYETİ

Bu derste size gayet mühim ve tarihi bir eserden bahsedeceğiz:

Birinci padişahımız Sultan Osman Hazretlerinin, mahdum-ı mükerrerleri Sultan Orhan Gazi Hazretlerine icra buyurdıkları vasiyet.

Bu şahane vasiyeti kemal-i dikkatle okuyunuz. Burada yalnız bir babanın oğluna, bir padişahın veliahdına tevdi ettiği nesâyihden daha fazla daha büyük bir mevcudiyet göreceksiniz. Burada cidden insan-ı kâmil ıtlakına seza bir vücud-ı muazzez ve muhteremin âlem-i

insaniyete karşı refettiği seda-i bülend-i nâsihâneyi işiteceksiniz. Padişahlık gibi insanlar için en son bir derece-i terakki ve tekâmül olan mertebe-i âliye-i ihtişama nail olmuşken ehemmiyet vermeyen, o kudret ve nüfuzu yalnız Osmanlılığın tealisi yolunda hüsn-i istimalden başka bir şey düşünmeyen mücahid-i muhterem bakınız sevgili (s.267) evladına, ikinci padişahımız Sultan Orhan Hazretleri'ne neler söylüyor:

“Mahzun olma oğlum! Akıbet-i kâr ba'd-ı fena pir olsun, civan olsun herkesin başı üzerinden esecektir. Ben bu demde bin azm-i beka eyliyor isem sen devlet ve ikbal ile muhterem ol! Yerime senin gibi bir hayrulahalef bıraktığım halde şu cihandan rihletime gam yemiyorum. Ancak şu vasiyetlerime havale-i gûş kabul et!

“Senden dileğim zulüm ve i'tisâfa iltifat etmemendir. Cihanı adl ile abat etmeli ve benim ruhumu dahi gazada devam ile şad etmelisin! Ahkâm-ı şer'iyyenin intizam-ı infazı için ulemaya riayet et! Ehl-i ilmi her nerede işitirsen ona hilm ve ikbal ile rağbet göster! Asker ve mal ile mağrur olma. Mâye-i şâhen-şâhî adalettir. Adalet-i şer'iyyeye mugayir şeylere heves etme. Matlubumuz din-i Hüdâ'dır. Yoksa şah-ı cihan olmak için kuru mihnetlerle kavga maksadında değiliz. Ben yalnız din maksadıyla hareket ettiğimden daima nusret bulduğum gibi senin için dahi bu maksatta bana birlik yaraşır.

“Cihanı mazhar-ı inam et. İhsan ve inayetin yabancıları olan padişah için saltanat ismi efsane kalır. Lütf-ı Rabb'e karîn olmak için sen de gece gündüz hıfz-ı reayaya çalış!”

Bu vasiyetname hakikaten o zamana göre en hakimane efkâr-ı cami idi. O derecede ki bunda mündemiç olan hissiyat-ı ulviye mürevveh-i şehir (s.268) Hoca Saadettin Efendi'nin galeyan-ı tesirâtını mucip olmuştur. Bu galeyan ile hoca vasiyet-i mezkûreyi o zamana mahsus bir lisan ile nazmederek (Tâc-üt Tevârih) ismindeki tarihine kaydetmiştir. Hoca Saadettin Efendi merhum, Yavuz Sultan Selim Hazretleri'nin nedim-i hası meşhur Hasan Can'ın oğludur. Sultan Murad-ı Sâlis ve Sultan Mehmed-i Sâlis devrilerinde makam ve meşihat-ı İslamiye'yi ihraz eylemiştir. Mülk ve millete hizmât nafia-ı kesiresi vardır. Bidayet-i Devlet-i Âliye'den Yavuz Sultan Selim devrine kadar cereyan eden vaka-i cami (Tâc-üt Tevârih) ismindeki eseri ilk âsâr-ı tarihiye-i Osmaniye'den ma'duddur.

İfadesi bir parça mustalah ise de vakâyi' mümkün mertebe sıhhat ve selamete zapt etmiş olduğundan tarihi pek makbuldür.

Bahsettiğimiz manzumesi bir vech-i âfîdir:

İkinci Padişahımız Sultan Orhan

“Akıbet-i kâr budur herkese:

Ba'd-ı fena pir ve civana ese.. (s.269)

Azm-i beka eyler isem ben bu dem,

Devlet-i ikbal ile ol muhterem!

Çünkü senin gibi halef koymuşum,

Rihlet edersem bu cihandan ne gam:

Lîk vasiyet ederim, gûş kıl:

Gayri gam-ı denî ¹ ferâmûş kıl:

Dilerim, ey sahib-i ikbal-i câh,

¹ Dünyayı makamında yazılmıştır.

Etmeyesin cânib-i zulme nigâh..
 Adl ile bu âlemi abat kıl!
 Resm-i cihat ile beni şad kıl!
 Râh-ı cihat içre edip içtihat,
 Memleket-i Rum'da kıl adl-ü dâd!
 Eyle riayet ulemaya tamam
 Ta ki bula, emr-i şeriat nizam
 Her nerede işitesin ehl-i ilm
 Göster ona rağbet-i ikbal-i hilm
 Asker ve mal ile gurur eyleme
 Şer'-i şerif ehlini dûr eyleme
 Şeriattır mâye-i şâhi ve bes
 Şer'a muhalif işe etme heves. (s.270)
 Matlubumuz din-i Hüda'dır bizim
 Mesleğimiz râh-ı Hüda'dır bizim
 Yoksa kuru mihnet ve kavga değil
 Şah-ı cihan olmaya dava değil
 Nusret-i din oldu çü maksat bana,
 Maksudıma kasd yaraşır sana.
 Âleme inamını âmm ede gör
 Memleket emrini tamam ede gör
 Hıfz-ı reaya çalış rûz-i şeb
 Ta ki karîn ola sana lutf-i Rab"

KELİMÂT

Vasiyet – (Nasihât) Vesâyâ – Tavsiye.

Veli – (Sâhib) Veliahd – Veli – (Takip etmek) – Vâlî – Tevliit – Mütevellî –
 Vilâyet – Evliyâ – Evliyâ-i umûr – Tevâlî – Mütevâlî – Velâyet.

Nüfûz – (İşlemek) Nâfiz – İnfâz – Menfuz – Müteneffiz – Müteneffizân-ı
 memleket. (s.271)

İhtişâm – (Debdebe) Muhteşem – Haşem – Haşmet – Hişam.

Kâr – (İş) Kârşinas – Kârdân.

Âbâd – (Mamur) Âbâdân – Âbâdî.

Âbâd – (Ebedî kelimesinin cem'i) Ebed-ül âbâd.

Âbâd – (Edat-ı kesret) Şems-âbâd.

Şâhen-şâh – (Padişah) Şâhen-şâhî – Şâhnişîn – Halife – Hükümdâr – Kral – İmparator – Şâh.

Nusret – (Yardım, galebe) Nâsır – Mensur – Nessâr – Efsâne – Efsûn – Füsûn – Füsûnkâr – (Büyücülük)

Lutf – (İhsan) Lâtif – Taltif – Eltâf – Lâtife – Letâif – Taltifât – Mülâtefe.

Azm – (Niyet) – (Gitmek) Azimet – İ'zâm.

Nedim – (Vaktiyle padişah maiyetindeki nükte-gû adam) Nüdemâ.

Rihlet – (Geçmek) – İrtihâl – Mürtehil – Merhale.

Câh – (Mansıb) Çah – (Kuyu) Câ – (Mahal) Cây (Yer).

Çay – (Küçük ırmak) Çay – (Bir nevi nebât) Cay – (Caymak mastarından).

Cihat (Muhârebe) Ceht – İctihat – Müctehit – Mücâhit – Mücâhide – Mücâhidîn – Cehûd.

Dâd – (Adâlet) – (İmdâd) – (Feryâd) Dâdhâh. (s.272)

Hilm – (Yumuşaklık) Halim.

Hüdâ – (Cenab-ı Hak) Hüdâvend – Hedî – Hidâyet.

Bigâne – (Yabancı).

TALİM VE TAHLİL-İ EFKÂR

Sultan Osman kimdir? Vasiyet ne demektir? Sultan Osman oğluna nerede vasiyet etmiştir? (Söğüt Kasabası'nda) O zaman Sultan ne halde idi? Nasâyih-i vakâyı hülâsa ediniz? Sultan Osman neler tavsiye ediyor? (Zulümden kibirden, mücânebet) (Ulemaya rağbet, reayaya hilm, herkese adalet) Hoca Saadettin Efendi kimdir? Hasan Can kimdir? Yavuz Sultan Selim kimdir? Tâc-üt Tevârih nedir? Hoca Saadettin Efendi Sultan Osman'ın vasiyetini ne his ile nazmetmiştir? Sultan Osman'ın vasiyeti hakkında ne fikriniz vardır? Veliâht ne demektir? Sultan Osman'ın veliâhtı kimdir? Padişah vasiyetini ne his ile icra etmiştir? Müessis-i saltanat kaç tarihinde ve nerede vefat etti? (726 Söğüt'te).

HİKÂYE

İran-ı kadim padişahlarından biri zulüm ve istabdat mesleğine süluk etmiş, ahaliye ağır vergiler tarh ederek temin-i haşmet ve servet tarikini iltizam eylemişti. Ahali makam-ı hükümdarîye olan fart-ı merbutiyet ve hürmetleri hasebiyle bir müddet tahammül göstermişler ise de günden güne tezayüt eden mekâyid-i zalimâneden bizar olmuş taraf taraf muhacerete başlamıştı. Bu muhaceret (s.273) muhakkak bir vesile ile icra ediliyor, galeyan eden efkâr-ı umumiyenin bir silah müdafaası gibi istimal olunuyordu. Ahali memleketi terk ettikçe varidat-ı devlet tenakus ediyor, etrafta müterakkıb-ı fırsat olan düşmanlar da vakti zayi etmeyerek âsâr-ı hücum izharına başlıyordu.

Bir gün huzur-ı padişahîde (Şehnâme) kitabı okunuyor, Dehhâk-ı Zalimin zeval-i hükûmeti ile Feridun'un zaman-ı idaresine ait bahis münakaşa ediliyordu. Veziriazam mütecâhilâne bir tavır ile:

— Acayip! Feridun hazineleri, debdebe ve haşmeti olduğu halde nasıl padişahlık mesnedine vasil olmuş ve o makam-ı muallayı nasıl hüsn-i muhafazaya muvaffak olmuştur? Sualini irat edince padişah:

— Halk Feridun'un lehinde içtima ederek ona kuvvet-ül zahir teşkil ettiler, o da padişah oldu. Cevabını verdi bunun üzerine veziriazam:

— Mademki halkın içtimai mucib-i takvit oluyor, ahaliyi rıfk ve hilm; adl ve ihsan ile bâb-ı saltanatınıza bende eylemek tarikini tercih buyurmalı idiniz. Malumunuz olmak gerektir ki musibet gününde mededres bulmak için eyyam-ı sulh ve huzurda kulûb-ı milleti celbetmek lazımdır. Lütuf ve nevaziş ağyarı yâr eder. Zulüm ve i'tisâf ise en sadık bendegânı düşman mevkiine sevk eyler koyunlar çoban için değil belki çobanlar koyunların muhafazası (s.274) içindir. Bu cihetle padişah temin-i mevcudiyet ve irâe-i satvet etmek isterse askerini semîhâne beslemelidir. Çünkü askersiz padişahlık kabil değildir.. Zemininde bast-i mütâlaât eyledi..

Huzurunda bu kadar cüret gösteren vezirin hareket-i vakıası padişahın infialini mucip oldu. Hemen bu millet fedaisinin hapsedilmesini emretti. Müdafaa-i hak vazifesiyle ittifak eden bir milletin muvaffakiyâtı tabii olduğunu bilen vezir bu mücazâtı bir mükâfat gibi telakki eyledi. Hatta milletin ribka-i esaretten bir an evvel

tahlisi için padişahın tezyid-i mezalim etmesini bir fâl-i hayr addetti. Emr-i padişahîyi icraya memur olan zat veziri zindana naklederken ağlıyordu. Vezir ise

Edemez padişahlık zulüm

Hiç layık mı kurda çobanlık

beytini okuyarak memuru teşci ediyordu.

Filhakika az zaman sonra ahalinin galeyamı kesb-i kuvvet ve şiddet eyledi.

Padişahın mezaliminden kurtulmak için her ne lazım ise icraya ahdeylediler bu ittihad-ı kavi ve ittifak karşısında zebun kalan padişah bir türlü muvazenet-i idareye muvaffak olamıyordu! Bu sırada harice firar eden ahali de avdet ederek dâhil-i ittifak oldular. (s.275) Kendi kuvvetine itimat eden padişah her taraftan muamele-i ret görmeye başladı. Vezir affedilerek hapisaneden çıkarılmış ve işbaşına getirilmiş ise de bu büyük zat ahaliye en mühim hizmeti ifa etmiş onların ittifakına dâhil olmuştu.. Daha doğrusu bu ittihadın ilk temelini o vuzia eylemişti.. Nihayet hayatını da taht-ı tehditte gören padişah terk-i saltanata mecbur oldu.

Tebaa vezir ve dostânına zulmeden padişah ihtiyaç zamanında yalnız kalır hâlbuki adl ve ihsan ile celb-i kulûba muvaffak olan hükümdar için herkes her zaman feda-i cana amade bulunur.

*

Şeyh Sâdi merhumun meşhur-ı âlem olan (Gülistan) nam eserinden iktibas ettiğimiz hikâye ne kadar ibretamizdir. İdrakiyle mebâhî olduğumuz hürriyet, meşrutiyet sayesinde bu hakikatler sizin genç dimağlarınıza intikaş edecek, nesl-i cedit bu tesirât-ı hüsnâ ile perverde olarak Osmanlılık âlemi layık olduğu mertebe-i şan ve şerefi bihakkın ihraz eyleyecektir.

KELİMÂT

Tarh – (Tevzi ve taksim etmek) Vergi tarhı – (Çıkarmak) (s.276) Bir adedi diğlerinden tarh – (Karık) Bahçe tarhı – Matrûh – Matrûh-ı menh – Hâsıl-ı tarh.

Makâm – (Yer) – Kâim-makâm – Mukim – İkâmet – Makâmât – İstikâmet – Müstakim.

Mekâyid – (Hileler) Mekîdet.

Silâh – Esliha – Teslih – Teslihât.

Münâkaşa – (Mübâhese) – Münâkaşât – (Kavga)

İrâd – (Getirmek) – Vürûd – Vârid – Varidâd – Varidâd-ı zihniye.

İrâd – (Gelen varlık) – On bin kuruş irâd-ı senevi – Muvâredât – Tevârüd – Müverred.

Leh – (Onun için) Lehinde – Aleyhinde.

Rıfk – (Yumuşaklık) Hilm.

Meded – (Yardım) İmdâd – İstimdâd – Mededres – Mededkâr.

Huzur – (Sulh ve âsâyiş) Vakt-i huzur – Rûz-ı huzur – Hadrâ (Yeşil) – İhdar – Hadâret.

Nevâziş – (Okşamak, taltif) Nevazişkâr – Nevazişkârâne.

İ'tisâf – (Zulüm) Harekât-ı i'tisâfkârâne.

Satvet – (Şiddet) Satvetkâr – İrâe-i satvet.

Bast – (Yapmak, döşemek) Bâsıt – Bâsıtâ – Mepsût.

Cür'et – (Cesaret göstermek) İctirâ – Cür'etkâr.

İnfiâl – (Gücenmek) Münfail – İnfiâlât. (s.277)

Ribka – (Boyunduruk).

Zîr – (Alt) Zîr-i dest – Zîr-i destân – Zîr-i idâre.

İktibâs – (Almak) Muktebes – Muktebesât.

Mübâhî – (Sevinen) Mübâhât.

TALİM VE TAHLİL-İ EFKÂR

Şeyh Sâdi kimdir? Gülistan kitabı nedir? Kimin namına yazılmıştır? (Şah Ebu Bekir Zengi) İstibdat ne demektir? Efkâr-ı umumiye ne demektir? Galeyan-ı efkâr ne demektir? Varidat-ı devlet ne demektir? Devlet tebaasından ne nam ile para alır? Siz hiç devlet hazinesine para verdiniz mi? Pederiniz vergi veriyor mu? Devlet ahaliden yalnız para mı alır? Asker ne demektir? Siz asker olmak ister misiniz? Şehnâme nedir? Dehhâk kimdir? Feridun kimdir? Padişah ne ile temin-i muvaffakiyet edebilir?

Adl ne demektir? İhsan ne demektir? Padişah-ı zalimin hikâyesini naklediniz? Bu hikâyenin bizim idaremize müşâbihatı var mıdır? İttifak ne demektir? Ne gibi işlerde ittifak caiz değildir? Padişah-ı zalimin akıbet hâli ne olur? Padişah ne için çobana teşbih ediliyor?

HİKÂYE

İran-ı kadim hükümdarlarından biri nasılsa sadık bendelerinden biri aleyhine igdâb edilmiş ve tesir-i hiddetle idam edilmesini emreylemişti. Mahkûm darağacına çekilmek üzere sevk edildiği sırada hükümdar bizzat hazır bulunduğunu ve vükela ve vüzeranın da (s.278) huzurları lazım geleceğini ilan ettirmişti. Hüküm-i idamın icrasına daha beş on dakika kalmıştı. Zavallı mahkûm meyusiyet-i katiye hâlinde iken aleyhinde bu kadar bî-rahmâne harekette bulunan hükümdarı ta'n ve teşni'e başladı. (İnsan mağlup ve meyus olunca itâle-i lisana tasaddi eder. Nasıl ki kendi nefisini tehlikede görünce köpeğe hücum eder) Padişah mahkûmun hararetli sözlerini anlayamıyor. Yanındaki vükelasından istizah eyliyordu. Meseleyi layıkıyla tamik ederek hükümdarın gayz ve gazap hâlinde bir haksızlık irtikâp ettiğine kail olan vüzeradan biri başkalarına meydan vermeyerek sual-i padişahîye şu suretle mukabele eyledi:

— Efendim gayz ve gazabını teskin ve düşmanlara af ile muamele edenler hakkındaki tebşirât-ı ilahîyeyi âyât-ı kerimeyi okuyor.

Bu cevab-ı akilane hükümdara bir ders-i ibret teşkil eyledi. Derhâl mahkûmun af ve ıtlâğını ve yine eski vazifesine devamını emretti. Herkes padişahın hareket-i adaletkârisini tebcil ve vezirin vesâtet-i arifanesini takdir ederken vüzeradan bir şahs-ı bed sîret ortaya atıldı: Huzur-ı padişahîde irtikâp kizb ve hilaf mucib-i mesuliyet ve hicaptır. Bu mahkûm zat-ı şahanenin aleyhinde tefvihâtta bulundu. Vezir ise o sözleri tagayyür ve teville cüret eyledi diyerek padişahın nazarıdikkatini celbeyledi. Şimdi heyet-i vükela yeni bir gazap ve hiddetin husule getireceği netâyic-i elimeyi teemmül hâlinde iken hükümdar: — Vezirim yalanı senin (s.279) şu doğru sözlerinden ziyade mucib-i tahsinim oldu. Çünkü o yalan bir iyilik kastı ile söylenmiş hâlbuki senin doğru sözün fenalık ikâi emeliyle ortaya konmuştur. Fitne-engiz doğrudan ise

maslahat-âimiz yalan efdaldır. Sözleriyle mukabele ederek adalet ve ihsanın mürevvici olduğunu ilan etmiştir.¹

KELİMÂT

Revâc – (Geçmek) Râyic – Tervîc – Mürevvic.

Fitne – (Fenalık) Fitnekâr – Fitne-engiz – Fiten.

Kezb – (Yalan) – Kâzib – Kezûb – Kezzâb.

Gazab – (Hiddet) – Gayz – Gazûb – İgzâb.

Tasaddi – (Mübâşeret, cür'et) Mütesaddi.

İtlâk – (Yumuşak, salıvermek) Mutlık – Tatlık – Talâk – Mutallika – Mutallaka – Mutallik – Talâk-ı selâse.

İtâle – (Uzatmak) Tul – Tavail.

Teşni' – (Çirkin söylemek, fena söylemek) T'an ve teşni' – Şeni' – Şenâat.

(s.280)

Ta'mik – (Derinleştirmek, ziyade tahkik etmek) Umk – İ'mak.

TALİM VE TAHLİL-İ EFKÂR

Hikâyeyi naklediniz? İki veziri mukayese ediniz? Yalan söylemek ne vakit makbul olur? Adalete muhalif yalan makbul olur mu? Doğru maslahat-âimiz ne demektir? Böyle yalan söylemek herkesin kârı mıdır?

¹ Gülistan'dan

ÇOCUKLAR

Severim pek ziyade etfali

Pek tabii değil mi her hâli

Olsa her evde bir çocuk mevcut

Nur-i ismetle yüzleri malî

Kalmaz îrâs şevkten hâlî

Dert mi hüzn mü eder nâ-bud

Yâda geldikçe ömür pür kederim

Akıtır eşk-i hazin, çeşm-i terim

Ben çocuklar ile çocuk olurum (s.281)

Pek tuhaftır tekellüm-i etfal

Sem'a pek hoş gelir bu tarz makal!

Edeyim mi çocukları taklit?

Bu sualimde pek acib sual!

Ben fonograf mıyım garip hayal!

Fikir taklidini eyledim teb'id!

Bak şu tıfil ferişte çehre hemen

Oynuyor bâ kemal şevk-i cenân

Ne kadar da sevimli bir duhter!

Şâd-ı handan iken olur giryân

Zâr-ı giryân iken olur handan

Çocuğu sevmeyen çocukluk eder!

Leyle-i bedir pîş-i ruzunda

Esmâna bakıp eder hande

“Ay dede! Ay dede!” diye bağırır

Berk urur nur-i mah tâbında

Vech-i pakinde, bak ne zibende!

Mah-ı pür tâbı nezdine çağırır!. (s.282)

Siz uyurken gelir yatağınıza

Atılır derakap kucağınıza

Çocuğun böyle işleri çoktur!

Buseler kondurur yanağınıza

Dokunur lebleri dudağınıza

Bence bundan güzel sefa yoktur!

Ne kadar şad idim çocuk iken ah!

Geçti vakt-i sabâvetim eyvah!

Avdet eyler mi bir daha? Heyhat!..

Beni etmişti bahtiyar Allah!

Şimdi olmaz mıyım sabâvet-hevâ

Daim artar imiş, azab-ı hayat.

Ali Ulvi

NİZAM-ÜL MÜLK

(Nizam-ül Mülk Hasan-ı Tûsî) dört yüz sekiz sene-i hicriyesinde Tûs şehrinde gayet fakir bir ailenin içinde dünyaya gelmiştir. Daha süt emerken, validesi vefat etmiş; fakir pederi bir sûtanne (s.283) tedarikine muvaffak olamadığından emzikli kadınlara müracaat ve rica ile oğlunu büyötmeye muvaffak olmuştu.. Çocuk sinn-i rüşte balığ olduğu zaman pederi de terk-i hayat eylemiş ve artık Hasan-ı Tûsî şedâid-i iftikâra göğüs gere gere tahsil-i ulum ve fûnûna başlamıştır. Tarik-i hayatta ihtiyaç tezayüt ettikçe genç talebe de tezyid-i sabır ve sebat ile mukavemet eder ve ölmeyecek derecede gıda buldukça kendisini malik-i hazâin-i âlem addeylerdi. Güya ne zaman ileride milyonlarla halkın müdür-i umuru olacak olan bu harika zekâyı felaket ve zaruret içinde Sahib-i Kemal ve Malik tecrübe etmek için derya-i fakr ve fâkıya sevk eylemişti. Fıkıh, hadis, edebiyat, ulum-i âliye, hikmet-i siyasiye ve sair zamanında makbul olan ulum ve fûnûnda yed-i tule izhar eylemiş beyyin-ül akran bir mevki-i mümtaza ihraz ederek müşâr-ün-b'il-benân olmuştur.

Dördüncü karn-ı hicri iptidalarında İsfahan'da tesis-i saltanat eden hükûmet-i Selçukiye'nin bu meşhur veziriazamı işte böyle bir fakir kulübesinden çıkmış insan-ı kâmil olarak mesned-i âli bihakkın ihraz eylemiştir.

Meşhur Alparslan'ın pederi Davut Selçuki tarafından Belh vilayeti müşavirliğine tayin edilmiş ve Alparslan'ın hizmetine tahvil-i memuriyet eylemiştir. Genç şehzade şiddet-i deha ve maharet-i siyasiyesine meftun olduğu bu zat-ı âliyi

kendisine ikinci bir peder olmak üzere telakki ederek vali bulunduğu Horasan memleketine (s.284) beraber götürmüştü. Alparslan bu sayede hem umur-i vilayeti kemal-i suhuletle ifa ediyor hem de mürebbisinin delalet ve himmeti ile iktisab-ı ilim ve irfan eyliyordu. Bu sırada Selçuk Hükûmeti'nin müessisi Tuğrul Bey'in vefatı ve yerine Süleyman Bin Cafer'in cülus haberi şayi olmuş ve şehzade ise hukukunun muhafazası için mürebbisinin reyine müracaat eylemiştir. Zaten bilcümle ümera ve vüzera şehzade ile mürebbisinin meftun-ı hasâili olduklarından kendilerini davete şitâb eylemişlerdi. Fırsatı fevt etmek caiz olamayacağına dair verilen karar üzerine hemen hareketle (Rey) şehrine vasıl oldular. Ahali zaten muntazır oldukları cihetle resm-i biat icra eylediler. Süleyman azil ve Alparslan iclâs edilerek ilan-ı şad-mâniye başlandı. Alparslan vasıl olduğu makam-ı âliye nailiyetini ancak mürebbisinin tedâbir-i hakimane ve nesâyih-i pederanesiyle tahsil eylediği için Nizam-ül Mülk'ü kendisine veziriazam tâyin ederek nimetşinaslığını ispat eylemiştir. (456) Nizam-ül Mülk iş başına geçtiği zaman memalik, dâhilî ve haricî birtakım ıslahat ve müdafaada muhtaç idi. Koca vezir seyf ve kalem gibi iki büyük kuvvete malik olduğundan bunlara istinat ederek ifa-i vazife ye başladı. Muharebelerde en meşhur serdarları hayrette bırakan bu dâhi-i siyasi erbab-ı kıyam olan tavâif-i mülûki ve bahusus bunların en mühimi bulunan (Kutalmış) Bin İsrail'in ordusunu mahvederek irâe-i kudret ve satvet eylemiş ve ba'de Gürcistan erbab-ı tuğyanı aleyhinde harekât-ı askerîye icrasına (s.285) başlamıştır. Gürcülerin gayret ve şehâmeti, mevki-i harpteki metanet ve kuvveti veziriazamı daha ziyade teşci ederek kanlı muharebât neticesinde galebe-i kâmile istihsaline sebep olmuştur. Seyf-i şecaatinin kuvvet ve tesirâtını böyle umum hasmâya tasdik ettirdikten sonra İsfahan'a avdet eyledi. Şimdi nöbet-i hizmet cehd-i kalemiyeye yani tamim marifetine gelmişti. Nizam-ül Mülk kılıç ile zapt edilen yerlerin ancak kalemlle muhafaza edilebileceğini pekâlâ biliyordu. Yani cahil bir kavim ne kadar cihangir olursa olsun akıbet mahvolacağını takdir eylediği için tenvir-i izhan, tasfiye-i vicdan için umur-i maarife tevessülü vacibe-i zimmet addeylemiştir. Bu teşebbüs hayrın mukaddime-i mühimmesi olmak üzere Bağdat'ta (Medrese-i Nizamiye)yi inşa ettirdi. Bu medrese asırlarca payidar olmuş binlerce talebe yetiştirmiş, sermaye-i iftihar-ı millet olacak şuara ve edibânın mahal-i zuhuru olmuştur. Hatta Şair-i Hakim (Şeyh Sâdi) de bu medresede ifa-i vazife eylemiştir. Nizam-ül Mülk neşr-i marifetle meşgul iken Rum imparatoru ile Rus kralı müttefikan

iki yüz bin kişilik bir ordu ile hududu tecavüz ettiği haberi vasıl oldu. Düşman askeri pek kesir olduğundan ümid-i galebe âdetâ mefkûd idi. Fakat hüsn-i tedbir ve hulus-ı hareket ile iktihâm-ı müşkülât kabil olacağını bilen veziriazam Alparslan'a irâe-i tarik eyliyordu daima meşveret ile ileri gidilerek iki müttefik hükümdar esir edilmek (s.286) suretiyle muharebeye hüsn-i netice verilmiş ve yine tezyid-i servet ve saadet-i memleket cihetleri ile iştigale başlanmıştır.

Alparslan'ın vefatından sonra Nizam-ül Mülk o kadar müteessir olmuştu ki artık umur-i devletle iştigalden feragat ederek bir köşeye çekilmek kararını vermişti. Lakin (Celâlettin Melikşah) büyük pederine ve pederine hizmet eden bu zat-ı sahib-i tedbirin yine memuriyetine devam etmesini rica ettiğinden vezir tekrar mu'dilat-ı umura vakf-ı vücut eyledi. Şu iştigalinde bilhassa maarifi nazarıdikkate alarak mükemmel bir rasathane vücuda getirmiş mütebahhirin hükemâ-i İslamiyeden Ömer-ül Hayyam, Ebu'l-Muzaffer İsfirâri, Meymûn-i Vâsitî, Abdurrahman Hâzinî gibi müntesibîn-i ilm-i nücûmu memur eylemişti. Ba'de Melikşah ile beraber teftiş-i ahval-i ahali için memaliği geç-ü güzâr ederek Bağdat'a vasıl oldular. Halife-i Abbasiye Nizam-ül Mülk'ün gıyaben âşık-ı etvâr ve ahlakı olduğundan ziyadesiyle tazimler göstermiş ve girân-kıymet hilatler iksâ eylemişti. Vezir mukaddema yaptırmış olduğu Medrese-i Nizamiye'yi gezmiş ve bizzat ilm-i hadisten bir ders tedris ederek bilcümle müderrisin ve tullâbı müstagrak-ı meserret ve hayret eylemiştir. Bağdat'tan avdetle Semerkant Buhara gibi Mâverâünnehr'in eâzım-ı bilâdını zapt hususunda ibraz-ı gayret ve himmet (s.287) etmiştir. Oraları da ıslah ettikten sonra İsfahan'a oradan tekrar Bağdat'a azimet etti. Bu ikinci seyahatten avdetinde Nihavend kurbuna vusulünde gece vakti genç bir harif arzuhal vermek bahanesiyle yanına sokularak bu merd-i kâmilî hançer-i gadr ile katleylemiştir. Katil Bâtıniye mezhebi reisi (Hasan Sabbah)ın müritlerinden (Ebu'l-Mahir-ül Edânî) namında bir şerir olup faciayı 485 senesi Ramazanının onuncu gecesi icra ve asker yetişerek katili parça parça eylemiştir.

*

Otuz sene kadar mesned-i vüzerâta revnak vermiş olan Nizam-ül Mülk'ün şiddet-i deha, hiddet-i zekâ, ispat-ı rey, sürat-i intikal, cüret-i makâl, rezânet-i tedbir, mekârim-i ahlak, alicenap, adl ve ihsan gibi birçok meziyyât ile mütecellî bir nadire-i

rüzgâr idi. İki büyük padişahın devrinde Selçukîlerin hudud-ı memaliğini Çin'e kadar isale muvaffakiyeti ârâ-i hekimâne ve hakimanesinin delâil-i azimesindendir. Tıfliyyetini geçirdiği hâl-i ihtiyacı, gördüğü fakr ve fâkıyı bir dakika bile hatırandan çıkarmamıştı. En büyük mertebeye, derecesiz servet-i sâmâna nail olmuş iken sofrasında fukara ve muhtacîni bulundurur, ale-l ekser beraber taam ederdi. Aleyhinde envai tezvîrat icra edenlere bile lütuf ve atıfetini eksik etmezdi. Adaletperverlikte Ömer Bin Abdülaziz'e sahavette bizimkilere (s.288) gıpta-resân olacak derecede idi. Azimet ve mekârim-i ahlakı gösteren hususâtındandır ki bir gün erbab-ı gammaz ve nifaktan bir şahs-ı fûrumaye kendi hakkında birtakım isnâdâtı havi Melikşah'a bir arzuhâl verir. Padişah veziri çağırıp (Şu kâğıdı okuyunuz, yazılan şeyler sahih ise tekrarından tevakkî ediniz, bühtan ve iftira ise intikam dâyesine düşmeyiniz ve bu makule adamları birer iş ile meşgul ediniz ki kârlarıyla uğraşıp fitne-cûluğa vakit bulamasınlar) der. Vezir harifi mahvetmek iktidarını haiz iken zebunküşlüğe tenezzül etmemiş hasmını af ile mahbup eylemiştir. Müddet-i hayatında kimseyi rencide etmemiş pek çok mebânî ve inşaat-ı hayriye ile ibkâ-i nam etmiştir. İşte mekârim ahlak ve azimet-i ef'âl ile ahlaka numune-i imtisal olmaya şayan olan bu zat ilelebet hayır ile yâd olunacaktır. Vefatında şura tarafından yazılan mersiyeler büyük bir divan teşkil edecek derecede çok idi.

Eâzımın tercüme-i hâlini okumaktan maksat yalnız vaka-i maziye vukuf peyda etmek, ahval-i tarihiyeyi öğrenmekten ibaret değildir. Onlar ne suretle yaşamış, nasıl terakki ve teali eylemiş, ne gibi müşkülata uğramış ve ne yolda tedâbir ile ihraz-ı muzafferiyet eylemiş olduğunu anlayarak mümkün mertebe taklide gayret etmek lazımdır. Okuduğunuz şeyleri tamike küçükten alışınız. (s.289) Bu itiyat ileride tâlim ve tefennün vadisinde size pek büyük hizmetler edecektir.

KELİMÂT

Tedârik- (Hazırlamak) – Derk – İdrâk – Müdrîk – Müdrîke – İdrâkât – Müdrîkât – Derrâk – İdrâk – (Toplamak) İdrâk-ı mahsulât – Dereke – (Aşağı derece) – Derekât.

Tarik – (Yol) Turuk – Tarikat.

Tâlib – (İsteyen, şakirt) Taleb – Talebe – Tâlibe – Tâlebât – Tullâb – Matlâb – Matlûb – Metâlib – Talibîn.

Mukâvemet – (Karşı durmak) Mukâvim.

Hazâin – (Hazineler) – Su hazinesi – Para hazinesi – Hazinedâr – Mahzen – Mehâzin.

Deryâ – (Deniz) Bahr – Yemm – Ummân.

Hadis – (Hazreti Peygamber'in sözü) Ehâdis.

Hadis – (Küçük) Hadis-ül lisan – Hadisat.

Tahdis – (Takdir) – Tahdis-i nimet.

Hadis – (İş) İhdâs – Hudûs – Hâdis – Hâdise – Hâdisât – Havâdis.

Benân – (Parmak ucu) Müşâr-ü bi-l benân. (s.290)

Tahvil – (Değiştirmek) Tahavvül – Tahavvülât - Mütehavvil – Tahvilât.

Tahvil – (Borç senedi: Mehcûr olmaktadır)

Re'y – (Fikir) Ârâ' – Ârâ'-i sa'be.

Hasâil (Tabiatlar) Haslet – Hısâl.

Biat – (Uymak, itaat etmek) resm-i biat.

Ni'met – (İhsan) Niam – Mün'im – İn'âm – İn'âmât – Nimetşinâs – Ni'met-nâşinâs.

Dâhi – (Fevkalade âlim ve âkil olan) Dühât – Dâhiye – Devâhî.

Tevessül – (Devam, süluk) Vesile – Vesâil.

İttifak – (Birleşmek) Müttefik – Müttefikten – Düvel-i müttefike – Muvâfık – Muvâfakat – Tevâfuk.

İktihâm – (Göğüs germek, karşı durmak) İktihâmât – İktihâmen.

Geşt-ü güzâr – (Gezip dolaşmak) Güzâriş – Güzergâh.

Mütebahhir – (Fevkalade âlim) Mütebahhirîn – Mütebahhirîn-i ulemâ.

Hil'at – (Elbise-i fâhire). (s.291)

İksâ – (Giydirmek) – Kisve – İktisâ.

Mürid – (Bir şeyhe intisap eden derviş) Vird – Evrâd.

Revnak – (Parlaklık) Revnakdâr.

Zebûn – (Zayıf) Zebûnküş – Zebûnküş-âne.

Fürû-mâye – (Alçak, bed-asıl) Şahs-ı fürû-mâye.

Cezâlet – (Dürüst olmak) Cezâlet-i makâl – Cezîl – (Bol) Ecr-i cezîl.

Rezânet – (Metanet; ciddiyet) Rezîn – Re’y-i rezîn (İstimalden sakıt).

Nâdir – (Az bulunan) Ender – Nâdire-gû – Nedret – Nâdire-i rüzgâr – Nevâdir.

Mütehalli – (Müzeyyen) Tahalli – Tahalliye – Hilye.

Ale – (Üzere) Ale-l ekser – Ale-l sabah – Ale-l acele – Ale-l hesâb.

Gamz – (Arkadan aleyhinde bulunmak) (Söz taşımak) Gammâz.

Tevakki – (Korunmak) Etkâ – İttikâ – Mütteki.

İntikam – (Öç almak) Müntakim – Nekmet (Az istimal olunur). (s.292)

TALİM VE TAHLİL-İ EFKÂR

Nizam-ül Mülk kimdir? Hangi aileye mensuptur? Nerelidir? Ne zaman dünyaya geldi? Nasıl büyüdü? Tahsili nasıldı? Neler öğrenmişti? Davud-ı Selçuki kimdir? Alparslan kimdir? Alparslan nerede vali idi? Nizam-ül Mülk Alparslan’a nasıl intisap etti? Alparslan nasıl Selçukiye padişahlığına geçti? Nizam-ül Mülk ne vazife ile hizmet etti? Alparslan Nizam-ül Mülk ile meşveret sayesinde nereleri zapt etti? Zapt ettiği yerlerde en büyük icraatı ne cihete matuf idi? (Emr-i maarife) Ne için? Medrese-i Nizamiye kimin eseridir? Nerede tesis edilmiştir? Bu medresede vazifedâr olan büyük bir hakîm-i İrânî bilir misiniz? (Şeyh Sâdi) Rum imparatoru ile Rus kralı aleyhindeki muharebeyi anlatınız? Alparslan kaç tarihinde vefat etti? Yerine kim geçti? Celâlettin Melikşah Nizam-ül Mülk’e ne muamelede bulundu? Nizam-ül Mülk vezarete devam hakkında ne fikirde idi? Vazifeye ne suretle devam etti? Rasathane ne demektir? Nizam-ül Mülk nerede rasathane yaptırdı? Kimleri tâyin etti? Bağdat’a gittikleri zaman halife Nizam-ül Mülk’e ne muamele yaptı? Nizam-ül Mülk Medrese-i Nizamiye’yi ziyaretinde ne yaptı? Nizam-ül Mülk nerede, ne vakit ve nasıl vefat etti? Veziriazamın katili kimdir? Ne kadar vakit vezarete bulunmuştur? Vezirin meziyyâtını söyleyiniz? Fukaraya nasıl muamele ederdi? Adalet ve sahavette kimlere teşbih eylerdi? Aleyhinde bulunanlara nasıl muamele ederdi? Buna bir misal-i tarihî söyleyiniz? Vefatında yazılan mersiyeler hakkında ne bilirsiniz? Büyüklerin tercümeihâlleri ne için okunur? Bu ders size ne gibi numuneler gösterdi? (s.293)

Abdülhak Hamit Bey

KÜÇÜK MELEK

Ey mukaddes çocuk ki
 Asumandan nişanedir mahzâ
 Dense olmaz mı layık şanın
 Sana nur-ı matla-ı sevda
 Pirlere feyzalır şebâbından
 Bahrlar cûş eder habâbından (s.294)

Kisvetin bir melek kıyafetidir
 Yaraşır âb içinde mâlikeye
 Bahşeden hâlinin letafetidir

Bir hakikat bu şeb melâikeye
 Daha kalbin değil iken mahzun
 Gözlerinde ne hüzdür meşhûn?

Meclise arz kıldığın suret
 Berklerden seri idi güya
 Ebedîdir tasavvuru amma
 Dilde ayn-ı tahayyül-i cennet
 Çocuğa kim demiş küçük şeydir
 Bir çocuk belki en büyük şeydir

Her ne giysen kızım meleksin
 Hep mehâsin senin libasındır
 Şemmelere teşne-i temasındır
 Kendi bağında bir çiçeksin sen
 Andırırısın o şiir-i safiye
 Ki eder nazlar kavâfiye

Gidecektir seninle Londra'dan
 Şiir-i Türkî'ye revnak-ı diğer (s.295)
 Verecektir zaman geçip aradan
 O da âtiye sen gibi zîver
 Yaşa lütfunla ey sabi-i latif
 Sana muhtaçtır kavi ve zaif

Kilk-i ressam ve levha-i şâir
 Doldu sun'uyla vech-i zî-ferinin
 Per-ü bâlinde ey gül-i tâir
 Mübtesimdir baharı maderinin
 Seni kimdir güzel kılan böyle?
 Gel de ferdamızı bu şeb söyle!

Kanadından gelen revâyah ile
 Gidiyor ıstırap dillerden
 Şevk-ı mihrinle bin levâyah ile
 Doğuyor mâh-tâb dillerden
 Eyledin ey ferişte-i rüya
 Hem bizi hem bu leyleyi ihya

Abdülhak Hamit Bey

KELİMÂT

Habâb – (Taneler) Habb – Habbe – Hubb – (Muhabbet) Hubb-u vatan – Habîb
 – Ahbââ – Muhibb.

Âb – (Su) – Mâi – Eb – (Baba) – İba’ – (Çekinmek)

Meşmûn – (Dolu) – Memlû – Malî.

Berk – (Şimşek) Bârîka.

Mehâsin – (İyilikler) Hüsn – Hasen – Hasenât – Tahsin – İstihsân – Müstahsin
 – Hüsnî – Hüsnîn.

Kavâfî – (Kafiyeler) – Kâfiye – Takfiye.

Zîver – (Süs) Zîb-ü zîver – Zîver-i bahş.

Sabî – (Çocuk) Sabiyân – Sabâvet.

Kilk – (Kalem) – Hâme.

Fer – (Parlaklık) Zîb-ü fer.

Tâir – Uçan – Tayr – Tuyûr – İtâre – Tayerân – Tayyâr – Tayyâre.

Ferdâ – Yarın.

Ferişte – Melek.

TALİM VE TAHLİL-İ EFKÂR

Abdülhak Hamit Bey kimdir? Meşhur eserlerini söyleyiniz? (Nazife, Nesteren, Duhter-i Hindû, Tarık, Zeynep, Bunlar O’dur, Divaneliklerim, (s.297) Makber, Cemile, Eşber, Tezer, İçli Kız, Macera-i aşk, Sabr-ü Sebat) Bu şiiri nerede yazmıştır?

(Londra'da) Londra nedir? Çocuğun gözleri ile gök arasında ne münasebet bulmuştur? (Renk: Mavi göz) (Bir çocuk belki en büyük şeydir) Mısrasından ne fikir anlarsınız? Gül-i tâir tabirinden ne anlarsınız? Çocukta kanat var mıdır? Neden şair kanat tasavvur ediyor?

BİR YILDIZA

Ey necm-i hazin acep nedendir
Hâlindeki senin bu hazin-i târi?
Senden bana oldu hüüzün sâri;
Gönlüm de seninle nâlezendir.

Duymazsa da gûşumuz sedanı
Hâlin senin ifsah-ül beyandır,
Hissim o lisana tercümandır,
Tefsir ediyor bana nevanı

Binlerce nücûm içinde yekta
Tesirde başkasın kulûba
Eyyamını terk edip guruba
Daldım seni seyre bî-muhâbâ (s.298)

Sen şaire mülhem edasın,
Bir şiiir-i latifsin musaffa:
Elfâz-ı kuyûddan muarrâ,
Hissimle şinîde bir nevasın.

Menemenlizâde Mehmet Tahir Bey

KELİMÂT

Necm – (Yıldız) – Nücûm – Encüm – Müneccim – Necmi.

Nâle – (Feryat) – Nâliş – Nâlezen – Nevâ-ü nâle.

Gûş – (Kulak) Gûşmâl.

Fasih – (Doğru ve kavaide muvafık söz söyleyen) İfsah – Fesahâ – Fesâhat.

Tefsir – (Şerh etmek) – Tefâsîr – Müfessir – Tefsirât.

Yektâ – (Biricik, tek)

Gurûb – (Batmak) Gurûb-ı şems – Garb – Mağrib – Garib – Garibe – Gurebâ –
Garâib – Agreb – İstigrâb – Garâbet.

Bî-muhâbâ – (Fütursuz, korkusuz).

Lafz – (Söz) Elfâz – Telaffuz – Elfâz-ı galîze. (s.299)

Muarrâ – (Berî, çıplak) Ârî – Üryân – Tarrî.

Şinîde – (İşitilmiş) Nâ-şinîde.

TALİM VE TAHLİL-İ EFKÂR

Yıldız ne demektir? Şair ne için yıldızla hazin sıfatını veriyor? Yıldızda seda var mıdır? Şairin bu tasavvuru neden neşet ediyor? Şair yıldızın sedasını nasıl bir kuvvet ile işitiyor? (his ile) İstanbul'da bu isimde bir mevki tanır mısınız? Yıldız Sarayı hakkında ne hissiyatınız vardır?

KELİMÂT

Mâlî – (Dolu, dolmuş) Memlû – İmlâ – İmtilâ – Mel'an.

İmlâ – (Kelimelerle yazılışını öğretmek için verilen ders).

Derd – (Elem) Derdnâk – Derdli – Derdsiz – Dertleşmek – (Derdleşmek).

Şevk – (Heves) Teşvik – Teşvikât – Müşevvik – Şevkî – Şevk-a şevk – İştîyâk
– Müştâk – Eşvâk .

Şen – (Memnun) Şenlik.

Bahtiyar – (Tâlii yaver, ikballi) – Baht – Bahtî yâr – Bahit – Bî-bahit – Bedbaht
– Baht-ı siyah. (s.300)

Yâd – (Anmak) – Yâdigâr – Yâda getirmek – Yâd-daşt.

Yad – (Yabancı, düşman) Yad ellerde kalmak.

Tekellüm – (Söylemek) – Kelime – Kelimât – Mükâleme – Mükâlemât –
Mütekellim – Mütekellimîn – Nâfiz-ül kelim.

- Tarz – (Suret, biçim) Tarz-ı hareket – Tarz-ı tekellüm.
 Fonograf – Fransızcadır – (Nakl-i sadâ).
 Ferište – (Melek) Ferištegân.
 Giryân – (Ağlayıcı) Giryê.
 Bedr – (Ayın on beşindeki şekli) Bedr-i tam – Bedr Vakası.
 Bûse – (Öpmek – Öpme) Bûseş:
 Revzen – (Pencere).
 Tâbende – (Parlak) – Tâb – Tâbiş – Tâb-ü fer – Tâbnâk.
 Tâb – (Tâkat) – Tâb-u tuvân.
 Vech – (Yüz, sûret) – Vücûh – Vücûh-ı memleket – Tevcih – Tevcihât –
 Teveccüh – Teveccühât – Müvecceh.
 Leb – (Dudak) – Leb-â leb – Leb-beleb – Lübb.
 Azâb – (Sıkıntı) – Ta'zib – Muazzib – Muazzeb.

TALİM VE TAHLİL-İ EFKÂR

Şair çocukları ne için seviyor? Şair masum bir çocuğu (s.301) görünce neler hissediyor? Çocuk ile çocuk olmak ne demektir? Fonograf ne demektir? Hiç fonograf gördünüz mü? Gramofon ne demektir? Çocuk ne için gülerken ağlar, ağlarken güler? Ay dede ne demektir? Şair manzumesini nasıl bir hisle ikmal ediyor? Sabâvet-hevâ ne demektir? Şair ne için sabâvet zamanını istiyor? Acaba bu emel kabil-i husul mudur? O halde zaman-ı sabâvetin suret-i istimali hakkında ne düşünürsünüz?

OSMANLI İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ

Size bu derste gayet mühim bir vaka-i tarihîyeden, milletimizin ulüv-i şanına ait bir meseleden bahis ile Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyet-i muhteremesinin suret-i teşekkülüne ait bazı malumat-ı müfide ita edeceğiz: Bundan yirmi bir yirmi iki sene evvel İstanbul'da bazı hamiyetli gençler tarafından Osmanlı vatanını zulümden kurtarmak, hürriyet ve saadete nail etmek emel-i âliyesiyle (İttihat ve Terakki) namı ile bir cemiyet teşekkül etmişti.. Bu gençler kendilerinden evvel gelen büyük fikirlerin edebiyat-ı ahrarânesiyle gözleri açılmış, Garp âsârı okuyarak fikirleri

parlamış olduğu için yaşadıkları şeriat-ı elime-i istibdâdiyeden hem kendilerini, hem milletlerini kurtarmak azminde bulundular. Vaktiyle teşekkül eden Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin Mithat Paşa, Kemal Bey ve onlara peyrev olan eâzım-ı erbab-ı hamiyetin menakıb-ı fedakârâneleri bu gençlere kuvvet-i kalp (s.302) vermiş idi. Lakin -istibdadını sayesinde saltanat sürdüğü millete tercih eden- Abdülhamit'in şedâid-i zulmü altında binlerce kurban vermekten başka bir şeye nail olamamışlardı. Her gün adetleri artan bu mücahidîn-i hürriyetten birçoğu deniz diplerine gönderilmiş, rutubetli zindanlarda mahvedilmiş, en çok kısmı da ateşli çöllerin susuz kumları arasına nefyedilmişti. Bu menfilerden bazı ihtiyarlar nice bin mihnet ve meşakkati ihtiyar ederek Avrupa'nın sine-i hürriyetine atılabilmişlerdi. Sonra bunlara İstanbul'un muhit-i mukassi-i i'tisâfında yaşayamayan bazı hamiyetkârân da iştirak etti. Artık bunlar bütün gayretlerini neşriyata hasretmişlerdi. Efkâr-ı Osmaniye'yi hazırlamak, uyandırmak için İsviçre'de, Fransa'da, İngiltere'de, Mısır'da birçok gazeteler, risaleler tabediliyor, pek büyük müşkülât ile dâhil-i vatana gönderilebiliyordu. Fakat karşılarındaki heykel-i istibdat, bu tevessüât-ı ahrarâneyi boğmak için tezyid-i mezalimden geri kalmıyordu. Avrupa'dakilerden bazıları aldıkları terbiye-i fikriyenin noksan olmasından naşi ne elim mahrumiyetlere tahammül edebildiler ne de Abdülhamit'in mevâid-i kâzibesine mukavemet eylediler. Kendilerinden büyük işler memul iken İstanbul'a avdetle zir-i pay-ı zalime vâz-ı cebin-i memlukiyet ettiler. Bu hâl dâhil-i vatanda henüz uyanmaya başlayan erbab-ı sâye fütur verdi. Bir yerde toplu olanlar zaten şüpheye uğradıkça çil yavrusu gibi dağıldıklarından (s.303) bittabi kuvvetleri de inkısam etti. Ancak bundan yalnız bir fayda husule geldi ki -esas itibarıyla ehemmiyetlisi idi- o da azminde sabit kalan erbab-ı şebâbın her gittikleri yerde fikirlerini maksatlarını telkih edebildikleri birer muhit-i müstait bulabilmeleri idi. Vatanın her tarafında perverşiyâb olmaya başlayan bu efkâr-ı ahrarâne ashabı birbirinden bihaber bulunuyorlardı. Tevhid-i mesai edemedikleri için muvaffakiyetlerinden de emin olamıyorlardı.

Beşinci ordudan üçüncü orduya nakleden bir erkân-ı harp zabiti, Mekteb-i Tıbbiye'den tardedilmiş Şam'da ticaretle iştigale başlamış bir zat ile buluşarak bir "Hürriyet Cemiyeti" teşkiline karar verdiler. Bu cemiyete Selanik'te bir şube ihdasına çalıştılar. Hemen sınıf rüfekasından bazı gençlerle; şimdi birer mevki-i mübeccele ihraz eden zevat-ı âliyeden bazılarıyla görüştü, nihayet bir cemiyetin esasını

kurdular. Şu kadar ki o vakit ittihaz olunan tarikin netice pezîr-i muvaffakiyet olması meşkûk idi. Binaenaleyh bu cemiyet ittisâa muvaffak damaksızın hâl-i rüşeymde kaldı. Aradan bir hayli müddet geçti. (Makedonya meselesi) alevlenmiş, devletlerin müdahalesi memleketimizi müşkül bir hâle koymuştu. (Murtseg) Programı erbab-ı hamiyeti ciddiyetle çalışmaya sevk etti. Bunun üzerine eski (Hürriyet Cemiyeti) azasından on zat birer suretle tanışarak görüşerek esas bir teşkilat yapmaya karar verdiler. Uzun uzun münakaşalardan sonra merkez-i umumi (s.304) Selanik'te olmak üzere (Osmanlı Hürriyet Cemiyeti)ni büsbütün yeni bir tarzda vücuda getirdiler. Cemiyetin müessisleri hakiki bir (İhtilal Komitesi) suretinde hareket etmeyi münasip gördüler. Bu kuvvet tezayüt edinceye kadar her türlü teşebbüsâtta gayet hafi kalmayı istilzam ettiler. (Osmanlı Hürriyet Cemiyeti) yavaş yavaş efradını tezyide başladı. Efradın hiçbiri diğerini tanımıyordu. Bu cemiyetin kuvveti Avrupa'daki İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin sebatkâr azaları tarafından bilvasıta haber alındı. Fedakâr azadan biri Selanik'e gönderildi. Bu zatın teklifi üzerine iki cemiyet anlaştı, menfaat-i vatan ittihatından olduğundan birleştiler. İşte 1322 senesi nihayetlerine doğru (Osmanlı Hürriyet Cemiyeti) merkez-i umum-i dâhilîsi Selanik'te olmak üzere (Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti)ne inkılap etti. Bundan sonra cemiyet vilâyâtta husule getirdiği şubelerin mesai-i müşterekeleriyle fevkalade bir surette kuvvetlenmeye, çalışmaya başladı. Kuvvet arttıkça mevcudiyeti mahsus oluyordu. Reval Mülakatı cemiyetin mesaisine başka bir kuvvet verdi. Şimdi artık zulme karşı geliyordu, açıktan açığa ilan-ı muhâsama lazım geliyordu. Zaman öyle bir kabiliyet bahşediyordu ki bundan istifade etmemek azîm bir hata olacaktı. İlk işaret-i muhâsama Selanik'ten verildi. Bir kahraman-ı hürriyet ve hamiyet merkez kumandanı Nâzım'ı herkesin Beyaz Kule bahçesinde bir musiki-i ahenktar dinlediği bir eğlence gecesi (s.305) kendi hanesinde yaraladı. Ondan sonra vakayı birbirini vely etti.

Bir gün Niyazi'nin hurucu mahâfil-i Hamidiye'de bir bomba gibi patladı. Onu (Eyüp Sabri) takip etti. Selanik'ten bir sır gibi birden bire kaybolan (Enver) birkaç gün sonra Tikveş Dağları'ndan tehditname gönderiyordu. Yıldız şaşırılmış, ne olacağını bilmiyordu, kuduruyordu. En güvendiği Şemsi Paşa da kendisini Manastır'da bekleyen kaderine kavuşmuş idi. Artık her taraftan (İttihat ve Terakki Cemiyeti)nin vesait-i icraiyesi, debboylardan aldıkları silahlarla dağlara çıkıyorlardı. Anadolu'dan üzerlerine gönderilen gazanferler Abdülhamit'in son ümitlerini de

bütün bütün münkesir ettiler. Bu vakayi o kadar çok ve o kadar seri bir surette birbirini vely ediyordu ki tâyin-i mahiyeti kabil değildi.

Bu hadısâtı bütün an'anâtıyla yaşayanlar bile hafızalarını yoklayıp da bir yere cemedemezler. Nihayet bir gün [1324 sene-i maliyesi Temmuzunun onuncu Perşembe günü) -Ey, büyük gün! Seni unutmak mümkün müdür acaba?- her taraftan Yıldız'a telgraflar, emirler yağmaya başladı. Milletın Kanun-i Esasi'ye intizar ettiği bildirildi. İstanbul halkının hiçbir şeyden haberdar olmadığı o gün, Yıldız Kanun-i Esasi'nin ilanına -bilmeceburiye- karar (s.306) verdi.

Meşrutiyet-i Osmaniye'nin ilk sevgili padişahı Sultan Mehmet-i Hâmis Hazretleri

Tarih-i cülusları

Fi 14 Nisan 1325

Tarih-i veladetleri

Fi 20 Şevval 1260 (s.307)

İşte (İttihat ve Terakki) cemiyet-i mübeccelesinin ilk vazife-i muazzaması bu suretle müntic-i muvaffakiyet olmuştu. Nusretullah cemiyetle beraberdi. Unutmayalım ki her türlü menfaat-i hasisiye istihkar eden bu cemiyet her vakit nusret-i İlahîyeye mazhardır. Onu sevelim, daima tebcil ve takdis edelim.

Şu okuduğunuz ders (Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti) hakkında size bir fikr-i icmali vermiştir. Cemiyetin icraat-ı hasenesi, inkılabın suret-i zuhuru, 31 Mart Vakası, İstanbul'un Hareket Ordusu tarafından suret-i zaptı, Abdülhamit'in hal'i, ilk hürriyet padişahı Sultan Mehmet Han-ı Hâmis Hazretlerinin hakiki bir millet babası mevkiini işgal buyurması gibi vakayi ile onu takip eden ahval ve vukuatı daha ileri sınıflarda (tarih-i inkılab-ı Osmanî) dersinde mükemmelen muhakematıyla beraber göreceksiniz.

Şimdi bu dersten alacağınız netice şudur: Bir milletin hürriyeti verilmez alınır. Erbab-ı hamiyet ve fedakârân-ı hürriyet daima şayan-ı takdis ve tebcildir. Milletini seven padişah-ı âzâmımız milletin sertâc-ı ibtihâcıdır.

TALİM VE TAHLİL-İ EFKÂR

Cemiyet ne demektir? Her cemiyet mutlaka iyilik için mi teşekkül eder? Fenalık için teşekkül etmiş cemiyetler bilir misiniz? [İttihad-ı Muhammedî, Cemiyet-i Hafiyye] İttihat ve Terakki Cemiyeti kaç sene evvel teşekkül etmiştir? Bu cemiyetin teşekkülüne sebep ne idi? (Zulm-i Hamidî) Cemiyeti irşat eden kuvvetleri söyleyiniz? (s.308) (Yeni Osmanlılar, Mithat Paşa, Kemal Bey, Avrupa edebiyat ve sair inkılabiyesinin mütalaası) Cemiyet azası en çok ne ile işğal etti? (Neşriyat ile) Neşriyatın ne fâidesi oldu? Nerelerde çalıştılar? Cemiyetten ayrılıp İstanbul'a avdet edenler oldu mu? Bunlar hakkında ne düşünürsünüz? Bu avdet gençleri ne hâle getirdi? Azminde sabit olanlar ne yaptılar? Hürriyet Cemiyeti nerede ve nasıl teşekkül etti? Ne için faaliyette bulunamadı? Hürriyet Cemiyeti ne suretle Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne munkalip oldu? Nazım kimdir? Nerede, ne zaman ve nasıl mecruh oldu? Cemiyetin muhâsama kararı üzerine ilk işaret nereden verildi? Niyazi, Eyüp Sabri, Enver kimlerdir? Ne yaptılar? Abdülhamit ne yolda telgraflar almaya başladı? Ne yaptı? Anadolu'dan Rumeli'ye geçen askerler ne yaptılar? Bu ittihad-ı umumi Yıldız'a nasıl bir tesir verdi? Millet nazarında en mukaddes gün

hangisidir? Bu inkılapın beri kaç sene oldu? İlk hürriyet padişahımız kimdir? Ne zaman cülus buyurdular? (1325 sene Nisan 14) Bu dersten ne fikirler aldınız hülâsa ediniz?

10 TEMMUZ

Artık kitabınızın son sahifelerine geldiniz. Birkaç gün sonra dersler kesilecek, daha sonra imtihanlar başlayacaktır. Bütün bir sene-i dersiyenin hasılatı tetkik ve muayene olunarak malumat-ı mektebesini meydana koyabilen efendiler terfi-i sınıf edecek, bu muvaffakiyetten mahrum olanlar ise azîm bir ıstıraba düçar olmakla beraber muazzez sinin-i hayatiyelerinden bir tanesini zayi (s.309) edeceklerdir. İmtihan-ı gavâili tevzi-i mükâfat resmi takip edecek ve nihayet tatil müddeti ilan edilerek mektebiniz kapanacaktır.

Îd-i milliyemiz olan on temmuz yevm-i mübecceli de tatil müddeti içinde mürur edeceğinden şu mübarek ve muhterem bayramımız hakkında kitabınıza birkaç söz yazmaya tensip eyledik.

İşte erbab-ı hamiyet ve mücahidîn-i hürriyetten Selanik vilayeti Maarif Müfettişi Kâzım Nâmi Bey biraderimizin ihdâ eylediği makaleyi nakil ile bu vazife-i mukaddeseyi de ifa eyliyoruz.

10 TEMMUZ

Büyük günler, büyük ruhları neşelendirir, hassas ruhları büyütür ve yükseltir. Milletlerin hayatında böyle günler, asırlarca süren bir mevcudiyet, şân ve zaferin bir yâd-ı zî-ihtişamıdır.

Osmanlıların, üçüncü devre-i meşrutiyete dâhil olduklarını tebşir eden bu gün, onların hayat-ı nevîninde üçüncü büyük bir hatvedir ki âtîde atılacak daha büyük ve mütevali adımlara kuvvet-bahş olur.

İlk hatve, ne kadar vatanperverlerin hayatına, ne kadar hanumanların harabisine, ne kadar ıstırap-ı vicdan-güdâza mukabil atılabilmiştir. İki sene evvel, yaşanan o yeis ve nevmidi seneleri, hâlâ nice yüreklerde derin izler bırakmıştır. Fena-yâb olmuş muazzez (s.310) hayatlar, sevinmiş ocaklardan birer kırık koltuk

değneği gibi bî-hareket kalmış zekâlar, bugünkü nesl-i bahtıyarın hafıza-i ihtiramında ne kutsi yerler işgal ediyor.

İki sene evveline irca-i hatırat ettiğimiz zaman, o kadar ağır yüklerin altında nasıl ezilmediğimize, nasıl bir celadet ve satvetle bir hayat-ı ebedîye yaşayacağını zannettiğimiz ifrit-i istibdada galebe eylediğimize, hayret etmemek kabil olmuyor. Demek insanın bâzu-i himmetine hiçbir kuvvet dayanamıyor. İnsan dağları nasıl deliyor, dünyanın sathında nasıl tahviller husule getiriyorsa, himmet-i cihan bir endazeyle de yıkılmaz zannolunan en metin kaleleri bir omuzda zir-ü zeber ediyor.

Ne idi o günler? O her biri birbirinden beter bir süfliyyet ve mezellele geçen seneler? O zaman hemen herkes kani' olmuş idi ki artık Osmanlılık, mazi-i şan-âverine müstekreh bir nokta-i hitam verecektir. Memleketin her tarafı, Yıldız tepelerinde firavunluk eden bir kara vicdanlının esir-i keyf ve hevesi olarak yangın yerlerine dönmüş, üzerine birer akbaba gibi haris nazarlar çökmüş iken nasıl olurdu ki, bir yerden bir nefha-i hayat-bahş eseceğine, nasıl olurdu ki bu perde-i târ-ı mezalim altından bir şule-i adalet göreceğine, nasıl olurdu ki o akbabaların şikârını parçalamağa çalışan pençelerinin bir sihr-i ânî ile kapanacağına inanılabilirdi. Her şey, bu devletin; bu milletin nâkus-i mematı çalınacağını gösteriyordu. (s.311) Vakıa uzaktan yakından, o perde-i melaneti çak çak etmeğe, bütün âlemin enzâr-ı ibretine bir levha-i bedia-i hürriyet koymağa çalışan birkaç pak nâsiyenin, yorulmaz vicdanların mevcudiyeti biliniyordu. Fakat bunların arasından o kadar zaif-ül kalp sefiller zuhur etmişti ki artık bu birkaç mücahidin de büyük bir kuvvet ibraz edemeyeceğine inanmak zaruri idi.

“Zalimin topu var, güllesi var, kalesi var”dı; fakat “hakkın da kırılmaz kolu, dönmez yüzü” olduğu bilinmiyordu. Hak, o kadar âcizlerin elinde idi ki zulme galebesi ümidi kalmamış idi. Yalnız mu'tekid vicdanlarda, âtî-i rehâfeşâna, bir mehdi-i halaskâra intizar eksik değildi. Deniliyordu ki adalet-i İlahîyenin zuhuru karîbdir.

İşte bu ümitvar kalpler içinden o âtî-i rehakârı vücuda getirmeğe ahdeden birkaç mücahid-i hürriyet çıktı. Bunların teşebbüsât-ı dâhilîyeleri ile hariçte kalan yine birkaç hamiyet-şiarın kuvvetleri birleşti. Sonra bunlara birer birer birçok fedakâr kuvvetler iştirak etti.

Artık zulümle pençeleşmek istidadı yüz gösteriyordu. Fakat bilinmiyordu ki kale-i istibdat, ciddi bir omuzlama ile yıkılacak kadar köhneleşmiş idi.

Zulmün zahirî, pek endişe veriyordu. Az zamanda buna galebe etmek imkânı bulunamayacağı zannolunuyordu. (s.312)

Cenabıhak, bir şeyin vukuunu murat buyurursa esbabını ihzar eder. İşte, o fie-i kalîle kalplerinde yalnız aşk-ı vatan olduğu ve bu uğurda şهادeti cana minnet bildiği cihetle, mazhar-ı tevfikât-ı ilâhîye oldu. Birbirini vely eden hadisat, vatan hâdimlerinin, hürce bâd âbâd, ileri atılmalarını icap ediyordu.

Artık ilk darbe, Selanik'te Necip'in silah-ı hamasetinden çıktı sonra darbeler o kadar sıklaştı ve o kadar katiyet peyda etti ki artık istibdadın aczi tahakkuk etmeğe başladı.

Şimdi sükûnet ve emniyetle yürünebiliyordu. Anadolu'dan Rumeli'ye bir nehr-i huruşan gibi akıtılan asker, zalime alt olacak yerde, ehl-i hamiyete rahmet oldu.

Yıldız, bu mütevali adam muvaffakiyetlerle kuduruyordu. Şaşırmişti; ne yapacağını bilmiyordu. O hain ağızdan mütemadiyen “vur, yak, yık” emirleri çıkıyordu.

Lakin bütün bu emirler, bir aks-i suret gibi, kailine çarpıyor, onu zincirler zapt etmeyecek bir derecede çıldırtıyordu.

Nihayet hürriyetperverlerin her tarafından yükselen avâze-i terhîbkârı önünde, bütün hiddetler durdu.. Hileler bî-tesir kaldı; o buhran-ı gazabı, şimdi bir sükûn-i teslimiyet takip etti. Ve işte on temmuz yevm-i mübecceli, Osmanlı afakına bu suretle ziya-feşân-ı reha oldu. (s.313)

Necip'in darbesinden on temmuz'a kadar hadisat, o kadar baş döndürücü bir süratle vuku buldu ki bu gayri memul neticenin karşısında herkes hayretlere düştü. Fırsat-bîn taksim olan komşularımız bunaldılar. Avrupa bu sürat-i maharetkârâne karşısında bir sükûn-i ihtiramkârı aldı.

§

On temmuz, altı asırlık bir mevcudiyet-i pür şan ve zafer yaşadktan sonra, girdab-ı inkıraza doğru yuvarlanan bir milletin yevm-i halasıdır. Bugün, bizim hakk-ı

hayatımız, hürriyetimiz tanıldı; millet, eğilmiş belini, bükülmüş boynunu doğrulttu; damarlarında yeni bir gayret kanı cevalana başladı.

Bugünün azamet-i kaderini, bunun celâil-i ulviyesini daima hatıra-zîb edebilmek için senelerce çekilen mezalimi, o kanlı ve ateşli sahâif-i menhuseyi daima düşünmek lazımdır.

Eğer o kara günleri hiçbir vakit unutmaz isek, hayat-ı meşrutiyetimizi daha mesut yaşamak, çalışmak için yeni yeni kuvvetler tedarik ederiz.

Vicdanımızın en samimi derinliklerinden yükselen bir hiss-i ihtiramkâr ile bize bugünü bahşeden mübeccel ve muazzam (İttihat ve Terakki) cemiyet-i mukaddesesine arz-ı tazimat eyleriz. Bütün (s.314) şükranlarımızı onun şahs-ı maneviyesinin hâk-pây-i şan-âverine ihdâ ederiz. Ve Cenab-ı Vacib-ül Vücut'tan, bu minnet-i muhteremeyi daima daire-i meşrutiyette mazhar-ı tevfikât buyurmasını tazarru eyleriz.

Selanik Vilayeti Maarif Müfettişi

Kâzım Nâmi

KİTABIN SON DERSİ

Bugün beşinci sene-i dersiyemizin son hasbihâline bed' ediyoruz. Her gün birer adım atarak takarrüp etmekte olduğumuz tarik-i maişette rahatça yol alabilmek için sizi malumat-ı mütenevvie ile teşhiz etmek lüzumunu düşünen ebeveyninize, muallim ve mürebbilerinize karşı kalpleriniz daima bir hiss-i minnet ve şükran ile mütehasis olmalıdır. Siz de bu hiss-i şükran hasıl olmuşsa muvaffakiyetiniz pek tabiidir, çünkü nimetin kıymetini bilen ondan müstefit olmağa bezl-i gayret eder. Siz! Ey nesl-i cedidin nev-demîde fidanları Osmanlılığın teali-i şan ve şerefi hep sizin himmet ve dikkatinize intizar ediyor, yarın elleriniz arasında ve daima vatanın lehinde istimal edeceğiniz sabanlar, kılıçlar, kalemler, sayesinde nail-i refâhiyet olmak ümidiyle şimdiden ilan-ı emniyet etmekte olan sevgili vatanımızı her zaman düşünmelisiniz. (Adam (s.315) benim gibi âciz bir çocuktan ne olur?) demeyiniz... Düşününüz ki bizi tarik-i salaha sevk eden Mithat Paşalar, Kemaller de vaktiyle birer mektep efendisi olmuşlar sizin gibi onlar da hocalarından ders almışlardı. Yalnız bu

ve emsali eâzımın zaman-ı tahsillerindeki müşkülât ile sizin nail olduğunuz suhuletleri de mukayese etmeyi unutmayınız. Ve bu suhuletlerden istifade etmek için daima daima çalışınız. Yarın saha-i vatanda hisseneze düşecek vezâifi küçükten size öğretmek isteyen kitaplarınızı seviniz! Bunları fart-ı dikkat ve ehemmiyet ile okuyunuz. Anlamadığınız cihetleri muallimlerinizden ve sair bilenlerden sorunuz. Bilmediği şeyi soran mutlaka öğrenir, ileri gider. Sormayan ise kibrinin cezası olarak cahil kalır.

Derslerinizin kâffesine atf-ı ehemmiyet ediniz. Muallimleriniz, müdürleriniz sizi sizden daha iyi ve daha ziyade düşünürler. (Bu ders lüzumsuzdur) diyerek baştan atmayınız. Zira bir mektebin ders cetveline lüzumsuz bir iş konmaz. Büyüdükçe her dersin hikmet-i tedrisini göreceksiniz, anlayacaksınız. Bugün mektep rahlelerinde otururken tembellik ederseniz yarın talihinizin sizi sevk edeceği vazife başında ne yapacaksınız? Siz yarın mesela bir asker, bir zabıta, bir kumandan.. Yahut bir kâtip, bir mutasarrıf, bir vali.. Bir tacir, bir doktor, bir sanatkâr olmak vatana, millete hizmet etmek için bu rahlelerde oturduğunuzu (s.316) düşünmezseniz kendinize ne yüzele (Osmanlı) diyeceksiniz? Asker olmak, devlete vergi vermek aşar ağnam vesair resimleri tesviye etmek gibi mecburiyetlerin hiçbirisiyle henüz mükellef değilsiniz. Fakat yarın bunların hepsi size de tevcih edecek. Şu vazifeleri hüsn-i ifa ile beraber kendinizi ve teşkil edeceğiniz aileyi de geçindirmek için tahsil zamanınızı hüsn-i istimal etmelisiniz. Tahsil zamanını boş geçirenler pederlerinin keselerinden, muallimlerinin hizmet-ı kıymettarından, kendilerinin eyyam-ı hayatiyelerinden âdetâ çalmış hırsızlık etmiş addolunurlar. Siz (Osmanlı) unvan-ı mübecceline sahip olduktan sonra hırsız olmağa tenezzül eder misiniz? Şüphesiz kendi kendinize düşmanlık etmek istemezsiniz! O halde (Çalışınız).

Demek oluyor ki ey evlad-ı vatan sizin de verecek vergileriniz vardır: Evet! Siz bir asker gibi peder ve validenizin emirlerine, mektebin nizamlarına itaate mecbursunuz. Sonra her Osmanlı gibi birtakım vezâif-i vicdaniye ile de mükellefsiniz.

Bu vazifelerin pek çoğu dersler esnasında takrir edilmiş; müteaddit misaller, hikâyelerle de şerh edilmiştir. Şimdi kitabınızın şu son sahifesinde bu mühim ve mukaddes vazifelerinizi bir kere daha hülâsa edelim:

Vaktin kıymetini biliniz. (s.317)

Vaktinizi israf etmeyerek hüsn-i istimal ediniz. Ebeveyninize, muallim ve mürebbilerinize hürmet ve itaat ediniz. Mektep nizâmâtını harfiyen icrada devam eyleyiniz. Hiç kimsenin hukukuna tecavüz etmeyiniz.

Kendinizden küçüklere rıfk ile muamele ediniz. Terakkinin ancak sa' ve ittihat sayesinde hasıl olacağını düşünerek Osmanlılık şanına layık bir insan-ı kâmil olmak için çalışınız daima çalışınız. **(s.318)**

(Son)

YENİ USUL
BEŞİNCİ TALİM-İ KIRAAT'İN FİHRİSTİ

<u>Sahife</u>	<u>Esâmi</u>	<u>Sahife</u>	<u>Esâmi</u>
3	Evliya-i Etfale	103	Açmayalım,
4	Muallim Efendilere		Kaçmayalım
8	Senenin İlk Dersi	106	Muhtacına Muavenet
12	Ders Öğrenmenin	112	Kitab-ı Nefis
	Tariki	116	Letâif
19	Ateşin Keşfi	120	Adadan Avdette
23	Fezada Kürre-i Arz	122	Letâif-i Tarihiyeden
27	Yazı ve Suret İcadı	126	Barometre - Mikyas-ül
37	Validemin Sesi		Hava
40	Muhavere	132	Mükâtebe
45	Muhabbet-i Ferzendâne	133	Bir Peder Tarafından
50	Köprülüzade Fazıl		Mektepte Bulunan
	Ahmet Paşa		Oğluna Mektup
59	Girit Seferi	135	Cevabı
67	Teşne-i Teb	139	Verin Zavallılara
70	Ormanda Işık	143	Boya Damlası
75	Bazı Hikâyât-ı Tarihiye	149	Terbiye-i Ahlakiyenin
81	Habersiz Ziyafet		Lüzumu
83	Mukayese	154	Telgraf Telleri
86	Elektrik: Dünyada		Üzerinde
	Vücuda Getirdiği	157	Mükâtebe
	Tebdilât	162	Kayıkcı
90	Genç Zabit	167	Mısır Valisi Mehmet
95	Hararet ve Bürudet		Ali Paşa
100	Mikyas-ül Hararenin	184	Balıkçılar
	Envayı	189	Büyük Sözler
		194	Bir Mektup

<u>Sahife</u>	<u>Esâmi</u>	<u>Sahife</u>	<u>Esâmi</u>
202	Yaramaz	267	Birinci Padişahımız
207	Bir Latife		Sultan Osman
209	Bir Müdâhinden Alınan Ders		Hazretleri'nin Vasiyeti
217	İhtisâsât-ı Hayvaniye	273	Hikâye
229	Fazâil-i Ahlak	278	Hikâye
232	Kıymetli Sözler	271	Çocuklar
236	Sancak	283	Nizam-ül Mülk
244	Tasvir	294	Küçük Melek
252	Acâib-i Seb'a-i Âlem	298	Bir Yıldıza
261	Bazı Hikâyât-ı Tarihiye	302	Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti
		309	10 Temmuz
		310	10 Temmuz
		315	Kitabın Son Dersi

SÖZLÜK

A

Âbâd: Ebedî kelimesinin cem'i
Âbâd: Edat-ı kesret (şems-âbâd)
Âbâd: Mamur
Acâib: Şaşılabak şeyler
Acz: Adem-i iktidar
Âdâb: Edebler
Adalât-ı ayniye: Göz kasları
Add: Saymak
Adl: Doğruluk
Aile-i kelimât: Kelimeler ailesi
Âkâbet: Son
Âlâm: Kederler
Ale: Üzere (Ale-l acele)
Âmâl: Hevesler
Âmil: İşleyen
Araz: Sonradan gelen hâl
Arz: Kendinden büyüğe bir şeyi söylemek, vermek
Arz: Genişlik
Asâlet: Kibarlık
Atâlet: Tembellik
Ayb: Kusur
Ayn: Tıpkı
Ayn: Göz
Azamet: Büyüklük
Azm: Niyet

B

Bahtiyar: Tâli yaver, ikballi
Bal: Arıların mahsulü
Bâl: Kanat
Bâlîn: Yastık
Basiret: Açık gözlülük
Bast: Yapmak, döşemek
Bedî': Güzel, lâtif)
Bedr: Ayın on beşindeki şekli
Bel': Yutmak
Beliğ : Muktezâ-i hâle muvâfık
Benân: Parmak ucu
Berf: Kar
Berî: Kenarda, medhûlü olmayan
Berî: Adet (İkiden beri)
Berk: Şimşek
Berrî: Berre mensup, karaya mensup
Beşâset: Sevinç
Bezl: Bol surette sarf etmek
Biat: Uymak, itaat etmek
Bigâne: Yabancı
Bî-muhâbâ: Fütursuz, korkusuz
Bisiklet: Derrâce

Bîş: Fazla
Bîşe: Orman
Bî-şümâr: Sayısız
Bûse: Öpmek, öpme
Bûy: Koku
Bürûdet: Soğukluk

C

Câ: Mahal
Ca'lf: Ciddi olmayan
Câh: Mansıb
Câmi: Cem edici, toplayıcı
Câmi: İbadethane
Cay: Caymak mastarından
Cây: Yer
Cebhe: Alın, ön taraf
Celâl: Büyüklük
Celb: Çekmek
Celil: Büyük
Cenâh: Kanat
Cennet: Bahçe
Cesim: Büyük
Cesur: Salak
Cevf: Kulağın kıvrımlı kısmı
Cevval: Dolaşan
Cezâlet: Dürüst olmak
Cezb: Çekmek
Cezîl: Bol
Cihad: Muhârebe
Cihâz: Alet
Cihâz: Geline verilen eşya
Cilâ: Parlamak
Cilve: Görünüş, naz
Cinâyet: Katil gibi fena iş, cânilik
Cinnet: Delilik
Cism: (Vücut) Ecsâm
Cür'et: Cesaret göstermek
Cürûh: Cürûhlar, yaralar

Ç

Çah: Kuyu
Çay: Bir nevi nebât
Çay: Küçük ırmak
Çeşm: Göz

D

Dâd: Adâlet
Dâhi: En büyük sahib-i akıl ve hüner
Darb-ı mesel: Misal olarak söylenen meşhur söz, atasözü
Delil: İspat

Dem: Kan
Dem: Zaman
Demevî: Kanlı
Denâet: Alçaklık
Dereke: Aşağı derece
Deryâ: Deniz
Dil: Gönül
Dil: Lisan
Dimağ: Kafatası içindeki beyin
Dön: Dönmek mastarından
Duhter: Kız
Dûn: Aşağı
Dün: Dünkü gün

E

Ecfân: Göz kapakları
Ehass: En ziyade has olan
Ehdâb: Kirpikler
Ekvân: Mevcudat
El: Yabancı, memleket
Emniyet: İnanmak
Emr: Buyurmak
Emr: İş
Ensâl: Soylular
Esbâb: Sebepler
Ezhâr: Çiçekler

F

Fahr: Sevinmek
Fark: Ayırmak
Fart: Çokluk
Fâsıla: Aralık
Fasih: Doğru ve kavaide muvafık söz söyleyen
Fasl: Mevsim (Fasl-ı bahâr)
Fasl: Zemmetmek
Fazılâ: Fazıl adamlar
Fedâkâr: Kendini feda eden
Fer: Parlaklık
Ferdâ: Yarın
Ferişte: Melek
Ferişte: Melek
Feşâfeş: Şırlıtlı
Fevâkih: Meyveler
Fevk: Üst
Fevt: Ölmek
Feyzâ: Susuz çöl
Fitrat: Hilkat
Firâr: Kaçmak
Fisal: Ayırmak
Fitne: Fenalık
Fonograf: Fransızcadır (Nakl-i sadâ)
Fünûn: Fenler, marifetler
Fürû-mâye: Alçak, bed-asıl
Füsûnkâr: Büyücülük

G

Gabî: Zekinin zıttı
Galeyân: Kaynamak
Gamz: Arkadan aleyhinde bulunmak (Söz taşımak)
Garrâ: Parlak
Gavâmiz: En ince noktalar
Gayret: Çalışmak
Gazâ: Muharebe
Gazab: Hiddet
Gazâl: Geyik
Gehvâre: Beşik
Gel: Gelmek mastarından
Genc: Hazine
Genc: İhtiyarın zıttı
Geşt-ü güzâr: Gezip dolaşmak
Gışâ: Perde
Girân : Ağır
Giryân: Ağlayıcı
Göç: Göçmek mastarından (Nakil manasına)
Guded: Bezler
Guded-i arakıyye: Ter bezleri
Guded-i luabiyye: Tükürük bezleri
Gurâb: Karga
Gurûb: Batmak
Gûş: Kulak
Güc: Elem, infial
Güc: Kuvvet
Güc: Zor (Güc ile yaptı)
Güç: Kolayın zıttı
Gül: Gülmek mastarından
Gül: Malum çiçek
Günc: Köşe

H

Habâb: Taneler
Hâcib: Perdeci
Haddâd: Demirci
Hadeka: Göz bebeği
Hadid: Demir
Hadîd: Hiddetli
Hadika: Bahçe
Hadis: İş
Hadis: Küçük (Hadis-ül lisan)
Hadrâ: Yeşil
Hafif: Yenik (Ağır olmayan)
Hafif: Yeğni
Hâin: Fena fikir ve harekette bulunan
Hâiz: Sahip
Hâl: Ciltte çıkan ben
Hâl: Dayı
Hâl: Şimdiki zaman
Hala: Pederin hemşiresi
Halâs: Kurtulmak, kurtarmak

Hâle: Kamerin etrafında hasıl olan ziyadar daire

Halef: Bir kimsenin yerine geçen
Hâlî: Boş
Halk: Herkes, kalabalık
Halk: Yaratmak
Hall: Açmak
Hamel: Kuzu (On iki burçtan biri)
Hamle: Yüklenmek, salmak
Hande: Güllüş
Harâret: Sıcaklık
Harb: Kavga
Hârîka: Yırtıcı
Haris: Ziyade hevesli
Hasâil: Tabiatlar
Hasâr: Zıyan, mahrumiyet
Hasret: Ayrılık
Haşin: Katı, sert
Hatâir: Hatıralar
Hatar: Tehlike
Hatt: Yazı, çizgi
Havf: Korkmak
Hâvî: Kaplayıcı
Hayırhah: İyilik isteyen
Hayrîkâr: İyilik işleyen
Hazâin: Hazineleler
Helâl: Haramın zıddı
Hemîşe: Daima
Heveskâr: Hevesli
Hıfz: Korumak
Hicâb: Utanmak
Hicret: Bir yerden diğer yere nakil
Hiddet: Sertlik
Hil'at: Elbise-i fâhire
Hilâl: Kaş şeklinde kamer
Hilm: Yumuşaklık
Hîn: Zaman
His: Tuygu
Hisse: Pay
Hitâm: Son
Hodbîn: Kendini gören
Hubb: Muhabbet
Hulk: Huy
Hûr: Melek
Hurûfât: Uydurma, boş vakalar
Huzur: Sulh ve âsâyış
Hüccâc: Hacc-ı şerife gidenler
Hücûm: Salmak
Hüdâ: Cenâb-ı Hak
Hükemâ: Vâkıf-ı hakâyık olanlar
Hürriyet: Serbest olmak

I

Irz: Namus
İtlâk: Yumuşak, salıvermek

İ

İâde: Geri vermek
İâşe: Geçindirmek
İbret: Örnek
İbtâl: Bozuk
İcâd: Vücut vermek
İcmâl: Hülâsa etmek
İd: Bayram
İ'dam: Yok etmek
İdlâl: Sapıklığa sevk etmek
İfrah: Dökmek
İhâle: Havale etmek
İhâta: Kaplamak
İhdâs: Sonradan meydana çıkarmak
İhmâl: Gevşek davranmak
İhtimâm: Dikkat etmek
İhtirâât: İcad edilen şeyler
İhtirâm: İtibar etmek
İhtişâm: Debdebe
İhtiyâc: Lüzum hissetmek
İhtiyar: Genç mukabili
İhtiyar: İstek
İkram: Büyütmek, itibar etmek
İk'ad: Oturtmak.
İksâ: Giydirmek
İktibâs: Almak
İktihâm: Göğüs germek, karşı durmak
İktisa: Giyinmek, toplamak.
İktisâb: Kazanmak
İlhâm: Kalbe doğmak
İltihâb: Hararet peydâ etmek
İmlâ: Kelimelerle yazılışını öğretmek için verilen ders
İmlâ: Doldurmak
İncâz-ı va'd: Va'dini icra etmek
İnbisâd: Genişleme, yayılma
İncimâd: Donma, buzlanma
İnfîâl: Gücenmek
İnkilâb: Değişmek, tebdil
İnşâ: Binâ yapmak, kitâbet
İnşirah: Açıklık, meserret
İntak: Nutka getirmek, söyletmek
İntibah: Uyanıklık
İntihâb: Beğenmek, seçmek
İntikâl: Ahirete göçmek
İntikâl: Anlamak
İntikâl: Bir malın sahibinden diğerine geçmesi
İntikam: Öç almak
İrâd: Getirmek, söylemek
İrâe: Göstermek
İrşâd: Doğru yola sevk etmek
İrtiâş: Titremek
İrza': Emzirmek
İsâl: Erdirmek
İsâl: Eriştirmek

İsbât: Meydana çıkarmak
İsr: Tarik
İsticvâb: Sormak, cevap istemek
İstifâde: Fâidelenmek
İstîfsar: Sormak
İstignâ: Nazlanmak
İstihrâc: Çıkarmak
İstihzâ: Zevklenmek
İstikbâl: Gelecek zaman
İstikbâl: Karşılama
İstiklâl: Başlı başına olmak
İstimdâd: Yardım istemek
İstinâd: Dayanmak
İşgâl: Uğraştırmak
İştirâ: Satın almak
İtâle: Uzatmak
İ'tikâd: İnanmak
İ'timâd: İnanmak
İ'tisâf: Zulüm
İtiyâd: Alışmak
İttifak: Birleşmek
İ'zâz: İkrâm etmek
İzzet: Büyüklük

K

Kabr: Mezar
Kademe: Basamak
Kâfi: Yetişen
Kâfile: Takım
Kahr: Üzmek
Kalb: Hâlis olmayan
Kalb: Karıştırmak
Kalb: Vücut-ı beşerîdeki uzuv
Kâmilên: Büsbütün
Kânun: Askerî memur mahsusu (Kânun neferi)
Kanûn: Bir nevi çalgı
Kânun: Nizâm
Kâr: İş
Kavâfi: Kafiyeleler
Kayıt: Yazmak, bağlamak
Kel: Başı saçsız
Kelâm-ı kibâr: Atasözü hükmüne geçmiş hikmetli, meşhur söz
Kelimât: Kelimeler, kelimeler
Keşfiyât: Keşifler
Keşif: Açmak
Kevn: Varlık
Kezb: Yalan
Kıssa: Hikâye
Kıymet: Bir şeyin değeri
Kil: Çamur
Kilk: Kalem
Kitle: Yığın
Kurenâ: Yakın olanlar
Kuvvet: Güç

Kül: Ateş bittikten sonra kalan şey

L

Lafz: Söz
Lâhm: Et
Lâyık: Yaraşan
Leb: Dudak
Lehîb: Alev
Lem'a: Parıltı
Letâif: Güleğün hikâyeler
Leyl: Gece
Libas: Urba
Lifâfe: Örtü
Lutf: İhsan

M

Ma'bud: Kendisine kulluk edilen
Ma'ruf: Bilinmiş
Mâder: Valide (Ana)
Mahâret: Ustalık
Mahfûr: Kazılmış
Mâhî: Balık
Mâhî: Bitirici
Mahlût: Karışmış
Mahrum: Nâil olamayan
Mahsus: Muayyen
Mahzûz: : Memnun
Makâm: Yer
Maksad: Arzu
Mâlî: Dolu, dolmuş
Manevra: Harekât-ı askeriye
Mâsum: Günahsız, saf
Matariye: Yağmur için
Mâyî': Su hâlinde olan cisim
Mebâhis: Bahisler
Mebhût: Şaşkın
Meclis: Mahal-i cülûs
Mecmu': Toplanmış
Mecrâ: Akacak mahal
Medâyih: Methetmeler, övmeler
Meded: Yardım
Medenî: Şehirde oturan
Meftûh: Üstün harekeli
Mehâbet: Azamet
Mehâsin: İyilikler
Mehir: Nikâh bedeli
Mekâyid: Hileler
Mekîn: Kuvvetli, oturucu
Menâm: Uyku
Mensûb-ı ileyh: Ona ta'lik olan
Mercuh: Üst tutulan
Mesâil: Meseleler
Mesâmmât: Cildin üzerindeki delikler
Mescid: Secde edilecek mahal
Mesken: Oturacak yer

Meskûkât: Basılmış paralar
Meslek: Yol
Meşher: Sergi
Meşmûn: Dolu
Mevce: Dalga
Mevzu: Konulmuş
Mihr: Muhabbet
Mikyâs: Ölçü
Mikyâs-ül harâre: Termometre
Mikyâs-ül hava: Barometre
Mir'at: Ayine
Mizbân: Ev sahibi
Muâdil: Müsâvi
Muallak: Asılmış
Muammer: Ömürlü
Muarrâ: Berî, çıplak
Muâvenet: Yardım
Muhâl: Mümkün olmayan
Muharib: Harp edici
Muhat: Balgam
Muhat: İhata edilmiş
Mukâbele: Karşılık vermek
Mukâbil: Karşılık olan
Mukaddime: Başlangıç
Mukavves: Kavis şeklinde olan
Munsif: İnsaflı
Muntabi': İntiba edilmiş, basılmış
Muntazam: Düzgün
Murabba': Dört köşeli şekil
Musaddak: Tasdik edilmiş
Musâhabe: Konuşmak
Muta': İtaat eden
Mutaassıb: Sinirli, bir şeye sinirlilik ile yapışan
Mutazarrır: Zıyanlı
Muvâcehe: Yüzleşmek (Karşılaşmak)
Muvâzene: Ölçmek
Mübâhî: Sevinen
Mübhem: Belli olmayan
Mücâdele: Mübâhase, kavga
Mücâhid: Vatan selameti için feda-i nefse hazır olan
Müdâhin: Dalkavuk
Mühür: İmza makamında kullanılan mahkûk
Mükâleme: Muhavere, söyleşme
Mükâtebe: Yazışmak
Mülâhham: Şişman
Mülk: Varlık, sahip olunan şey
Mündericât: İçindekiler, derc olunmuşlar
Mün'im: İhsân edici
Mürâcaat: Avdet, danışmak
Mürâdif: Aynı manada olan
Mürid: Bir şeyhe intisap eden derviş
Müsâdeme: Çarpışmak
Müsâdere: Bir kimsenin malını hükûmet emriyle zapt etmek
Müselles: Üç köşeli şekil

Müstakbel: Gelecek zaman
Müstakim: Doğru
Müstatil: Karşılıklı ikişer tarafı müsavi dört köşeli şekil
Müşâbih: Benzeyen
Müşâvir: Meşveret edici
Müşevveş: Karışık
Müştakkat: Müştak, (türemiş) kelimeler
Mütâlaa: Bir şeyi tetkik etmek
Mütebahhir: Fevkalade âlim
Müttehali: Müzeyyen
Müttehid: Birlik olan
Mütenevvi: Çeşit çeşit, muhtelif

N

Nâbit: Büyüyen
Nâdir: Az bulunan
Nâfile: Boş
Nahl: Hurma dalı
Nakliyât: Ağızdan ağza dolaşan şeyler
Nakş: Boyalı işleme
Nâle: Feryat
Nâmütenahi: Nihayetsiz (Ebedî)
Nâsiye: Alın
Nasîb: Kısmet, pay
Nâsut: Âlem-i insaniyet
Nazar: Bakmak
Nâzenin: Lâtif
Necib: Asil
Necm: Yıldız
Nedim: Vaktiyle padişah maiyetindeki nüktelî adam
Nef': Fâide
Nefer: Tek asker
Nefy: Sürmek
Nehâr: Gündüz
Nemâ: Büyümek, fâiz
Nemmâm: Söz taşıyan
Netâyic: Neticeler, nihayetler
Nev: Yeni
Nevâziş: Okşamak, taltif
Nez': Koparmak
Ni'me: Ne iyi
Ni'met: İhsan
Niam: Nimetler
Nîşe: İğne
Nusret: Yardım, galebe
Nüfûz: İşlemek
Nühüfte: Gizli
Nükte: Zarif söz, ince mana

P

Payidâr: Dâima
Per: Kanat
Pîş: Ön

Pîşe: Sanat
Plan: Hatt-ı hareket
Purân: Oğullar.

R

Râbita: Bağlantı
Rahik: Şarap
Râkib: Binen, binici
Rasul: Peygamber (Elçi)
Râyet: Sancak
Râyîha: Koku
Re'y: Fikir
Re'y-i rezîn: İstimalden sakıt
Red: Geri çevirmek
Ref': Kaldırmak
Ref': Ötre hareke
Ref'-i meclis: Meclisi dağıtmak
Rehnümâ: Kılavuzluk
Resm: Âdet
Resm: Tasvir
Resm: Vergi
Ressam: Resim yapan adam
Reşâşe: Serpinti
Revâc: Geçmek
Revnak: Parlaklık
Revzen: Pencere
Rıfk: Yumuşaklık
Rihlet: Geçmek
Rızık: Gıda
Ribka: Boyunduruk
Ridâ: Perde (Örtü)
Rih: Yel
Rikkat: İncelik
Riyaziye: Hesap ilmi, matematik
Ruh: Can

S

Sabî: Çocuk
Sâbit: Durucu
Saf: Halis
Safha: Meydan, yüz
Saha: Meydan
Sahib: Malik
Sahrâ: Çöl
Sâib: Doğru
Sâkit: Düşmek
Sâl: Sene
Salâbet: Katılık
Salb: Asmak
Sâlhurde: İhtiyarlık
Salib: Put
Sâlif: Geçen
Salta: Yakasız, kolları bolca, kısa ceket.
Samlâh: Kulak kırı
Sanatkâr: Sanatçı

Satvet: Şiddet
Sayd: Av
Sayvan: Kulak kepçesi
Semahat: Cömertlik
Semi': İşitmek
Serâir: Gizli şeyler
Serap: Uzaktan su hâlinde görülen kum izi
Serdâr: Serasker
Sereyân: Geçmek, akmak
Seri: Çabuk
Setr: Örtmek
Seyelân: Akmak
Seyf: Kılıç
Seyyâh: Seyahat edici
Seyyi': Fena
Sihhat: Sağlık
Simah: Kulak deliği
Sirdâr: Sır tutan
Sırf: Yalnız
Sinn: Yaş
Sinn: Diş
Sir: Tok
Sîrâb: Suyu kanmış
Sîret: Tabiat
Su: İçilen mâyi
Su: Karar (Saat beş sularında geldi)
Sû: Taraf – Çarsû (Çarşı)
Sû': Fena (Sû' -i hâl)
Suhûlet: Kolaylık
Sultan: Padişah
Sumût: Sükûn
Sûr: Hisar, düğün
Sübhâneke : Ben Cenâb-ı Hakkı tespih ve tenzih ederim

Ş

Şâhen-şâh: Padişah
Şâyi': Meydan bulan
Şeci: Cesur
Şefâat: Arayıcılık
Şehadet: Şehitlik
Şehadet: Şahitlik
Şehid: Meydan-ı muharebede vefat eden
Şems: Güneş
Şer: Fenalık
Şeref: Büyüklük, itibar
Şevk: Heves
Şeyhûhet: İhtiyarlık
Şikeste: Kırılmış
Şinîde: İşitilmiş
Şuâ: Işık
Şühûd: Görmek
Şühûd: Şahitler

T

Ta'kib: Kovalamak
Ta'lim: Öğretmek
Ta'mik: Derinleştirmek, ziyade tahkik etmek
Ta'mik-i efkâr: Fikirlerin derinleştirilmesi
Ta'til: İşlememek
Ta'tir: İyi kokutmak
Ta'ziye: Bir felaketten dolayı teselli etmek
Taab: Yorgunluk
Taaccüb: Şaşmak
Taâm: Yemek
Taammüm: Herkese yayılmak
Tâb: Basmak
Tâb: Tâkat
Tabaka-i şebekiyye: Ağ tabaka
Tâbende: Parlak
Tabiat: Huy
Tabib: Hastayı tedavi eden, hekim
Tagallüb: Cebren icra-i nüfuz etmek
Tahattur: Hatırlamak
Tahdis: Takdir
Tahkîr: Alçak görmek
Tahlif: Yemin ettirmek
Tahlil: Tetkik etmek, açmak
Tahsin: Beğenmek
Taht: Alt
Tahvil: Değiştirmek
Takarrüb: Yaklaşmak
Takdir: Kıymetini tayin etmek, beğenmek
Taklid: Benzetmek
Takrir: Anlatma
Takrir-i meal: Anlamını belirtmek
Taksim: Bölmek
Tâlib: İsteyen, şakirt
Tard: Kovmak
Tarh: Tevzi ve taksim etmek
Tarik: Yol
Tarik-i hadîdiye: Demir yolları
Tarz: Suret, biçim
Tasaddi: Mübâşeret, cür'et
Tasvir: Tarif (Resim)
Tayin: Koymak
Tazyik: Sıkıştırmak
Teb: Hararet, sıtma, ısıtma
Tebâüd: Uzaklaşmak
Tebcil: Şereflendirmek
Tebeddül: Değişmek
Tebşir: Müjdelemek
Tecessüm: Vücut bulmak
Tecrübe: Denemek
Tedârik: Hazırlamak
Tedâvi: İlaçlamak
Tedbir: Bir iş hakkında âkilane düşünmek
Tedkîk: İnce ince araştırmak
Teessür: Kederlenmek
Tefsir: Şerh etmek

Tehâlük: Telaşlı arzu göstermek
Tekâsül: Tembellik
Tekellüm: Söylemek
Teklif: Zahmete koymak
Telef: Ölmek
Temâs: Dokunmak
Temelluk: Müdâhene
Temiz: Kirlî mukâbili
Temyiz: Ayırmak
Tenâkus: Eksilmek
Tenevvü': Türlü olmak
Ter: Daha ziyade
Ter: Taze
Terâcim-i ahvâl: Hâl tercümeleri
Terakki: İlerlemek
Terâne: Sadâ-i lâtif
Terbiye: Büyütmek
Tereddüd: Kestirememek
Terennüm: Nâme ile okumak
Terk: Bırakmak
Tertib: Derece derece düzmek
Tes'id: Tebrik etmek
Tesâdüf: Rast gelmek
Teslim: Vermek
Tesviye: Düzeltmek
Teşebbüs: Başlamak
Teşebbüs: Başlamak
Teşne: Susamış
Teşni': Çirkin söylemek, fena söylemek
Tettebbu: Arattırmak
Tev'em : İkiz (Müsâvi)
Tevakki: Korunmak
Tevârih: Tarihler
Tevdi': Emanet etmek)
Teveddüd: Muhabbet
Tevellüd: Doğmak, meydana gelmek
Tevevül: Devam, sülûk
Tevsi': Genişlemek
Tevzi': Dağıtmak
Tezâyüd: Ziyadeleşmek
Tezyin: Süslemek
Tiflâne: Çocukçasına
Tilâvet: Kur'an okumak
Tişe: Balta
Tubul: Davul
Tul: Kocasız kalmış kadın
Tul: Uzunluk

U

Uc: Bir şeyin son noktası
Ucub: Nefsini medh
Udül: Dönmek
Uhuvvet: Kardeşlik
Ülü-l ebsâr: Basiret sahipleri, açık gözülü olanlar

Ü

Ücret: Bedel
Üns: Alışkanlık
Üzn: Kulak
Üzn-i dâhili: İç kulak
Üzn-i hârici: Dış kulak
Üzn-i mutavassıt: Orta kulak

V

Va'd: Adamak
Vâkıf: Bilen (Vakfedici)
Varaka: Kağıt, yaprak
Vasiyet: Nasihat
Vech: Yüz, sûret
Vehim: Kuruntu
Vekil: Kendi işini görmek üzere bir kimse tarafından tâyin edilen adam
Veli: Sâhib
Vesâit: Vâsıtalar, araya giren şeyler
Vücûd: Varlık
Vükelâ: Vekiller

Y

Yâd: Anmak

Yad: Yabancı, düşman
Yatık: Su nakline mahsus tahta testi
Ye's: Keder
Yektâ: Biricik, tek
Yesâr: Zenginlik

Z

Zahm: Yara
Zahr: Arka
Zarfında: İçinde
Zebanzed: Alışılmış, her zaman söylenen
Zebûn: Zaif
Zehre : Öd
Zehreçâk: Öd koparan
Zeki: Anlayışlı
Zevâl: Mahvolmak
Zevk: Lezzet
Zıd: Bir şeyin aksi
Zilâl: Gölgeler
Zîver: Süs
Zuhr: Güneşin semt-i re'se geldiği zaman
Zuhûr: Meydana çıkmak
Zülâl: Tatlı su
Züvvâr: Ziyaret edenler

DİZİN

A

Abbasiler, 183
 Abdullah Bin Cafer, 84, 87
 Abdullah Bin Suud, 145
 Abdülhak Hamit Bey, 218, 220
 Abdülhamit, 13, 16, 64, 65, 224, 225, 227
 Abukir Muharebesi, 141, 148
 Afrika, 140, 145
 Alâ Bin Muğire, 199, 201
 Alâtini Değirmeni, 91
 Alevilik, 185
 Ali Ekrem Bey, 135
 Ali Paşa (Budin Kalesi muhafızı), 72, 73, 79, 139, 140, 142, 143, 144, 145, 148, 234
 Ali Ulvi, 212
 Almanya, 72, 74
 Alparslan, 212, 214, 217
 Altıncı Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat, ii, 9, 10, 14, 19, 20, 21, 23
 Apâfi Mihâl Bey, 72
 Avusturya, 72, 73, 74, 79
 Ayasuluğ, 195

B

Bâbil, 169, 193, 197
 Bâbil'in Muallak Bahçeleri (Bâbil'in Asma Bahçeleri), 197
 Bağdat, 193, 213, 214, 217
 Balıkesir, 122, 123
 Barbaros Hayrettin Paşa, 125
 Batlamyus, 195
 Bektaşilik, 185
 Belgrat, 73, 74
 Belh, 212
 Benî Ahmer Devleti, 183, 186
 Berat (Arnavutluk'ta bir kasaba), 140
 Beşinci Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat, ii, iii, 7, 11, 13, 23, 27, 29
 Birinci Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat, 9
 Budin Kalesi, 72
 Bursalı Mehmet Efendi, 71

C

Celâlettin Melikşah, 214, 217
 Celsius, 99
 Cenab Şehabeddin, 61, 62, 80
 Cezmi, 103, 106
 Cidde, 141

D

Dehhak, 183, 186
 Demirci Gâve, 183
 Demirkazık (Alman General Zirinyi), 74, 79
 Deşt-i Kıpçak, 183
 Dimaşk (Şam), 71, 78

Dır'iyye, 144, 148
 Dinyeper, 76
 Dinyester, 76
 Direfş-i Kâviyânî, 183, 186
 Dömeke, 93, 94, 95
 Dördüncü Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat, ii, 9, 10, 11, 12, 23, 26, 27

E

Ebu Bürde, 199, 201
 Ebu Mürsed, 183
 Edirne, 71, 73, 75, 76, 104
 Endülüs, 183
 Ertuğrul Gazi, 15
 Esek Kalesi (Esezk), 73
 Eyfel Kulesi, 192

F

Fahrenheit, 99
 Faik Reşit Unat, 7
 Fazıl Ahmet Paşa, 69, 71, 72, 74, 75, 77, 78, 125
 Fidyas, 195
 Firavun Tepeleri (Mısır piramitleri), 193, 194, 197
 Fortin barometresi, 116
 Fransa, 74, 75, 140, 224

G

Galileo, 116, 117
 General Kaleber, 148
 General Morozini, 76
 General Sobiyeski, 76, 79
 General Zirinyi (Demirkazık), 74
 Girit, 72, 75, 76, 79, 100, 101, 102, 125, 145, 148, 234
 Gülistan, 207, 208, 210
 Gürcistan, 213

H

Habeşistan, 54
 Haccâc, 85, 86, 87
 Hamza Bin Abdülmuttalib, 183
 Hanzade Ahmet Giray, 73, 74, 79
 Hareket Ordusu, 13, 65, 227
 Harun Er-Reşid, 84, 87, 114
 Hasan Can (Hoca Saadettin Efendi'nin babası), 202, 205
 Hasan Sabbah, 214
 Hâseki Sultan (Rabia Gülsüm Sultan), 75, 79
 Hayber Gazası, 183
 Hazreti Ebu Bekir, 84, 85
 Hazreti Osman, 85, 87
 Hazreti Ömer, 85, 183, 199
 Hazreti Peygamber, 84, 216
 Hermanştad (Sibin), 72, 79
 Hicaz, 142, 143
 Hindistan, 54, 144, 183

Hiyeroglif, 58, 59, 60
Hotin, 76
Hurşit Paşa, 141, 142, 148
Hürriyet Cemiyeti, 224, 227
Hürriyet Meydanı, 91, 156
Hüseyin Suad, 101
Hüsrev Paşa, 145, 148

İ

İbrahim Paşa, 145
İkinci Kısım Yeni Usul Tâlim-i Kıraat, 9
İngiltere, 141, 224
İsfahan, 212, 213, 214
İskenderiye, 141, 144, 169, 195, 197
İskenderiye Fener Kulesi, 169, 195, 197
İsmail Safâ Bey, 178
İstanbul, 7, 8, 13, 32, 34, 65, 71, 75, 77, 104, 112, 143, 145, 152, 166, 169, 222, 223, 226, 227
İtalya, 74, 76
İttihat ve Terakki Cemiyeti, 12, 13, 66, 225, 227

J

Jüpiter Heykeli, 169, 197

K

Kadiyye Muharebesi, 183
Kâhire, 141, 142, 145, 146, 151, 194
Kamanîçe Kalesi, 76
Kandiye Kalesi, 75, 76
Kanije Kalesi, 74
Kanun-i Esasi, 64, 66, 226
Kanuni Sultan Süleyman, 72
Kavala, 140, 145, 146, 148
Kâzım Nâmi Duru, 13
Kerbelâ Vakası, 183
Kırım, 72, 74
Korice (Arnavutlukta bir kasaba), 140
Kölemen, 141, 142, 143, 145, 148
Köprülü Mehmet Paşa, 69, 70, 71, 78
Kur'an-ı Kerim, 85, 164

L

Lehistan, 76, 79
Leopold, 73, 75, 79

M

Macaristan, 72
Mahmut Şevket Paşa, 65, 66
Manyasîzade Refik Bey, 11
Meclis-i mebûsân, 64, 65, 66
Medine-i Münevvere, 142
Medrese-i Hayriye, 146
Medrese-i Nizamiye, 213, 214, 217
Mehdi, 112, 113, 114
Mekke-i Mükerrreme, 142
Menemenlizâde Mehmet Tahir Bey, 221

Mısır, 54, 55, 58, 59, 60, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 148, 169, 184, 193, 194, 195, 201, 224, 234
Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa, 139
Mısır Yazıları, 55
Mithat Paşa, 129, 224, 227
Monte Kukolli, 74, 79
Mora, 7, 145, 148
Morozini, 75, 79
Mosolos (Karya Kralı), 196
Mozole Türbesi (Halikarnas Mozolesi), 170
Muallim Şemsi Efendi, 14
Mustafa Fazıl Bey, 7, 8

N

Namık Kemal, 154
Napolyon, 125, 140, 141, 148
Navarin Vakası, 145
Nihavend, 214
Nil, 60, 144
Nizam-ül mülk, 212

O

On Dördüncü Lui, 75, 79
Osman Gazi, 184
Osman Şevki Bey, ii, iv, v, 6, 7, 8, 9, 13, 17, 18, 20, 21, 22, 24, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33
Osmanlı Devleti, 6
Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti, 7, 12, 13, 225, 227

Ö

Ömer-ül Hayyam, 214
Özbekiye Sarayı, 148
Ömer Bin Abdülaziz, 199

P

Podolya, 76

R

Recâizâde Mahmut Ekrem, 191
Reomür, 99
Reval Mülakatı, 225
Rodos, 71, 169, 196, 198
Rodos Heykeli, 169, 196, 198
Rukâşî, 86, 87
Rusya, 76

S

Sarıkamış Kazakları, 76
Selanik, ii, iv, v, 6, 7, 8, 10, 11, 13, 14, 15, 32, 34, 65, 78, 91, 224, 225, 228, 230, 231
Selanik Terakki Mektebi, ii, 7, 8, 13
Semerkant, 214
Sengotar, 74, 79, 192
Sfenks Heykeli, 194

Söğüt, 205
 Sudan, 98, 145, 148
 Sultan Alâaddin-i Selçukî, 184
 Sultan Mahmud-ı Sâni, 143
 Sultan Mecit, 145
 Sultan Mehmed-i Sâlis, 202
 Sultan Murad-ı Sâlis, 202
 Sultan Orhan Gazi, 201, 202
 Sultan Selim-i Sâlis, 141, 143
 Süleyman Nesib, 111
 Süveyş, 143

Ş

Şah Ebu Bekir Zengi, 208
 Şah Hüsrev, 184, 187
 Şam, 78, 183, 224
 Şampilyon (Hiyeroglifleri ilk okuyan kişi), 59, 61
 Şares (Rodos Heykeli'ni yapan heykeltraş), 196
 Şehnâme, 206, 209
 Şemsi Efendi Mektebi, 6
 Şeyh Sâdi, 207, 208, 213, 217

T

Tâc-üt Tevârih, 202, 205
 Tatar, 73
 Terakki Mektebi, iv, v, 6, 8, 32
 Terakki Vakfı Özel Şişli Terakki Okulları, iv, v, 6
 Tevfik Fikret, 123, 151
 Toriselli barometresi, 116

Torriselli, 116
 Tosun Paşa, 140, 142, 143, 148
 Transilvanya, 72, 73, 74, 79
 Tunus, 184

U

Ukrayna, 76

Ü

Üçüncü Kısım Yeni Usul Talim-i Kıraat, 9

V

V.Mehmet Reşat, 12
 Vardar Köprüsü, 76
 Vehhâbiler, 142, 143
 Venedik, 72, 75, 79
 Viyana Mabedi (Artemis Tapınağı), 169

Y

Yadigâr-ı Terakki Mektebi, 6, 7
 Yadigâr-ı Terakki Ticaret Mektebi, 7
 Yapıcılar Cemiyeti, 65
 Yavuz Sultan Selim, 202, 205
 Yemen, 91, 145
 Yeni Osmanlılar, 66, 224, 227
 Yunanistan, 95, 102, 145, 195

T.C
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

ÖZ GEÇMİŞ

Adı Soyadı:	Fatma Şükran ASLAN	İmza:		
Doğum Yeri:	BURSA			
Doğum Tarihi:	11.03.1985			
Medeni Durumu:	Bekâr			
Öğrenim Durumu				
Derece	Okulun Adı	Program	Yer	Yıl
İlköğretim	İnönü İlköğretim Okulu		BURSA	1999
Ortaöğretim	İnönü İlköğretim Okulu		BURSA	1999
Lise	Süleyman Çelebi Lisesi			2002
Lisans	Celal Bayar Üniversitesi	Türkçe Öğretmenliği	MANİSA	2008
Yüksek Lisans	Selçuk Üniversitesi	Türkçe Eğitimi	KONYA	2011
Becerileri:				
İlgi Alanları:	Osmanlıca metinler, halk şiiri.			
İş Deneyimi:	Yok.			
Aldığı Ödüller:	Celal Bayar Üniversitesi 2007-2008 öğretim yılı 16. Mezuniyet Dönemi Türkçe Öğretmenliği Bölümü ikinciliği.			
Hakkımda bilgi almak için önerebileceğim şahıslar:	Yrd. Doç. Dr. Rasih ERKUL (Celal Bayar Ün. Türkçe Öğretmenliği Bölüm Başkanı) Yrd. Doç. Dr. Bilal ELBİR (Celal Bayar Ün. Dekan Yardımcısı)			

Tel:	05438556668
Adres	Necip Fazıl Mah. Evliya Çelebi Cad. No:39/4 Meram/KONYA